

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΤΟΣ Ε'

ΑΡ. 62

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΕΥΧΟΥΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΥ
ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΓΙΑΝΝΗ ΛΕΥΚΗ: Βασίλης Μιχαηλίδης, ο ποιητής της Κύπρου

ΓΛΑΥΚΟΥ ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Βασίλης Μιχαηλίδης

ΠΑΥΛΟΥ ΔΙΑΣΙΔΗ: Για τον άξιχαστον ποιητήν Βασίλην Μιχαηλίδην (ποίημα)

Β. ΤΑΤΑΚΗ: Β. Μιχαηλίδης

ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: Το μάθημα των νεοελληνικών στο Κυπριακό γυμνάσιο και η διδασκαλία του έργου του Β. Μιχαηλίδη

ΠΑΥΛΟΥ ΚΡΙΝΑΙΟΥ: Ο ποιητής Μιχαηλίδης

Ν. ΚΛΗΡΙΔΗ: Ποιός ήταν ο πρώτος δάσκαλος του Β. Μιχαηλίδη

ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ: Η έκδοση των άπάντων του Βασίλη Μιχαηλίδη

ΤΕΥΚΡΟΥ ΑΝΘΙΑ: Γύρω από τα μνημόσυνα του Βασίλη Μιχαηλίδη

ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Το τεύχος του Βασίλη Μιχαηλίδη

ΚΥΠΡΟΣ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ, 1940

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Διευθυντής: ΝΙΚΟΣ Ι. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ,

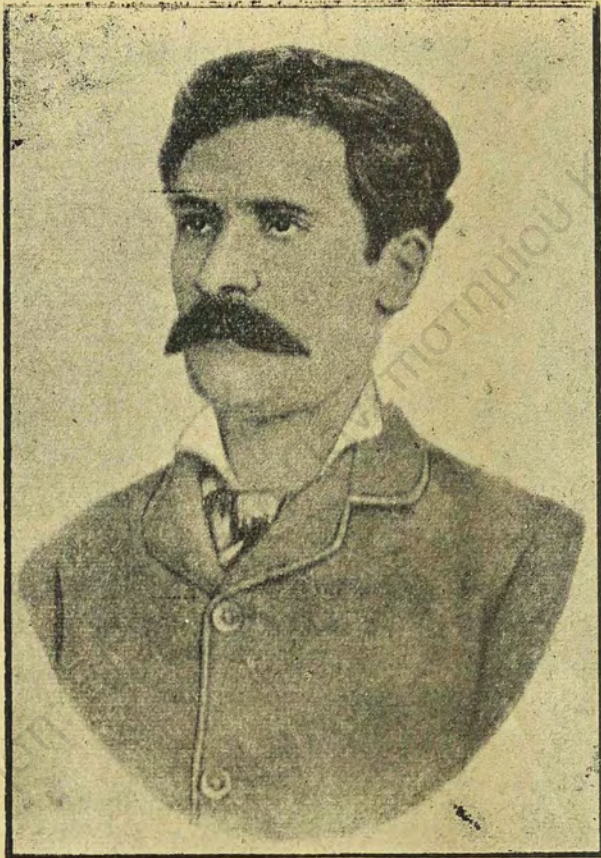
Κερόνια

Τυπογραφείο: «ΝΕΟΣ Κόσμος» Θωμά Γ. Κυριακίδη

ΔΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΣΤΑ ΕΠΟΜΕΝΑ:

Μ. ΡΟΥΣΙΑ: Πώς βλέπω τόν Νίκο Νικολαΐδη. Οί ιδιοτροπίες του—Τά χαρίσματά του.—ALEXANDRE ADOPOU: Nicolaidis, l' homme.—ΠΕΤΡΟΥ ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ: «Ἡ Καλή Συντρόφισσα» τοῦ Ν. Νικολαΐδη.—ΝΙΚ. ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: Ὁ «Σκέλεθρας» τοῦ Νίκου Νικολαΐδη.—ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ: «Τό Γαλάζιο Λουλούδι»—ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ: «Τό Τραγούδι τῆς Γενιάς μου», «Κηδεΐα», (ποιήματα) «Εὐθανασία» (διήγημα).—Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΥ: «Ἐνα πρωῖ στόν κάμπο», (ποίημα).—Π. ΚΡΙΝΑΙΟΥ: «Ἡ Συμφωνία τοῦ Γράγου», «Τά γραφεΐα τοῦ Κούκ», (ποιήματα).—Τ. ΑΝΘΙΑ: Ἀπό «Τό Βομβύκιο», (ποίημα-ἀπόσπασμα).—Κ ΧΡΥΣΑΝΘΗ: «Ἐπιθαλάμιο», «Ὁ Θρῆνος τῆς Δημόνασσας».—ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ: «Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἀριμαθεῖας», (ποίημα).—«Εἰκόνες Μεταβυζαντινῶν Ἑλλήνων Ἀγιογράφων στήν Κύπρο», (μελέτη).—«Τό Τοπωνυμικό Ἀνιγμά Ἰεμεσοῦς», (μελέτη).—Ν. Σ. ΒΡΑΧΙΜΗ: «Ὁ γιός τοῦ ψαρᾶ», (διήγημα).

Ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ὅπως ἦτανε νέος.

Κυπριακά Γράμματα

ΕΤΟΣ Ε'
ΑΡ. 62

ΚΥΠΡΟΣ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ, 1940

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Το 1849 ήτανε μιὰ καλή χρονιά για την Κύπρο.

«1849 χρόνος καλός....»

Έτσι λείει ένα χρονικό του καιρού κείνου, γραμμένο από άγνωστα χέρια, που σ' αυτό βρίσκονται πληροφορίες για τὸ τί καὶ τί ἔγινε στὴν Κύπρο καὶ πῶς ἦτανε ἡ κάθε μιὰ χρονιά ἀπὸ τὸ 1800 ὡς τὸ 1878. ¹⁾

Κι' ἦτανε «χρόνος καλός» γιὰ τὴν Κύπρο τὸ 1849, γιὰτὶ τὴ χρονιά κείνη δὲ δίψασε πολὺ ἡ γῆς ἀπὸ νερό· δὲν ἔπεσεν ἀκρίδα ν' ἀφανίσει τὰ σπαρτά· δὲν πλάκωσε λόβια, πανούκλα ἢ χολέρα, νὰ θερίσει τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως γινόντανε τόσο συχνὰ τὰ χρόνια κείνα, πού ὁ τόπος ἦτανε σκλαβομέμος στοὺς Τούρκους καὶ ζοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν πιὸ φριχτὴ κακομοιριά κι' ἀθλιότητα.

Οἱ φτωχοὶ ραγιάδες τῆς Κύπρου πού στεναζάανε κοντὰ τρεῖς αἰῶνες κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ πόδι τοῦ Τούρκου, δουλεύοντας σκληρὰ γιὰ νὰ πλερώνουνε τοὺς φόρους καὶ τὰ λογιῆς δασίματα, θὰ μπορούσανε κείνη τὴ χρονιά ν' ἀναπνεύσανε. Νὰ φᾶνε λίγο γλυκὸ ψωμί· ὅσο θὰ καταφέρνανε νὰ γλυτώσουνε ἀπὸ τ' ἀρπαχτικὸ χέρι τοῦ φορολόγου καὶ τοῦ δανειστή. Μὰ καὶ νὰ χαροῦνε κάπως ἤσυχον ὕπνο, ὕστερ' ἀπὸ τὶς τρομάρες καὶ τὶς ἀγωνίες πού περᾶσανε τὰ τελευταῖα 30 χρόνια, μὲ τὶς σφαγὲς καὶ τοὺς κατατρεγμοὺς τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1827, ²⁾ καὶ τὶς χτεσινὲς ἀκόμα σφαγὲς τοῦ 1833, πού γίνανε ἀπ' ἀφορμὴ τὰ κινήματα τοῦ Τούρκου Ντελή Ἰμάμη καὶ τοῦ Ρωμιοῦ καλόγερου Ἰωαννίκιου,

1) Δὲς Ν. Γ. Κυριαζῆ. Χρονογραφικὸν σημείωμα. Στὸ περιοδικὸ «Κυπριακά Χρονικά» χρονιά Η' 1931 ἀριθ. 2. Ἀπρίλιος—Ἰούνιος,

2) Δὲς Ἄθαν. Σακελλαρίου. Τὰ Κυπριακὰ τόμος Α' σελίδα 583.

που ξεσηκώσανε τούς φτωχούς χωριάτες έναντια στους φόρους και στις αδικίες τών Τούρκων και Ρωμιών άφεντάδων, ό ένας στην Πάφο κι' ό άλλος στο Καρπάσι, κι' οί διό μέσα στην ίδια χρονιά. ¹⁾

Μέσα στη χρονιά του 1849 δέν είχε γίνει τίποτ' άπ' όλ' αυτά. Κι' είναι γι' αυτό που τό χρονικό λέει πώς ή χρονιά του 1849 ήτανε «χρόνος καλός».

Μά τό 1849 ήτανε χρόνος καλός για τήν Κύπρο και για έναν άλλον ακόμα λόγο που δέ μπορούσε νά τόν ξαίρει ό άγνωστος Κυπριώτης που έγγραψε τις σύντομες πληροφορίες για τή χρονιά εκείνη. Ήτανε χρόνος καλός για τήν Κύπρο τό 1849, γιατί μέσα στη χρονιάν αυτή γενήθηκε ό Βασίλης Μιχαηλίδης, ό ποιητής της Κύπρου. Ό πιό γνήσιος ποιητής του τόπου αυτού' ό πρώτος που χάρηκε ή Κύπρος ύστερα από αιώνες πνευματικής νάρκης, κι' ό πρώτος που μπόρεσε νικόντας τήν πνευματική και γλωσσική κακομοιριά του καιρού του, νά ξαναδώσει ζωή στην πεθαμένη ποιητική παράδοση του τόπου και παίρνοντας στα χέρια του τήν παλιά μυθολογική λύρα του Στασίνου νά τραγουδήσει με μαστοριά και δύναμη άγνωστη ως τότες δώ κάτω, τις συφορές και τά όνειρα της μικρής του πατρίδας.

Ήτανε λοιπόν και γι' αυτό «χρόνος καλός» ή χρονιά του 1849.

Όμως πόσοι, και σήμερ' ακόμα, ξαίρουνε τή σημασία της χρονολογίας αυτής για τήν Κύπρο; Και πόσοι ξαίρουνε ποιός πραγματικά ήτανε, πώς έζησε και τί άξιζε ό Βασίλης Μιχαηλίδης; Είναι ντροπή νά τό πουμε, μά ήτανε μεγαλύτερη ντροπή νά τό κρύψουμε πώς ή Κύπρος δέν ξαίρει τόν ποιητή της. Κι' είναι ή ανάγκη αυτή νά γνωρίσουμε τόν άνθρωπο και τό έργο του, που μ' έκανε νά γράψω τό βιβλίο αυτό, που είναι ένα βιβλίο αγάπης στον τοιητή και μιá πιστή έξιστόρηση της ζωής του και της έποχής του, βγαλμένη μέσ' από ποιήματα του, από έφημερίδες και κείμενα του καιρού του κι' από πληροφορίες αξιόπιστων φίλων και συνομήλικων του ποιητή, κι' άλλων που τό γνωρίσανε μ' έναν όποιο τρόπο.

1) Ό Σκελλαρίου στα Κυπριακά του, τόμος Α' σελίδα 587, βάζει τά κινήματ' αυτά μέσα στη χρονιά του 1832. Το χρονολογικό σημείωμα π' αναφέρνω στην αρχή λέει πώς γίνανε και τά διό μέσα στη χρονιά του 1833. Κι' αυτό θάνε και τό πιό σωστό.

Τά κινήματ' αυτά δέν ήτανε τά μόνα που γίνανε στον τόπο. Οί φτωχοί χωριάτες της Κύπρου πολλές φορές σηκωθήκανε έναντια στους φόρους, τις αδικίες και τις αυθαίρεσις της Κυβέρνησης και τών ξένων και ντόπιων έκμεταλλευτών, και πολλές φορές ποτίσανε με τό αίμα τους τή γή που τήν ποτίζανε κάθε μέρα με τόν ιδρο τους. Ή Κυπριακή ιστορία όχι μονάχα τών χρόνων της Τουρκοκρατίας μά και τών χρόνων της Φραγκοκρατίας είναι γιομάτη από τέτια κινήματα, που τά μεγαλύτερα και τά πιό σοβαρά είναι κείνα που γίνανε μέσα στις χρονιές του 1426/27, του 1764, του 1765/6 και του 1804. Ή ιδιαίτερη ιστορία τών κινήματων αυτών δέν έχει ακόμα μελετηθεί και φωτιστεί. Άς ελπίσουμε όμως πώς δέ ή' άργήσει νά φανεί ό άξιος που θά ζωντανέψει κάτω από καινούργιο φώς τις αιματόβρεχτες αυτές σελίδες που έγγραψεν ή φτωχή άγροτιά της Κύπρου.

Στή βορινή ἄκρη τοῦ μεγάλου κάμπου τῆς Μεσαρκᾶς, τοῦ μεγαλιτερου κάμπου τῆς Κύπρου, πού τὸ καλοκαίρι τὸν πυρπολεῖ ὁ σκληρὸς ἀμειλιχτος ἥλιος, καὶ τὸ χειμῶνα τὸν περνάει σάν κοφτερὴ κρύα λάμα σπαθιοῦ ὁ παγερός ἄνεμος, πού κατεβαίνει ἀπὸ τὰ ψηλά βελονοτὰ κορφοβούνια τοῦ μεγάλου Πενταδάχτυλου, βρίσκεται ἀπὸ αἰῶνες ριζομένο τὸ Λευκόνικο. Ἡσυχὸ γεωργικὸ κι' ἔμπορικὸ χωριὸ σήμερα, μὲ κοντὰ 2500 κάτοικους. Ἄκουστο καὶ περίφημο ἄλλοτες, γιὰ τὸ σπουδαῖο ρόλο πού ἔπαιξε στὴ μεγάλη ἐξέγερση τῶν χωρικῶν τῆς Κύπρου ἐνάντια στοὺς Φεουδάρχες τοῦ τόπου τὸ 1426.

Τῆ χρονιάν αὐτῆ, «οἱ καταραμένοι χωργιάταις, ὅπως μὲ τόσο μῖσος τοὺς λέει ὁ αὐλικὸς χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιρᾶς, μὴ μπορόντας νὰ ὑποφέρουνε τὴν ἀβάσταγη τους δυστυχία καὶ τὴν ἐκμετάληψη πού τοὺς κάνανε, σηκωθήκανε ἀπὸ τὴ μιάν ἄκρη τῆς Κύπρου ὡς τὴν ἄλλη κι' ἔβαλαν καπετάνον εἰς τὴν Λεύκαν, ἄλλον καπετάναν εἰς τὴν Λεμεσό, ἄλλον εἰς τὴν Ὀρεινήν, καὶ εἰς τὴν Περιστερώναν ἄλλον, καὶ εἰς τὸ Λευκόνικον ρήγαν Ἀλέξην καὶ ὄλοι οἱ χωργιάταις ἐδόθησαν εἰς τὴν ὑπόταξιν του.»

Καὶ τότες, ὅπως δηγιέται ὁ ἴδιος Λεόντιος Μαχαιρᾶς πού ἔζησε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ κι' εἶδε τὰ πράματα μὲ τὰ μάτια του, γίνηκε μεγάλη «κακοσύνη». Οἱ ἐπαναστατημένοι χωρικοὶ μῆκανε στὰ σπίτια καὶ στὰ χτήματα τῶν πλούσιων Τιμαριωτῶν, ἀνοίξανε τὶς γιομάτες ἀποθήκες, ἀρπάξανε τὰ κρασιά καὶ τὰ σιτάρια «καὶ τὰ ζαχάρια καὶ τὰ προδελοίπα πράματα τοὺς καλοὺς λάς» καὶ κάμανε «κούρση καὶ φόνους πολλοὺς».

Τὸ Λευκόνικο γίνηκε τότες ἡ καρδιά τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐξέγερσης πού βάσταξε ἕνα χρόνο, ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1426 ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1427. Γιατὶ στὸ Λευκόνικο ὀργανώθηκε τ' ἀνοργάνωτο πρωτίτερα κίνημα καὶ σ' αὐτὸ μέσα ἀνακηρύχθηκε ἀπὸ τοὺς χωριάτες ἀρχηγὸς ὄλου τοῦ κινήματος καὶ «ρήγας» ἕνας φτωχὸς δουλοπάροικος, ὁ Ἀλέξης, ὁ πιὸ γενναῖος ἀπ' ὄλους τοὺς «καπετάνους», πού ἦτανε πρωτίτερα ἕνας ταπεινὸς ταχυδρόμος, μὴ περιφρονημένη ὀρτινάντσα ἀξιωματικῶν στὴ Φράγκικη αὐλὴ τῆς Κύπρου. Ἡ Ἀγελάρχης τοῦ Ὀφφικίου τῆς τζάμπρας τοῦ Ρηγός», ὅπως τὸ λέει μὲ περιφρόνηση ὁ ἀριστοκράτης Λεόντιος Μαχαιρᾶς.

Ὅταν τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ κίνημα τσακίστηκε ἀπὸ τοὺς Φεουδάρχες μὲ μπαμπεσιά καὶ δόλο, οἱ πρωταῖτιοι κρεμαστήκανε κι' ἄλλοι ἀκρωτηριαστήκανε, γιὰτὶ οἱ Φεουδάρχες, γιὰ νὰ τρομοκρατήσουνε τοὺς φτωχοὺς χωριάτες, κόψανε τὶς μύτες ὄλων ὅσοι πήρανε ἐνεργὸ μέρος στὸ κίνημα. Ὁ Ἀλέξης, πού πολέμησε ὡς τὸ τέλος γενναῖα, πιάστηκε ὕστερ' ἀπὸ μάχη καὶ τρομερὴ καταδίωξη αἰχμάλωτος καὶ κρεμάστηκε στὶς 12 τοῦ Μᾶη τοῦ 1427. ¹⁾

Ἀργότερα, στὰ χρόνια πού κρατοῦσε τὸν τόπο ὁ Τοῦρκος, τὸ Λευκόνικο

1) Δὲς Χρονικὸ Λεόντιου Μαχαιρᾶ στὴ Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Κ. Ν. Σάθα, τόμος Β' ἔκδοσις 1873 στὶς σελίδες 405 καὶ 406.

ἦτανε ἓνα ἀπὸ τὰ 13 χωριά πού πλερώνανε τὴ διατροφή τῶν Γιαννίτσων καὶ πολλὲς φορές γνώρισε τὴ σκληρότητα τοῦ κατακτητῆ.

Γύρω στὴ χρονιά τοῦ 1850 τὸ Λευκόνικο ἦτανε ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα χωριά τῆς Κύπρου, πού μέσα σ' αὐτὸ ζούσανε τὴ μικρὴ, ταπεινὴ καὶ δύσκολη ζωὴ τους 1200 πάνω κάτω κάτοικοι. Οἱ περισσότεροὶ μικρογεωργοὶ δουλεύαδες τῆς γῆς καὶ λιγοστοὶ μεταπράτες, πού πουλοῦσανε στὰ γύρω χωριά τὸ σκοῦρο, γλυκὸ κ' ἀνόθευτο ἀκόμα τότες ἀλεύρι, πού βγάζανε ἀπὸ τ' ὄνομαστὸ σιτάρι τοῦ κάμπου τῆς Μεσαρκᾶς οἱ περίφημοι τὴν ἐποχὴ κείνη μῦλοι τῆς νερόλουσθης Τζυρκᾶς.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ τῶν φτωχῶν δουλευτᾶδων τοῦ κάμπου γενήθηκε ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης, ὁ ἄνθρωπος πού θὰ γινότανε μιὰ μέρα ὁ ἔθνικὸς ποιητὴς τῆς Κύπρου. Καὶ πρέπει, χωρὶς ἄλλο, νὰ μῆκανε στὸ αἷμα του οἱ στεναγμοὶ καὶ τὸ ἄχι ἀμέτρητων γενιῶν σκλάβων πού ζήσανε ἀπάνω στὴν ἴδια γῆς, γιὰ νὰ μπορέσουνε νὰ κάνουνε ἀπὸ τὸ φτωχὸ κ' ἀγράμματο χωριατόπαιδο τοῦ Λευκόνικου τὸ φλογερὸ τραγουδιστὴ τῆς λευτεριάς πού γίνηκε πιὸ ὕστερα ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης ἢ Βασίλης Χατζῆ Μιχαὴλ ὅπως τὸν ἀναφέρνουνε τὰ παλιὰ χαρτιά πού σώζονται στ' ἀρχεῖα τῆς Διοίκησης Ἀμμοχώστου.

Τὸ σπίτι πού γενήθηκε ὑπάρχει ἀκόμα στὸ Λευκόνικο, ἓνα μικρὸ, φτωχὸ, χωριάτικο σπίτι ἀπὸ πλιθᾶρι, ὅπως ὄλα τὰ παλιὰ χωριάτικα σπίτια, καὶ βρίσκεται στὸν «ἀπάνω Μαχαλά» στὴν ἐνορία τοῦ ἀγίου Ἀρχαγγέλου.

Πατέρας του ἦτανε ὁ Χατζῆ Μιχάλης τοῦ Χαράλαμπου ἀπὸ τὸ Λευκόνικο, γνωστὸς μὲ τ' ὄνομα Χατζῆ Κορμπάρου, καὶ μητέρα του ἡ Ἀννέττα τοῦ Κονόμου ἀπὸ τὸ Δάλι, χωριὸ πού βρίσκεται κοντὰ στὴ Λευκοσία.

Ἡ γενιά τοῦ πατέρα του ἦτανε ριζομένη ἀπὸ χρόνια στὸ Λευκόνικο κ' εἶναι ἡ ἴδια γενιά πού μᾶς ἔδωσε κ' ἐν' ἄλλο γερὸ κλαδί, τὸ Γιάννη Οἰκονομίδη, θεῖο τοῦ ποιητῆ, πού ἔγινε κατόπι δεσπότης καὶ πού εἶναι γνωστὸς ὡς Κιτίου Κυπριανός. ¹⁾

Ὁ πατέρας τοῦ Βασίλη, ὅπως δηγοῦνται παλιοὶ Λευκονικιάτες πού τὸ θυμοῦνται, γιὰτὶ πέθανε σὲ μεγάλην ἡλικία, ἦτανε ἓνας ἔξυπνος χωρικός, χωρατατζῆς κ' εὐθυμος, πού ἔκανε ἀπ' ὄλα γιὰ νὰ ζήσει. Τὸν κυνηγῶ, τὸ μεμούρη, τὸ μάγερα στοὺς γάμους, τὸ φοραδατζῆ. Ἦτανε καὶ καλὸς τραγουδιστὴς καὶ πολλοὶ πασάδες καὶ πλούσιοι ἀγάδες πού τὸν ξαίρανε, τὸν παίρνανε στὶς γιορτὲς τους καὶ τοὺς τραγουδοῦσε. Φανερὸ πὼς ὁ ποιητὴς κληρονόμησε ἀπὸ τὸν πατέρα του τὴν ἐξυπνάδα, τὴ μανία νὰ κάνει χωρατάδες καὶ τὴν ἀγάπη στὸ τραγούδι.

Ὁ ποιητὴς εἶχε κ' ἀδερφό, τὸ Χαράλαμπο, πού ἦτανε ἐνάμιση χρόνο μικρότερος καὶ πού πέθανε νωρίτερα του. Ὁ Χαράλαμπος ἔκανε εἰσπράχτορας

1) Ὁ Κιτίου Κυπριανὸς γενήθηκε στὸ Λευκόνικο στὶς 9 τοῦ Μάρτη τοῦ 1833 κ' ὀνομάστηκε Γιάννης. Τὸ 1853 γίνηκε διάκος καὶ πῆρε τ' ὄνομα Κυπριανός. Ἀργότερα σπούδασε θεολογία στὴν Ἀθήνα. Ἔκανε δάσκαλος στὸ Σχολαρχεῖο τῆς Λευκοσίας ἀπὸ τὸ 1862 καὶ Σχολάρχης ἀπὸ τὸ 1866. Χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Κιτίου στὶς 19 τοῦ Μάη τοῦ 1868. Τὸ 1882 ψηφίστηκε βουλευτὴς Λάρνακος—Ἀμμοχώστου γιὰ τὴν πρώτη Κυπριακὴ Βουλὴ. Πέθανε στὶς 8 τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1886 μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Ἦτανε πολιτικὸς μὲ τόλμη καὶ ψυχῆ.

αυτά στα χρόνια της 'Αγγλικής Κατοχής κι' αργότερα έπόπτης άγροφυλάκων κι' ή-
 νωντανε γνωστός στα χωριά με τὸ παρανόμι Σιαίλης.

Τὰ πρῶτα γράματα ὁ ποιητὴς τᾶμαθε στὸ χωριό του. Θετικὲς πληρο-
 φορίες γιὰ τὴ σχολικὴ του ζωὴ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἢ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ
 αὐτὸς μάθανε τὰ πρῶτα γράματα δὲν ἔχουμε. Σ' ἓνα σημείωμα, γραμμένο τὸ 1860
 ποὺ σώζεται στ' ἀρχεῖα τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς, ὑπάρχει ἡ πιὸ κάτω πληροφορία :

«ΛΕΥΚΟΝΙΚΟ. "Ἐχει σχολεῖον, ὁ διάκονος Γεώργιος καὶ ὁ Παπὰ Χριστό-
 φορος ὑποδιδάσκαλος ἔχουσι μαθητὰς 15 παραδίδουν τὰ κοινὰ γράμματα
 καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά. . . .» ¹⁾

"Αν λάβουμε ὑπόψη πὼς τὸ 1860 ὁ ποιητὴς ἦτανε 12 χρονῶν, μπορούμε
 νὰ υποθέσουμε πὼς τὰ πρῶτα γράματα τᾶμαθε ἀπ' αὐτοὺς τοὺς διὸ παπᾶδες,
 κι' ἴσως νᾶτανε ἓνος ἀπ' αὐτοὺς τοὺς 15 μαθητὲς ποὺ ἀναφέρειν τὸ σημείωμα.
 "Ἰσως πάλι τὰ πρῶτα γράματα νὰ τᾶμαθε σὲ μεγαλύτερην ἡλικία ὅπως τὸ
 συνηθίζανε τότες, μὰ καὶ πολλὰ χρόνια ὕστερα. Οἱ πληροφορίες ποὺ δίνουνε
 διάφοροι γνώριμοι συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ ποιητῆ εἶνε ὅτι ἔκανε μαθητὴς στὸ
 Χατζῆ Χριστούδκια τὸν Κουτσὸ ποὺ ἦτανε ὁ πρῶτος μὴ κληρικὸς ποὺ ἔκανε
 τὸ δάσκαλο στὸ Λευκόνικο. Πότε ὅμως αὐτὸ, κανένας δὲν ξαίρει σίγουρα. Ὁ
 Λοῖζος Φιλίππου κι' ὁ Ἱερώνυμος Περισιτιάνης ἀναφέρνουνε πὼς ὁ Χατζῆ Χρι-
 στούδκιας ἦτανε δάσκαλος ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1840—1868. ²⁾ "Αν ἦτανε ὅμως
 πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1860 θᾶτανε ἀδύνατο γιὰ τὸν ποιητὴ νὰ εἶνε μαθητὴς του,
 γιὰτὶ ἦτανε ἀγέννητος ἢ πολὺ μικρὸς. "Αν πάλι ἦτανε γύρω στὸ 1860, τὸ σημείω-
 μα τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ σκολιὸ τοῦ Χατζῆ Χριστούδκια μὰ
 ποὺ τὸ σημείωμα αὐτὸ ἦτανε ἐπίσημη πληροφορία ποὺ μῆκε στὸν κατάλογο
 τῶν σχολείων τῆς Κύπρου ποὺ ἔφτιαξε ὁ 'Αρχιεπίσκοπος Μακάριος (1854—
 1865) τὸ Μάρτη τοῦ 1860 ὕστερ' ἀπὸ γράμα τοῦ τότες Κυβερνήτη τῆς Κύπρου
 Ἰσῆακ Χαβούζ Χακκῆ³⁾. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶνε πὼς θᾶτανε μετὰ τὸ 1860.

"Ἦτανε τότες ἡ ἐποχὴ ποὺ σκολιὰ στὴν Κύπρο δὲν ὑπάρχανε «διὰ τὸ ἀφι-
 λόμουσον τῶν προυχόντων καὶ διὰ τὴν ἄκραν ἔνδειαν τῆς κατωτέρας τάξεως
 ὅπως ἔγραφε τὸ 1848 ὁ Ἑλληνας Πρόξενος στὸ Ὑπουργεῖο τῶν ἔξωτερικῶν
 τῆς Ἑλλάδας. ⁴⁾ Αὐτὰ ποὺ λέγανε τότες σκολιὰ δὲν ἦτανε παρὰ μιὰ ἄθλια,
 τρύπα, μιὰ σκοτεινὴ γυμνὴ κάμαρα, ἓνας στενὸς χαμηλὸς «νοτᾶς» ἐκκλησιᾶς,
 ποὺ κεῖ μέσα μαζεῦντανε τὰ λίγα παιδιὰ ποὺ οἱ γονιοὶ τοὺς εἶχανε νὰ πλερώ-
 σουνε τὸ μὴνιατικὸ τοῦ δασκάλου,

«γιὰ νὰ μάθουν γράμματα
 τοῦ θεοῦ τὰ πράμματα».

1) Δὲς Ι. Κ. Περισιτιάνη, Ἱστορία τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς
 κατακτήσεως μέχρι τῆς Ἑλλ. Κατοχῆς (1571—1878). Τὰ σχολεῖα τῆς Κύπρου τῷ 1860.
 Μία ἐπίσημος στατιστικὴ. Στὴ σελίδα 91.

2) Δὲς Λοῖζου Φιλίππου, Τὰ Ἑλλ. Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκο-
 κρατίας (1571—1878). Στὸν πρῶτο τόμο. Σελίδα 343. Καὶ Ἱερώνυμου Περισιτιάνη, Ἱστορία
 τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς Κατακτήσεως μέχρι τῆς Ἑλλ. Κατο-
 χῆς (1571—1878). Στὴ σελίδα 343.

3) Δὲς τὴ σημείωση 1 τῆς σελίδας αὐτῆς.

4) Δὲς τὴν ἐκθεση τοῦ στα Κυπριακὰ Χρονικά. Χρονιὰ ΣΤ' 1929. Τεῦχος 40.

Τέτια ἦτανε τὰ σκολιά τότες. Κι' ὄχι μονάχα τότες, μὰ καὶ πολλὰ, πά-
ρα πολλὰ χρόνια πιὸ ὕστερα. «Ἄθλια μικρὰ δωμάτια μὲ κακὸν ἀερισμὸ» ὅπως
λέει γιὰ τὰ περισσότερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ πρῶτος ἄγγλος ἐπιθεωρητῆς Rev. Josias
Spencer στὴν ἔκθεση τοῦ ποῦ ἔκανε στὴν Ἀγγλικὴ Κυβέρνηση τῆς Κύπρου
τὸ 1880, διὸ χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ Κατοχή.

Τὰ σκολιά αὐτὰ ἦτανε τὶς περισσότερες μέρες κλειστά, γιατί λείπανε
πότε οἱ μαθητῆς καὶ πότε ὁ δάσκαλος σ' ἄλλες δουλιές. Ἡ ἀκόμα, γιατί οἱ
χωρικοὶ ἦτανε τόσο φτωχοὶ ποῦ δὲν εἶχανε νὰ πλερώσουνε τὸ μιστὸ τοῦ δα-
σκάλου, ποῦ ἦτανε τότες μερικά γρόσα τὸ μῆνα γιὰ κάθε παιδὶ κι' ἓνα ψωμί
ἢ ἄλλο φαγώσιμο κάθε Σάββατο¹⁾.

Θρανιά, ἔδρες, πίνακες, βιβλία, ὄλ' αὐτὰ ἦτανε ἄγνωστα τότες. Τὰ παιδιὰ
καθόντανε ἀπάνω σὲ φτωχὰ σκαμνιά ἢ σ' ὅτι ἄλλο μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ
γιὰ κάθισμα. Πολλές φορὲς δλότελα χάμου, στὸ γυμνὸ πάτωμα. Καὶ γιὰ νὰ
μάθουνε τ' ἀλφάβητο ἦτανε ἀναγκασμένα νὰ γράφουνε ἀπάνω σὲ χῶμα ἢ σὲ
ἄμμο ποῦ κουβαλοῦσανε ἀπέξω. Τὰ γράματα ποῦ μαθαίνανε τότες ἦτανε αὐτὰ
ποῦ μείνανε γνωστὰ μὲ τὸνομα «παπαδίστικα» δηλαδὴ χτωήχι, ψαλτήρι, Ἀ-
πόστολος καὶ λίγη «παιδαγωγία»²⁾.

Αὐτὰ τὰ γράματα ἔμαθε κι' ὁ Βασίλης στὸ μικρὸ φτωχικὸ σκολιὸ τοῦ
χωριοῦ του. Ἡ ὄρεξη του κι' ἡ κλίση του στὰ γράματα ἦτανε πολὺ μεγάλη.
Ἐξυπνο κι' ἀνήσυχο παιδὶ ὅπως ἦτανε, ἐνίωθε τὴν ἀνάγκη νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ στε-
νὸ κύκλο ποῦ μέσα σ' αὐτὸ ζοῦσε ἡ φαμίλια του κι' ἡ μικρὴ κοινωνία τοῦ
χωριοῦ του. Κι' ἤθελε μὲ κάθε τρόπο νὰ μάθει, νὰ μορφωθεῖ. Ὅμως ἡ ἐ-
ποχή του κι' ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ πατέρα του δὲ μπορούσανε νὰ τοῦ
δώσουνε περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ποῦ ἤξαιρε ὁ φτωχὸς δάσκαλος τοῦ χω-
ριοῦ του.

Ἔτσι ἔμεινε «ἀγράματος», ὅπως ἔλεε συχνὰ ὁ ἴδιος μὲ πολλὴ πίκρα,
Κι' αὐτὸ ἦτανε σ' ὄλη του τὴ ζωὴ τὸ μεγάλο του παράπονο. Ὁ μεγάλος καίμους
του. Ὅτι δὲ μπόρεσε νὰ μάθει γράματα.

Ἦτανε τόση ἡ ἀγάπη του στὰ γράματα ποῦ μετὰ χρόνια, ὅταν ἠλικιω-
μένος πιά ἐγκαταστάθηκε στὴ Λεμεσό, δοκίμασε νὰ κάνει νυχτερινὰ μαθήματα
ῤπτόν περιφημο τότες «δάσκαλο» τῆς Λεμεσοῦ τὸν Ἀντρέα Θεμιστοκλέους³⁾.

Ὅμως ὁ ἀγώνας γιὰ τὸ ψωμί κι' οἱ φροντίδες τῆς ζωῆς δὲν τὸν ἀφή-
κανε νὰ συνεχίσει. Ἔτσι ἔμεινε μὲ τὰ λίγα ποῦ ἤξαιρε καὶ μ' ὅσα μπόρεσε
νὰ μάθει ἀπὸ τὰ λιγοστὰ βιβλία καὶ τὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς του.

Περισσότερο ὅμως κι' ἀπὸ τὰ γράματα ὁ μικρὸς Βασίλης ἀγαποῦσε τὶς
ἱστορίες ποῦ ἄκουε ἀπὸ τὸ δάσκαλο του γιὰ τὸν τόπο του. Αὐτὲς μιλοῦσανε

1) Δὲς Λοΐζου Φιλίππου, Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς
Τουρκοκρατίας (1571—1878). Στὶς σελίδες 314, 346.

2) Δὲς Λοΐζου Φιλίππου, Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς
Τουρκοκρατίας (1571—1878). Στὴ σελίδα 314.

Καὶ Ἱερ. Περισιτιάνη, Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκι-
κῆς Κατακτῆσεως μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς (1571—1878). Στὶς σελίδες 333, 343, 344.

3) Ὁ Ἀντρέας Θεμιστοκλέους γενήθηκε στὴ Λάρνακα τὸ 1843. Σπούδασε στὴν
Ἀθήνα καὶ στὴ Γερμανία. Διορίστηκε διευθυντῆς τῆς «Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λεμεσοῦ», τὸ
1870, κι' ὅταν τὸ 1906 ἡ Σχολὴ γίνηκε «Ἡμιγυμνάσιον» διευθυντῆς τοῦ Ἡμιγυμνασίου ὡς
τὸ 1913. Πέθανε στὴ Λεμεσό τὸ 1918. Ἔμεινε γνωστὸς μὲ τ' ὄνομα «ὁ δάσκαλος ὁ Ἀντρέας»,
κι' ἦτανε ἓνας ἀπὸ τοὺς φανατικότερους «ἐθνομικιστῆς» τῆς Κύπρου. Μ' ὄλο ποῦ δὲν πῆρε
μέρος στὴν πολιτικὴ, ἐπηρέαζε τὴν πολιτικὴ τοῦ τόπου μέσο τῶν πολλῶν μαθητῶν του.

περισσότερο στην ψυχή του και κεντρίζανε τη φαντασία του. Κοντά στα νεκρά μουμιασμένα θρησκευτικά κείμενα που άποστήθιζε, οι ιστορίες αυτές ήταν σαν ένας ζωντανός παράξενος κόσμος που συγκινοῦσε την καρδιά του.

Βέβαια ο φτωχός δάσκαλος του δέν τ'έλεε πάντα σωστά, γιατί κι αυτός πολύ λίγα πράγματα ήξειρε. Μά ο μικρός που ήτανε γεννημένος ποιητής συμπλήρωνε με τη φαντασία του όσα ο δάσκαλος έλεε συγχιωμένα, ξερά και μισά.

Πολλές φορές, ακούοντας τὸ δάσκαλό του νὰ μιλάει γιὰ τὴν παλιὰ Πάφο, γιὰ τὴν ὁμορφὴ Ἀφροδίτη, γιὰ τὰ πλούσια βασίλεια τῆς Κύπρου, ποὺ ἦτανε σὰν «ἐννιάπετρη κορώνα», ὅπως θὰ τὰ πεῖ ἀργότερα στὸ τραγούδι του, βυθιζότανε σὲ παράξενα ὄνειρα· καὶ ταξίδευε μὲ τὸ γοργὸ καράβι τοῦ ὄνειρου ἀνάμεσα στὶς ὁμίχλες τοῦ θρύλου καὶ τῆς ἱστορίας· κι' ἔβλεπε τὸν τόπο τοῦ «ἐλευτέρου», πλούσιο, πολυάνθρωπο καὶ μεγάλο, μεγάλο σὲ ἱστορία καὶ δόξα. Κι' ἔπλαθε μέσα στὴ σκέψη του τὴν παλιὰ Κύπρο σὰν ἕνα μαγεμένο νησί τοῦ παραμυθιοῦ. Ἐνα νησί εὐτυχισμένο κι' ὁμορφο. Τόσο ὁμορφο ποὺ μὴ «θεά» τὸ βρῆκε ἄξιο νὰ γενηθεῖ σ' αὐτὸ καὶ νὰ τὸ κάνει πατρίδα τῆς.

Ἔχωρὶς ἄλλο ἂν ζοῦσε στὰ χρόνια κείνα τὰ παλιὰ θὰ τὴν ἔβλεπε νὰ βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὰ γαλανὰ νερά τῆς κοσμοεἰκόστης Πάφου καὶ ν' ἀνεβαίνει στὸ φῶς μέσ' ἀπὸ τὸ μαλακὸν ἀφρὸ

«ἀφρῶ ἐνὶ μαλακῶ»

σὰν τὸ ἐξαισιότερον ὄραμα ποὺ δόθηκε ποτέσ στὰ ξαφνιασμένα μάτια τῶν ἀνθρώπων, τὴν «ἐλικοβλέφαρον, γλυκομελίχον Ἀφροδίτην». Τὴν ἀσύγκριτη θεὰ τῆς ὁμορφιάς. Τὴ θεὰ τοῦ γλυκοῦ γέλιου καὶ τοῦ γλυκότερου ἀπ' ὅλα ἔρωτα. Κεῖνην ποὺ ἔφερνε τὴ χαρὰ σὲ θνητοὺς κι' ἀθάνατους καὶ ποὺ τὴ λάτρευε ὅλος ὁ παλιὸς Ἑλληνόφωνος κόσμος μὲ τὸνομα «Κύπρις», Κυπριώτισσα, τὸνομα τοῦ τόπου τῆς, ποὺ ἦτανε τότε καὶ τόπος δικὸς του.

Κι' ὅπως ὁ παλιὸς κείνος ποιητὴς τοῦ ὕμνου στὴν

«Αἰδοῖην χρυσοστέφανον, καλὴν Ἀφροδίτην»

θᾶβλεπε τίς «ᾠρες μὲ τίς χρυσὲς κορδέλες στὸ μέτωπο νὰ τὴν ὑποδέχονται χαρούμενα, νὰ βάζουνε γύρω στὸ κορμί τῆς ἐξαισία ντύματα καὶ στ' ἀθάνατο κεφάλι τῆς, καλοφτιαγμένο, ὁμορφο, χρυσὸ στεφάνι καὶ στὶς τρυπημένες ἄκρες τῶν αὐτιῶν τῆς λουλουδόσχημα σκουλαρίκια ἀπὸ μπροῦντζο κι' ἀκριβὸ χρυσάφι, καὶ τὸν ἀπαλὸ λαιμὸ καὶ τ' ἀσημένια τῆς στήθια νὰ τὰ στολιζοῦνε μὲ χρυσὲς ἀλυσιδίτσες παρόμοιες μ' αὐτέσ ποὺ βάζανε γιὰ στολίδι κι' οἱ ἴδιες ὅταν πηγαίνανε στοὺς γιομάτους ἀπόλαψη χοροὺς τῶν θεῶν καὶ στὸ παλάτι τοῦ πατέρα τους. Κι' ὕστερα ἀφοῦ τῆς βάλουνε ὅλα τὰ στολίδια νὰ τὴν ὀδηγᾶνε στοὺς ἀθάνατους ποὺ μόλις τὴν εἶδανε τὴν ἀγκαλιάσανε, τὴν πήραν ἀπὸ τὸ χέρι κι' ἔρωτεμένοι μαζί τῆς τὴ θέλανε ὅλοι νὰ τὴν κάνουνε ἀγαπημένο τους ταίρι καὶ νὰ τὴν πάρουνε στὸ σπίτι τους...»¹⁾

1) Ἀπὸ τὸν ἔχτον Ὀμηρικὸν ὕμνο στὴν Ἀφροδίτη. Τὸ λένε «Ὀμηρικὸ» μὰ κανένας δέν πιστεῦει σήμερα πὼς γράφτηκε ἀπὸ τὸν Ὀμηρο. Τὸ πιθανότερο εἶνε πὼς γράφτηκε ἀπὸ κανένα Κυπριώτη ποιητὴ.

Τώρα όμως γυρνώντας γύρω του δὲ βλέπει τίποτ' ἀπ' ὄλ' αὐτὰ τὰ «πρωτινά». Ἡ Κύπρος, ὅπως τὴν ξαίρει αὐτός, δὲν εἶνε παρά ἕνας ρημαγμένος τόπος. Ἐνα νησι φτωχό, γυμνό, ξερό καὶ σκλαβωμένο πού δὲ θυμίζει τίποτ' ἀπὸ τὰ παλιὰ μεγαλεῖα¹). Μιά «σκλάβ' ἀπόσπαστη»

«. μιὰ σκλάβα σκλαβωμένη
πού διάβασεν μαύρην σκλαβιὰν σὲ τόσα ξένα χέρια»

καὶ ζεῖ ἄρωστη καὶ πεινασμένη μέσα σὲ μαύρη κατασκότεινη φυλακὴ

«. . ἤμουν σὲ ἕναν λιματόν, σ' ἕναν κακὸν λιξούριν
ἤμουν σὲ μαύρην φυλακὴν καὶ σκοτεινὴν πισσοῦριν . . .»

Ἐνας τόπος δυστυχισμένος, μὲ λίγους φτωχοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς δέρινανε ὅλα τὰ κακὰ. Ἡ χολέρα. Ἡ ἀκρίδα. Ἡ ἀβροχιά. Ἡ ἀγραματοσύνη. Ἡ φτώχεια. Κι' ἀπάν' ἀπ' ὅλα ὁ Τοῦρκος πού τὴν πατοῦσε μὲ τὴ δύναμή του.

Κι' ὁ μικρὸς ἔπεφτε σὲ συλλογή. Κι' ἔβρισκε πῶς γιὰ ὄλ' αὐτὰ ἔφταιγε ἡ σκλαβιά, ὁ σκλαβωτής, ὁ Τοῦρκος. Κι' ἡ ψυχὴ του γιόμιζε μῖσος γιὰ τὸ σκλαβωτή. Κι' ἀγάπη, ἀγάπη παράφορη γιὰ τὴ λευτεριά. Ἐνα μῖσος καὶ μιὰν ἀγάπη πού τὰ μεγαλώσανε περισσότερο οἱ ἱστορίες πού ἄκουε γύρω του γιὰ τὴν ἀπελιτισμένη προσπάθεια τοῦ σκλάβου νὰ σηκωθεῖ. Γιὰ τὴν ἀγωνία τοῦ 1821. Γιὰ τὴν σφαγὴς. Τοὺς κατατρεγμούς. Τὴν κρεμάλες. Ὅλη τὴ φρίκη πού σκόρπισε ὁ τύραννος ἀπάνω ἀπὸ τὸ νησί, γιὰ νὰ πνίξει αὐτὴ τὴν παράτολμη σκέψη τοῦ σηκωμοῦ πού δὲν εἶχε προφτάσει καλὰ καλὰ νὰ μελετηθεῖ. Πού δὲν ἦταν ἀκόμα παρά ἕνας πόθος κρυφός.

Οἱ ἱστορίες αὐτές, πού θὰ τὴν ἀκούσει κι' ἀργότερα πολλές φορές μέσα στὴ μητρόπολη τοῦ Λαρνάκου²) ἀπὸ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς πού ζήσανε τὴν τραγικὴν κείνην μέρες, τὸν προπαρασκευάσανε πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Ἐθνικοῦ τραγουδιστῆ. Κι' εἶνε αὐτὴ πού θὰ τοῦ δώσουνε τὸ θέμα γιὰ τὴ ζωντανότερη καὶ πιὸ ἐπικὴ του ἔμπνεψη τὴν «9ην Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ», πού εἶναι τὸ ἐθνικὸ ἔπος τῆς Κύπρου. Καὶ θὰ τὸν κάνουνε νὰ φωνάζει πόσο μάταιη εἶναι ἡ προσπάθεια ν' ἀλλάξει κανένας τὴν ἐθνικὴν ψυχὴ ἑνὸς λαοῦ.

«Σφάζε μας οὐλλοὺς τζι' ἄς γενεῖ τὸ γαῖμαμ μος ἀυλάτζιν,
κάμε τὸν κόσμον ματζιελλιὸν τζιαὶ τοὺς ρωμιοὺς τραούλλια,
ἄμμά ἔξερε πὼς ὕλαντρον ὄντας κοπεὶ καβατζιν
τριγύρω του πετάσσονται τρακόσθα παραπούλια.
Τὸ νιν ἀντάν νὰ τρωῖ τὴν γῆν, τρώει τὴν γῆθ θαρκαίται,
μὰ πάντα τζιεῖνον τρώεται, τζιαὶ τζιεῖνον καταλυέται».

(«*Η 9η Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ*»).

1) Ὁ Γάλλος ποιητὴς *Lamarline* πού ἐπισκέφτηκε τὴν Κύπρο τὸ 1832, δηλαδὴ λίγα χρόνια προτοῦ γενηθεῖ ὁ ποιητὴς μας, τὴν χαρακτήρισε «σκελετό» πού δὲ θυμίζει πιά τίποτ' ἀπ' ὅσα εἶχε διαβάσει κι' ἀκούσει γι' αὐτὴν.

Δές: Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Λαμαρτίνου ἐν Κύπρῳ. Σημείωμα τοῦ Ν. Γ. Κυριαζῆ στὰ «Κυπριακὰ Χρονικά». Χρονιὰ ΙΑ, τεῦχος Β'. Ἀπρίλης—Ἰούνιος 1935.

2) Ὁ Λάρνακας τοῦ Λαρνάκου. Ἐτσι λέγανε τὴν παλιὰ Λάρνακα τότες κι' ἔτσι τὴ λέει ὁ κοσμάκης καὶ σήμερα. Καὶ τὴ μητρόπολη «μητρόπολη τοῦ Λαρνάκου».

“Όλες οί πληροφορίες συμφωνᾶνε ὅτι ὁ μικρὸς Βασίλης ἦτανε ἓνα ζωηρὸ κι' ἔξυπνο παιδί πού ἀγαποῦσε πολὺ τοὺς δικούς του καὶ πού βοήθοῦσε τὸν πατέρα του στὶς διάφορες δουλιές του. Αὐτὴ τὴν ἀγάπη στοὺς δικούς του κράτησε κι' ὅτα γίνηκε ἄντρας. Καὶ πολλές φορές τοὺς ἔστελνε ὅτι μποροῦσε. Τὸν πατέρα του πρὸ πάντων τὸν ἀγαποῦσε πολὺ. Δηγοῦνται μάλιστα πὼς ὅταν κάποτες, μετὰ χρόνια, ὁ γέρος του ἦρθε στὴ Λεμεσό νὰ τὸ δεῖ καὶ νὰ μείνει μαζί του λίγες μέρες, ὁ Βασίλης ἔκλαιε βλέποντας τον κι' ἔκανε σὰ μωρὸ παιδί ἀκούοντας τον νὰ τραγουδάει τὰ παλιὰ κείνα κι' ἀξέχαστα τραγοῦδια πού τὸν ἄκουε συχνά νὰ τραγουδάει στὸ χωριό.

Στὶς ὄρες πού δὲν εἶχε δουλιὰ ἢ σκολιὸ ὁ μικρὸς Βασίλης πήγαινε μὲ τ' ἄλλα παιδιὰ τοῦ χωριοῦ του γιὰ νὰ πιάσει «μὲ τὰ βερκὰ πουλιὰ μέσ' τὸ λαόνιν». Ἡ γυρνοῦσε μονάχος μέσα στοὺς κάμπους πού ζώνουνε σάν ἀπέραντη ἀγκάλη τὸ χωριό του. Κι' ἦτανε στὶς ὄρες αὐτὲς τῆς μοναξιάς του πού ἔπεφτε σὲ γλυκὸ ρεμβασμό. Κι' ἔμενε σάν ἐκστατικός μπροστά στὴ φύση, θαμάζοντας τὴν «κροκότζινην ἀνατολήν», ἀκούοντας ἀπὸ μακριὰ μὲ συγκίνηση τὸν ὑποβλητικὸ καὶ γλυκὸν ἤχο «τοῦ ξύλενου σημάντρου» τῆς παλιάς ἐκκλησιᾶς τ' Ἀρχαγγέλου, ἢ τὸ μελαγχολικὸ τραγοῦδι τῶν τσοπάνηδων συνοδεμένο ἀπὸ τὸν παθητικὸ κλαψιάρικον ἤχο τοῦ «πιδικιαυλιοῦ». Πολλὲς φορές τὸν ἔπιανε ἡ νύχτα μέσα στὸν κάμπο. Ἡ νύχτα μὲ τ' ἄστρα μιλιούνια πού «λάμπουσιν πού πανωθκιόν» καὶ γυρνόντας ἀργὰ ἔνωθε νὰ τὸν τυλίγει ἡ κρύα, σκληρὴ σιωπὴ τοῦ κάμπου, πού δὲν τὴν ταραξεί κανένας ἤχος, ἢ φύσημα, ἢ σάλεμα κι' εἶνε ὅλα γύρω ἡσυχά, βουβά κι' ἀσάλευτα σὰ νεκρά.

Γλυκὲς ὄρες ξεγνιασιᾶς καὶ ρεμβασμοῦ πού θὰ τίς θυμηθεῖ ἀργότερα στὸ μέστωμα τῆς τέχνης του, ὅτα θὰ γράφει τὴν «9ην Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ», καὶ θὰ τίς παραβάει μὲ τὴν κατοπινὴ ἄθλια ζωὴ του πού δὲν ἦτανε παρά μιὰ φριχτὴ φυλακὴ, μιὰ «χάψη» γιομάτη θλίψη πού τοῦ ἔτρωε, τοῦ ἔκαιγε τὴν καρδιά καὶ τὸν ἔκανε νὰ λιώνει κάθε μέρα περισσότερο. Καὶ θὰ μιλήσει ὁ ἴδιος μὲ τὸ στόμα τοῦ φυλακισμένου βοσκοῦ γιὰ νὰ ζητήσῃ αὐτὴ τὴν ἐπιστροφή στὴν παλιὰν ἐλεύθερη ζωὴ τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ κάμπου, σὲ συγκινητικούς ὑπέροχους στίχους:

«Θέλω, ἀφέντη, μανιχὰ νὰ πάω στὸ χωρκόμ μου.
Μέσ' τούν' τὴν χάψην ὡς ποσον, ἀφέντη, πιδὸν κανεῖ με.
Ἐκαμεμ με δὰ μέσα δὰ ἡ πλήξη πολιφαίν,
γιατὶ τὸ τρώω τρώει με τὸ πίννω καταλιεῖ με,
πού τὸν καμὸμ μου τὸν πολλὸν τούτ' ἡ καρδιά μου κἀνη.
Ἐξύπνουν πού τὸ χάραμαν πούθεν νὰ πὰ νὰ μπλείσω
τῆσαι δὲν ἐβάσταχνα ποττὲ χωρὶς νὰ τραουδήσω
τῆι' οὔλλα τὰ πάντα θύρρεια μητὰ μου τραουδοῦσαν.
Ἐβροίτζιζα πού τῆφ φωνὴν τὸν κόσμον νύχταμ μέραν
τῆι' ἐπαίζα τὸ πιδικιαύλιν μου, τῆσαι τὰ βουν' ἀδονοῦσαν,
τὸ κλάμαν τῆσαι τὸ δάρκομαν τὰ μμάδια μὸν τὸ ξαῖραν».

{«*Η 9η Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ*»}.

Σὲ κάτι τέτιες ὄρες μοναξιάς καὶ ρεμβασμοῦ εἶνε πού ἡ σκέψη κι' ἡ φαντασία τ' ἀνθρώπου δέχονται σὰ γονιμοποιοὺ σπόρο τὴν ἐπίδραση τοῦ

έξωτερικοῦ κόσμου σὲ στενὸ σμίξιμο μὲ τὶς ὑποσυνείδητες ὁρμές καὶ τάσεις τοῦ ἀτόμου. Κι' εἶνε τότες πού ὁ ἄνθρωπος νιώθει τὸν πόνο καὶ τὸ βάρος μιᾶς διανοητικῆς ἐγκυμοσύνης καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸ βάρος αὐτὸ δίνοντας του ἕναν ὅποιο λογικὸ ἐξωτερικὸ σχῆμα ἔκφρασης, λόγου, ἤχου, στίχου, μέτρου, χρωμάτου ἢ ρυθμοῦ, ἀνάλογα πάντα μὲ τὸ βαθμὸ αὐτῆς τῆς ἐπίδρασης καὶ τῆς ἰκανότητος τῆς σκέψης καὶ τῆς φαντασίας νὰ ταχτοποιοῦνε καὶ νὰ ἐξωτερικεύουνε μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο αὐτὰ τὰ διανοήματα.

Σ' αὐτὲς τὶς ὥρες εἶνε πού ἐνίωσε κι' ὁ Βασίλης τὸ πρῶτο σκίρτημα τῆς ποίησης μέσα του, ὅπως ἡ νέα γυναῖκα νιώθει τὸ σκίρτημα τοῦ πρώτου της παιδιοῦ μέσα στὴ γονιμοποιημένη σάρκα της. Κι' εἶνε ἀπὸ τότες πού ἄρχισε ν' ἀγαπάει τὴν ποίηση καὶ νὰ τρέχει ξοπίσω ἀπὸ τοὺς περαστικούς «ποιητάρηδες» πού ἐρχόντανε στὸ χωριὸ του σὲ μέρες πανηγυριῶν γιὰ ν' ἀπαγγεῖλουνε μὲ τὸν περίεργα ρυθμικὸ τους τρόπο, πού εἶνε ἀπὸ αἰῶνες ὁ ἴδιος καὶ πού εἶνε κάτι μεταξὺ τραγουδιοῦ κι' ἀπαγγελίας, τὰ ἐρωτικὰ ἢ ἥρωϊκὰ τους «ποιήματα» πού εἶχανε πάντα θέμα κάποιο μεγάλο ἐρωτὰ πού κατάληξε σ' ἀγιάτρευτην ἀρώστια ἢ σ' αὐτοχτονία ἢ τὴ ζωὴ καὶ τ' ἀντραγαθῆματα κάποιου περίφημου ληστή ἢ φονιά ἢ ἀντάρτη πού ἀντίκρουσε χωρὶς φόβο τὸ παλούκι ἢ τὸ σκοινὶ τοῦ Τούρκου.

Περισσότερο ἄρεζε στὸ μικρὸ Βασίλη νὰ τοὺς ἀκούει νὰ «τσιατίζουν» μεταξὺ τους στοὺς πολύωρους αὐτοὺς διαγωνισμοὺς πού κάνουνε οἱ «ποιητάρηδες» τῆς Κύπρου μπροστὰ σὲ κόσμο, σὲ πανηγύρια ἢ σὲ γάμους, καὶ πού εἶνε σὰ μονομαχίες μὲ πρόχειρους αὐτοσχέδιους στίχους γιομάτους πείραγμα γιὰ τὸν ἀντίπαλο καὶ πού δὲ σταματᾶνε παρὰ ἀφοῦ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς διὸ ἀντίπαλους νικηθεῖ, δηλαδὴ πάψει ν' ἀπαντᾷ σὲ στίχους, εἴτε ἀπὸ κούραση εἴτε ἀπὸ δυσκολία νὰ σχεδιάσει ἄλλους στίχους, εἴτε καὶ γιὰ τ' ἀκροατήριό μὲ τὶς ἐπιδοκίμασιες του ἔδωσε τὴ νίκη στὸν ἄλλο.

Ἡ φήμη μερικῶν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς «ποιητάρηδες» πού σώζανε στίς μέρες κείνες, ὅπως σώζονε ἀκόμα καὶ σήμερα τὴν παράδοση τῶν παλιῶν «ραψωδῶν» καὶ τῶν παλιῶν «ποιητικῶν ἀγῶνων» πού γινόντανε στὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς ἄλλες Ἑλληνικὲς χώρες σ' ἐποχὲς «γυμνικῶν» ἀγῶνων ἢ μεγάλων θρησκευτικῶν γιορτῶν, ἦτανε τόσο μεγάλη κ' οἱ χωρικοὶ τοὺς δίνανε τόση προσοχὴ κι' ἐχτίμηση, πού ὁ μικρὸς Βασίλης ζούλευε τὴ «δόξα» τους καὶ θαμάζοντας τὴν τέχνη τους ὄνειρευότανε νὰ μπορέσει μιὰ μέρα νὰ γίνεи κι' αὐτὸς «ποιητάρης».

Μὰ ποιὸς νὰ τοῦ τῶλεγε πὼς θάρχότανε μιὰ μέρα πού θὰ τοὺς ξεπέρανε ὅλους αὐτοὺς καὶ τὴν τέχνη τους καὶ θὰ γινότανε ὄχι ἕνας «ποιητάρης» σὰν αὐτοὺς πού τοὺς ἄκουε ταχτικά, ἀνεβασμένους σὲ μιὰ πέτρα ἢ πεζούλι ἢ ψῆλωμα, ν' ἀπαγγέλουνε τοὺς μονότονα ὁμοιοκατάληχτους κι' ἀφόρητα πεζοὺς τὶς περισσότερες φορές στίχους τους, μὰ ἕνας ἀληθινὸς «ποιητῆς», μ' ἀναπτυγμένο γοῦστο, μὲ δυνατὴ φαντασία καὶ παλλόμενο αἶσθημα, πού θὰ πλούτιζε τὴ φτωχὴ Κυπριακὴ ποίηση μὲ πλούσιες ρίμες καὶ μουσικότητας, γιομάτους νόημα στίχους.

Παράλληλα μὲ τὴν ἀγάπη του στὴν ποίηση ὁ Βασίλης ἐνίωθε μεγάλην ἀγάπη καὶ κλίση στὴ ζωγραφικὴ ἢ καλῖτερα στὴν «ἀγιογραφία» πού ἦτανε τότες ἡ μόνη ζωγραφικὴ πού ξαίρανε στὸν τόπο καὶ πού εἶχε κάποια πέραση.

Ποιός τοῦ ξύπνησε τὴν ἀγάπην αὐτὴ στὴ ζωγραφικὴ καὶ ποιός τοῦ ξίμαθε ν' ἀνακατεύει τὰ χρώματα καὶ νὰ κρατάει τὰ πινέλα δὲν ξαίρουμε. Ἴσως κανένας καλόγερος περαστικός ἀπὸ τὸ χωριό του, ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ποὺ ξαίρανε τότες νὰ ζωγραφίζουσε ἀγίους καὶ ποὺ γυρνοῦσανε τὰ χωριά γιὰ νὰ δουλέψουσε στὰ «τέμπλη» τῶν ἐκκλησιῶν. Μπορεῖ κανένας παλιός ἱερωμένος τοῦ χωριοῦ του, ποὺ ἤξαιρε τὴν «τέχνη» αὐτὴ. Μπορεῖ πάλι νὰ μὴν ξίμαθε ἀπὸ κανένα, μὰ νὰ εἶδε ποὺ ζωγραφίζανε σὲ κάποιον χωριό ἢ σὲ κάποιον μοναστήρι, ἀπ' αὐτὰ ποὺ πῆγαινε κάθε τόσο μὲ τὸν πατέρα του, κι' αὐτὸ νὰ τοῦ γένησε τὴ μανία γιὰ τὴ ζωγραφικὴ.

Ἡ κλίση τοῦ στὴ ζωγραφικὴ ἦτανε ὅπως φαίνεται ἡ δυνατότερη ποὺ εἶχε ὁ Βασίλης. Πιὸ δυνατὴ κι' ἀπὸ τὴν κλίση τοῦ στὴν ποίηση, ποὺ σ' αὐτὴ δόθηκε ὀλοτέλα ὅταν πιά εἶδε πῶς δὲ μπορούσε νὰ βρεῖ τὰ μέσα «γιὰ νὰ σπουδάσει» καὶ νὰ γίνεῖ «ἓνας καλὸς ζωγράφος» ὅπως τὸ ποθοῦσε.

Ἡ μανία αὐτὴ τῆς ζωγραφικῆς εἶνε κείνη ποὺ τὸν ἐσπρωξε ν' ἀφήσει τὸ σπίτι του καὶ τὸ χωριό του καὶ νὰ κατέβει στὴν πόλη «γιὰ νὰ μάθει ζωγράφος».

Πότε πῆγε στὴν πόλη καὶ σὲ ποιά πόλη πῆγε πρῶτα δὲν εἶναι σίγουρα γνωστό. Ὁ Εὐτύχης Παρασκευόπουλος ἀπὸ τὴ Λάρνακα¹⁾ γνωστός μὲ τ' ὄνομα Ταλιαδόρος γιατί ἦτανε «ταλιαδόρος» δηλαδὴ σκολιστὴς ξύλου καὶ ποὺ εἶχε γνωρίσει καλὰ τὸ Βασίλη στὰ χρόνια ποὺ αὐτὸς ἦτανε στὴ Λάρνακα, λέει πῶς ὁ Βασίλης πῆγε στὴ Λευκοσία γύρω στὸ 1870 γιὰ νὰ πάρει μαθήματα ζωγραφικῆς ἀπὸ τὸν ἀγιογράφο Χατζὴ Χριστόδουλο ποὺ ἦτανε τότες ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ φημισμένους «ἀγιογράφους» στὴν Κύπρον. Δὲν ξαίρει ὅμως ἂν πῆγε κατ' εὐθειαν ἀπὸ τὸ χωριό του στὴ Λευκοσία ἢ ἂν πῆγε πρῶτα στὴ Λάρνακα κι' ἀπὸ κεῖ στὴ Λευκοσία.

Ἄν πῆγε πρῶτα στὴ Λευκοσία πρέπει νὰ πῆγε πρὶν ἀπὸ τὸ 1868 δηλαδὴ ὅσο ἀκόμα ἦτανε κεῖ ὁ θεῖος του. Κυπριανός, ποὺ ἦτανε τότες σχολάρχης²⁾. Γιατὶ μετὰ τὸ 1868 ὁ Κυπριανός, ποὺ εἶχε χειροτονηθεῖ μέσα στὴ χρονιά κείνη «Μητροπολίτης Κιτίου», ἔφυγε ἀπὸ τὴ Λευκοσία καὶ πῆγε στὴ Λάρνακα στὴν «ἔδρα» του.

Ἄν ὅμως ὁ Βασίλης πῆγε στὴ Λευκοσία μετὰ τὸ 1868 πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πῶς φεύγοντας ἀπὸ τὸ χωριό του πῆγε πρῶτα στὴ Λάρνακα κι' ἀπὸ κεῖ μὲ σύσταση τοῦ θεῖου του Κυπριανοῦ θὰ πῆγε στὴ Λευκοσία γιὰ νὰ πάρει μαθήματα ζωγραφικῆς ἀπὸ τὸ Χατζὴ Χριστόδουλο, ποὺ ἦτανε γνωστός στὸν Κυπριανὸ ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ αὐτὸς ζοῦσε στὴ Λευκοσία.

Ἡ Λευκοσία, ἢ «Χώρα» ὅπως συνηθᾶνε νὰ τὴ λένε ἀκόμα καὶ στὴν ἡμέρα οἱ χωρικοὶ μας χαρακτηρίζοντας ἔτσι τὸ μεγάλο κι' ἐχτεταμένο της. Δὲ ἦτανε καὶ τότες ὅπως εἶνε καὶ σήμερα ἡ μεγαλύτερη πόλη τῆς Κύπρου. Ὅχι! ἔκανε μεγαλὴν ἐντύπωση στὸν ποιητὴ μας, ποὺ τὴ βρῆκε «ῶραία πόλιν». Μιὰ πόλη μὲ «ποικίλον κτίσμα». Μὲ «τὴν Ἁγιά Σοφιά³⁾» στὴ μέση» ποὺ οἱ μιναρέδες της τὴν «κάνανε νὰ μοιάζει» σὰν μέγιστον εἰς κήπον.

1) Γέρος σήμερα 83 χρονῶν.

2) Δὲς τὴ σημείωση στὴ σελίδα 4.

3) «Ἁγιά Σοφία τῆς Χώρας». Παλιὰ χριστιανικὴ ἐκκλησιά στὴ Λευκοσία. Μὲ ἀπὸ τίς διὸ περίφημες καθεδρικές (Cathédrales) ποὺ χτίσανε οἱ Φράγκοι στὴν Κύπρον. Ὅταν οἱ Τούρκοι καταχτήσανε τὸ νησί τὴν «κάνανε, κ'εἶναι ἀπὸ τότες, τζαμί. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου.

κυπαρίσι». Μὲ τὸ λαό της «νὰ κινεῖται τὴν ἡμέραν σὰν μελίσι» μέσα στὰ στενά της σοκάκια. Μὲ τὰ βράδια της ἀρωματισμένα ἀπὸ τὶς «εὐωδίες» τῶν κήπων της. Μὲ τὶς γυναῖκες της, τὶς θρησκες, ὁμορφες κί' ἐργατικές», ποὺ πηγαίνανε ταχτικά στὴν ἐκκλησιά γιὰ ν' ἀνάψουνε «κερί στὴν Παναγίαν» καὶ δουλεύανε ὅλη μέρα τὴν πανάρχαια Κυπριώτικη «βούφα» ποὺ μ' αὐτὴν ὑφαίνουνε ὡς τώρα τὰ περίφημα ρουχοντύματα, τὰ γνωστὰ μὲ τὸνομα «ἀλατζιές τῆς Χώρας».

Μόλις λαλήσουν τὰ πουλιὰ καὶ βάλει
ἡ μέρα φῶς εἰς κάθε παραθύρι
λαλοῦν κι' εἰς κάθε σπίτιν οἱ δυὸ λάλοι
ἡ ραπτομηχανὴ καὶ τ' ἀργαστήρι.

(«*Τῆ Λευκοσία*»).

Μὲ τοὺς προμαχῶνες καὶ τὰ τείχη της ποὺ τοῦ θυμίζανε τὴν παλιὰ αἰματοβαμένη της ἱστορία.

Σὲ πῆρεν ὁ Γουίδος¹⁾ ματωμένη
σὰν ἔσφραξαν τὰ ἄσπλα παιδιά σου
οἱ ἄγριοι Τεμπλάροι²⁾ διωγμένοι
καὶ τᾶσφιγγες νεκρά στὴν ἀγκαλιά σου.

Ἐκεῖ εἰς τὸ τζαμί Μπαϊρακτσίη³⁾
σοῦ τσάκκισαν τὸ πείσμα κι' ἐπληγάθης,
σοῦ πῆραν τὸ σπαθὶ καὶ τὸ κοντάρι
κι' ἐπιάσθης ματωμένη κι' ἀλυσώθης.

Τὴν λαύραν ὅταν εἶδες ἀναμμένη
κι' ἠσθάνθης ἔδῳ κάτω τὴν φωτιάν της
τότ' ἔμοιασες γυναῖκα στοιχειωμένη
ποὺ τρώει τὰ καλότερα παιδιά της⁴⁾.

(«*Τῆ Λευκοσία*»).

1) Γουίδος Λουζινιανός (Guy de Lusignan) Φράγκος βασιλιάς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ πρῶτος Φράγκος βασιλιάς τῆς Κύπρου. Ἀγόρασε τὴν Κύπρο ἀπὸ τὸ Ριχάρδο τὸ Λιοντόκαρδο «βασιλιά τῆς Ἀνγκλιτέρας», ὅπως τὸ λέει ὁ Κυπριώτης ἱστορικός Κυπριανός, γιὰ 100 χιλιάδες δουκάτα, τὸ 1192.

2) «Τεμπλάροι» ἔτσι λεγότανε ἀπὸ τοὺς Κυπριώτες χωρικοὺς, οἱ «Καβαλάρηδες τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἕνα τάγμα στρατιωτικὸ καὶ θρησκευτικὸ, ποὺ ἰδρύθηκε στὴν Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τὸν Πάπα Γελάσιο Β' στὸ 1119 γιὰ φύλαξη τοῦ «Ἁγίου Τάφου». Στὸ Τάγμα αὐτὸ ποὺ εἶχε πλουτίσει ἀπὸ ἐλεημοσύνες, δωρεές κί' ἀρπαγές, ἀγόρασε τὴν ὕπρη γιὰ 100 χιλιάδες δουκάτα ἀπὸ τὸ Ριχάρδο τὸ Λιοντόκαρδο ποὺ τὴν εἶχε πάρει πρωτίτερα μὲ πόλεμο ἀπὸ τὸ βασιλιά Ἰσαάκιο Κομνηνὸ, εἰσερχομένου τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Οἱ Τεμπλάροι αὐτοὶ εἶχανε τόσο πολὺ τυρανῆσαι τὸν τόπο ποὺ στὸ τέλος ὁ λαὸς σηκώθηκε καὶ τοὺς ἐδιώξε. Κι' αὐτοί, γιὰ νὰ μὴ χάσουνε τὶς 40 χιλιάδες δουκάτα ποὺ εἶχανε δώσει γιὰ προκαταβολὴ στὸ Ριχάρδο σήγανε καὶ τὸ βρῆκανε καὶ τοῦ γυρίσανε πίσω τὴν ἐξουσία τους ἀπάνω στὴν Κύπρο κί' πήρανε τὰ λεφτὰ τους. Εἶναι ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ ποὺ ὁ Ριχάρδος ξαναπούλησε τὴν ὕπρη στὸ Γουίδο, ὅπως ἀναφέρνω στὴν προηγούμενη σημείωση.

3) Εἶναι τὸ μέρος ποὺ πάτησε ὁ πρῶτος Τούρκος στρατιώτης. Στὸ μέρος αὐτὸ ἤϊ Τούρκοι χτίσανε Τζαμί ποὺ τὸ λέγανε Τζαμί Μπαϊρακτάρη.

4) Ἐννοεῖ τὸ 1821 ὅταν προδόθηκε τὸ μυστικὸ κίνημα τῶν «προκρίτων» καὶ χτήκανε ἀπὸ τοὺς Τούρκους πολλοὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ λαϊκοί.

Στό σύντομο διάστημα πού ὁ Βασίλης ἔμεινε στή Λευκοσία, ἔκαμε μιὰ σπουδαία γνωριμία πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο γιά τὸ κέντρισμα τοῦ ποιητικοῦ του ταλέντου. Γνώρισε τὸν Ἑλληνα ποιητὴ Γεώργιο Βιζυηνό πού ἦτανε τότες στὴν ἴδια ἡλικία μ' αὐτὸν κι' ἔμενε στὴν Ἀρχιεπισκοπή ὡς προστατευόμενος τ' ἀρχιεπίσκοπου Σωφρόνιου Β'.¹⁾ Ἡ γνωριμία του αὐτὴ μ' ἓναν ἄλλο νέο, ξενοφερμένο, πού ἀγαποῦσε κι' αὐτὸς τὴν ποίηση καὶ πού ἔγραφε κι' ἀπάγγελε ποιήματα ὀλότελα διαφορετικά ἀπ' αὐτὰ πού ἄκουε ὁ Βασίλης στὸ χωριό του ἀπὸ τοὺς «ποιητάρηδες», ἦτανε κείνη πού τοῦ ἀνοίξε τὸ δρόμο στὴν πραγματικὴ «ποίηση». Κι' εἶναι γιὰ νὰ δείξει στὸ Βιζυηνό πὼς ἤξαιρε κι' αὐτὸς ἀπὸ «ποίηση» καὶ πὼς ἦτανε κι' αὐτὸς «ποιητὴς» πού ἄρχισε νὰ γράφει καὶ ν' ἀπαγγέλει κι' αὐτὸς διστίχα κι' ἄλλα ποιήματα στὸ σκαρὶ αὐτῶν πού ἔγραφε ὁ Βιζυηνός, καὶ θυμόντας τὰ «τσιαιτίσματα» πού κάνανε οἱ ποιητάρηδες στὸ χωριό του ἔκανε κι' αὐτὸς τσιαιτίσματα μὲ τὸ Βιζυηνό.

Ὁ λογοτέχνης κι' ἔρευνητὴς Ἀντώνης Ἰντιάνος γράφοντας γιὰ τὸ «Βιζυηνό στὴν Κύπρο» λέει πὼς ὁ Βιζυηνός, ἔφτασε στὴν Κύπρο τὸ 1868 κι' ἔμεινε 4 χρόνια δηλαδὴ ὡς τὸ 1872.²⁾ Πρέπει λοιπὸν ὁ Βασίλης νὰ τὸ γνώρισε μετὰ τὸ 1868. Κι' αὐτὸ κάνει πρὶν πιθανὴ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Βασίλης φεύγοντας ἀπὸ τὸ χωριό του πῆγε πρῶτα στὴ Λάρνακα κι' ἀπὸ κεῖ στὴ Λευκοσία.

Στὴ Λάρνακα ὁ Βασίλης πρέπει νὰ πῆγε μόλις ἔγινε «Δεσπότης» ὁ θεῖος του, ἢ λίγο πρὶν ὕστερα, δηλαδὴ τὸ 1868 ἢ τὸ 1869. Ἐνέβασμα τοῦ θεῖου του στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο Κιτίου τὸν γιόμισε μ' ἐλπίδες, φιλοδοξίες κι' ὄνειρα. Ἐνα χωριατόπαιδο ἦτανε κι' ὁ Κυπριανός ὅταν ξεκίνησε, κι' ἔφτασε ν' ἀνεβῆ «ὡς τὸ θρόνο τοῦ δεσπότη». Γιατὶ τάχα κι' αὐτὸς νὰ μὴ μπορέσει νὰ γίνει μιὰ μέρα κάτι ἀφοῦ ἔνωθε μέσα του τὸσες ἐπιθυμίες καὶ τὸσες λαχτάρεις, κι' ἀφοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐλπίζει στὴν ὑποστήριξη τοῦ θεῖου του; Βέβαια αὐτὸς δὲν ἦτανε «γραμματισμένος» καὶ «σπουδασμένος» ὡς τὸ θεῖο του, ἔνωθε ὅμως πὼς ἂν εὑρίσκε προστασία κι' ὑποστήριξη κάτι θὰ μπορούσε κι' αὐτὸς νὰ κάνει.

Μὲ τὴ σκέψην αὐτὴ ἀφῆκε τὸ χωριό του καὶ σπρωγμένος ἀπὸ τὰ φτερά καὶ τὰ ὄνειρα τῶν 20 χρονῶν του κατέβηκε στὴ Λάρνακα.

Γιὰ ἓνα χωριατόπαιδο ἢ Λάρνακα τότες ἦτανε ἓνα κομμάτι Εὐρώπης. Μικρὴ πολιτεία μὲ λιγότερους ἀπὸ 6000 κάτοικους μὰ μὲ ζωερὴ ἐμπορικὴ κίνηση καὶ μὲ κάποιον ἀέρα ξενότροπο, Εὐρωπαϊκὸ. Κι' αὐτὸ γιατί ἦτανε σὲ συχνότερη ἐπικοινωνία μὲ τὸν ἔξω κόσμο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς Κύπρου.

Ἡ Λάρνακα ἦτανε τὰ χρόνια κείνα τὸ σπουδσιότερο ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Κύπρου καὶ τὸ μοναδικὸ τῆς «λιμάνι». Ἡ escale τῆς Κύπρου, ὅπως τὴ λέγανε οἱ Φράγκοι ναυτικοὶ κι' ἔμποροι, γιὰ τὸ καὶ τὸ μέρος πού εἶνε κοντὰ στὴ θάλασσα συνηθίστηκε ἀπὸ τοὺς ντόπιους νὰ λέγεται

1) Ὁ Βιζυηνός ἦτανε πρωτίτερα στὴν Πόλη κοντὰ σ' ἓνα θεῖο του ράφτη. Ὅταν ὁ θεῖος του πέθανε τὸν πῆρε στὴν κηδεμονία του ὁ Κυπριώτης ἔμπορος Τσελεπὴ Γιάγκος πού ἦτανε φίλος τοῦ θεῖου του κι' ἔκανε ἐμπορικὲς δουλιές μαζί του. Ὁ Τσελεπὴ Γιάγκος ἦτανε συγγενὴς τ' Ἀρχιεπίσκοπου Σωφρόνιου Β' καὶ τὸν ἔστειλε σ' αὐτὸν γιὰ νὰ σπουδάσει στὸ σχολαρχεῖο τῆς Λευκοσίας.

2) Δὲς Ἀντώνη Ἰντιάνου «Ὁ Βιζυηνός στὴν Κύπρο». Μελέτη δημοσιευμένη στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», χρονιά Α' ἀριθ. 1, 15 Σεπτέμβρι 1934.

«σκάλα» ὄνομα πού ἔμεινε ὕστερα γιά ὅλη τήν ἀπάνω πόλη. Ἀπ' αὐτή τή «σκάλα», ἦτανε πού ἔμπαινε κι' ἔβγαινε τότες ὄλο τὸ ἐμπόριο τῆς Κύπρου. Κεῖ ἀράζανε ὄλα τὰ πλοῖα πού πιάνανε στήν Κύπρο. Κεῖ ἦτανε μαζεμένα ὄλα τὰ προξενεῖα «τῶν Δυνάμεων», τὰ «κουσουλάτα» ὅπως τὰ λέγανε. Καί κεῖ ζοῦσε μιὰ σχετικὰ πολυάριθμη εὐρωπαϊκὴ παροικία πού μὲ τοὺς τρόπους τῆς καί τὰ φερσίματα τῆς ἐπηρεάζε τὴν ἐμπορικὴ καί κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ντόπιων καί τοὺς ἔφερνε σὲ κάποιαν ἐπαφὴ μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς συνήθειες «τὶς φράγκικες», ὅπως τὶς λέγανε.

Φτάνοντας στὴ Λάρνακα ὁ Βασίλης ἔνωσε τὴν εὐχαρίστηση τ' ἀνθρώπου πού μπαίνει γιὰ πρώτη φορὰ σ' ἓναν τόπο μεγαλύτερο καί πιὸ προοδεμένο ἀπὸ τὸν τόπο πού ἔζησε ἴσαμε κείνη τὴν ὥρα, μὰ μαζὶ καί τὴν ἀνησυχία τοῦ νέου π' ἀφήνει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σπίτι του γιὰ νὰ κυνηγήσει μιὰ τύχη πού δὲ μπορεῖ νὰ τὴ μαντέψει ποιά θάνε.

Γιομάτος ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνησυχία τράβηξε ὁλόϊσα στὴ «μητρόπολη» πού ἔμενε ὁ θεῖος του, καί πού ἦτανε τότες κεῖ πού εἶναι καί σήμερα, στήν ἐνορία «τῆς Σωτήρας» στὸν «Παλιὸ Λάρνακα». Ἐνα μεγάλο, δίπατο σπίτι μὲ πολλὰ δωμάτια καί μὲ κήπο.

Ὁ Κυπριανὸς πού εἶχε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του κι' ἄλλα συγγενόπαιδα του, τὸν πῆρε κι' αὐτὸν «ὑπότροφο» στὴ μητρόπολη, ὅσο πού νὰ δεῖ τί μπορεῖ νὰ τὸν κάνει. Ἔτσι ὁ Βασίλης ἐγκαταστάθηκε στὴ μητρόπολη, κοντὰ στοῦ θεῖο του, σ' ἓνα δωμάτιο πού σώζεται ἀκόμα ὅπως ἦτανε, στοῦ ἀπάνω πάτωμα, τὸ πρῶτο δεξιὰ σ' ὅποιον ἀνεβαίνει τὴ σκάλα.

Μέσα στὴ μητρόπολη ὁ Βασίλης ἔζησε τὴν «κοινὴ» κι' αὐστηρὴ ζωὴ πού ζοῦσανε ὄλοι «ἱερωμένοι καί μὴ» ὅσοι μένανε στὶς «μητρόπολες» τοῦ λίγο διαφέρανε τότες ἀπὸ μοναστήρια. «Κοινὸ» ζῦπνημα, «κοινὸ» πλάγιασμα, «κοινὸ» φαγοπότι. Ὁ Γιάννης Μοδινοῦς¹⁾ πού ἔζησε κι' αὐτὸς στὴ «μητρόπολη τοῦ Λαρνάκου» μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ, μᾶς δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴν «κοινὴ» αὐτὴ ζωὴ. Τὸ πρῶτ' ἐξῆμα νωρὶς, ἐκκλησιά, δουλιὰ, μελέτη, φαῖ σὲ «κοινὴ τράπεζα». Πρῶτος ἔτρωγε ὁ Δεσπότης, ὕστερα οἱ παπάδες κ' οἱ διάκοι καί τελευταῖοι οἱ «ὑπότροφοι», ὁ Βασίλης, ὁ Μιχαὴλ Ἰακωβίδης²⁾, ὁ Μιχαὴλ Οἰκονομίδης³⁾. Καί μαζὶ μ' αὐτοὺς ὅσοι ξένοι λάχαινε νὰ «κονέψουνε» στὴ μητρόπολη. Γιατὶ τὴν ἐποχὴ κείνη πού δὲν ὑπάρχανε ξενοδοχεῖα, οἱ μητρόπολες ἦτανε οἱ «ξε-νῶνες» πού «κονεῦνανε» οἱ Χριστιανοὶ μὰ κι' ἄλλοι ξένοι πού ἐρχόντανε στὴν πόλη καί κεῖ βρῖσκανε τροφή, στέγη καί περιποίηση πού τὰ πλε-ρώνανε μὲ κάποιο ποσοῦ ἢ κάποιο δῶρο σὲ εἶδος.

Γιὰ τὴν «περιποίηση» ἦτανε τότες ὁ Παναγιώτης πού ἔγινε ὕστερα ἀπὸ χρόνια Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καί πού ἔμεινε γνωστὸς ὡς Κυριλ-

1) ὑπάλληλος σήμερα στὸν Οἶκο Χατζηπαύλου στὴ Λεμεσό.

2) Μιχαὴλ Ἰακωβίδης (1852—1925). Ἀπὸ τὸ Λευκόνικο. Ἀνίψι τοῦ Κυπριανοῦ. Πέθανε στὴ Λεμεσό ὅπου ἦτανε ἐγκαταστημένος γιὰ πολλὰ χρόνια.

3) Μιχαὴλ Οἰκονομίδης. Ἀπὸ τὸ Λευκόνικο. Ἀνίψι κι' αὐτὸς τοῦ Κυπριανοῦ. Πέθανε στοῦ Δορὸ τῆς Ἐπαρχίας Λεμεσοῦ ὅπου ἦτανε ἐγκαταστημένος γιὰ χρόνια.

λοῦδιν.»¹⁾ Τὸ βράδι ἢ βαριά πόρτα τῆς μητρόπολης ἔκλειε στίς 8 καὶ κανένας πιά ἀπ' αὐτοὺς ποὺ μένανε μέσα δὲ μπορούσε νὰ μπεῖ ἢ νὰ βγεῖ, ὡς τὸ πρωῒ ποὺ θὰ τὴν ἀνοίγει ὁ καβάσης τῆς μητρόπολης, ποὺ ἦτανε τότες κάποιος Τοῦρκος Γιουσούφ ποὺ κάπνιζε ὅλη μέρα τσιμπούκι καὶ ποὺ ἔμενε σ' ἓνα μικρὸ δωμάτιο κοντὰ στὴν πόρτα γιὰ νὰναί πρόχειρος καὶ νὰ μπορεῖ ν' ἀνοίγει σ' ὦρα ἀνάγκης ὅταν ὁ Βαλῆς ζητοῦσε τὸ δεσπότη ἀργὰ τὴ νύχτα γιὰ καμιά σπουδαίαν ὑπόθεση ἢ ὅταν κανένας ἀργοπορημένος ξένος ποὺ νυχτώθηκε στὸ δρόμο ἐρχότανε σὲ περασμένην ὦρα νὰ ζητήσει ἄσυλο.

Αὐτὴ τὴν ταχτικὴ κι' αὐστηρὴ ζωὴ μοναστηριοῦ περνοῦσε τότε ὁ Βασίλης. Μιά ζωὴ μονότονη καὶ περιορισμένη. Μὲ μόνη ἀλλαγὴ τοὺς λίγους ξένους ποὺ μένανε τὴ μιὰ μέρα γιὰ νὰ φύγουνε τὴν ἄλλη καὶ τοὺς «δημογέροντες» ποὺ μαζεῦντανε ταχτικά στὴ μητρόπολη γιὰ νὰ σκεφτοῦνε μαζὶ μὲ τὸ Δεσπότη ἀπάνω σὲ κάποια ἀπόφαση τοῦ Πασᾶ ἢ τοῦ Βαλῆ ἢ ἀπάνω σὲ κάποιο «κοινοτικὸ» ζήτημα. Τὰ συμβούλια αὐτὰ ποὺ κάνανε οἱ δημογέροντες ἦτανε γιὰ ὄλους μέσα στὴ μητρόπολη μιὰ «κίνηση» ποὺ ἔκοβε γιὰ λίγο τὴ μονοτονία καὶ τὴ ρουτίνα τῆς καθημερινῆς τους ζωῆς. Γιὰ τὸ Βασίλη ὅμως ἦτανε καὶ κάτι περισσότερο. Ἦτανε μιὰ εὐκαιρία γιὰ νὰ σχετίζεται μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο δημογέροντα καὶ κουβεντιάζοντας μαζὶ τοὺς νὰ μαθαίνει τὰ νέα τοῦ τόπου του κοινοτικά καὶ πολιτικά καὶ κάποτες καὶ κανένα νέο τοῦ ἔξω κόσμου. Αὐτὸ τὸν εὐχαριστοῦσε ἀφάνταστα. Τὸ γοῆτεψε. Ἦτανε σὰ μιὰ ἡδονή. Σὰ μιὰ τέρψη. Νὰ μπορεῖ νὰ μαθαίνει. Νὰ μπορεῖ ν' ἀκούει γιὰ τὸν τόπο του καὶ γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ τόπου του. Τὰ ζητήματα τὰ γενικά. Κι' εἶναι αὐτὸ ποὺ θὰ τὸν κάνει ἀργότερα καὶ στίς πιὸ δυστυχισμένες του μέρες νὰ ρωτᾷ. Ὅλο νὰ ρωτᾷ. Καὶ νάκούει, νὰ μαθαίνει, νὰ παρακολουθεῖ τὴν «πολιτικὴ κατάσταση». Κι' ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση νὰ πονᾷ ἢ νὰ χαίρεται, νὰ ἐνθουσιάζεται ἢ νὰ κλαίει, μὲ φανατισμὸ ποὺ ἔχρουνε μονάχα ὅσοι πιστεύουνε σὲ μιὰ ἰδέα. Γιὰ τὸ Βασίλη πίστευε: Πίστευε πὼς ὁ τόπος του ἔπρεπε νὰ γίνεи κάποτες ἐλεύτερος καὶ δοξασμένος σὰν πρῶτα. Κι' αὐτὴ ἡ πίστη ποὺ ὀλοένα θὰ δυναμώνει μέσα του εἶναι κίνηη ποὺ θὰ τὸν ἐμπνέψει καὶ θὰ τὸν σπρώξει νὰ γίνεи αὐτὸ ποὺ λέμε «πολιτικὸς ποιητής». Ἐνας ποιητῆς ποὺ θὰ χρησιμοποιοῖ τὸ ταλέντο του γιὰ νὰ ἐκφράσει τοὺς πολιτικούς του πόθους, ποὺ ἦτανε μαζὶ κι' οἱ πόθοι, πότε φανεροὶ καὶ πότε ἀφανέρωτοι, τῆς γενιάς του.

Ἡ δίψα αὐτὴ γιὰ νέα, μὰ κι' ἡ ἀνάγκη νὰ ξεφεύγει ἄς εἶναι καὶ προσωρινὰ μέσ' ἀπὸ τὸ στενὸ κύκλο ποὺ ζοῦσε καὶ νὰ σχετίζεται μὲ πρόσωπα ποὺ ἱκανοποιούσανε τίς πνευματικὲς του περιέργειες κ' ἐπιθυμίες, τὸν κάνανε νὰ κατεβαίνει ταχτικά κάτω στὴν πόλη καὶ νὰ κάνει γνωριμίες καὶ φιλίες μὲ «μορφωμένους», τόσο λίγους καὶ τόσο σπάνιους τὴν ἐποχὴ κείνη. Ἔτσι γνωρίστηκε καὶ μὲ διὸ περιφήμους «λόγιους» τῆς ἐπο-

1) Παναγιώτης Βασιλειάδης (1859—1933). Ἀπὸ τὸ Πρασιδιὸ τῆς Μεσαρκάς, Παιδι ἔκανε καλογεράκι στὸ μεγάλο Κυπριώτικο μοναστήρι τοῦ Κύκκου. Ὑστερότερα μπῆκε ὑπάλληλος στὴ μητρόπολη τοῦ Λαρνακίου. Τὸ 1880 χειροτονήθηκε διάκος στὴ Λεμεσό καὶ πῆρε τ' ὄνομα Κύριλλος. Τὸ 1895 γίνθηκε «Μητροπολιτῆς Κυρηνείας» καὶ τὸ 1916 Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Ὁ κοσμικὸς τὸν ἔλεε «Κυριλλοῦδιν» γιὰ νὰ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν ἄλλον Κύριλλο, τὸν «Κυριλλάτσον» ὅπως τὸ λέγανε, ποὺ ἦτανε στὰ χρόνια «τ'ἀρχιεπισκοπικοῦ» (1900—1910) ὁ ἀντίπαλος του γιὰ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο.

χῆς του, τὸ Γαλλοκυπριώτῃ Γουσταῦο Λαφφὸν¹⁾ καὶ τὸ Θεμιστοκλῆ Θεοχαρίδῃ²⁾ ποῦ ἦτανε κι' οἱ διὸ καλοὶ ποιητῆς τοῦ καιροῦ τους.

Οἱ διὸ αὐτῆς γνωριμίες τοῦ ζεστάνανε περισσότερο τὴν ἀγάπη ποῦ εἶχε ἀπὸ μικρὸς στὴν ποίηση. Μὰ θὰ περάσουνε ἀκόμ' ἀρκετὰ χρόνια προτοῦ δοθεῖ ὀριστικὰ στὴ μεγάλην αὐτὴν ἐρωμένη. Γιὰ τὴν ὥρα ἡ προσοχὴ του εἶνε περισσότερο δοσμένη στὴ ζωγραφικὴ. Ἴσως γιὰτὶ πιστεύει πὼς ἀπ' αὐτὴν μπορεῖ νὰ βγάλει καὶ τὸ ψωμί του.

Μάταια ὁ θεῖος του προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσει πὼς θάτανε προτιμότερο νὰ καταγίνει μὲ τίποτ' ἄλλο πινὸ πραχτικὸ. Ὁ Βασίλης δὲ θέλει ν' ἀκούσει τίποτα. Τὸν τραβᾶνε τὰ πινέλα καὶ τὰ χρώματα. Καὶ φορόντας στραβὰ τὸ κόκκινο τούρκικο φέσι ποῦ φοροῦσανε ὅλοι τότες, νέοι καὶ γέροι, κάθεται δόλακερες ὄρες καὶ ζωγραφίζει πότε μέσα στὴν αὐλὴ τῆς μητρόπολης καὶ πότε μέσα στὸ γειτονικὸ κήπο τῆς Κοκονοῦς, μητέρας τοῦ ποιητῆ Λιπέρτη,²⁾ ποῦ τὸ σπίτι της τοῦ ἦτανε πολὺ φιλικό.

1) Γουσταῦος Λαφφὸν (*Gustave Laffon*) Γαλλοκυπριώτης ποιητῆς. Γιὸς τοῦ γιατροῦ Α. Λαφφὸν ποῦ ἦτανε Προξενικός πράχτορας τῆς Γαλλίας στὴ Λευκοσίᾳ καὶ ποῦ ἔκανε Γαλλοδόσκαλος στὸ Σχολαρχεῖο τῆς Λευκοσίας ἀπὸ τὸ 1859 ὡς τὸ 1862. Ὁ Γουσταῦος ἔκανε κι' αὐτὸς δάσκαλος τῶν Γαλλικῶν στὴ «Σχολὴ Λάρνακος» τὸ 1871—72. Ἐγράψεν Ἑλληνικά καὶ Γαλλικά ποιήματα καὶ μετάφρασε στὰ Ἑλληνικά, ποιήματα Λατίνων κι' ἄλλων Εὐρωπαίων ποιητῶν. Τὸ 1880 τύπωσε στὸ Παρίσι μετάφραση του στὰ Γαλλικά τοῦ Ὕμνου τοῦ Σολωμοῦ (*Gustave Laffon, Hymne à la liberté. Paris 1880, p. 53*). Τὰ «Ἀπαντα» του βγήκανε σὲ τόμο τὸ 1915 μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ριχάρδου Μπαρτζίλη (Γουσταῦου Λαφφὸν. Τὰ Ἀπαντα. Λευκοσίᾳ 1915. Σελ. 232).

Δὲς γιὰτὸν I. Κ. Περισιτιάνη, Ἱστορ. τῶν Ἑλλ. Γραμ. ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτῆσεως μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς (1571—1878) στίς σελίδες 118, 119, 199, 214 καὶ Ν. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακὴ Βιβλιογραφία, στίς σελίδες 188, 190.

2) Θεμιστοκλῆς Θεοχαρίδης. Γενήθηκε στὴν Εὐρύχου τῆς Σολιάς. Σπούδασε στὴν Ἑλλάδα. Σὰ γύρισε ἔκανε ἐμπόριο, μὰ δὲν τὰ πήγε καλά κι' ἀναγκάστηκε νὰ κάνει τὸ δάσκαλο στὴν Εὐρύχου, στὴ Λεμεσό καὶ τελευταία στὴ Λάρνακα, ὅπου κι' ἔμεινε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του (1887). Ἐγραψε σὲ καθαρεύουσα τὸν «Πέτρο Συγκλητικὸ» τραγωδίᾳ σὲ 5 πράξεις μὲ Κυπριακὸ θέμα, ποῦ πήρε τὸν πρῶτον «ἔπαινο» στὸ Βουτσιναιὸ Διαγωνισμὸ τὸ 1875 καὶ ποῦ βγήκε διὸ φορὲς σὲ βιβλίον, τὴ μιὰ στὴν Ἀθήνᾳ τὸ 1877 καὶ τὴν ἄλλη στὴ Λάρνακα τὸ 1907 (Θεμ. Θεοχαρίδης, Πέτρος Συγκλητικὸς, τραγωδίᾳ εἰς πράξεις 5. 8ο. Ἀθήναι. 1877 σελ. 131 καὶ 2η ἐκδόση—8ο. Λάρνακα 1907 σελ. 131) καὶ κάτὶ σὰ μυθιστόρημα μὲ τὸν τίτλο «Δύο σκηναὶ τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας» ποῦ τ' ἄφηκε ἀτέλειωτο Ἴσως γιὰτὶ τὸν πρόλαβε ὁ θάνατος καὶ ποῦ τυπώθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον σὲ διὸ φυλλάδια τὸ 1884 (Θεμ. Θεοχαρίδης, Δύο σκηναὶ τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, 12ο Λάρνακα 1884 σελ. 160). Τοῦ ἴδιου τυπώθηκε σὲ βιβλιαράκι κι' ἕνας λόγος πανηγυρικός στὸ σὺλλογο «Κιτιεύς». Ἐγραψε καὶ πολλὰ ποιήματα ποῦ μερικὰ τυπώθηκαν σὲ τόμο στὴ Λευκοσίᾳ τὸ 1886 (Θεμ. Θεοχαρίδης, Σὺλλογὴ ποιημάτων, 8ο Λευκοσίᾳ 1886 σελ. 55). Ἦτανε ὁ ἰδρυτῆς τῆς ἐφημερίδας «Στασίνο» ποῦ βγήκε τὸ 1882 καὶ ποῦ ὀνομάστηκε ὑστερότερα «Φωνὴ τῆς Κύπρου» καὶ τῆς «Λύρας» ἐφημερίδας σὲ στίχους ποῦ βγήκε γιὰ λίγο καιρὸ στὴ Λάρνακα σὰν παράρτημα τοῦ «Στασίνο».

Δὲς γιὰτὸν Α. Σακελλαρίου. Τὰ Κυπριακά. Τόμος Α' 1890 στὴ σελίδα 798.

I. Κ. Περισιτιάνη, Ἱστορ. τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτῆσεως μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς (1571—1878) στίς σελίδες 95, 159, 198, 199, 204, 242, 349.

Λοῖζου Φιλίππου. Τὰ Ἑλλ. Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571—1878) Τόμος Β' στίς σελίδες 130, 131,

Ν. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακὴ Βιβλιογραφία στίς σελίδες 189, 223 καὶ 315.

2) Δ. Λιπέρτης (1866—1937) Κυπριώτης ποιητῆς. Ἐγραψε ποιήματα στὴν πιὸ καθάρια Κυπριώτικη. Ἀπόχτησε μεγάλη φήμη μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρο μὲ τοὺς 4 τόμους τῶν «Τζιυπριώτικων τραουδικῶν» του ποῦ ἔβγαλε τὸ 1923, 1930, 1934 καὶ 1937. Ὁ τελευταῖος τόμος βγήκε λίγες μέρες προτοῦ πεθάνει. Στὴν ἀρχὴ φάνηκε μὲ διὸ

Κάποτες γιά νά μὴ τὸν ἐνοχλοῦνε οἱ ἄλλοι ὑπότροφοι μὲ τὴν περιέργεια τοὺς ἢ τὰ πειράγματα τοὺς κλεινότανε μέσα στὴν κάμαρα τοῦ «γιά νά δουλέψει στὴν ἡσυχία».

Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ποὺ ἦτανε κί' ἡ μόνη ποὺ ἀφοσιώθηκε πραγματικά στὴ ζωγραφικὴ χρωστάμε καὶ τὰ περισσότερα ζωγραφικὰ ἔργα του. Καὶ φαίνεται πὼς ἔφτιαξε ἀρκετά. Μὰ κανένας σήμερα δὲν ξαίρει ποῦ βρσκονται πολλὰ ἀπ' αὐτά, γιατί δὲν ἔγινε καὶ καμιὰ συστηματικὴ ἔρευνα. Εἶνε τόση μάλιστα ἡ ἀνηξιαριὰ γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη ποὺ κί' αὐτοὶ ἀκόμα ποὺ καταγίνανε σ' ὀμιλίες ἢ μελέτες γι' αὐτὸν, δὲ φαίνεται νὰ ξαίρουνε πὼς ζωγράφησε ἄλλα ἔργα ἐξὸν ἀπὸ τὴν Παναγιὰ ποὺ ὑπάρχει ἀκόμα στὸ Φτωχοκομεῖο τῆς Λεμεσοῦ, μιὰν ἄλλη Παναγιὰ ποὺ ἀναφέρειν ὁ Γιάγκος Ἡλιάδης πὼς βρίσκεται σὲ κάποια χωριάτικη ἐκκλησιά ¹⁾ καὶ ποὺ δὲ μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω ἂν πραγματικὰ ὑπάρχει καὶ ποῦ, καὶ μιὰν ἄλλην εἰκόνα τοῦ ποὺ παρίστανε διὸ κεφάλια παιδιῶν καὶ ποὺ πολλοὶ θυμοῦνται πὼς τὴν εἶχε κοντὰ του προτοῦ πεθάνει, μὰ σήμερα δὲ ξαίρουνε ποῦ βρίσκεται.

Κί' ὅμως ὁ Βασίλης εἶχε φτιάξει κί' ἄλλα ἔργα ποὺ μερικὰ σώζονται ἀκόμα. Ὁ Εὐτυχῆς Πρασκευόπουλος, ποὺ τὸν ἀνάφερα καὶ πρωτίτερα, θυμᾶται πὼς ὁ Βασίλης ἔφτιαξε ἀρκετὲς «εἰκόνες» γιὰ τὴν ἐκκλησιά τῆς Σωτήρας. Δὲ μπορεῖ ὅμως σήμερα νὰ θυμηθεῖ καὶ νὰ πεῖ σίγουρα ποιὲς εἶνε. Ἴσως ἓνας εἰδικὸς ἂν καταγινότανε θὰ μπορούσε παραβάλλοντας τὶς διάφορες «εἰκόνες» τῆς ἐκκλησιάς αὐτῆς μὲ αὐθεντικὰ ἔργα τοῦ Βασίλη νὰ μᾶς πεῖ ἀπὸ τὸ δούλεμα κί' ἀπ' ἄλλα χαρακτηριστικὰ ποιὲς ἀπ' αὐτὲς εἶνε καμωμένες ἀπὸ τὸ δικό του χέρι.

Ὁ ἴδιος Εὐτυχῆς θυμᾶται πὼς ὁ Βασίλης εἶχε «ἰχνογραφήσει» ἀπάνω στὸν ἔξω τοῖχο τῆς κάμαρας τοῦ ἓνα παιδι μὲ διὸ κεφάλια. Τὸ «ἰχνογράφημα» αὐτὸ δὲν ὑπάρχει σήμερα, γιατί ὁ τοῖχος ἀσπρίστηκε ἀργότερα πολλὲς φορές, ἢ ἱστορία του ὅμως εἶναι ἢ ἀκόλουθη: κάποια γυναῖκα ἀπὸ τὸ Ὀμοδος ²⁾ εἶχε γενήσει ἓνα «ἔκτρωμα» ποὺ ἔμοιαζε σὰ διὸ παιδιὰ κολλημένα, ἔτσι ποὺ φαινότανε σὰ ν' ἀγκαλιάζανε τὸ ἓνα τ' ἄλλο ἀπὸ πίσω. Τὸ «ἔκτρωμα» αὐτὸ τὸ βάλανε σ' ἓνα μπουκάλι μὲ σπῖρτο καὶ τὸ στείλανε στὸν Κυπριανὸ ποὺ κί' αὐτὸς τῶστειλε σὰν ἀξιοπεριεργὸ σὲ κάποιο μουσεῖο στὴν Ἀθήνα. Ὁ Βασίλης ποὺ εἶχε δεῖ τὸ ἔκτρωμα καὶ τοῦ ἔκαν' ἐντύπωση τὸ ἰχνογράφησε ἀπάνω στὸν τοῖχο, γιατί εἶχε τότες τὴ μανία νὰ ἰχνογραφεῖ παντοῦ. ³⁾

τόμους ποιήματα στὴν καθαρεύουσα, τὴ «Χαλαρωμένη λύρα» (8ο Λευκοσία 1891) καὶ τοὺς «Στόνους» (8ο Λάρνακα 1899). Ἀργότερ' ἀγκάλιασε τὴν Κυπριώτικη κί' ἔμεινε πιστὸς σ' αὐτὴν ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

1) Δὲς Γιάγκου Ἡλιάδης «Ἐνας Κυπριώτης ποιητῆς». Μελέτη δημοσιευμένη στ' Ἀλεξανδρινὸ περιοδικὸ «Γράμματα» Γενάρης—Ἰούλιος 1918.

2) Ὀμοδος, χωριὸ τῆς Κύπρου στὴν ἐπαρχία Λεμεσοῦ.

3) Μιά φορά γιά ν' ἀστείευτεῖ ἰχνογράφησε μέσα σ' ἓνα πιάτο αὐγὰ τηγανητὰ, μαχαιροπήρουνο καὶ ψωμί καὶ προσκάλεσε τὸν Εὐτυχῆ (ποὺ δούλευε τότες στὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησιάς τῆς Σωτήρας καὶ πήγαινε ταχτικά καὶ τὸν εἴρισκε στὴν κάμαρα του) τάχα γιά νὰ φάνε. Ὁ Εὐτυχῆς πήγε μετὰ τὴ «λειτουργία», γιατί ἦτανε πρῶτ' Κυριακῆς, κί' ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ἦτανε τόση ἢ ἐπιτυχία ποὺ μπορούσε κανένας νὰ γελαστεῖ στὴν πρώτη ματιά.

Σχετικά με το ιχνογράφημα αυτό ο Γιάννης Μοδινός ¹⁾ λέει πώς δέν ήτανε κάμωμα του Βασίλη, μα κάποιου 'Ιεροδιάκονου Χριστόφορου κι' ότι κάτω από το ιχνογράφημα ήτανε γραμμένα: «Χείρ Χριστοφόρου 'Ιεροδιακόνου». Ο Εύτυχης όμως έπιμένει πώς ήτανε έργο του Βασίλη.

Όπως κι' αν έχει, φαίνεται πώς από το ιχνογράφημα αυτό πήρε πιό ύστερα την ιδέα για τή ζωγραφιά των διό παιδικών κεφαλιών, που γι' αυτήν κάνω λόγο λίγο πιό μπροστά.

Μα δέν είναι μονάχα τ' άμφιβολα, η άγνούμενα αυτά έργα. Είναι κι' άλλα γνωστά κι' άθθεντικά :

Μιά προσωπογραφία του Pasotini, που βρίσκεται σήμερα στο σπίτι Greenwood στη Λάρνακα.

Μιά προσωπογραφία του θείου του Κυπριανού, που βρίσκεται σήμερα στο σπίτι της κ. Κατινούς Μ. 'Ιακωβίδη, κόρης του πρώτου Δήμαρχου της Λεμεσού Χ. Καρύδη.²⁾ Τήν προσωπογραφίαν αυτή φαίνεται από διάφορες μαρτυρίες πώς τήν έφτιαξε σε τρία αντίτυπα, που τ' άλλα διό δέν ξαίρουμε που βρίσκονται.

Μιά προσωπογραφία της 'Ελέγκως, κόρης της Κοκονούς και μιá της 'Ιδίας Κοκονούς, που κανένας δέν ξαίρει αν σώζονται και που. Ο Μοδινός θυμάται το Βασίλη που ζωγράφισε στην αρχή τή μιá κι' ύστερα τήν άλλην εικόνα στον κήπο της Κοκονούς.

Μιά προσωπογραφία του αρχidiaκου της Μητρόπολης 'Ανθιμου και διό άλλες προσωπογραφίες 'Ιερωμένων, που βρίσκονται σήμερα κι' οί τρεις στη μητρόπολη στη Λάρνακα. 'Η μιá απ' αυτές ήτανε πρωτίτερα σε κάποιο δωμάτιο του 'Αη Γιώργη του Κοντού ³⁾ και μεταφέρθηκε τελευταία στη μητρόπολη.

'Ένα σκίτσο με τά χαρακτηριστικά του 'Αρχιμαντρίτη Μελέτιου, που βρίσκεται σήμερα στο σπίτι της Μαργαρώς Σταυρη στην ένορία της Σωτήρας στην παλιά Λάρνακα. Το σκίτσο είναι καμωμένο άπάνω σε καρτόνι (0,39 Χ 0,50).

Μιά εικόνα τ' 'Αη-Γιώργη, που βρίσκεται στην έκκλησιá της Σωτήρας ⁴⁾ στην παλιά Λάρνακα.

Μιά εικόνα Παναγιώς με το βρέφος και τον 'Ιωσήφ που βρισκότανε πρι λίγα χρόνια στη μητρόπολη της Λάρνακας, μα σήμερα κανένας δέν ξαίρει που βρίσκεται. Τήν εικόν' αυτή λένε ότι τήν αντίγραψε από μιá Ρούσικη που είχε δει.

1) Δες γι' αυτόν στη σελίδα 14.

2) Χριστόδουλος Καρύδης. Καταγότανε από τή Λάρνακα. Λίγα χρόνια πριν από τήν 'Αγγλική Κατοχή έγκαταστάθηκε στη Λεμεσό όπου έκανε έμποριο. Το 1878 διορίστηκε από τους 'Αγγλους Δήμαρχος Λεμεσού κι' έμεινε τέτιος ως το 1885, χρονιά που πέθανε. Είν' αυτός που φρόντισε να διοριστεί ο Βασίλης στο Νοσοκομείο της Λεμεσού.

3) 'Αης Γιώρκης ο Κοντός. Μεγάλο παρεκλήσι λίγο έξω από τήν παλιά Λάρνακα προς το δρόμο που πάει στη Λευκοσία. Το λένε ο Κοντός για να ξεχωρίζει από ένα άλλο παρεκλήσι τ' 'Αη Γιώργη που βρίσκεται κι' αυτό έξω από τή Λάρνακα μα κάπως μακρίτερα, γι' αυτό και το λένε «'Αης Γιώρκης ο Μακρύς».

4) 'Εκκλησιá «του Χριστού Σωτήρος». Βρίσκεται μέσα στη μητρόπολη του Λαρκού κι' είναι από χρόνια «μητροπολιτικός ναός». Ο κόσμος τή λέει «της Σωτήρας». 'Απ' αυτήν πήρε κι' η ένορία τ' όνομα «Σωτήρα».

Μιάν ἄλλην εἰκόνα Παναγιαῖς μετὸ βρέφος καὶ τὸν Ἰωσήφ, ποῦ κι' αὐτὴ δὲν ξαίρουσε ποῦ βρίσκεται. Μιά τέτια εἰκόνα ὠραιότατη ὑπάρχει σήμερα στὴν ἐκκλησιά τῆς Σωτήρας μὰ δὲν εἶνε σίγουρο ἂν εἶνε ἔργο τοῦ Βασιλῆ. Ὁ Κυριαζῆς ¹⁾ ποῦ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ με βοηθήσει στὸ μάζεμα ἀρκετῶν πληροφοριῶν γιὰ τὸ Βασίλη, παραβάλλοντας τὸ δούλεμα τῆς εἰκόνας αὐτῆς μετὸ κείνο τοῦ "Αἰ-Γιώργη ποῦ βρίσκεται στὴν ἴδιαν ἐκκλησιά καὶ ποῦ εἶνε βέβαιο πὼς εἶνε τοῦ Βασιλῆ, νομίζει πὼς δὲν εἶνε ἔργο δικό του, μὰ ἴσως τὸ πρωτότυπο ἀπ' ὅπου ὁ Βασίλης πήρε κι' ἔφτιαξε τὸ δικό του, χαμένο ἴσως κι' αὐτὸ σήμερα.

Ἐλπίζω πὼς μιὰ μέρα, ὅταν ἡ Κύπρος ἠδιαφερτεῖ περισσότερο γιὰ τὸ Βασίλη, θὰ γίνῃ μιὰ συστηματικότερη ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ ζωγραφικὸ του ἔργο, γιὰτὶ δὲν εἶνε ἀπίθανο νὰ ὑπάρχουνε κι' ἄλλα ἔργα του ποῦ ξεχαστήκανε ὀλότελα ἢ ποῦ περνᾶνε ἀνώνυμα, ὅπως ἀνώνυμοι περνᾶνε καὶ πολλοὶ στίχοι του. Ἐλπίζω ἀκόμα πὼς κάποιος ἀπὸ τοὺς Κυπριῶτες ζωγράφους θὰ θελήσει νὰ κυτᾶξει μετὰ στοργὴ ὅλα τὰ σωζόμενα ζωγραφικὰ ἔργα τοῦ Βασιλῆ καὶ θὰ μᾶς πεῖ τί ἀξίζει τὸ καθένα, βάζοντας στὸ νοῦ του τὴν ἐποχὴ ποῦ ἔζησε ὁ ζωγράφος, τὸ φτωχὸ πνευματικὰ περιβάλλον, τὴν ἔλλειψη ζωγραφικῆς παράδοσης στὸν τόπο, τὶς δυσκολίες νὰ μπεῖ κανένας «στὰ μυστικά» τῆς ζωγραφικῆς τέχνης καὶ νὰ πάρῃ τὶς ἀπαραίτητες τεχνικὲς γνώσεις, καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς λόγους ποῦ περιορίζανε τὴ ζωγραφικὴ τοῦ καιροῦ του σχεδὸν ἀποκλειστικὰ σὲ θρησκευτικὰ θέματα καὶ προσωπογραφίες σπουδαίων κοινωνικῶν προσώπων, ἢ προσώπων ποῦ μ' αὐτὰ τύχαινε νὰ σχετίζεται ὁ ζωγράφος.

Εἶνε βέβαιο πὼς ὁ Βασίλης δουλεύοντας αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μετὸση ὄρεξη δὲν τόκανε μονάχα ἀπὸ κλίση στὴ ζωγραφικὴ, μὰ καὶ γιὰτὶ πιστεῦε πὼς θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ στὸ πινέλο καὶ τὴ μογιὰ ἕνα ἐπάγγελμα. Γιὰτὸ κι' ὅσα χρυσῶνανε τὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησιάς τῆς Σωτήρας ζήτησε νὰ δουλέψῃ στὸ «χρῦσωμα». Δὲν τὸν ἀφήσανε ὅμως γιὰτὶ ἔφερεν ἔνσταση ὁ μάστορ Νικολῆς, ἀντρας τῆς Ἑλένης τῆς Μαμμοῦς, γνωστῆς μετ' ὄνομα «Δοντοῦ».

Ὁ Βασίλης καταλάβαινε πὼς ὅσα ἤξαιρε κι' ὅσα εἶχε μάθει ἀπὸ τὸ Χατζῆ Χριστόδουλο δὲν τοῦ ἦτανε ἀρκετὰ γιὰ νὰ δουλέψῃ ἄνετα τὴν τέχνη ποῦ ἀγαποῦσε. Κι' αὐτὸ τὸ λυποῦσε. Τὸν ἀπογοήτευε. Σκεφτότανε ὅμως πὼς μπορούσε νὰ «τελειοποιηθεῖ». Μὰ πὼς; Στὴν Κύπρο ἀδύνατο. Στὸ ἐξωτερικὸ ναί. Μὰ χρήματα ὁ ἴδιος δὲν εἶχε κι' ὁ θεὸς του ποῦ τὸν εἶχε κιόλας βάρος δὲ φαινότανε πρόθυμος νὰ τὸ βοηθήσει στὴν ἰδέα του. Τ' ὄνειρο τοῦ Βασιλῆ ἦτανε, νὰ πάει στὴν Ἰταλία. Εἶχε τὸς ἀκούσει ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς τῆς Σκάλας γιὰ τὸ ἄνθισμα τῆς ζωγραφικῆς τέχνης στὴν Ἰταλία, γιὰ τὶς ζωγραφικὲς σχολές της καὶ τοὺς περιφήμους δα-

1) Ν.Γ. Κυριαζῆς. Γιατρός στὴ Λάρνακα. Ἀκούραστος μαζευτὴς λαογραφικοῦ κι' ἱστορικοῦ ὕλικου. Συγγραφέας πολλῶν ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν μελετῶν. Στὸ ζῆλο του, στὴν ὄρεξή του καὶ στὴν ἀγάπη του γιὰ κάθε τι ποῦ σχετίζεται μετὰ τὴν Κύπρο, χρωστᾶμε τὴν ἀσκόνταφτη γιὰ 14 τόρα χρόνια ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Χρονικὰ» ποῦ βγαίνει στὴ Λάρνακα καὶ δημοσιεύει ἀνεκδοτὸ ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ ὕλικὸ σχετικὸ μετὰ τὴν Κύπρο. Τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι ὁ μόνος συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ. Τὸ τελευταῖο του ἔργο εἶναι ἡ «Κυπριακὴ Βιβλιογραφία» ποῦ γῆκε τὸ 1936.

σκάλους ζωγράφους της, πού ἡ καρδιά του ἄλλο δὲν ἤθελε παρὰ νὰ πάει κεῖ. Γιὰ νὰ μπορέσει ὅμως νὰ τὸ κάνει ἤθελε χρήματα, πολλὰ χρήματα. Κι' ὁ Κυπριανὸς δὲν εἶχε καμιά διάθεση γιὰ τέτια κουβέντα. Ὁ Βασίλης ὅμως ἐπίμενε, παρακαλοῦσε, ἔκλαιγε, ἰκέτευε, ὡς πού στο τέλος ὁ Κυπριανὸς γιὰ ν' ἀπαλλαχτεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ μελᾶ τοῦ ἔδωσε κάποιον μικρὸ ποσό. Ὁ Βασίλης πετοῦσε ἀπὸ τὴ χαρὰ του. Τόσο, πού δὲ σκέφτηκε πὼς τὸ ποσὸ δὲν ἔφτανε παρὰ γιὰ τὸ ταξίδι μόνο. Ἀφοῦ θὰ πῆγαινε στὴν Ἰταλία, τί τὸν ἐγνιαζε γιὰ τὰ παρακάτω.

Ἔτσι μιὰ μέρα μπῆκε στοὺς βατόρι καὶ τράβηξε γιὰ τὴν Ἰταλία.

Πότε ἐγίνε αὐτὸ δὲν εἶνε ἐξακριβωμένο. Ἀπὸ τὴ χρονολογία ὅμως ἐνὸς τραγουδιοῦ του πού εἶνε δημοσιευμένο στὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ «Ἀσθενὴς Λύρα» μὲ τὸν τίτλο ὁ «ἀποχωρισμὸς» μπορούμε σχεδὸ σίγουρα νὰ ποῦμε πὼς ἔφυγε ἀπὸ τὴ Λάρνακα γιὰ τὴν Ἰταλία τὸ 1875.

Στὸ πρῶτο τετράστιχο τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ τὸ λέει καθαρὰ

Ἐγίαινε, φιλιότη, φεύγω τώρα
Ἰδοῦ ἡ θάλασσ' ἄρχισε ν' ἀφρίζει
στὸν ὄμιον τὸ ἀτμόπλοιον σφιρίζει
νὰ μὲνω πλέον δὲν μοῦ μένει ὥρα.

Γιὰ τὴ ζωὴ του στὴν Ἰταλία μάς λείπουνε ὁλότελα πληροφορίες. Τὸ μόνο πού ξαίρουμε εἶνε πὼς πῆγε στὴ Ρώμη σὲ κάποια σχολὴ ζωγραφικῆς. Μὰ δὲ μπόρεσε νὰ μείνει πολὺν καιρὸ γιὰτὶ τὰ λεφτὰ σωθῆκανε γρηγορὰ. Τότες γνώρισε τὴ δυστυχία τῆς ξενιτιάς καὶ δαγκώθηκε ἀπὸ τὸ φίδι τῆς ἐγκατάλειψης, ὡς πού μιὰ μέρα ἀπελπισμένος πού ἔβλεπε τὰ ὄνειρά του νὰ σβύνουνε, ἀποφάσισε νὰ στείλει στοὺς διάβολο τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὰ πινέλα καὶ νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα νὰ πολεμήσει.

Ἦτανε τότες ἡ ἐποχὴ πού ἡ Ἑλλάδα περιορισμένη μέσα στὰ στενὰ ὄρια ἡμέτερα πού τῆς εἶχανε ὀρίσει τὰ συμφέροντα τῶν «τριῶν προστατίδων δυνάμεων» προσπαθοῦσε ν' ἀπλωθεῖ πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ στὰ βόρεια ὄρια τῆς γινόντανε συχνὲς συμπλοκὲς μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ συμπλοκὲς αὐτὲς κρατοῦσανε σ' ἕξαψη ὅλους τοὺς Ἕλληνας, πού θρεμμένοι μὲ τ' ὄνειρο τῆς «μεγάλης ιδέας» πιστεύανε πὼς ἦτανε δυνατὸ ἡ μικρὴ Ἑλλάδα νὰ τὰ βγάλει πέρα σὲ ταχτικὸ πόλεμο μὲ τὴν πανίσχυρη ἀκόμα τότες Τουρκία. Οἱ Ἑλληνικὲς ἐφημερίδες μιλοῦσανε γιὰ ἕνα πόλεμο μὲ τὸν «προαιώνιον ἐχθρὸν» πού θὰ ξέσπαζε κεῖ ἀπάνω, σήμερᾶ— αὔριο, καὶ πού τὸν παριστάνανε ἀναγκαῖο κι' ἀναπόφευγο. Ὁ ἐνθουσιασμὸς συνέπαιρνε ὅλους μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Κι' ἦτανε φυσικὸ νὰ συνεπάρεται καὶ τὸ Βασίλει, πού ἀπὸ παιδί λαχταροῦσε τὴ μέρα πού θὰ μπορούσε νὰ πολεμήσει ἐναντία στὸν Τούρκο γιὰ τὸ ξεσκλάβωμα τοῦ τόπου του. Γιὰ τὸ ξεσκλάβωμα ὅλης τῆς φυλῆς του.

Μὲ τὸν ἐνθουσιασμό αὐτὸ ἀφῆκε τὴν Ἰταλία καὶ κατέβηκε μαζί μ' ἄλλους Ἕλληνας στὴν Ἑλλάδα ὅπου κατατάχτηκε στρατιώτης, κι' ἔμεινε ὡς τὸ 1878 χρονιά πού ἡ «Βερολίνιος συνθήκη» ἔδωκε τὴ Θεσσαλία στὴν Ἑλλάδα. Τὴ χρονιά κείνη κάτι πολὺ σημαντικὸ εἶχε συμβεῖ κάτω στὴ μακρινὴ Κύπρο. Ἡ Τουρκία τρέμοντας τὴ Ρωσία πού μάτιαζε νὰ κατέβει στὴν Πόλη καὶ τὰ στενά, ὑπόγραψε μυστικὴ ἀμυντικὴ συνθήκη μὲ τὴν Ἀγγλία πού κι' αὐτὴ δὲν καλόβλεπε τὸ ξάπλωμα τῆς Τσαρρικῆς Ρωσίας.

Με τὴ συνθήκη αὐτὴ ἡ Ἀγγλία ἔπαιρνε τὴν ὑποχρέωση νὰ βοηθήσει τὴν Τουρκία ἂν ἡ Ρωσία δοκίμαζε νὰ κατέβει πρὸ κάτω κί' ἡ Τουρκία ἔδινε στὴν Ἀγγλία μὲ νοῦκι τὴν Κύπρο γιὰ στήριγμα καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ Ἀγγλία εὐκολότερα καὶ γρηγορότερα νὰ βοηθήσει σὲ περίστασι ἀνάγκης.

Ἡ συνθήκη ὑπογράφηκε στὶς 4 Ἰουνίου τοῦ 1878 καὶ στὶς 12 Ἰουλίου τῆς ἴδιας χρονιάς ὑψώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Ἀγγλικὴ σημαία στὴ Λάρνακα μπροστὰ στὸν Τοῦρκο Πασᾶ καὶ τὸν Ἀγγλο ἀντιναύρχο Hay.

Ὁ Βασίλης, πιστεύοντας πὼς τότε μὲ τὸ τέλεμα τῆς Τούρκικης Τυρανίας τὰ πράματα στὸν τόπο του θ' ἀλλάζανε, ζήτησε ἀπόλυση ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ γύρισε στὴν Κύπρο. Γυρίζοντας πῆγε κατ' εὐθειαν στὴ Λεμεσό ὅπου ἴσως πίστευε πὼς θάβρισκε εὐκολότερα καμιά δουλιὰ γιὰ νὰ ζήσει. Ὁ Εὐτυχῆς ποῦ δούλευε τὴ χρονιά κεινὴ στὸ τέμπλο τῆς Καθολικῆς ¹⁾ στὴ Λεμεσό, θυμάται ποῦ ἀντάμωσε μιά μέρα τὸ Βασίλη στὸ δρόμο, λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ Κατοχή. Μὰ κί' ἄλλοι τὸ θυμοῦνται ὅταν πρωτόφτασε στὴ Λεμεσό μὲ μιά τριμῆνη στολὴ Ἑλληνα στρατιώτη. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ βγάλει τὴ στολὴ αὐτὴ καὶ νὰ φορέσει «πολιτικὰ» γίνθηκε ἀνάγκη νὰ τοῦ κάνουνε ἔρανο γιὰτὶ δὲν εἶχε στὴν τζέπη οὔτε λεφτό.

Στὴ Λεμεσό ὁ Βασίλης μὴν ἔχοντας ποῦ ἄλλοῦ νὰ μείνει, βολεῦτηκε προσωρινὰ στὴ μητρόπολη. ²⁾ Ὁ Κώστας Σαβεριάδης ποῦ ἔζησε τὰ χρόνια κείνα στὴ μητρόπολη τῆς Λεμεσοῦ, γέρος σήμερα 79 χρονῶν, θυμάται πὼς στὶς 6 τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1878 φτάνοντας στὴ Λεμεσό βρῆκε τὸ Βασίλη ἐγκαταστημένο σ' ἓνα δωμάτιο τῆς μητρόπολης.

Ἐπειδὴ ὁ Βασίλης ἦτανε συγγενῆς τοῦ Δεσπότη μὰ κί' ὁ ἴδιος γνωστός στὸν τότε Δήμαρχο τῆς Λεμεσοῦ Χρ. Καρούδη ποῦ τὸν ἤξαιρε ἀπὸ τὴ Λάρνακα, διορίστηκε σὲ λίγο «προσωρινὸς νοσοκόμος καὶ διὰ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν σφαζομένων προβάτων». Στὰ ἐπίσημα πραχτικὰ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Λεμεσοῦ γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ λόγος γιὰ τὸ Βασίλη στὴ συνεδρίαση τῶν 30 τοῦ Μάρτη τοῦ 1884.

Τὸ κείμενο ἔχει ἔτσι:

«Βασίλης νοσοκόμος προσωρινὸς καὶ διὰ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν σφαζομένων προβάτων.»

Ἀπ' αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ γελαστῆ κανένας πὼς πρωτοδιορίστηκε τὸ 1884. Ὁ Κώστας Σαβεριάδης ὅμως, θυμάται καλὰ πὼς ὁ Βασίλης εἶχε πάρει δουλιὰ στὸ νοσοκομεῖο λίγων καιρὸ μετὰ ποῦ ἦρθε αὐτὸς στὴ Λεμεσό. Κί' ὅπως εἶδαμε ὁ Σαβεριάδης ἦρθε στὴ Λεμεσό στὶς 6 τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1878. Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει πὼς ὁ Βασίλης πῆρε δουλιὰ στὶς ἀρχές τοῦ 1879. Γιὰ νὰ μὴ γίνεταὶ ὅμως λόγος στὰ πραχτικὰ γιὰ τὸ Βασίλη παρὰ τὸ Μάρτη τοῦ 1884

1) Ἐκκλησιὰ στὴ Λεμεσό. Τὴ λένε «καθολικὴ» γιὰτὶ ἄλλοτες τὴν εἶχανε οἱ καθολικοί. Τώρα τὴν ἔχουνε οἱ ὀρθόδοξοι.

2) Ἡ μητρόπολη τῆς Λεμεσοῦ ἦτανε τότες στὸ μεγάλο δρόμο ποῦ τὸ λένε σήμερα «Ἀρασοῦζου». Τὸ χτίριο χαλάστηκε ὅταν ἦτανε μητροπολίτης Κιτίου ὁ Μεταξάκης καὶ στὴν ἴδια θέση χτίστηκε καινούργιο ποῦ πουλήθηκε ἀργότερα σὲ ἰδιώτες γιὰ νὰ πλερωθοῦνε τὰ χρεῖα τοῦ «θρόνου Κιτίου». Σήμερα στὸ χτίριο αὐτὸ στεγάζεται ἡ Ἑλληνικὴ Λέσχη «Ἐνωσις».

πρέπει να υποθέσουμε πώς ο διορισμός του όλο τον προηγούμενο καιρό ήταν προσωρινός κι' ανεπίσημος. Ήνε μάλιστα πιθανό ότι σ' όλο αυτό το διάστημα, από το 1879 που πρωτοπῆρε δουλιά ως το 1884 που άρχισε να γίνεται λόγος γι' αυτόν στα βιβλία του Δήμαρχείου, δὲ θάπαιρνε κανένα μιστό. Θάχε μόνο τροφή και δωμάτιο.¹⁾

Μ' όλο που το 1884 άρχισε ν' αναγνωρίζεται κι' επίσημα ως υπάλληλος, φαίνεται πώς ή θέση του ήταν προσωρινή για πολὺν ακόμα καιρό.

Στά πρακτικά τῶν συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου Λεμεσού βρίσκουμε τις ακόλουθες πληροφορίες:

Συνεδρίαση 22)5)1884. Δήμαρχος Χρ. Καρύδης.

«. . . . Έτεροι δημοτικοί υπάλληλοι έθεωρήθησαν ως αναγκαίοι και διορίσθησαν οί επόμενοι:

. . . . Βασίλης Μιχαηλίδης επιστάτης του Νοσοκομείου και επόπτης τῶν εν τῷ σφαγείῳ σφαζομένων ζῶων με μηνιαίον μισθόν £4. Το Συμβούλιον θεωρεῖ καλόν ὅπως οὗτος καταγίνῃ και εκμάθῃ τὴν φαρμακοποιάν».

Συνεδρίαση 29)10)1884. Δήμαρχος Χρ. Καρύδης.

«Τὸ Συμβούλιον συμφώνως πρὸς τὰ πρακτικά περί οικονομικωτέρας ἀναδιοργανώσεως του Δημοτικού Νοσοκομείου διασκεφθέν σήμεραν ἐπὶ τῆς ἀναγκαιῆς εν αὐτῷ ὑπηρεσίας ἀποφαίνεται ὁμογνημόνως ὅπως ὁ επιστάτης του Νοσοκομείου και Πτωχοκομείου Βασίλης Μιχαηλίδης ἐξακολουθηῖ εκπληρῶν τὰ αὐτὰ οἷα και πρότερον καθήκοντα αὐτοῦ με μισθόν ἀπὸ τῆς πρώτης 9βρίου 1884 £3. κατὰ μήνα προσωρινῶς.»

Συνεδρίαση 14)1)1886. Δήμαρχος Ι. Καραγεωργιάδης.

«Τὸ Συμβούλιον ἀποφαίνεται ὅπως ἀπὸ τῆς 1ης Φεβρουαρίου προσεχούς ἀνοιχθῆ τὸ Δημοτικὸν Φαρμακεῖον ἐπὶ ἕξ μῆνας διὰ δοκιμὴν ἐν ᾧ θέλει ἐργάζεσθαι ὡς φαρμακοποιὸς ὁ κ. Βασίλης Μιχαηλίδης επιστάτης του Νοσοκομείου ἐπὶ τῇ προσθήκῃ μιᾶς λίρας μηνιαίως εἰς τὸν μισθόν του.»

Ἀπὸ τὰ πρακτικά αὐτὰ μαθαίνουμε ἀρκετὰ πράγματα :

1ο) Πὼς ὁ Βασίλης πρωτοπῆρε ἐπίσημα μιστό τὸ 1884.

2ο) Πὼς ή θέση του δὲν ήταν ὀριστική.

3ο) Πὼς γιὰ νὰ πάρει μεγαλύτερο μιστό (και φαίνεται κι' ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες κι' ἀπὸ ὕστερινότερα πρακτικά πὼς παραπονιότανε συχνά γιὰ τὸ μιστό του) δέχτηκε νὰ κάνει και τὸ νοσοκόμο και τὸ φαρμακοποιό, και

4ο) Πὼς ἀναγκάστηκε νὰ μάθει τὴ φαρμακευτική γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κρατήσῃ τὴ θέση του.

1) Ὁ Σαβεριάδης θυμάται ὅτι ὁ Βασίλης λίγο μετὰ τὸ διορισμό του ἀφήκε τὴ μητρόπολη κι' ἐγκαταστάθηκε στὸ νοσοκομείο, πού ήτανε τότες στὴν ἄκρη τῆς Λεμεσού πρὸς τὸ δρόμο πού πάει σήμερα στὴ Λευκοσία και Λάρνακα μέσα στὸ χτίριο πού ήτανε ἄλλοτε ή παλιὰ Τούρκικη «καραντίνα». Τὸ χτίριο αὐτὸ γίνθηκε ὕστερα φτωχοκομείο και τὸ 1932 γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸ Δήμαρχεῖο Λεμεσού γιὰ νὰ χτιστοῦνε στὴν ἴδια θέση τὰ «Δημοτικά Λουτρά Λεμεσού».

Καί πραγματικά τήν κράτησε όλα τὰ χρόνια, ὡς τῆ μέρα πού τό βγάλανε γιατί δέν ἦτανε πιά σέ θέση νά δουλέψει. Τόσο μάλιστα εἶχε δεθεῖ μέ τῆ δουλιὰ τοῦ νοσοκόμου καί τοῦ φαρμακοποιοῦ πού ὁ κόσμος τόν ἤξαιρε μέ τ' ὄνομα Βασίλης ὁ Νοσοκόμος ἢ Βασίλης ὁ Σπετσέρης. Καί σήμερ' ἀκόμα στή Λεμεσό ἄν δέν τόν πείς ἔτσι, κανένας δέ μπορεῖ νά καταλάβει πῶς μιλάς γι' αὐτόν.

Μ' ὄλο πού τό 1884 τοῦ δώσανε μιστό τέσερις λίρες, ὁ μιστός αὐτός δέν ἦτανε ποτέ σταθερός. Χρόνο μέ τό χρόνο ἀνεβοκατέβαινε. Κι' ὁ Βασίλης πού ἦτανε ὑποχρεωμένος νά στέλλει καί κάτι στό χωριό γιά τοὺς φτωχοὺς γονιούς του, ἦτανε πάντα σέ οικονομικὲς στενοχώριες. Δέν ἔχει παρά νά διαβάσει κανένας τὰ πραχτικά τῶν συνεδριάσεων τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Λεμεσοῦ γιά νά καταλάβει σέ τί στενοχώριες βρισκότανε ὁ Βασίλης μ' αὐτό τό συχνό ἀνεβοκατέβασμα τοῦ μιστοῦ του πού καταντάει ἀνεξήγητο.

Συνεδρίαση 13)7)1886. Δήμαρχος Ι. Καραγεωργιάδης.

Προϋπολογισμός ἐξόδων τοῦ Δημαρχείου γιά τῆ χρονιά πού ἄρχιζε στή 1)7)1885.

«Νοσοκομεῖον : Βασίλης Μιχαηλίδης, ἐπιστάτης £36.»

Συνεδρίαση 11)6)1887. Δήμαρχος Ι. Καραγεωργιάδης.

Προϋπολογισμός ἐξόδων τοῦ Δημαρχείου γιά τῆ χρονιά πού ἄρχιζε στή 1)7)1887.

«Βασίλης Μιχαηλίδης ἐπιστάτης Νοσοκομείου £39».

Συνεδρίαση 12)7)1887. Δήμαρχος Δημ. Χατζηπαύλου.

«Αἴτησις Β. Μιχαηλίδη ἐπιστάτου τοῦ Νοσοκομείου παραπονουμένον ἐπὶ τῆ μικρᾷ αὐξήσει ἣτις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ μισθοῦ του. Τὸ Συμβούλιον ἀποφαίνεται ὅτι οὐδεμίαν μεταβολὴν δύναται νά ἐπιφέρει ἐπὶ τοῦ ἀποφασισθέντος ἤδη προϋπολογισμοῦ».

Συνεδρίαση 13)6)1888. Δήμαρχος Δ. Χατζηπαύλου.

Προϋπολογισμός ἐξόδων Δημαρχείου γιά τῆ χρονιά πού ἄρχιζε στή 1)7)1888.

«Νοσοκομεῖον : Β. Μιχαηλίδης, ἐπιστάτης £42.»

Συνεδρίαση 10)7)1889. Δήμαρχος Δ. Χατζηπαύλου.

Προϋπολογισμός ἐξόδων Δημαρχείου γιά τῆ χρονιά πού ἄρχιζε στή 1)7)1889.

«Β. Μιχαηλίδης, Ἐπιστάτης Νοσοκομείου £42.»

Συνεδρίαση 18)6)1890. Δήμαρχος Δ. Χατζηπαύλου.

Προϋπολογισμός ἐξόδων Δημαρχείου γιά τῆ χρονιά πού ἄρχιζε στή 1)7)1890.

«Νοσοκομεῖον: Β. Μιχαηλίδης, Ἐπιστάτης £36.»

Στὸν προϋπολογισμό τοῦ 1891 δὲν ἀναφέρεται χωριστὰ τ' ὄνομα τοῦ Βασιλῆ καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ μιστὸς του ἔμεινε ὁ ἴδιος καὶ μπῆκε στὸ γενικὸ κοντίλι συντήρησης τοῦ Νοσοκομείου.

Συνεδρίαση 7)7)1892. Δήμαρχος Δ. Χατζηπαύλου.

Προϋπολογισμὸς ἐξόδων Δημαρχείου γιὰ τὴ χρονιά 1892—1893.

«Νοσοκομείον: Ἐπιστάτης £42.»

Ἄπο δῶ καὶ μπρὸς ὁ μιστὸς του σταθεροποιήθηκε στὶς 42 λίρες τὸ χρόνο ὡς τὸ Νιόβρη τοῦ 1907. Τὸ Δεκέβρη τοῦ 1907 τὸν αὐξήσανε σὲ £48 κι' αὐτὸ τὸ μιστὸ ἔπαιρνε ὡς τὸ Δεκέβρη τοῦ 1910, χρονιά πού παύτηκε ἀπὸ τὸ Νοσοκομείο.

Ὁ καθέννας μπορεῖ εὐκολ' ἀπ' αὐτὰ νὰ φανταστεῖ τί δυσκολίες περνοῦσε ὁ Βασίλης γιὰ νὰ τὰ βγάλει πέρα, πότε μὲ τὶς 4, πότε μὲ τὶς 3 ½ καὶ πότε μὲ τὶς 3 λίρες τὸ μῆνα πού τοῦ δίνανε. Ἄπο διάφορες μαρτυρίες μαθαίνουμε πὼς τὰ πρῶτα χρόνια πού μπῆκε στὴ δουλιὰ καὶ πού σὰ νέος ἦτανε φυσικὸ νὰ θέλει νὰ φανεῖ καὶ νὰ ζήσει σὰν ἄνθρωπος δὲν τὰ κατάφερε ποτέσ νὰ τὰ φέρει ἴσα.

Ἡ ἐλπίδα πὼς μὲ τὴν ἔκδοση ἐνὸς βιβλίου θὰ μπορούσε νὰ κερδίσει μερικὰ χρήματα πού θὰ τὸ βγάζανε ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς του στενοχώριες τὸν ἔσπρωξε νὰ τυπώσει στὶς ἀρχές τοῦ 1882 τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο «Ἀσθενὴς Λύρα». Ἐνα βιβλιαράκι πού ἔκανε τοὺς συμπατριῶτες του νὰ τὸν προσέξουνε καὶ πού στέριωσε τὴ φήμη πού εἶχε ἀρχίσει νὰ δημιουργιέται γύρω του ἀπὸ τὴν πρώτη χρονιά πού πάτησε στὴ Λεμεσό, ὅτι ἦτανε ποιητής.

Ποιήματα ὁ Βασίλης εἶχε ἀρχίσει νὰ γράφει ἀπὸ τότεσ πού ἦτανε στὴ Λευκοσία καὶ στὴ Λάρνακα. Μ' ἀπὸ τὸν καιρὸ πού καταστάλαξε ὀριστικὰ στὴ Λεμεσό ἄρχισε νὰ γράφει συστηματικότερα. Ἡ ποίηση ἦτανε τότε ἡ χαρὰ του, ἡ λαχτάρα του κι' ἡ φιλοδοξία του. Τὸ παλιὸ του μεράκι στὴν ποίηση ζύπνησε τότε δυνατὸ μέσα του. Τόσο δυνατὸ, πού ἔθαψε ὅλα τ' ἄλλα. Σ' αὐτὸ συνέτρεξε κι' ἕνα γεγονός πού ἐπηρέασε πρῶτα τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Λεμεσοῦ κι' ὕστερα κι' αὐτόν. Τὸ Δεκέβρη τοῦ 1880 εἶχε ἀρχίσει νὰ βγαίνει στὴ Λεμεσό ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα μὲ τὸν τίτλον «Ἀλήθεια». 1) Ἡ ἔκδοση ἐφημερίδων στὴν Κύπρο ἦτανε μιὰ πρόοδο στὸν πνευματικὸ τομέα, μιὰ πρόοδο πού τὴ φέρανε ἀναγκαστικὰ οἱ καινούργιες πολιτικὲς συνθήκες πού δημιουργηθήκανε στὸν τόπο μὲ τὴν Ἑγγλέζικη Κατοχὴ, μὲ τὸ νιοδοσμένο στοὺς Κυπριῶτες «σύνταγμα» καὶ μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου «Νομοθετικοῦ Συμβουλίου».

Ὅλ' αὐτὰ ἦτανε τόσο καινούργια γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ πού εἶχανε ζήσει τόσα χρόνια κάτω ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχία τοῦ Τούρκου, πού ἦτανε φυσικὸ νὰ φέρουνε μιὰν ἀλλαγὴ στὴ ζωὴ τους. Τό-

1) Τὸ πρῶτο φύλλο τῆς «Ἀλήθειας» κυκλοφόρησε στὶς 12)24 τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1880 μὲ συντάχτη κι' ἐκδότῃ τὸν Α. Κ. Παλαιολόγο, δικηγόρο σπουδασμένο στὴν Ἀθήνα, πού κατόπι ἀφῆκε τὴ δημοσιογραφία καὶ γίνηκε δικαστής. Ἡ «Ἀλήθεια» συνέχισε τότεσ (1897) μὲ καινούργιον ἐκδότῃ καὶ συντάχτη τὸ Μενέλαο Φραγκοῦδη, γνωστὸ «δημοτικιστῆ» καὶ διανοούμενο, πού πέθανε τὸ 1931. Ἡ «Ἀλήθεια» βγαίνει ἀκόμα καὶ σήμερα μ' ἐκδότῃ καὶ συντάχτη τὸν Κώστα Νικολαΐδη.

ρα μπορούσαν να μιλάνε και να σκέφτονται κάπως πιό ελεύθερα. Είχανε και κάποια δικαιώματα που δέν τ'είχανε πρωτίτερα. Τά δικαιώματ' αὐτά, ὅσο μικρά κι' ἀσήμαντα, ἦτανε ἀρκετά γιά νά τοὺς κινήσουνε τὸ ἐνδιαφέρο γιά τὰ πράματα τοῦ τόπου τους. Ἐνα ἐνδιαφέρο, πού κοιμότανε πρωτίτερα, ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ Τούρκου. Τὸ ἐνδιαφέρο αὐτό, πού σιγά—σιγά μεγάλωνε, κι' ἡ ἀνάγκη, ἀνάγκη ἐπιταχτική τῆς στιγμῆς, νά γνωρίζουνε τί γινότανε γύρω τους, ἔφερε στὴν ὥρα τους τίς πρώτες ἐφημερίδες ¹⁾ Ἔτσι ἦρθε στὴν ὥρα τῆς κι' ἡ «Ἀλήθεια».

Ἡ «Ἀλήθεια» ἐχτός ἀπὸ τὰ πολιτικά ἄρθρα καί τὰ νέα, δημοσίευε πότε—πότε καί ποιήματα, στὴν ἀρχὴ ντόπιων ποιητῶν, μὰ πιό ὕστερα καί γνωστῶν Ἑλλήνων, τοῦ Παράσχου, τοῦ Ζαλοκώστα κι' ἄλλων πού εἶχανε τότες πέραση στὴν Ἑλλάδα, πού τὴν ἐτρωγε ὁ «στόμφος», ἡ «καθαρεύουσα», ἡ «προγονοπληξία» κι' ὁ «ρωμαντικός» πατριωτισμός, ἀλυσίδες πού δέσανε γιά πολλά χρόνια καί τὸν ἔξω ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο κράτος Ἑλληνικό Κόσμο.

Στὴν «Ἀλήθεια» ἔστειλε κι' ὁ Βασιλῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους ποιήματα του κι' ἦτανε μεγάλη ἡ συγκίνηση του ὅταν τὸ εἶδε δημοσιευμένο. ²⁾ Αὐτὸ τοῦ ἔδωσε θάρρος κι' ἀπὸ τότες ἔστειλε κάθε τόσο ποιήματα του στὴν «Ἀλήθεια» πού τὰ δημοσίευε μὲ προθυμία. Τὰ ποιήματ' αὐτά πού τὰ ὑπόγραφε πότε μὲ τὰ διὸ ἀρχικά του Β. Μ. καί πότε μονάχα μὲ τὸ Β. γραμμένα ἄλλα στὴν καθαρεύουσα κι' ἄλλα στὴν «καθομιλουμένην», ἦτανε πατριωτικά ἢ σατυρικά ἀπάνω σὲ πολιτικά θέματα. Κι' ἐπειδὴς ἡ ἐποχὴ κείνη ἦτανε γιά τὴν Κύπρο ἐποχὴ «πατριωτισμοῦ» τὰ ποιήματ' αὐτά βρῖσκανε ἀπήχηση στὴν Κυπριακὴ ψυχὴ πού ἔβλεπε μέσα σ' αὐτὰ τὴν ἔκφραση τῶν πατριωτικῶν τῆς πόθων.

Ἐνα μάλιστα σατυρικό του μὲ τὸν τίτλο «Θαῦμα Ἁγίου Γεωργίου» ³⁾ πού δημοσιεῦθηκε στὴν «Ἀλήθεια» ⁴⁾ εἶχε τόσο μεγάλη ἐπιτυχία πού ἡ «Ἀλήθεια» ἀναγκάστηκε νά τὸ δημοσιέψει καί στὸ κατοπινὸ τῆς φύλλο ⁵⁾ συνοδεύοντας τὸ μὲ τὰ πιό κάτω ἐγκωμιαστικά γιά τὸν ποιητὴ λόγια:

«Κατ' ἐπιμόνον ἀπαίτησιν τοῦ κοινοῦ ἀναδημοσιεύομεν αὐθις τὸ καί εἰς τὸ ἠγούμενον φύλλον ἡμῶν καταχωρισθὲν ποίημα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Θαῦμα Ἁγίου Γεωργίου» ὅπερ ἀνεγνώσθη παρ' ἡμῖν ἀπλήστως καὶ θερμῶς ἐχειροκροτήθη. Πᾶς τις ἀναγινώσκων αὐτὸ ἀκόπως

1) Ἡ πρώτη Κυπριώτικη ἐφημερίδα βγήκε στὴ Λάρνακα στίς 29 Αὐγ. τοῦ 1878, μὲ τὸν τίτλο «Κύπρος» ἀπὸ τὸ Θεοδ. Κωνσταντινίδη, μ' ἀγοράστηκε ὕστερ' ἀπὸ λίγους μῆνες ἀπὸ Ἑγγλεζοὺς πού τὴ βγάζανε σὲ διὸ γλώσσας, Ἑγγλέζικα κι' Ἑλληνικά, μὲ τὸν τίτλο «Cypus». Ὁ ἴδιος Θεοδ. Κωνσταντινίδης ὅταν πούλησε τὴν «Κύπρο» ἔβγαλε καινούργια ἐφημερίδα τὸ «Κίτιον» κι' ἀργότερα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1879 τὸ «Νέον Κίτιον» γιὰτί στὸ μεταξὺ τὸ «Κίτιον» εἶχε παυεῖ. Τὸ «Νέον Κίτιον» ἔβγαине ὡς τὸν Ἰούνιο τοῦ 1884. Ὑστερ' ἀπ' αὐτές βγήκανε ἡ «Ἀλήθεια» στὴ Λεμεσό (1880), ὁ «Στασίνας» στὴ Λάρνακα (1882) κι' ἡ «Σάλπιγξ» στὴ Λεμεσό (1884). Πιό ὕστερα βγήκανε κι' ἄλλες.

Δὲς Ν. Γ. Κυριαζῆ. Κυπριακὴ Βιβλιογραφία.

2) Τὸ ποίημα εἶχε τίτλο «Πρὸς τοὺς ἀπελευθερωθέντας Ἑπειροθεσσαλοὺς» καὶ δημοσιεῦθηκε στὸ φύλλο τῆς «Ἀλήθειας» ἀρ. 31 τῶν 11)23 Ἰουν. τοῦ 1881.

3) Ὁ ποιητὴς λείει παραβολικά Ἁγιο Γεώργιο τὴ χρυσὴ Κυπριακὴ λίρα πού εἶχε ἀπάνω χαραγμένη τὴν εἰκόνα τ' Ἀη—Γιώργη.

4) «Ἀλήθεια» 28)8 τ' Ὀχτώβρη 1881, φύλλο ἀριθ. 42.

5) «Ἀλήθεια» 8)15 τ' Ὀχτώβρη, φύλλο ἀριθ. 43.

νοεῖ τὸ αἴτιον, ὅπερ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν φιλόπατριν ποιητὴν τὸ μικροσκοπικὸν τοῦτο ἀριστοτέχνημα, ἐν ᾧ πᾶς τις ἀποθαυμάζει τὸ ἐντεχρον ἅμα καὶ φυσικὸν αὐτοῦ, στεφανουμένου ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους δι' ἀμιμῆτου σατυρικοῦ πνεύματος. Ἡ πόλις τῶν Λεμησίων δι' ἡμῶν ἀπονέμει τῷ ποιητῇ τὴν πλήρη αὐτῆς εὐαρέσκειαν σὺν τῇ κἀτωθεν ἀνθοδέσμῃ¹⁾.

Τὸ ποίημ' αὐτὸ σατύριζε τὸ συντάχτη τῆς ἐφημερίδας «Cyprus Times»²⁾ πού ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὑποστήριζε τοὺς Κυπριώτες, ξαφνικὰ γύρισε κί' ἔγραφε ἐνάντια. Ἦτανε μιὰ σάτυρα σκληρὴ καὶ τσουχτερὴ πού ἱκανοποιούσε τὸ λαϊκὸ αἶσθημα γι' αὐτὸ εἶχε καὶ τόση ἐπιτυχία.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία φαίνεται πῶς βασίστηκε ὁ Βασίλης ὅταν ἀποφάσιζε νὰ βγάλει τὴν «Ἀσθενὴ Λύρα». Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικο. Τὸ βιβλίον, μ' ὄλο πού ὕλικα πολὺ λίγο τὸν ἀνακούφισε, εἶχε σημαντικὴ ἐπιτυχία γιὰ τὴν ἐποχὴ κείνη καὶ διαβάστηκε μ' εὐχαρίστηση ἀπὸ ἄρκετὸ κόσμον. Κάτι μάλιστα πού ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ εἶνε ὅτι ἀγοράστηκε καὶ διαβάστηκε ἀπὸ τόσες γυναῖκες τῆς Λεμεσοῦ, ὅσο κανένα ἄλλο Κυπριώτικο βιβλίον, εἴτε πρὶν εἴτε ἀργότερα. Αὐτὸ θὰ πεῖ πῶς γινότανε λόγος γι' αὐτὸν, γιὰτ' ἡ γυναῖκα δὲ δείχνει ἐνδιαφέρο παρὰ γιὰ πρόσωπα ἢ ἔργα πού κάποιος λόγος γίνηκε πρωτίτερα γι' αὐτά. Κ' εἶνε συγκινητικὸ ν' ἀκούει κανένας καὶ σήμερα γριουδες τῆς Λεμεσοῦ πού γνωρίζανε τὸν ποιητὴ τὴν ἐποχὴ κείνη κί' ἀγαπήσανε τὰ ποιήματα του ν' ἀπαγγέλουε ἀπέξω καὶ χωρὶς λάθη ὀλάκερα κομᾶτια τραγουδιῶν του.

Τὸ βιβλίον κυκλοφόρησε τὸ Γενάρη τοῦ 1882 καὶ νὰ πῶς τὸ παρουσίασε ἡ «Ἀλήθεια» στὸ κοινὸ μὲ τὴ λογικωτisticὴ γλῶσσα της πού μᾶς φέρνει σιμότερα στὴν ἐποχὴ κείνη:

«Ἐκ τοῦ τυπογραφείου ἡμῶν ἐξεδόθη ἀρτίως ἡ «ΑΣΘΕΝΗΣ ΛΥΡΑ» ἥτοι λυρικά ποιημάτια ποιηθέντα ὑπὸ Β. Μιχαηλίδη. Ἐνια τῶν ποιηματίων τούτων εἰσὶ γεγραμμένα ἐν Κυπριακῇ διαλέκτῳ. Ἀντὶ πάσης συστάσεως ὑπὲρ τοῦ εὐφρεστάτου ὄντως ποιητοῦ τῆς «ΑΣΘΕΝΟΥΣ ΛΥΡΑΣ» ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ νέος οὗτος Κύπριος ποιητῆς δὲν ἠτύχησε, κρίμασιν οἷς ἴσασιν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν εἰδότες, νὰ καθεσθῆ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἐδωλίων αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων τάξεων Ἀλληλοδιδασκατικοῦ Σχολείου, διὰ μόνης δὲ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ ἀναγνώσεως κατ' ὁρθοῦσιν εἰς βαθμὸν ἀπίθανον νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐν ἑαυτῷ μοῦσαν. Λυπηρὸν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι τοιαῦται ἀγαθαὶ φύσεις καὶ εὐφρᾶ πνεύματα, δυνάμενα ὄντως νὰ τιμήσωσι τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐγεννήθησιν, παραβλέπονται καὶ ἀφίενται ἀκαλλιέργητα. Οἱ τὴν «ΑΣΘΕΝΗ ΛΥΡΑΝ» ἀναγνώσοντες δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θέλουσι πληρέστατα συμφωνήσῃ ἡμῖν. Ὁ τοῦ ποιητοῦ σύντομος μὲν ἀλλ' ἐκφραστικώτατος πρόλογος ἔχει οὕτω:

«Κοντὰ στὰ κελadhήματα τῶν ἀηδονιῶν τὰ τόσα

Ἄκούσετε κί' ἓνα πουλὶ πού εἶναι τραυλὸ στὴν γλῶσσα

1) Ἡ «ἀνθοδέσμη» ἦτανε τυπωμένη πρὶν ἀπὸ τὸ ποίημα.

2) «Cyprus Times» πολιτικὴ ἐφημερίδα πού ἔβγαине στὴ Λάρνακα Ἑγγλέζικα ἀπὸ τὸ Henry Clerk. Βγήκανε 84 νούμερα, ἀπὸ τὸ Μᾶη τοῦ 1880 ὡς τὸ Δεκέβρη τοῦ 1881. Δὲς Ν. Γ. Κυριαζῆ. Κυπριακὴ Βιβλιογραφία.

Καί μὴν ἔλεπετ' ἂν δὲν μπορεῖ σωστά νά τραγουδήσῃ
Δὲν ἦιαι ἀπὸ τὴν Καστιλιὰ τὴν ξακουσμένη βρῦση».

Τὸ μικρὸ αὐτὸ σημεῖωμα τῆς «'Αλήθειας» δὲν ἔλεγε καμιάν ὑπερβολή. Ὁ ποιητὴς ποὺ παρουσιαζότανε μὲ τὴν «'Ασθενὴ Λύρα» δὲν ἦτανε ἕνας λόγιος, ἕνας διανοούμενος, ἕνας μορφωμένος ὅπως ἄλλοι Κυπριῶτες ποιητὲς τοῦ καιροῦ του, ὁ Θεοχαρίδης, ¹⁾ ὁ Λαφφὸν ²⁾, ὁ Ρώπας ³⁾, ὁ Παπαδόπουλος. Ἦτανε, ὅπως μὲ τὴν αὐτοεπίγνωσιν τὸ ἔλεε ὁ ἴδιος στὸ μικρὸ προλογικὸ τετράστιχο τοῦ βιβλίου του, «ἕνα ποῦλι τραυλὸ στὴ γλῶσσά».

Τραυλὸ, ὄχι μονάχα γιατί τὰ γράματα του ἦτανε λίγα, μὰ καὶ γιατί — κί' ἄς μὴν εἶχε γι' αὐτὸ ὁ ποιητὴς μας ξεκαθαρισμένη ἀντίληψη ξαιτίας τῆς λειψῆς μόρφωσιν του — ὁ λογιωτατισμὸς κί' ἡ ἀρχαῖζουσα γλῶσσα ποὺ εἶχανε ἐπιβάλει στὸ Ἑλληνικὸ κράτος ὁ συντηρητισμὸς καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀρχουσας τάξης, καὶ ποὺ εἶχανε ἐπικρατήσῃ καὶ στὴν Κύπρον καὶ τὸν ἄλλον ὅλον Ἑλληνισμό, ἦτανε ἕνας φριχτὸς κί' ἀπαίσιος γλωσσοδέτης ποὺ ἔσφιγγε, στένευε, περιόριζε καὶ νέκρωνε τὴ φαντασία καὶ τὴ σκέψιν. Ὁ ποιητὴς ἦτανε ὑποχρεωμένος νά γράφει τὴ γλῶσσαν αὐτὴ, ποὺ ἦτανε ἡ μόνη γλῶσσα ποὺ γραφότανε τότες. Μιά γλῶσσα συμβατικὴ, ἀντιποιητικὴ, βαριά κί' ἀλύγιστη, φτιαγμένη ἀπὸ νεκρὲς λέξεις καὶ νεκροὺς τύπους.

Φαντάζεται κανένας τὸ δράμα αὐτοῦ τοῦ σχεδὸν ἀγράματου ποιητῆ ποὺ ἦτανε ἀναγκασμένος νά γράφει τὴ γλῶσσα τῶν μορφωμένων καὶ νά ντύσει μ' αὐτὴ τοὺς στοχασμοὺς του. Ἡ ἐπιμονὴ του μολοντοῦτο ἦτανε τέτλια ποὺ τὸν ἔκανε ἱκανὸ νά νικήσῃ τὶς δυσκολίες καὶ νά γράφει ποιήματα στὴ λόγια γλῶσσα ποὺ δὲν ἦτανε κατώτερ' ἀπ' αὐτὰ ποὺ γράφανε οἱ μορφωμένοι καθαρευουσιάνοι ποιητὲς τοῦ καιροῦ του.

Ὅμως, διαβάζοντας κανένας τὰ ποιήματα του αὐτὰ, τὸ νιώθει πῶς ὁ ποιητὴς πνιγότανε καὶ σπαταλοῦσε ἄσκοπα τὸν ἑαυτὸ του ζητόντας νά κάμει ποίησιν, ποῦνε ζωντανία καὶ οἷστρος, σὲ μιὰ γλῶσσα ψόφια, ποὺ ἦτανε πάγος καὶ νέκρα.

Καὶ δῶ βρῖσκεται ὄλο του τὸ δράμα. Ἀπὸ τὴ μιὰ τὸν τραβοῦσε ἡ λόγια γλῶσσα ποὺ ἦτανε ἡ ἐπίσημη καθιερωμένη γλῶσσα τοῦ καιροῦ του καὶ ποὺ οἱ γύρω κοινωνικοὶ ὅροι τοῦ τὴν εἶχανε ἐπιβάλει, τόσο, ποὺ δὲ μπόρεσε ποτές ν' ἀπαλλαχτεῖ ἀπ' αὐτὴν, κί' ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ζωντανὲς δυνάμεις ποὺ ἔφερνε μέσα του τὸ σπρώχνανε νά σπάσει αὐτὴ τὴ σκλαβιά τῆς καθαρεύουσας ποὺ τὸν ἰωθε ἀκαθόριστα πῶς στένευε τὴν ἔμπνευσιν του.

Ἦτανε ἕνα δράμα βουβὸ, ἐσωτερικὸ, ποὺ βάσταξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς ποιητικῆς του σταδιοδρομίας. Ἡ λίγη μόρφωσιν ποὺ πῆρε κί' ἡ κοινωνικὴ ἐπίδρασιν, τοῦ βάζανε μπροστά του τὴν καθαρεύουσα. Ἡ

1) Δὲς τὶ γράφω γι' αὐτὸν στὴ σημείωσιν τῆς σελίδας 16.

2) Δὲς τὶ γράφω γι' αὐτὸν στὴ σημείωσιν τῆς σελίδας 16.

3) Δρ. Θρασυβούλος Ρώπας, Γιατρὸς ἀπὸ τὴ Λάρνακα. Δικὰ του τυπωθῆκανε σὲ βιβλία: *Essais sur les oreillons*, 80 Paris 1869 p. 28, ἐπιστημονικὴ μελέτη ποὺ ὑπόβαλε ὅταν τέλεψε τὶς σπουδὲς του γιὰ νά πάρει τὸ δοχτοράτο τῆς Γιατρικῆς.

«Ποιήματα» Λάρνακα 1879, 80 σ. 18 καὶ 120 σ. 22.

δυσκολία νά τή χρησιμοποιήσει άνετα καί τὸ πλούσιο πηγαῖο ποιητικὸ του ταλάντο τὸν πιέζανε μακριά της.

Κάτω ἀπὸ τὴν πίεση αὐτῆ, ξέφευγε, πότε συνειδητὰ καί πότε ἀναγκαστικά, ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα πρὸς λιγότερο δύσκολη καί περισσότερο ζωντανή καί καλομάλαγη γλῶσσα. Ἔτσι σὲ πολλὰ ποιήματα του ἀνακάτεψε τὴν καθαρεύουσα μὲ τὴν «καθομιλουμένην» ὅπως τὴ λέγανε, κι' ὅπως ἔβλεπε νὰ τὸ κάνουνε μερικοὶ Ἕλληνες ποιητὲς τοῦ καιροῦ κείνου ποὺ ποιήματα τους τύχαινε νὰ διαβάζει κάπου—κάπου. Ἄλλα πάλι τᾶγραφε ὀλότελα στὴν «καθομιλουμένην», ποὺ δὲν ἦτανε παρὰ ἓνα οἰχτρὸ μῖγμα λίγης ἢ πολλῆς καθαρεύουσας μὲ λέξεις τῆς κοινῆς ὀμιλίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ «δημοτικὴ» ἦτανε τότες ὀλότελ' ἀγνωστὴ στοὺς Κυπριῶτες. Τὸ 1888 ὁ Ψυχάρης μὲ τὸ περίφημο βιβλίον του τὸ «Ταξίδι μου» εἶχε δεῖξει στοὺς Ἕλληνες τὴν ὁμορφιά καί τὴν ἀξία τῆς ζωντανῆς τους γλώσσας κι' εἶχεν ἀρχίσει μὲ ἱερὸ φανατισμὸ τὸν ἀμείλιχον ἀγῶνα του ἐναντίον στὴν καθαρεύουσα καί γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ζωντανῆς γλώσσας, τῆς «δημοτικῆς». Τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη εἶχε βρεῖ ἀπήχηση στὶς ψυχὲς μερικῶν νέων ποιητῶν καί πεζογράφων τῆς Ἑλλάδας, στὴν ἀρχὴ λίγων, κι' ὕστερα, ὅσο ἡ ἰδέα προχωροῦσε, περισσότερων. Ἡ «δημοτικὴ» εἶχε ἀρχίσει νὰ πιάνει τόπο, νὰ μπαίνει στὴ φιλολογία καί ν' ἀλλάζει σιγά—σιγά τὴν πνευματικὴ ὄψη τῆς Ἑλλάδας. Τὸ «δημοτικιστικὸ κίνημα», γεννημένο ἀπὸ κοινωνικὲς καί πνευματικὲς ἀφορμὲς κι' ἀνάγκες, ὅσο πῆγαινε μεγάλωνε. Μὰ ὄλ' αὐτὰ ἦτανε τότες ἀκόμα πολὺ μακρινὰ γιὰ τὴν Κύπρο καί γιὰ τὸν ποιητὴ μας ποὺ ξαίρανε γιὰ ἑλληνικὴ γλῶσσα τὴν καθαρεύουσα καί τὴν «καθομιλουμένην». Κι' ἐπειδὴς οὔτε στὴ μιὰ οὔτε στὴν ἄλλην ἀπ' αὐτὲς τίς διὸ εὑρίσκε τὴν ἀπλοχωριά ποὺ χρειαζότανε ἡ ἔμπνεψη του, κατάφευγε κάποτες στὴν Κυπριώτικη ντοπιολαλιά, ποὺ ἦτανε ἡ μόνη γλῶσσα ποὺ κάτεχε καλὰ—ἀφοῦ ἦτανε ἡ γλῶσσα τοῦ τόπου του, τῆς γενιᾶς του καί τοῦ ἴδιου—καί ποὺ σὰ γλῶσσα ζωντανὴ ἦτανε ἀσύγκριτα πιὸ ποιητικὴ καί πιὸ πλαστικὴ ἀπὸ κεῖνες.

Γι' αὐτὸ καί τὰ ποιήματα του ποῦνε γραμμένα στὴν Κυπριώτικη εἶνε καί τὰ καλύτερα του. Γιατὶ σ' αὐτὰ εὑρίσκε τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ γλῶσσα δὲν τοῦ ἦτανε ἐμπόδιο καί μποροῦσε νὰ κινηθεῖ άνετα μέσα στὶς ἰδέες καί τίς εἰκόνας ποὺ ἤθελε νὰ ἐκφράσει.

Στὴν «Ἀσθενὴ Λύρα» ὑπάρχουνε ποιήματα καί στὶς 3 γλῶσσες ποὺ ὁ ποιητὴς τίς χρησιμοποιοῦσε ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση καί τίς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε ἡ ἔμπνεψη του. Ἀργότερα ἔγραφε συχνότερα τὰ Κυπριώτικα, χωρὶς ὅμως νὰ πάψει νὰ γράφει καί τίς διὸ ἄλλες.

Ἀπὸ τὰ ποιήματα τῆς πρώτης του αὐτῆς συλλογῆς μερικά ἦτανε ἐρωτικά, ἓνα σατυρικὸ καί τ' ἄλλα, τὰ περισσότερα, πατριωτικά καί πολιτικά. Πατριωτικά καί πολιτικά ἦτανε καί τὰ περισσότερα ποιήματα ποὺ ἔγραψε ἀργότερα. Τὰ σατυρικά του ἔρχονται στὴ δευτέρη γραμμῆ.

Τὰ τελευταῖα αὐτά, ἐχτός ἀπὸ μερικά ποὺ εἶχανε κοινωνικὸ καί πολιτικὸ περιεχόμενο ἦτανε τίς περισσότερες φορὲς ἀισχρὰ πειράγματα ποὺ ἔφτιανε γιὰ γνωστοὺς ἢ φίλους του, ὅπως ὁ Χρῆστος ὁ Μοῦτσης ἓνας καφετζῆς φίλος του, ποὺ γι' αὐτὸν ἔφτιαξε τὰ πιὸ πολλὰ. Τὰ ἀισχρὰ αὐτὰ ποιήματα—ποὺ τὸ περιφημότερο τους καί τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἦτανε κείνο ποὺ ἔφτιαξε γιὰ νὰ σοκάρει τὸ «φρόνιμο» Κύριλλο ¹⁾ καί ποὺ εἶνε καί τὸ

1) Δὲς σημείωση γι' αὐτὸν στὴ σελίδα 15.

πιό γνωστό ἀπ' ὅλα του τὰ ποιήματα, «ὁ Ἀμολόητος», 1) ὅπως ὑπονοη-
 τικά τὸ τιτλοφοροῦσε, μιὰ χοντρή μὰ παραστατική περιγραφή τῆς σεξου-
 αλικῆς ὀρμῆς τοῦ ἀντρα πού ὅσο εἶνε πανίσχυρη δὲν ὑποτάζεται στὴ
 φρόνηση, κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα κι' ἀπὸ χέρι σὲ χέρι σ'
 ὅλη τὴν πόλη κι' εἶνε μ' αὐτὰ πού ἦτανε γνωστός στὸν πολὺν κόσμο.

Γιὰ κείνον ὅμως πού θὰ μελετηθεῖ τὸ ἔργο του, ὁ Βασίλης δὲ βρι-
 σκεται οὔτε μέσα στὰ ἐρωτικά του οὔτε μέσα στὰ σατυρικά του. Βρίσκε-
 ται μέσα στὰ πατριωτικά καὶ πολιτικά του ποιήματα. Πατριωτικά μὲ
 τὴν καλὴ σημασία τῆς λέξης. Γιατί γι' αὐτὸν πατριωτισμὸς δὲν ἦτανε
 ὁ πατριωτισμὸς τῆς ἐκμετάληψης κι' ὑποδούλωσης ἄλλων, μὰ ἡ ἀγάπη
 τοῦ τόπου του, τὸ μῖσος του στὶς ἀλυσίδες πού κρατήσανε τὸν τόπο του
 σκλάβο γιὰ αἰῶνες, κι' ἡ ἐπιθυμία του νὰ δεῖ κάποτε τὸ τέλος τῆς σκλα-
 βιάς αὐτῆς.

Ἡ ἐπιθυμία του αὐτῆ, ἐπιθυμία πού τὴν εἶχε κάμει πῖστη ἀπὸ μικρὸ
 παιδί, τοῦ ἔμπνεψε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς καλύτερους στίχους του σὰν κείνους
 πού ἔβαλε νὰ λέει ἡ Κύπρος στοὺς «κακολοητάς» τῆς σ' ἓνα τραγούδι του
 πού πρωτοτυπώθηκε στὴν «Ἀσθενὴ Λύρα» καὶ πού ξανατυπώθηκε ἀργό-
 τερα στὴ συλλογὴ του «Ποιήματα».

Γιὰ τούτ' τὴν θέσιν πού κρατῶ, γιὰ τούτ' τὴν ὑστεράμ μου,
 γιὰ τζιεῖν' τὰ πρῶτα κάλλη μου, τὴν πρῶτην ὁμορκίᾶ μου
 πολλοὶ μὲ πεθυμήσασιν, πολλοὶ μὲ ρεσιστήκαν,
 τζιαὶ πού τὴδ δύσην πάνω μου πολλοὶ ποταυρωτῆκαν.
 Ἀρπάσαμ με τζι' ἐπαῖζαμ με πῶναν εἰς ἄλλον σῆριν
 τούτ' ἡ καρκιά τὰ διαβάσεν ἓνας Θεὸς τὰ ζαίρει.
 Πού μέσα στοὺς νεκατωμούς πού γένουνταν στὴδ δύσην,
 πού μέσ' σὲ τζιεῖν' τὲς τάραξες πού δὲν εἶχασιν στήσην,
 ὅποιοι ἐποτυλίουταν ἀνέμοι τζι' ἐφρσοῦσαν
 ἔρχουνταν οὔλλοι πάνω μου ἐμὲν τζιαὶ ποκουμποῦσαν.
 Ἦμουν δὰ μέσα τζι' ἔπιννα τὴν πίκραν κάθε βρῦσης,
 ἡ πέτρα πού φακκούσασι τὰ τζιύμματα τῆς δύσης,
 τὸ πέξεμαν τῶν διαβατῶν, τὸ στάμαν τοὺς πολέμους,
 ἦμουν δεντρον πού στέκετον στό ρέμαν τοὺς ἀνέμους
 τζι' ὅσοι τζι' ἂν ἦσαν πάνω μου ἀνέμοι τζι' ἂν ἐδῶσαν
 ἦτον οἱ ρίζες μου θαδικιὰ τζιαὶ δέμ με ξεριζῶσαν.
 Ἐρῆμασι τὰ φύλλα μου, ἐρίψαν τοὺς ἀθθούς μου,
 ἐκατασαφαλλῶσαμ με τζι' ἐκάψαν τοὺς πολούς μου,
 ἐσεῖσαμ με τζι' ἐκλίναμ με τζι' ἐκόψαν τὰ κλωνιά μου
 μ' ἀπλέσσα στέκεται γεροὴ ἡ ρίζα τζι' ἡ καρκιά μου.
 Τζι' ἂν πῶ νερόν πού τὸ νερόν ἀποῦμου ποτισμένη,
 τζι' ἂμ με συβράσει ὁ ἥλιος μου, πού μ' ἔσῃεμ μαθημένη,
 ἐνὰ πετάξω πλόκαμον, νὰ ξαναπρασινίσω,
 νὰ βγάλω φύλλα τζιαὶ κλωνιά τζι' ἀθθούς, νὰ ξαναθθίσω,
 νὰ βγάλω μάλω στιβαρῆς, νὰ ποταβρίσω κλώνους,
 ν' ἀθκῶ σὰν ἀθκίουν τζι' ἔλαμπα στοὺς πρωτινοὺς μου χρόνους.

1) Ὁ «Ἀμολόητος» βγήκε σε φυλλαδάκι ἀπὸ τὸν τυπογράφου Χρήστον Ἀνδρέου,
 πού εἶχε τότες τὸ τυπογραφεῖο «Πρόοδος», καὶ κυκλοφόρησε κρυφὰ ἀνάμεσα στοὺς
 φίλους τοῦ ποιητῆ.

Παλλιοί μου χρόνοι τζιαί χρυσοί πού φεύκετε βουρόντα
 ἀκούτε με, τὴν ἀγαθὴν, πὺν σὰς καλλιῶ κλαμόντα.
 Ἐδριάβητε τζι' ἐρέξετε μὲ τζιειν' τὲς ἀρκοινιές σας
 τζι' ὅποιος δικλήσει πάνω σας γρωνίζει τὲς παδικιές σας.
 Κοπάδες χρόνοι βαρετοί ἐρέξαν ταπισόσ σας
 τζιαί δὲν ἐμολωθήκασιν τ' ἀγνάονα τῶν ποδικιῶσ σας.
 Τόσες φυλές ἐγτύσαμ με τζι' ἀλλάξαν τήθ θωρακάμ μου
 τζι' ἀκόμα τὰ σημάδκια σας ἐμ μέσα στὴν ποδικιάμ μου.
 Ἐξομακρίσετε πὺν μὲν τζι' ἐγύρετε τζιαί πάτε
 μὰ φαίνεστε πὼς λάμπετε τζιαί πὼς ξυλαμπρακάτε.
 Χρόνοι πὺν πάτε θουρηνητοί τζιαί δὲθ θὲν νὰ στραφεῖτε
 δικλάτε, δέτε πίσω σας, γυρίστε τζιαί σταδιῆτε,
 δέτε κατὰμματα τοὺς λὰς πὺν μὲ κακολοοῦσιν
 τζιαί βάστε φὼς στ' ἀμμάδκια τους ν' ἀμπλέψουν νὰ μὲ δοῦσιν.

Ἡ ὄλη ἡ ἱστορία καὶ τὸ μαῦρο ριζικό τῆς Κύπρου ἔμπαινε ἔτσι στοὺς στίχους τοῦ Βασιλῆ. Μὲ τὸ στόμα του μιλοῦσε ἡ Κύπρος μ' ὄλα τὰ βάσανα καὶ τοὺς καίμους τοῦ λαοῦ της πὺν γνώρισε τὴ σκλαβιά τῶσων αἰῶνων. Καὶ σὰ νὰ τῶνιωθε ὁ ποιητῆς πὼς μὲ τὸ τραγούδι του γινότανε ὁ ἔθνικός βάρδος τοῦ τόπου του ἀφιέρωσε τὴν πρώτη του συλλογὴ στὴ φιλόμουση νεολαία τῆς Κύπρου, στὴ νεολαία τῆς πατρίδας του, πὺν πίστευε μαζί μ' αὐτὸν στὰ ἴδια ἴδανικά κι' εἶχε τὶς ἴδιες ἐλπίδες.

Μέσα στὰ τραγούδια του αὐτὰ ὁ Βασίλης ἔβαλε ὄλη τὴν ψυχὴ του, ὄλη τὴν πίστη του κι' ὄλη τὴν ἐποχὴ του. Μιὰ ἐποχὴ πὺν πίστευε μὲ παιδικὴν ἀφέλεια στὴ μεγαλοψυχία τοῦ νέου Κυρίαρχου. Σ' ὄλους φαίνότανε τὰ χρόνια κεῖνα δυνατὰ, πὼς ἡ Ἀγγλία, πὺν εἶχεν ἄλλοτες δώσει τὴ λευτεριά τους στὰ Ἐφτάνησα, θάκανε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν Κύπρου. Φτωχοί, ἀπλοῖκοι νησιῶτες, πὺν οἱ οἰκονομικοκοινωνικοὶ ὄροι τῆς ἐποχῆς τους τοὺς κρατούσανε μακριὰ ἀπὸ τὸν ἀποδέλοιπο κόσμο, γελιούντανε μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἡ Ἀγγλία, σὰ χριστιανικὸ κράτος πὺν ἦτανε, τοὺς πῆρε ἀπὸ τὴν Τουρκιά γιὰ νὰ βάλει τέλος στὰ μαρτύρια τῆς σκλαβιάς τους στὸν ἀλλόθρησκο κι' ὅτι γρήγορα θάδινε καὶ σ' αὐτοὺς τὴ λευτεριά τους.

Γιατί ὄχι; Μήπως αὐτὸ δὲν ἔκανε στὰ Ἐφτάνησα; Σὰ μεγάλα παιδιά πιστεύανε πὼς αὐτὸ πραγματικὰ εἶχε γίνει στὰ Ἐφτάνησα. Τί μπορούσανε νὰ ξαίρουνε τότες ἀπὸ διπλωματικές μανουβρές καὶ πολιτικές σκοπιμότητες; Δὲν εἶχανε ἀκόμα μάθει τὴν πικρὴν ἀλήθεια πὼς ἡ λευτεριά δὲ χαρίστηκε ποτὲ σὲ κανένα τόπο κι' ἀπὸ κανένα Κυρίαρχο χωρὶς κάποιο λόγο πὺν νὰ βγαίνει μέσ' ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ συμφέρο τοῦ Κυρίαρχου.

Ζούσανε ὄλοι μέσα σ' ἓνα πολιτικὸ ρωμαντισμὸ, μιὰ πολιτικὴ αἰσθηματικότητα, πὺν σήμερα μὲ δυσκολία μπορούμε νὰ τὴν καταλάβουμε καὶ πὺν μόνο μπαίνοντας στὴ θέση τους μπορούμε νὰ τὴ ξηγήσουμε. Ὁ πολιτικὸς αὐτὸς ρωμαντισμὸς ἦτανε τέτιος πὺν ἔκανε τὸν ποιητὴ νὰ βλέπει σὰν «ἐχθὶδνα μεγάλη» τὸ φιλότουρκο Βήκονοφλιτ καὶ νὰ εὐγνωμονεῖ καὶ νὰ στέλλει ἀπὸ μακριὰ εὐχές, δοξολογήματα καὶ στεφάνια στὸν «ἀθάνατο» Γλάδστωνα πὺν τὸν ὀνόμαζε μὲ οἰκειότητα «ἀγαπητὸν». Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ρωμαντισμὸ βασίστηκε κι' ὄλος ὁ πολιτικὸς ἀγῶνας τῆς Κύπρου γιὰ 50 τόσα χρόνια. Κι' αὐτὸ τοῦ πολιτικοῦ ρωμαντισμοῦ ἐκφραστῆς ἦτανε μέσα στὰ τραγούδια του ὁ Βασίλης. Ἡ ἐποχὴ του βρῆκε σ' αὐτὸν τὸν πιὸ ἄξιο ποιητὴ της.

Μετά τὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἀσθενοῦς Λύρας» ὁ Βασίλης συνέχισε νὰ γράφει καὶ νὰ δημοσιεύει ποιήματα τοῦ στὴν «Ἀλήθεια» κι' ἀργότερα στὴ «Σάλπιγγα». 1)

Ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τὸ 1884 ὡς τὸ 1906 ἦταν ἡ πιὸ γόνιμη τοῦ. Κάθε Κυπριακὸς μὰ καὶ γενικότερα «ἐθνικὸς» πόνος ἢ χαρὰ ἔκανε τὴ λύρα τοῦ νὰ δονεῖται ἀπὸ σκληρὸ σπαραγμὸ ἢ ὑπέρτατη ἀγαλλίαση.

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔγραψε καὶ τὰ διὸ μεγαλύτερα καὶ πιὸ ἄρτια ποιήματα τοῦ, κεῖνα ποῦ τοῦ ἐξασφάλισαν μαζὶ μὲ μερικὰ ἄλλα, ὀριστικὰ καὶ γιὰ πάντα τὴ θέση τοῦ ὄχι μονάχα μέσα στὴν Κυπριακὴ μὰ καὶ μέσα στὴ Νεοελληνικὴ ἰδιωματικὴ ποίηση, γραμμένα καὶ τὰ διὸ στὴν Κυπριώτικη.

Τὸ ἓνα εἶνε «ἡ 9η Ἰουλίου ἐν Λευκωσίᾳ», ἓνα ποίημα ἀπὸ 560 δεκαπεντασύλλαβους ποῦ μέσα σ' αὐτοὺς ξαναζωντανεῖ μὲ μεγάλη δύναμη κι' ὑπέροχα δοσμένες εἰκόνες μιὰ σκηνὴ τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας, καὶ περιγράφει τὰ βάσανα τοῦ Κυπριώτη χωριάτη.

—Θέλω, ἀφέντη, μανιχὰ νὰ πάω στὸ χωρκόμ μου,
ἔσχει π' ἀφήτης μ' ἔσχετε δὰ μέσα χαρῶμενον
ἔμεινεν τὸ κοπάδιμ μου στοὺς κάμπους ἀπλωμένον.
"Ἄς με μάγκου δικιὸ μερες, τζι' ἔπαρ' μου τὴψ ψυχήμ μου.
"Ἰντα 'παθεν τὸ μάλιμ μου; θέλω τζι' ἐγίω νὰ ξαίρω
τζιαὶ πάλ' ἐγιώνι στρέφομαι, τζιαὶ θεμι στὸ στραφίμ μου
μιὰν τόκαν τζιαὶ μιὰν ἄτροοφην κανίσην νὰ σοῦ φέρω.
"Ἐν ἔγω, ἀφέντη, ἔσσω μου, μὲ μισταρκόν, μὲ δοῦλον
τζι' εἶπαμ μου πὼς τὰ γίδκια μου ψοφοῦσιν 'ποῦ τὴν πείναν,
ἔσσω μου τζι' ἔξω μ' ἓναγ γιόν τὸν εἶχα οὔλλον—οὔλλον
τζι' εἶμαι τζιαὶ τζιεινὸς δίχως του, ἔσχει τορὰ 'ναμ μῆναν.
Μιὰν Τζιερακατζίην ποῦ ἤμαστον οἱ δικιὸ, τζιεινὸς τζι' ἐγιώνι
τζι' ἐπικιάνναμεμ μὲ τὰ βερκὰ πουλλιά μέσ' τὸ λαόνιμ,
ἔταξα τον τὸν ἄχαρον νὸ πὰ νὰ παραλάσει
τζι' ἐπῆεν τζι' ἐν ἐστράφην κλιόν—νάεν καεὶ ἡ μέρα—
Εἶπαμ μου πὼς ἐφύασιν πὸ τζιεὶ 'ποῦ τὸ Καρπάσιν
μιὰ κοπὴ παιδκια τοπιανοὶ τζιαὶ πὼς ἐπῆαν πέρα,
πέρα στοὺς λὰς ποῦ πολεμοῦν τζιαὶ πᾶν κατὰ τὴν Πόλην.
"Ἄν πολεμοῦν γιὰ τὸ καλὸν τζιαὶ πολεμᾷ τζι' ὁ γιὸς μου
ἄς ἔχ' χαλάλιμ τοῦ Θεοῦ, ἄμ' μοῦ τὸφ φὰ τὸ βόλιμ
τζι' ἄς πὰ νὰ μείνω δίχως του, νὰ ζήσω μανιχὸς μου.
Εἶδὲ κὰν οὐ τζιαὶ μάχονται νὰ κάμουν ἄλλ' ἀντ' ἄλλα
χαρράμιν τους ποῦ τὸθ' Θεὸν τῆς μάνας τους τὸ γάλα.
"Ἐσχει π' ἀφήτης ἔφυνεν 'ποῦ λλόον μου ὁ γιὸς μου
ἔμεινα μανιχοῦλλικος, μαντριζώ, ξημαντριζώ.
τζιομίζ' ὁ κακομάζαλος τζιαὶ μπλείζω μανιχὸς μου
τζιαὶ μανιχὸς μου στέκομαι στὸλ λάκκον τζιαὶ ποτίζω.

(κομᾶτι ἀπὸ τὸ ποίημα «Ἡ 9η Ἰουλίου ἐν Λευκωσίᾳ»)

1) «Σάλπιγγες». Ἐβδομαδιαία τοῦ λαοῦ ἡμερησὶς πολιτικοσατυρικὴ. Ἄρχισε νὰ βγαίνει τὸ Γενάρη τοῦ 1884 ἀπὸ τὸ Στυλιανὸ Χουρμούζιο τὸ γνωστὸ βυζαντινὸ ψάλτη καὶ μουσικὸ ποῦ πέθανε φέτο. Συνεχίστηκε ἀργότερα ἀπὸ τοὺς γιούς του, τὸ Χριστόδουλο πρῶτα καὶ τὸν Εὐριπίδη πιὸ ὕστερα.

Τὸ ἄλλο, ἡ «Χιώτισσα», εἶνε τὸ πιὸ μουσικὸ καὶ παθητικὸ ἀπ' ὅλα του τὰ τραγούδια, γραμμένο σ' ἐναλασσόμενους δεκασύλλαβους κι' ἐννιασύλλαβους στίχους. Εἶναι κατωμένο ἀπάνω στὴν ἱστορία μιᾶς Χιωτοπούλας σκλάβας ποὺ τὴ φέρανε οἱ Τοῦρκοι στὴ Λεμεσό μετὰ τὶς σφαγές ποὺ γίνανε στὴν πατρίδα τῆς τὸ 1821. Ὅλο τὸ κομᾶτι εἶνε γιομάτο ἀπὸ δραματικότητα, τρυφερότητα καὶ συγκίνηση:

Βγαίνν' ἡ γερόντισσα, πιάννει στράταν
 τζιαὶ μπαίνν' ὁ μπέης μὲ μιὰν Τουρκοῦν
 τζιουπαρισσόκορμην, μαυρομμάταν
 μεσόγλωμην τζιαὶ στεγνοβουκκοῦν
 θωρεὶ τὴν κάλην του δαρκωμένην
 στὰ γόνατά της πουκουπισμένην,
 λαλεῖ τῆς—Ἰντα' sheis, Κιουλσαπά μου,
 τζι' εἶσαι κλαμένη πάλε τορά;
 Ἰποὺ τὸν τζιαιρὸν ποὺ σ' ἔχω μητά μου
 δὲν εἶδες στάξην τζιαὶ σοῦ χαράν.

Ἰχω σε μεσ' στὰ γρουσὰ χωσμένην
 εἶσαι χωσμένη μεσ' στὰ καλά
 Ἰντα' sheis τζι' εἶσαι πάντα κλαμένη
 τζιαὶ ἡ μουτσούνα σου δέγ γελά;
 Ἰν ἔshει τίποτε ποὺ σὲ λείπει
 πέ μου, γιατί νὰ σὲ τρώει ἡ λύπη;
 Ἰν πεῖς Ἰποὺ σκλάβες; ἔshεις βροιμίδιν,
 Ἰν πεῖς Ἰποὺ σκλάβους; ἔshεις κοπήν,
 Ἰν πεῖς Ἰποὺ ροῦγα, Ἰποὺ στολισίδιν;
 Ἰχω σου στίβες δέθ θέλω πεῖν.

Ἰἔσέν Ἰποὺ οὔλλες σας, Κιουλσαπά μου,
 Ἰηρτεν ἡ σόρτα σου βολικὰ
 τζι' ἔππεσες ἄρπα στὰ μερτικὰ μου
 γιὰ νὰ διαβαίνεις βασιλικὰ
 Ἰντα κακὸν ἔν τοῦτον μητά σου
 τζ' ἔν ἡμπορεῖ νὰ χαρεῖ ἡ καρδιά σου;
 Ἰν τύshει τζι' εἶπεν καμιὰ ρωμέσσα
 πὼς ἔshεις Τοῦρκον νὰ σ' ἀγαπᾷ
 τζιαὶ ἡ καρδιά σου κροῦζει Ἰποὺ μέσα
 πέ μου το, μὲν κρουφεῖς, Κιουλσαπά.

Κάμνω νὰ κλάψουν εὐτὺς μανάες
 τὸν κόσμον κάμνω τον γερημιάν
 στήννω σου πύρκους μὲ τζιεφαλάες
 στήννω σου κάστρα μὲ τὰ κορμιὰ
 κάμνω σου θάλασσα μὲ τὸ γαῖμαν
 εὐτὺς τζιαὶ βρίσκω πκοιὸς ἔν τὸ θέμαν,
 τζιάθ θέλεις σφάξε τον μανισή σου
 ἄθ θέλεις κάψε τοζ ζωντανὸν

ἄθ' θέλεις μέλις' τον ἀπατή σου
ναύρεις σιούρασις τζιαι παμόν.

—Μούλλωσε, μέμ μου πείς παραπάνω
δέθ θέλω φόνους τζιαι ματζιελιά
ἀκούω τζι' ἔμ μπορῶ ν' ἀνασάνω
βοίξε πκιόν, πέ μου γιά τὰ παλλιά.
Ἐμέναν ἄλλος ἐν ὁ καμός μου,
ζιοῦν οἱ γονιοῖ μου τζιαι ζιει τζι' ὁ ἀρφός μου;

(κομάτι ἀπό τή «Χιώτισσα»)

Τὰ διό αὐτὰ ποιήματα μέ τις θαυμάσιες ὁμοιοκαταληξίες, τὸ δεμένο ρυθμικὸ στίχο, τις πλούσιες εἰκόνες καὶ τὸ γενικὸ τεχνικὸ δούλεμα, μᾶς δίνουνε ὅλη τὴν ἀξία τοῦ ποιητῆ μας καὶ στέκονται μαζί μέ μερικά ἄλλα τραγούδια του σάν τὸ ὑπεροχώτερα Κυπριακὰ πνευματικὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς του.

Τὸ 1888 ὁ Βασίλης τραβηγμένος ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Στυλιανοῦ Χουρμούζιου ποῦ δημοσίευε στὴ «Σάλπιγγα» του σατυρικὴν ὕλη καὶ τοῦ Χριστόδουλου Κουπᾶ ποῦ ἔβγαζε στὴ Λάρνακα, ἀπὸ τὸ Δεκέβρη τοῦ 1884 ὡς τὸ Νιόβρη τοῦ 1885 ταχτικά, κί' ὕστερα ἔχταχτα, σατυρικὴ ἔμμετρη ἐφημερίδα στὰ Κυπριώτικα μέ τὸν τίτλο «Χωρκάτης»¹⁾, ἔβγαλε κί' αὐτὸς δεκαπεντάμερη σατυρικὴ ἐφημερίδα μέ τὸν τίτλο «ΔΙΑΒΟΛΟΣ». Τὴν ἐφημερίδα αὐτὴ τὴν ἔβγαζε γιά τρεῖς μῆνες, ἀπὸ τις 18 τοῦ Γενάρη τοῦ 1888 ποῦ βγήκε τὸ πρῶτο φύλλο ὡς τις 18 τ' Ἀπρίλη ποῦ βγήκε τὸ ἔχτο καὶ τελευταῖο. Περισσότερο δὲ μπόρεσε νὰ πάει, γιατί ἡ ἐφημερίδα ἤθελε λεφτὰ καὶ καιρὸ κί' ὁ ποιητῆς εἶδε πῶς δὲ μπορούσε νὰ τὰ βγάλει πέρα μέ τὸ μικρὸ του μιστὸ καὶ τὸ λίγο καιρὸ ποῦ τοῦ ἄφηνε ἡ δουλιὰ του.

Ἦτανε αὐτὴ μιὰ προσπάθεια ποῦ ἔκανε ὁ ποιητῆς νομίζοντας πῶς θὰ μπορούσε ἴσως νὰ σταθεῖ οικονομικά κί' ἔτσι νὰ τὰ καταφέρει νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴ δουλιὰ ποῦ ἔκανε καὶ ποῦ δὲν τοῦ ἔδινε καμιάν εὐχαρίστηση. Μὰ ἡ προσπάθεια δὲν ἔπιασε. Καὶ δὲ ξαναδοκίμασε πιά. Ἐἶχε τὴν ἄρχισι νὰ μπαίνει στὸν κατήφορο ποῦ θὰ τὸν ὀδηγοῦσε στὸ οἰχτρό του τέλος. Πῶς ὅμως ἔφτασε ἴσαμε κεῖ καὶ πῶς μῆθε στὸν κατήφορον αὐτό; Νὰ τί θάπρεπε νὰ ξαίρουμε καὶ γιά νὰ τὸ μάθουμε δὲ φτάνει νὰ μποῦμε στὰ ἰδιαίτερα του. Πρέπει νὰ ξετάσουμε καὶ τις ἔξωτερικὲς συνθήκες ποῦ ἐπιδράσανε ἀπάνω στὴ ζωὴ του.

Τὶ ἦτανε ἡ Κύπρος στὰ χρόνια τοῦ Βασίλη; Ἐνας τόπος σχεδὸ νεκρός. Ἐνας κόσμος ποῦ ἔβγαине ἀπὸ τὸ μακρὸ τουνέλι τῆς τούρκικης

1) «Χωρκάτης» σατυρικὴ ἐφημερίδα σὲ στίχους στὴν Κυπριώτικη ντοπιολαλιά. Ἐβγαине στὴ Λάρνακα ἀπὸ τὸ Χρ. Κουπᾶ. Τὸ πρῶτο φύλλο βγήκε στὴ μιὰ τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1884. Τὸ Νιόβρη τοῦ 1885 σταμάτησε, γιατί τὸ ἀπαιτήσανε οἱ Κυπριώτες τῆς Αἰγύπτου ποῦ τοὺς παραλάβαινε ἀσκήμα. Ὁ Κουπᾶς ἔβγαλε τότες πολιτικὴ ἐφημερίδα μέ τὸν τίτλο «Ἐνωσις», ἔβγαζε ὅμως κάπου—κάπου καὶ τὸ «Χωρκάτη». Ἡ «Ἐνωσις» ἔβγαине ἀπὸ τὸν Κουπᾶ ὡς τὸ 1918. Τὸ 1918 ὁ Κουπᾶς πέθανε καὶ τὴν πῆρε ὁ Ἄναστ. Μακρῖδης ποῦ τὴν ἔβγαζε ὡς τὸ 1924.

σκλαβιάς και τὰ μάτια του ἦτανε γιομάτ' ἀπὸ σκοτάδι. Κι' ἡ Λεμεσὸς πού σ' αὐτὴν ἦρθε νὰ ζήσει ὁ ποιητὴς δὲν ἦτανε παρὰ μιὰ μικρὴ πολιτεία ἀπὸ 5000 κάτοικους πού ζούσανε μιὰ ἡσυχὴ στενόχωρη ζωὴ, πού ἄρχιζε μὲ τὸ γένημα τοῦ ἡλίου κι' ἔσβυνε μὲ τὸ ἄναμα τῶν λύχνων μέσα στὰ λιγοστά της σπίτια. Καμιὰ χαρὰ καὶ καμιὰ διασκέδαση. Κανένα ξαλάφρομα γιὰ τὰ κουρασμέν' ἀπὸ τὴ δουλιὰ νεῦρα καὶ μιὰ τῶν ἀνθρώπων, πού σκολνούσανε ἀπὸ τίς δουλιές γιὰ νὰ τὸ ρίξουνε στὸ φαί κι' ἀμέσως ὕστερα στὸν ὕπνο.

Μ' αὐτὸ ἂν ἦτανε πρωτίτερ' ἀνεχτὸ ἦρθε στιγμὴ πού δὲ μπορούσε νὰ εἶνε πιὰ. Οἱ νέοι, προπάντων ὅσοι ἔτυχε νὰ βγοῦνε ἔξω ἢ ν' ἀκούσουνε γιὰ τὴ ζωὴ πού ἔκανε ὁ κόσμος σ' ἄλλα μέρη, μὲ δυσκολία ἀνεχόντουσαν τὴν καταναγκαστικὴν αὐτὴ κλεισοῦρα καὶ τὴν ἔλλειψη κάθε νυχτερινῆς ζωῆς. Ἡ ἀνάγκη νὰ φθειροῦνε τὴ ζωτικότητα τους σὲ κάτι, ἀνάγκη πρωτόγονη, ἔνστιχτο δυνατὸ καὶ πανίσχυρο πού ξεκινάει ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῆς ζωντανῆς ὕλης ν' αὐτοκαταστρέφεται, τοὺς ἔσπρωξε νὰ δημιουργήσουνε κάποια νυχτερινὴ ζωὴ, στὴν ἀρχὴ δειλὰ, ὅσο πού νὰ νικηθεῖ ἡ ἀντίδραση τῶν παλιῶν πού πάντα δύσκολα δέχονται ὀτιδήποτε καινούργιο, ὕστερα πιὸ θαρετὰ, ὡς πού ἡ κίνηση αὐτὴ ζητώντας κάποια στέγη γιὰ νὰ μὴ εἶναι πλανόδια καὶ λίγο περισσότερο φῶς γιὰ νὰ μὴ σκοντάφτει καὶ δεινοπαθεῖ στὰ στενοσόκακα τῆς μικρῆς πολιτείας πού ἄρια καὶ πού τὰ φώτιζε κανένα καπνισμένο παλιοφάναρο πού ἀντιπροσώπευε τὸ φωτισμὸ τῆς ἐποχῆς, ἔγιν' αἰτία νὰ δημιουργηθοῦνε τὰ πρῶτα κέντρα νυχτερινῆς ζωῆς.

Τὰ κέντρ' αὐτὰ δὲν ἦτανε τίποτις ἄλλο παρὰ μικρὲς ταβέρνες ἢ μπυραρίες πού ἰδρυθῆκανε εἴτε ἀπὸ ντόπιους, εἴτε ἀπὸ ξένους πού ἦρθανε τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς.

Μιὰ τέτια μπυραρία εἶχε ἀνοίξει στὴ Λεμεσὸ ἀπὸ κάποιο Μαλτέζο Felice πού ἔγινε ὕστερα γνωστὴ ὡς μπυραρία τοῦ «Φιλίτθε»¹⁾. Στὴν ἀρχὴ δούλευε μόνο μὲ τοὺς Ἑγγλέζους ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες τῆς Κατοχῆς. Σιγὰ—σιγὰ ὅμως ἄρχισε νὰ τραβᾶει καὶ τοὺς ντόπιους νέους πού ζητούσανε νὰ γλεντήσουνε κι' αὐτοὶ ὅπως οἱ ξένοι. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ ἡ ταβέρν' αὐτὴ μὲ τὴ μύρα της, μὲ τὴ μουσικὴ της, μὲ τοὺς Ἑγγλέζους στρατιῶτες πού ὅτα μεθούσανε χορεύανε, τραγουδοῦσανε, παίζανε μπόξ ἢ κάνανε αὐτοσχέδια νούμερα, γίνηκε τὸ πρῶτο κέντρο τῆς νυχτερινῆς ζωῆς τῆς Λεμεσοῦ. Ἀργότερ' ἀρχίσανε ν' ἀνοίγουνε διάφορες τέτιες ταβέρνες, ἄλλες γιὰ τὸν «καλὸ κόσμος» κι' ἄλλες γιὰ τὸ φτωχόκοσμο πού ἦτατε φυσικὸ νὰ θέλει κι' αὐτὸς λίγη χαρὰ ἄς εἶνε καὶ ψεύτικη.

Πιὸ ὕστερα, ὅσο ἡ πελατεία τῶν νυχτερινῶν κέντρων μεγάλωνε κι' ὁ κόσμος ἄρχιζε νὰ θέλει κάτι καλότερο, ἀρχίσανε ν' ἀνοίγουνε τὰ πρῶτα «καφενεῖα» καὶ «καφωδεῖα» πού ἦτανε ἄγνωστα πρωτίτερα, στὸν τύπο τῶν Cafés—chantant τοῦ ἐξωτερικοῦ, μὲ μουσικὴ, ξένες ἀρτίστες καὶ μικροθιάσους πού διασκεδάζανε τὸν ἀντρικὸ πληθυσμὸ τῆς Λεμεσοῦ—γιατί οἱ γυναῖκες δὲν τολμούσανε νὰ ξεμυτίσουνε τότες—μὲ τραγούδια καὶ

1) Βρισκότανε στὸ δρόμο πού τὸ λένε σήμερα «Βικτωρίας», στὸ χτίριο πού εἶναι πλάι στὸ σπίτι τοῦ κ. Ἀρ. Μαντρίδη. Τὸ χτίριο αὐτὸ εἶνε σήμερα ἰδιοκτησία Μ. Γαβριηλίδη.

νούμερα, μὰ περισσότερο μέ τήν ἐπίδειξη φανταχτερῶν εὐρωπαϊκῶν ἐσώρουχων καί μερικῶν ἑκατοστῶν γυμνῆς γυναικείας σάρκας, ἐπίδειξη ὑπερτολμηρῆ γιά τήν ἐποχὴ κείνη πού συνόρευε πολὺ μέ τήν πατριαρχικὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ καί τοῦ γυναικωνίτη καί πού μόνο ὁ γάμος ἔδινε τήν εὐκαιρία στὸν ἄντρα νὰ δεῖ γυμνὴ γυναικεία σάρκα.

Μέσα στοὺς πρώτους νέους πού γίνανε οἱ πελάτες καί τὰ θύματα τῶν κέντρων αὐτῶν ἦτανε κι' ὁ ποιητὴς μας, γιατί δὲν ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ κείνη τίποτις ἄλλο νὰ κάμει. "Ἦτανε ἐποχὴ νέκρας καί σκοταδιοῦ. Κανένα πνευματικὸ ἐνδιαφέρο. Καμιὰ πνευματικὴ κίνηση. Οἱ νέοι μαραινόντανε μέσα στὰ ὄνειρα τους, κι' οἱ πιὸ μορφωμένοι ἀπ' αὐτοὺς καταγινόντανε μέ τὴ λύση τῶν σχολαστικῶν «ἀνιγμάτων» πού δημοσίευε ἡ «Ἀλήθεια». "Ἦτανε ἡ μόνη πνευματικὴ τους ἀπασχόληση. Κάπου - κάπου κάποια πολιτικὴ εἴδηση φτιασμένη ἀπὸ τὴν Εὐρώπη ἢ τὴν Ἑλλάδα μέ τὴ βραδυπορία τῆς χελώνας, τοὺς ζέσταινε λίγο τὴν καρδιά, τοὺς ἀναβε τὸν ἐνθουσιασμό, γιά νὰ τοὺς ξαναρίξει στὸ μούδιασμα πού φέρνει ἡ ἔλλειψη ἑνὸς παραμικροῦ κοινωνικοῦ ἐνδιαφέρου.

Ὁ ποιητὴς μας καί νὰ ἤθελε ν' ἀντιδράσει στὴν κατάσταση αὐτὴ δὲ θά μποροῦσε. "Ἐκανε κι' αὐτὸς ὅπως οἱ ἄλλοι ὅτι τοῦ ἐπιβάλλανε οἱ γύρω κοινωνικοὶ ὅροι. Νιοφερμένος στὴ Λεμεσό, νέος, ἔξυπνος, συγγενὴς τοῦ δεσπότη, μέ τὴ φήμη τοῦ ποιητῆ, εὐχάριστος στὴν κουβέντα, ἐτοιμολογος καί πρόθυμος πάντα νὰ πεῖ μιὰν ἀλατισμένη ἱστορία ἢ ἕνα αἰσχρὸ τραγουδάκι, ἦτανε φυσικὸ νὰ γίνεῖ ἢ παρέα τῶν πιὸ ζωηρῶν νέων τῆς ἐποχῆς. "Ἐτσι γνώρισε τίς ταβέρνες καί τὰ καφενεῖα, στὴν ἀρχὴ γιά ἕνα ὀρεχτικὸ ὅπως ἦτανε ἡ συνήθεια, ὕστερα γιά περισσότερα. Πρῶτα σὲ μιὰ ταβέρνα, ἢ σ' ἕνα καφενεῖο, ὕστερα σὲ περισσότερα. "Ὡς πού κατάντησε νὰ παίρνει σβάρνα ὄλα τὰ ποτοπουλεῖα. Καί νὰ πίνει, νὰ πίνει . . .

Τὸ πιὸτὸ ἔγινε τὸ μεγάλο του πάθος. Τὸ πάθος πού τὸν κυριέψε σιγά-σιγά, πού ἔσβυσε ὄλα του τὰ ὄνειρα, πού ἔκοψε ὄλα του τὰ φτερά, πού τὸν ταπείνωσε καί τὸν ἐξευτέλισε γιά νὰ τὸν καταντῆσει σκουπίδι ἀνθρώπου.

Ὁ ἴδιος καταλάβαινε τὸ κατρακύλημα του αὐτὸ καί μισοῦσε τὴ ζωὴ πού ἔκανε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικοὺς στίχους ἑνὸς τραγουδιοῦ του πού τὸ τιτλοφοροῦσε ὁ «γάμος».

. . . «Στὴν φωτιὰν τὰ καφενεῖα, στάχτη τὰ ποτοπουλεῖα,
στάχτη καί καπνὸς νὰ γίνουν μέθη, τσόγος καί πορνεῖα
πού νὰι ἀρπαγες τῆς τσέπης, πού νὰι πρόξενοι ἀργίας
καί φονιάδες τῆς ὑγείας.

καί πιὸ κάτω:

. εἰς τὸν διάβολον αἱ πόλεις
εἰς τὸν διάβολον, ἄς γίνουν βορὰ ὄλαι τῆς πανώλους
στοῦ πολιτισμοῦ τὰ ὕψη μέ τὸ ἕνα σὲ ὑψώνουν
καί μέ τ' ἄλλο σὲ κυλίουν μέσα στὴν διαφθορὰν
μέ τὸ ἕνα σὲ χαδεύουν, μέ τὸ ἕνα σὲ μυρῶνουν
καί μέ τ' ἄλλο σὲ κυλίουν εἰς λεκάνην βρωμερὰν.»

Στὸ ἴδιο τραγοῦδι ὀνειρεύεται πὼς κάποτες «ἴσως μετὰ δυὸ αἰῶνας» ὄλ' αὐτὰ ποῦ καταστρέφουνε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ θ' ἀπαγορευτοῦνε ἢ θὰ μισηθοῦνε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους, τὸ αἷμα μας θὰ καθαρῖσται «ἀπ' ὄλα τὰ κακὰ» θὰ ταχτοποιηθοῦνε τὰ νεῦρα μας καὶ θὰ γενηθεῖ νέος κόσμος γιομάτος ἀπὸ ὑγεία καὶ συμβουλευεῖ:

«... εἰς τοὺς δρόμους, στὰς πλατείας τῶν ἀνδρῶν αἱ συναθροίσεις
εἰς τὸ ὕπαιθρον νὰ ἔχουν ὅλας τῶν τὰς συζητήσεις
κι' ὅταν θὰ διασκεδάξουν, νὰ πηδοῦν καὶ νὰ χορευοῦν
καὶ γυμνόστερνοι ὡς πρῶτα ἀνὰ δύο νὰ παλειοῦν
ὄχι νὰ 'ναι μαζεμένοι μέσα εἰς τὰ καφενεῖα
νὰ φουμάρουν καὶ νὰ πίνουν μὲ παράθυρα κλειστὰ
νὰ φωνάζουν—τοῦσῃες, δάμαν, ρήγαν, φάντην, ἄσσον, τρία
ποῦ καὶ ὑγιῆς εἰς τέτιαν ἀτμοσφαῖραν ἀρρωστᾶ...».

Οἱ στίχοι αὐτοὶ δὲν ἔχουνε βέβαια καμιὰ φιλολογικὴ ἀξία, δὲ μπορούνε ὅμως παρὰ νὰ μᾶς συγκινήσουνε γιὰτὶ διαβάζουμε κάτω ἀπ' αὐτοὺς τὸ σίχαμα τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ ζωὴ ποῦ ἔκανε, τὴν ἀντίδραση του καὶ τὴ λαχτάρα του γιὰ μιὰ καλύτερη καὶ καθαρότερη ζωὴ ποῦ τὴ μάντευε πολὺ μακρινή. Ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς καταλαβαίνουμε πὼς ἤθελε μιὰν ἄλλη διαφορετικὴ ζωὴ ἀπ' αὐτὴ ποῦ ἔκανε κι' αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι νέοι τῆς ἐποχῆς του, μὰ τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ μπεῖ σ' ἄλλο δρόμο ἀπὸ κεῖνον ποῦ τὸ σπρώχνανε οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς του ἀπὸ τὴ μιὰ, μὰ κι' οἱ ἰδιαίτερες ἀτομικὲς του συνθήκες ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γιὰτὶ καὶ τὰ ἀτομικὰ του παίξανε σπουδαῖο ρόλο.

Τὰ οἰκονομικὰ του δὲν ἦτανε ποτὲς καλά. Πάλευε σκληρὰ γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς δικὲς του ἀνάγκες καὶ γιὰ νὰ στέλλει κάπου-κάπου καὶ κανένα βοήθημα στοὺς δικούς του ποῦ περνοῦσανε κι' αὐτοὶ σκληρὲς μέρες. Ὁ μιστὸς του, μικρὸς, ἀνεπαρκῆς, ἔμενε πάντα γύρω ἀπ' τὶς 3—4 λίρες τὸ μῆνα. Μάταια ἔκανε αἴτησες γι' αὔξησιν. Ὅχι μόνο αὔξησιν δὲν τοῦ δώσανε μὰ γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσουνε κάποτες γιὰ κάποιαν ἀπειθαρχία τοῦ κόψανε κι' ἀπὸ τὸ μιστό του ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω καὶ χρειαστήκανε νέες αἴτησες καὶ νέα παρακάλια γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ξανσπάρει πίσω τὸν παλιό του μιστό.

Μὰ οἱ στενοχώριες του δὲν ἦτανε μόνο ὕλικές, ἦτανε κι' ἠθικές. Κι' οἱ δεῦτερες γιὰ μιὰν εὐαίσθητη ψυχὴ σὰν τὸν ποιητὴ μας, ἦτανε χειρότερες ἀπὸ τὶς πρῶτες. Οἱ ἠθικές αὐτὲς στενοχώριες προερχόντανε ἀπὸ ζητήματα τῆς καρδιάς. Ὁ ποιητῆς μας εἶχεν ἀτυχῆσει στὸ μεγαλύτερον ἔρωτα του κι' ἡ ἀτυχία αὐτὴ, ἢ καλύτερα ἢ ἀδιαφορία κι' ἡ ψυχρότητα ποῦ τοῦ ἔδειξε τὸ πρόσωπο ποῦ εἶχε παράφορα καὶ δυνατὰ ἀγαπήσει τὸν εἶχε ἐξουθενώσει, τοῦ εἶχε πάρει καθ' ἐλπίδα εὐτυχίας καὶ χαρᾶς καὶ τὸν ἔριξε χάμου γιὰ νὰ μὴ μπορέσει ποτὲς νὰ σηκωθεῖ.

Ὁ ἔρωτας αὐτὸς δὲν ἦτανε ὁ πρῶτος. Εἶχε ἀγαπήσει καὶ πρωτίτερα. Στὴ Λάρνακα, λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ Μητρόπολη ποῦ ἔμενε, ἦτανε τ' ἀρχοντικό τοῦ Μπαρτζίλη (Bargili). Ἐνα θαυμάσιο ἀρχοντόσπιτο τριγυρισμένο μὲ κῆπο, μὲ μιὰ δεξαμενούλα μπροστὰ στὴν εἴσοδο ¹⁾. Μέσα στὸ σπίτι αὐτὸ ζοῦσε μὲ τὴ μητέρα της καὶ τ' ἀδέρφια της, γιὰτὶ ὁ πα-

1) Σήμερα τὸ σπίτι εἶνε παραμελημένο κι' ἀνήκει στὴν Ἀρμένικη οἰκογένεια Davidian.

τέρας είχε από καιρό πεθάνει, ¹⁾ ή Eugénie γνωστή ως «Ούζιενή». Μιά όμορφη κοπέλλα, μορφωμένη, που ήτανε τότες άπάνω στο άνθισμα της νιότης της. Θαυμάσιο λουλούδι γυναικίας όμορφιάς και χάρης.

Ό ποιητής, περνώντας καθημερινά απέξω άπ' τ'ό σπίτι της, την έβλεπε πότε στο παράθυρο, πότε στη μικρή βεράντα που έβλεπε προς τ'ό δρόμο, πότε μέσα στον κήπο της να μαζεύει ή να φροντίζει τ'α λουλούδια της. Τ'ό σπίτι, ό κήπος, ή κοπέλα, όλα μιλούσανε στην ψυχή του νέου με τ'α ποιητικά όνειρα. Κι' ό ποιητής αγάπησε τή χαριτωμένη κοπέλα τ'ό όλόανθου κήπου. Τ'ό κήπου που έστελλε κάθε βράδι τ' άρώματα του προς τ'ό φτωχικό άσκητικό κελί του.

Δέν έχει σημασία πώς τή σχετίστηκε και πώς άρχισε τήν πρώτη κουβέντα μαζί της. Ίσως τ'ό καθημερινό πηγαινέλα απέξω άπ' τ'ό σπίτι της και τ'α μάτια του π'όθου που έριχνε άπάνω της κάθε φορά που τήν έβλεπε, να κινήσανε στην κόρη τήν έπιθυμία να τ'ό μιλήσει πρώτη. Ίσως αυτός να πήρε θάρος και να τής μίλησε. Ίσως να γνωριστήκανε σέ κανένα φιλικό σπίτι, τής Κοκονοδς τ'ό πιθανότερο που σ' αυτό ή Eugénie σ'α γειτονοπούλα πήγαινε ταχτικά. Κείνο που μ'ας ένδιαφέρει είναι ότι σχετιστήκανε, ότι ό ποιητής μας τήν αγάπησε κι' έγραψε γι' αυτήν μερικά άπό τ'α πρώτα του τραγούδια, όπως τ'ό «Σίγαρον», τ'ό «Άεράκι» και τόν «Άποχωρισμόν», που φανήκανε άργότερα στην πρώτη συλλογή του «Άσθενής Λύρα».

Μέσα στα τραγούδι' αυτά που τ'α κάνει άχαρα και στεγνά ή καθαρεύουσα φαίνεται ή λαχτάρα τ'ό ποιητή για κείνην που τήν «πνοήν της» και τήν «όσμήν της» τ'ό έφερνε κάθε βράδι τ'ό «άεράκι» μέσα στη «νυκτερινήν γαλήνην».

Τ'ό σίγαρον μάλιστα, ή «σίγαρον» όπως τ'ό λέει για να τ'ό κάμει π'ό καθαρευουσιάνικο, ²⁾ έχει μία μικρή, τρυφερή, ρωμαντική ιστορία. Τήν εποχή κείνη δέν υπ'άρχανε τ'α έτοιμα «χειροποίητα» ή «μηχανοποίητα» τσιγαρέτα. Τ'ό τσιγαρέτο ή «σίγαρον» όπως τ'ό λέει λογιωτατίστικά ό ποιητής μας, ήτανε καπνός που τυλίγανε οι ίδιοι οι καπνιστές βρέχοντας τ'ις άκρες τ'ό τσιγαρόχαρτου με τή γλώσσα τους.

Μία μέρα ό ποιητής ένω κουβένταζε τρυφερά με τήν Ούζιενή πήρε να τυλίξει τσιγαρέτο. Και κείνη είτε για να τ'ό σκανταλίσει, είτε κι' άπό πραγματική συμπάθεια, τ'ό πήρε τόν καπνό και τ'ό τσιγαρόχαρτο, τυλίξε με τ' άβρά δάχτυλα της τόν καπνό σέ σχήμα τσιγαρέτου, έβρεξε με τ'ό «γλυκύ υγρόν της», όπως τ'ό λέει ό ποιητής στο τραγούδι του, τ'ις άκρες τ'ό τσιγαρόχαρτου κι' έτσι άστέγνωτο άκόμα τ'ό τ'ό πρόσφερε να τ'ό καπνίσει.

Αυτό ήτανε για τόν ποιητή μας κάτι περισσότερο άπό μία συνηθισμένη φιλοφρόνηση. Για τήν εποχή κείνη ήτανε σχεδ'ό σ'α μία όμολογία αγάπης, που όμως ό ποιητής δέν τολμάει να τήν πιστέψει. Και τήν

1) Ό Francesco Bargili πέθανε τ'ό 1865. Η γυναίκα του Adela (1821—1911 στη Σμύρνη) ήτανε άδερφή τ'ό πλούσιου έμπορα Richard Maffei. Είχε μαζί της 6 παιδιά, τή Marie (1845—1926), τήν Irma (1847—1865), τήν Ada (1848—1921) που παντρεύτηκε τόν Κυπριογάλλο ποιητή Gustave Laffon, τ'ό Jean (1847—1868), τ'ό Richard (1857—1936) γνωστό με τ'όνομα Ρισαρλής, που έβγαλε τ'ό 1915 σέ τόμο τ'α ποιήματα τ'ό γαμπρού του Γουσταύου Λαφφόν και τήν Eugénie (1859).

2) Σίγαρον τ'ό λέει κι' ό Λαφφόν σ' ένα ποιήμα του.

ἀμφιβολία του αὐτὴ τὴν ἐκφράζει μέσα στὸ τραγούδι του ὅτα ρωτᾶει τὸ τοιγαρέτο νὰ τοῦ πεῖ:

... «Ἡ γλῶσσα, ἣτις σ' ἔβροξε μὲ τὸ γλυκὺ ὑγρὸν της
μήπως κανένα μυστικὸν σὲ εἶπε καὶ γνωρίζεις
κι' ὁπότεν μὲ τὰ χεῖλη μου σὲ πίννω ψιθυρίζεις;
Εἶπέ το, σίγαρόν μου, πρὶν ὀλοτελῶς σὲ καύσω,
ἂν ἦν' ὠραῖον νὰ χαρῶ, ἂν ἦν' κακὸν νὰ κλαύσω».

Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικο ὁ ποιητὴς μας ν' ἀμφιβάλλει. Ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ διάφορες μαρτυρίες ἢ κοπέλα πού ἔδινε τὴν «δρόσον» σ' ὅλα τὰ γύρω της, δὲν εἶχε πάρει στὰ σοβαρὰ τὸ αἶσθημα τοῦ νεαροῦ ὅπως κι' αὐτὴ αἰσθηματία. Πράμα φυσικὸ στὴν ἡλικία της, ἀφοῦ δὲν ἦτανε τότες παρὰ 16 μόνο χρονῶν. Τὴν εὐχαριστοῦσε χωρὶς ἄλλο νὰ φλερτάρει μαζί του, ὅπως ἔπαιζε καὶ φλέρταρε καὶ μὲ ἄλλους νέους κι' ὅπως παίζουσε καὶ φλερτάρουσε ὅλα τὰ κορίτσια στὴν ἡλικίαν αὐτῆ τῶν ἀκαθόριστων σεξουαλικῶν πόθων. Ἐνας ἀπὸ τοὺς νέους πού φλέρταρε τότες ἦτανε κι' ὁ Marino Pascotini, Πρόξενος τῆς Αὐστρίας στὴ Λάρνακα, πού τοῦ ἄρεζε νὰ πειράζει τὸ Βασίλη γιατί ἤξαιρε πῶς τὸν πονοῦσε γι' αὐτὴν.

Σὲ λίγο, ὁ Βασίλης ἔφευγε γιὰ τὴν Ἰταλία γιὰ νὰ μὴ ξαναγυρίσει πιά στὴ Λάρνακα. Φεύγοντας ἔστειλε στὴ «φιλότινη» του, στὸ «φῶς» του, τὸ τελευταῖον «ὕγαινε», δίνοντας της τὴν ὑπόσχεση πῶς «ὅπου ἢ μοῖρα του τὸ φέρει» δὲ θὰ τὴ ξεχάσει. Ἐφευγε πικραμένος γιὰ τὴν «ξένην γῆν» ὅπου ἐνιωθε πῶς ἡ ζωὴ του θὰ ἦτανε γιομάτη «σκυθρωπότητα»

... «Τὴν σκυθρωπότητα θὰ ἔχω φίλον
κι' εἰς τὸ τερπνότερον τοῦ κόσμου μέρος
θὰ μὲ βιέρωσκ' ἢ λύπη καὶ ὁ ἔρωσ
καθὼς ὁ σκῶληξ ἔσθθεν τὸ μῆλον».

(«Ὁ ἀποχωρισμὸς»)

Ὁραία μ' ὅλη τὴν καθαρευουσιάνικη της ὀστεγνότητα ἢ εἰκόν' αὐτῆ ἡς θλίψης καὶ τοῦ ἔρωτα πού κατατρῶει τὸν ἄνθρωπο ὅπως τὸ σκουλίκι τρώει ἀπὸ μέσα τὸ μῆλο.

Μὲ τὸν ἀναγκαστικὸν αὐτὸν ἀποχωρισμὸ τὸ εἰδύλλιον ἔκλεισε. Ἡ Eugenie μετὰ 5 χρόνια ἔφυγε κι' αὐτὴ ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ πῆγε στὴ Σμύρνη ὅπου γνώρισε καὶ παντρεύτηκε κάποιον Ε. Ekisler πλούσιον ἀρμένην ἔμπορα τῆς Σμύρνης.

Ἀπὸ τὴ ρομαντικὴν αὐτὴν ἱστορία δὲν ἔμεινε στὴ σκέψη τοῦ ποιητῆ παρὰ ἡ ἀνάμνηση μερικῶν εὐχάριστων στιγμῶν πού ἔζησε κάτω ἀπὸ τὸ χαμόγελο καὶ τὴ γοητεία τῆς μικρῆς κοπέλας.

Ὁ πρῶτος του αὐτὸς ἔρωτας ἔσβυσε χωρὶς ν' ἀφήσει ἄλλα σημάδια παρὰ τοὺς λίγους ἐρωτικὸς στίχους πού τοῦ ἔμπνεψε. Ἦτανε ἕνας ἔρωτας περαστικὸς πού τὸν χαΐδεψε μὲ τὰ φτερά του χωρὶς νὰ τὸν πληγώσει.

Μὰ ὁ ἄλλος του ἔρωτας, ὁ μέγας, ὁ παράφορος, αὐτὸς τοῦ στοίχισε ἀκριβά. Τοῦ στοίχισε αὐτὴ του τὴ ζωὴ, τὸν ξέσκισε καὶ τὸ μάτωσε κι' ἡ πληγὴ δὲν ἔκλεισε παρὰ ὅταν ἔπεσε ἀπάνω της τὸ χῶμα τοῦ τάφου.

Νιοφερμένος στὴ Λεμεσό εἶχε κάνει ὅπως εἶδαμε παρέα μὲ τοὺς πρὸ ζωηροὺς νέους τῆς ἐποχῆς. Ἐνας ἀπὸ τοὺς νέους αὐτοὺς πού τοῦ ἔγινε

στενός φίλος ήτανε κι' ὁ Μιχάλης τοῦ Ἡράκλη 1). Ὁ Μιχάλης εἶχε τόσο πολὺ συνδεθεῖ μετὰ τὸ Βασίλει πού ἦτανε σχεδὸν ἀχώριστοι τὰ πρῶτα χρόνια, κι' ὅταν ὁ πρῶτος ἔφυγε γιὰ σπουδὲς στὴ Βηρυτὸ καὶ στὴ Σμύρνη ὁ Βασίλης ἀλληλογραφοῦσε μαζί του 2).

Ἡ φιλία αὐτὴ στάθηκε γιὰ τὸν ποιητὴ μας μοιραία. Ὁ φίλος του εἶχε ἀδερφή νέα κι' ὁμορφὴ πού ὁ ποιητὴς μας, θερμὸς κι' εὐαίσθητος πάντα, δὲν ἄργησε ν' ἀγαπήσει. Μὰ ἡ ἀγάπη του αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἦτανε ἕνα ἐπιπόλαιο αἶσθημα πού ἔρχεται καὶ φεύγει ἀνώδυνα. Δὲν ἦτανε μιὰ νεανική ἀπερισκεψία. Ἦτανε ὁ ἔρωτας ἑνὸς ἄντρα, πού ἀφοῦ χτυπήθηκε ἀπὸ σωρὸ περιπέτειες, ἀφοῦ κουράστηκε νὰ ζεῖ καὶ νὰ κλαίει, ἀφοῦ βασανίστηκε καὶ σῦρτηκε φτωχὸς καὶ «ρακοφορεμένος», ἀφοῦ μάταια ζήτησε βοήθεια «καὶ κανεὶς τὸ χέρι του δὲν πήρε» ὅπως τόσο πονεμένα λέει στὸ τραγούδι του «Πρὸς ζητήσαντα με στίχους» πού δημοσιεύτηκε στὴν «Ἀσθενὴ Λύρα», καταστάλαζε ὀριστικά σὲ μιὰ γυναίκα πού νόμιζε πὼς μποροῦσε νὰ τοῦ δώσει τὴ στοργὴ καὶ τὴν ἀγάπη πού ζητοῦσε.

Τὴ γνώρισε ξαίτιας τ' ἀδερφοῦ της πού ἦτανε ὁ καλύτερος του φίλος. Ἡ σχέση αὐτὴ μετὰ τὸν ἀδερφό τὸ βοηθοῦσε νὰ τὴ βλέπει ταχτικά, νὰ τὴς μιλάει ἐλεύθερα. Κι' αὐτὴ ἡ ἐπαφή, κι' αὐτὴ ἡ φιλία μετὰ τὸν ἀδερφό, τὸν ἔκανε νὰ τὴν ἀγαπᾷ περισσότερο. Μιλώντας σ' αὐτὸν νόμιζε πὼς μιλοῦσε σὲ κείνην, κι' ἀκούοντας τὸν νόμιζε πὼς ἄκουε κείνην. Ἔτσι νόμιζε πὼς ἦτανε διαρκῶς μαζί της. Καὶ χαιρότανε. Κι' ἔπλαθεν ὄνειρα.

Ἦτανε γι' αὐτὸν ἡ μιὰ, ἡ ξεχωριστὴ, ἡ καλύτερη ἀπ' ὅλες, «οὐράνιον πλάσμα» μέσα στὰ «γῆϊνα σμήνη τῶν ἀβρῶν νεανίδων». Ἡ φωνὴ της ἦτανε σὰν «ᾄσμα ἀγγέλων», τὸ περπάτημα της ἦτανε τόσο ἀνάλαφρο πού ὁ ποιητὴς νόμιζε πὼς τώρα δάθ' ἀνοίξει ἀσημένιες φτεροῦγες. Ὅταν τοῦ ἔριχνε τὴ ματιὰ της ἡ ψυχὴ του σκιρτοῦσε, ξεχνοῦσε τίς πληγὲς του, νόμιζε πὼς «ἀθάνατος εἶνε στὴ γῆ». Ἦτανε σὰ νὰ τοῦ ἄνοιγε τὰς «πύλας λαμπρῶν ἀνακτόρων» καὶ μεθυμένος ἀπὸ χαρὰ ζητοῦσε νὰ μὴ τοῦ στερήσει αὐτὴ τὴ ματιὰ πού καὶ τὸ θάνατο θὰ μποροῦσε νὰ τὸν κάνει γλυκὺ.

Ἔτσι τὴν τραγουδοῦσε σ' ἕνα ποιῆμα του μετὰ τὸν τίτλο «Ἐκείνη» δημοσιευμένο στὴν «Ἀσθενὴ Λύρα».

Τὰ μάτια της ἦτανε σὰ «δυσὸ ἥλιοι» πού κάνανε ὀλόφωτη τὴν πλάση καὶ τὸ γλυκὸ χαμόγελο της ἦτανε σὰ μαγικὸ λές ραβδί πού κάνει τὸν κόσμον «παράδεισον», ὅπως λέει σ' ἕν' ἄλλο τραγούδι του γραμμένο γι' αὐτὴ μετὰ τὸν τίτλο «Στὸ βλέμμα της, στὸ μειδίαμα της, στὸ ἀγκάλιασμα της» πού δὲ βρίσκεταιι στὶς τυπωμένες συλλογὲς του καὶ πού μοῦ τὸ ὑπαγόρευσε μαζί μ' ἄλλα ἕνας γέρος ταβερνιάρης φίλος του, ὁ Μιχάλης Ἡρακλειδίου (Καταχάννας) πού τὸ ἄκουσε πολλὲς φορὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ στόμα τοῦ ποιητῆ.

1) Μιχαὴλ Η. Μιχαηλίδης (1866—1930) δικηγόρος, Γνωστός περισσότερο ὡς Μιχάλης τοῦ Ἡράκλη ἢ Μίχαλος γιατί ἦτανε ψηλὸς καὶ παχύς. Ἔκανε δήμαρχος τῆς Λεμεσοῦ, βουλευτὴς Λεμεσοῦ—Πάφου καὶ βουλευτὴς Κοιλανίου—Αὐδήμου.

2) Τὰ γράμματα τοῦ Βασίλει στοῦ Μιχάλη σώζονται καὶ μερικὰ ποιήματα πού βρίσκονται μέσα σ' αὐτὰ διαβαστήκανε ἀπὸ τὸ Λεμεσιανὸ λόγιον Γιάγκον Ἡλιάδη στὴ διάλεξη του πού ἔκανε γιὰ τὸν ποιητὴ τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1917. Ἐνα μάλιστα ἀπ' αὐτὰ τὰ ποιήματα γίνηκε σωστὴ «πέτρα γιὰ τὸ σκάνταλον», γιατί θεωρήθηκε ἄπρεπο πού διαβάστηκε ἐπειδὴς ἀνάφερνε γιὰ στήθια καὶ γάμπες γυναικῶν!

Ἦτανε τόσο μεγάλη ἡ ἀγάπη του γι' αὐτὴν ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ τὴν ξεχάσει οὔτε στιγμῆ. Ὁ πόθος της τὸ δάγκανε σὰ φίδι πεινασμένο.

«Κι' ὁ πόθος μέσ' τὸ στήθος μου σὺν φίδι πεινασμένο
δάχνει τὰ μέσα μου φριχτά».

(«*Ἡ σταθερότης*»)

Γιὰ νὰ τῆς δείξει πόσο τὴν ἀγαποῦσε ἔκανε τ' ὄνομα της «αἰνίγμα» στὴν «Ἀλήθεια»,¹⁾ ἀδιαφορόντας γιὰ τὰ σχόλια τοῦ κόσμου. Κάποτες σκεφτότανε μήπως δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν ἀγαπήσει. Μήπως ἡ ἀγάπη του αὐτὴ ἦτανε «σφάλμα». Μὰ πάλι δικιολογιέται σ' αὐτὴν καὶ στὸν ἑαυτό του πῶς δὲ μποροῦσε νὰ κάνει ἄλλιῶς γιατί τοῦ τὸ πρόσταξε ἡ φύση.

«ἂν εἶναι σφάλμα ἂν σ' ἀγαπῶ, μοῦ τὸ προστάζ' ἡ φύση».

(«*Ἡ σταθερότης*»)

Εἶνε πρόθυμος ν' ἀνοίξει γι' αὐτὴν τὶς φλέβες του νὰ τῆς δώσει τὴ ζωὴ του, φτάνει νὰ τὸ ζητήσει καὶ τὴ βεβαιώνει μὲ «σταθερότητα» πῶς θὰ τὴν ἀγαπάει κι' ἂν ἀκόμα εἶνε γι' αὐτὸν ὁ θάνατος.

«ἄχ! δὲν μπορῶ θὰ σ' ἀγαπῶ καὶ θάνατος ἂν ἦσαι».

(«*Ἡ σταθερότης*»)

Κι' ἀλήθεια ἡ ἀγάπη αὐτὴ τοῦ ἔγινε θάνατος. Μὰ ὄχι θάνατος γλυκὸς ὅπως τὸ ἤθελε, μὰ ἓνας θάνατος πικρὸς κι' ἀργὸς ποὺ βάσταξε χρόνια. Ἦ τόσο παθητικὰ τραγουδημένη γυναῖκα δὲν εἶχε καταλάβει πόσο μεγάλο, πόσο δυνατὸ, πόσο βασανιστικὸ ἦτανε γιὰ τὸν ποιητὴ τὸ αἶσθημα του γι' αὐτὴν. Ἔνας ποιητῆς ποὺ ἀγαπάει καὶ τραγουδάει τὸν ἔρωτα του εἶναι μιὰ συνηθισμένη ἱστορία. Ὅλοι οἱ ποιητῆς ἀγαπᾶνε καὶ τραγουδᾶνε τοὺς ἔρωτες τους. Ἦ κοπέλα δὲν ἔβλεπε τίποτα ἑξαιρετικὸ στὴν ἀγάπην αὐτὴ. Μὰ κι' ἂν ἔβλεπε δὲ μποροῦσε νὰ σκεφτεῖ τίποτα τὸ σοβαρὸ γιὰ ἓνα φτωχὸ ποιητὴ.

Εἶχε κιόλας δώσει τὴν προτίμησιν της σ' ἓναν ἄλλο ποὺ ταίριαζε περισσότερο στὰ ὄνειρα της. Ἔνα ἀπὸ τοὺς καλοὺς καὶ σοβαροὺς νέους τῆς ἐποχῆς. Θετικὸ, πραχτικὸ, δραστήριο, μὲ καλὴ θέση καὶ μέλλο. Ἐνῶ αὐτὸς δὲν ἦτανε παρά ἓνας «ποιητῆς».

Καὶ μιὰ μέρα, ἡ «ῥωραϊότερα τῶν νυμφῶν», ὁ «φαινὸς πλανήτης», ἡ «μοῦσα» του ὅπως τὴν ἔλεγε στὸ τραγούδι του «Τῆ Μοῦσῃ» δημοσιεύθηκε «νὰ σβύνουν αἱ ἡμέραι του χρυσαῖ» καὶ ποὺ ἡ ὁμορφιά της τὸν ἔκανε νὰ νομίζει αἰῶνια τὴ ζωὴ, παντρεύτηκε τὸν ἄλλο, τὸν ἐκλεχτό της, παραμερίζοντας τὸν ποιητὴ.

Τὸ χτύπημα γιὰ τὸ Βασίλη ἦτανε φοβερό. Ποτές στὴ ζωὴ του δὲν εἶχε χτυπηθεῖ τόσο σκληρά. Ποτές δὲν εἶχε πονέσει τόσο. Ἦτανε σὰ νὰ ράγιζε τὸ στήθος του. Σὰ νὰ ξεσκιζότανε ἡ καρδιά του. Σὰ νᾶνοιγε ἀπᾶνω του μιὰ πελώρια ἀγιάτρευτη πληγὴ. Ὑστερ' ἀπὸ τὸν παράδεισο ποὺ ἔπλαθε μέσα στὴ φαντασία του κατρακυλοῦσε τώρα στὸ χάος. Ἦτανε

1) Δὲς «Ἀλήθεια» 2011 τ' Ἀπρίλη 1882, χρονιὰ Β' ἀρ. 67.

σὰ νάπεφτε ἀπὸ ἓνα βουνό. Ἐνα βουνό πού ἡ κορφή του ἄγγιζε τὰ οὐνεφα καὶ τὸν οὐρανό.

Ὁ ἴδιος, μετὰ χρόνια, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ωραιότερα του τραγούδια καὶ τὰ ωραιότερα τῆς ποίησής μας, τὴν «Ἀνεράδα», ποὺ δημοσιεύτηκε στὴ συλλογή του «Ποιήματα» (1911), μᾶς δίνει ὑπέροχα τὴν εἰκόν' αὐτοῦ τοῦ γκρεμίσματος, αὐτοῦ τοῦ φριχτοῦ συντριμοῦ. Ἄς τὸν ἀκούσουμε:

Στῆχ χώραν π' ἀναγιώθηκα
τῆσαι κόμα ἀναγιώννουμον
τῆζι' ἄρτζιεψα νάκκον νά λαχτῶ
τότες ἐξηφοήθηκα
τὰ ζῶδκια τῆζ' ἐν ἐχώννουμον
τῆζι' ἐξέβηκα νά δικιανεφτῶ.

Σὲ μιὰν ποταμοδιαβάσσην
μιὰλ λιερὴν ἐσηιάστηκα
νεῖεν καεὶ ἡ σταλαμῆ!
οὐλλα τ' ἄρνιν εἰς τὸν τσοκκόν
ὁ ἄχαρος ἐπκιάστηκα
ἀντάν πκιαστεῖ μέσ' τὴν νομῆν.

Ἄντὰμ μὲ εἶδεν ἐφεξεν
τῆζ' ὁ νοῦς μου ἐφεντζιάστηκεν
τῆζι' ἐφάνην κόσμος φωτερός,
ἀντὰμ μοῦ χαμογέλασεν
παράδεισος ἐπλιάστηκεν
ὁμπρός μου τῆζι' ἔμεινα ξερός.

Εὐτὺς τὸ πᾶς μου ἔχασα
τὸν κόσμον ἐλησμόνησα
τῆζι' ἔμεινα χάσκοντα, ἐρηγτός,
εἶπεμ μου ἔλα, κλούθα μου,
τῆσαι πὸν καρκιᾶς ἐπόνησα
τῆζι' ἐκλούθησα τῆς ὁ χαντός.

Λαόνια, κάμπους, τῆσαι βουνά
ἀντὰμα ἐδκιαθήκαμεν
γεμάτ' ἀθθοῖς τῆζι' ἀγκαθθερά,
ἡ στράτα δὲν ἐτέλλειωνεν
τῆσαι δὲν ἐποσταθήκαμεν
ἦτουγ γιὰ λλόου μας χαρά.

Ἐτρεμεν μὲν τῆσαι χάσει με
τῆζι' ἔτρεμα μὲν τῆσαι χάσω τὴν
τῆσαι μὲν τῆς πῶ τῆσαι μὲμ μοῦ πεῖ,
ἐδίψουν τὴν, ἐκαύκουμον,
τῆζι' ἔτρεμα μὲν τῆσαι πκιάσω τὴν
τῆσαι γίνουμεν τῆζι' οἱ διὰ στραπή.

Ὕστερα σγιάν παφίδεισον
 ἔναβ βουνὸν ἐφτάσαμεν
 ἴshia μὲ τ' ἄψη τ' οὐρανοῦ
 τζιεῖ πάνω τζιεῖ ἐκλάψαμεν
 ἀντάμα τζ' ἐγελάσαμεν
 μέσα στοὺς μούσκους τοῦ βουνοῦ.

Λαλεῖ μ' ἂν εἶσαι πέγκαλλος
 τόρα πιὸν μείνε δίχως μου
 ἂν σοῦ ἀρέσκ' ἔτσι ζωὴ
 τζιαὶ ξαπολᾶ ἄναχ χάχανον
 ἴsh' ἄνωσα τὸ σιῆθος μου
 πὼς ἀλλονάκκον νὰ ραεῖ.

Εἶπεν τζι' ἐγίνην ἄφαντη
 εὐτὺς π' ὄμπρός μ' ὠγάθηκεν
 σγιάν ἄνεμος περαστικός
 ἐράην ἢ καρτούλλα μου
 εὐτὺς ὁ νοῦς μ' ὠστάθηκεν
 τζι' εἶμαι πὸν τότες ξηστικός.

Οἱ πλῆξες πὸν μὲ τρώασιν
 ἀκόμα ἂν ἄφανέρωτες
 τζι' εἰς τὰ πουλλιά πὸν τζιηλαδοῦν
 ἔshει πὸν τότες ὄπου δῶ
 τὲς ἀνεράδες τρέμω τες
 τζιαὶ πογυρίζω μέμ μὲ δοῦν.

Ἡ πλάνη σκορπίστηκε. Τὸ ὄνειρο διαλύθηκε. Τώρα ἔβλεπε καθαρά. Ἡ γυναῖκα πὸν εἶχε τόσο ἀγαπήσει τὸν περιφρόνησε. Κι' ἡ περιφάνια του πληγώθηκε. Δὲ θέλησε νὰ πεῖ σὲ κανένα τίποτα. Ἐκρυψε τὸν πόνο του κι' ἀπ' αὐτὰ τὰ «πουλλιά πὸν τζιηλαδοῦν». Ὅμως ὁ πόνος αὐτὸς τοῦ ἦτανε ἀβάσταγος καὶ γιὰ νὰ τὸν ξεχνάει ἔπινε. Ἐπινε διαρκῶς, Ἐπινε ὀλοένα περισσότερο. Πρῶτα ἔπινε μόνο τὸ βράδι, τόρα ἔπινε καὶ τὴ μέρα. Πρῶτα ἔπινε σὲ μιὰ—διὸ ταβέρνες, τόρα τὶς ἔπαιρνε ἀράδα ὅλες. Ἄρχιζε ἀπὸ τὸ Κυβερνητικὸ Φαρμακεῖο ¹⁾ πὸν κατέβαινε κάθε πρωτὶ γιὰ νὰ πάρει φάρμακα γιὰ τὸ νοσοκομεῖο, κι' ὅσο νὰ ἐτοιμαστοῦνε τὰ φάρμακα ἔπινε ἕνα-διὸ μαζί μὲ τὸ Λουῖτζη Μπερό (Luigi Berard) τὸ φαρμακοποιὸ πὸν ἦτανε κι' αὐτὸς σπουδαῖος «βάκχος». Κι' ὕστερα βγαίνοντας γιὰ νὰ γυρίσει στὸ Νοσοκομεῖο πὸν ἦτανε στὴν ἄλλην ἄκρη τῆς Λεμεσοῦ, μπαινόβγαине ἀπὸ ταβέρνα σὲ ταβέρνα γιὰ νὰ κουβεντιάσει λίγο, γιὰ νὰ δεῖ μιὰ στιγμούλα τοὺς ταβερνιάρηδες πὸν τοῦ ἦτανε πιά ὅλοι γνωστοί, φίλοι, (κι' ἦτανε τόσο πολλοί: ὁ Μιχάλης ὁ Καταχάννας, ὁ Νικόλας Μπουγιούκκας πὸν τοῦ εἶχε ὁ ποιητὴς βαφτισμένο κι' ἕνα παιδί, ὁ Ἀγαθάγγελος, ὁ Παπλωματᾶς, ὁ Χρήστος τοῦ Σηηράτου, ὁ Ἀντώνης Χρι-

1) Τὸ Κυβερνητικὸ Φαρμακεῖο βρισκότανε τότες στὸ δρόμο πὸν λένε σήμερα «Βικτωρίας» κάτω ἀπὸ τὸ σπιτί τῆς κ. Πολυξένης Λοιζιάδος.

στοδουλίδης, ὁ Θεοδόσης ὁ μπακάλης, ὁ Κωσταντῆς τοῦ Τσάρνου, ὁ Λούκας ὁ ψαρᾶς, τὰ Παφитоῦδκια, ὁ Χατζηγιάννης Νικολαΐδης, ὁ Δημήτρης ὁ Φράγκος). Αὐτοὶ ὅλοι τὸν εἶχανε συνηθίσει πιά κι' ἂν δέν ἔμπαινε μόνος του τοῦ φωνάζανε, γιὰ νὰ τὸν κερᾶσουνε καὶ γιὰ νὰ κουβεντιάσουνε μαζί του. "Ἐτσι ὡς νὰ φτάσει στὴ δουλιὰ του ἦτανε κιόλας μεθυσμένος.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ βάσταξε χρόνια. Ὁ ἴδιος ντρεπότανε πού ἔπινε. Πολυλὲς φορὲς ὅταν τύχαινε νὰ μπεῖ σὲ κέντρο πού εἶχε «καλὸ» κόσμο, γιὰ νὰ μὴ τοὺς δώσει νὰ καταλάβουνε πῶς ἔπινε, διάταζε ἀπάνωτὰ «καφέδες» καὶ τὸ γκαρσόνι πού ἤξαιρε τί ἔννοοῦσε μὲ τὸν «καφέ» τοῦ ἔφερνε τὸ ἀγαπημένο του πιωτὸ, τὸ κονιάκ.

Μὲ τὸν καιρὸ τὸ πιωτὸ ἄρχισε νὰ τοῦ σακατεύει τὴν ὑγεία. Τὸ 1889 ἢ 1890 ἀρώστησε μὲ συρίγγιο κι' ἀναγκάστηκε νὰ πάρει ἄδεια καὶ μιστὸ 4 μηνῶν γιὰ ταξίδι. Τὸ ἐπίσημο πραχτικὸ λέει:

Συνεδρίαση 17 τοῦ Φεβρᾶρη 1890. Δήμησρχος Χρ. Χατζηπαύλου.

«Ἀναφορὰ Β. Μιχαηλίδη. Ἐπειδὴ ἔνεκα τῆς ὑγείας του ἔλαβε μισθὸν 4 μηνῶν διὰ ταξείδιον, αἰτεῖ ὅπως τῷ δοθῇ δῶρον».

Μ' ὄλο πού τὸ πραχτικὸ αὐτὸ δέν εἶνε πολὺ καθαρὸ, φαίνεται πῶς τὴν ἀναφορὰ τὴν ἔκαμε ὅτα γύρισε ἀπὸ τὸ ταξίδι καὶ φυσικὰ εἶχει φάει ὅσα πῆρε μαζί του. "Ἄν εἶνε ἔτσι, τότες τὸ ταξίδι θὰ τὸ ἔκανε τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1889. Ποῦ ὅμως πῆγε; Αὐτὸ δὲ μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω. Ἴσως στὴν Αἴγυπτο. Ἴσως στὴν Ἑλλάδα.

"Ὅτα γύρισε ξανάρχισε πάλι τὴν ἴδια ζωὴ. Τὸ πιωτὸ τὸν εἶχε πιά καταχτήσει ἀπὸ κορφὴ ὡς νύχια. Τὸ βράδι ἦτανε σχεδὸν πάντα μεθυσμένος. Καὶ στὸ Νοσοκομεῖο, πού ἔμενε καὶ τὴ νύχτα γιὰ νὰ εἶναι κοντὰ στοὺς ἄρρωστους, τοὺς ἔκανε ὅλους ἄνω-κάτω. Ἡ Miss Christian, ἡ Ἑγγλέζα νοσοκόμα πού ἦτανε τότες σὰ διευθύντρια τοῦ Νοσοκομείου καὶ πού μαζί της εἶχε ταχτικοὺς καυγάδες, δέν τὸν ἤθελε πιά τὸ βράδι στὸ Νοσοκομεῖο. Κι' ἀπαίτησε ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Νοσοκομείου νὰ πάψει πιά αὐτὸς νὰ κοιμάται κεῖ. Ἐφτασε μάλιστα νὰ ὑποβάλει καὶ παραίτηση γιὰ ν' ἀναγκάσει τὴν Ἐπιτροπὴ νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση της. Ἡ Ἐπιτροπὴ ὅμως βρῆκε πῶς ἡ παρουσία τοῦ Βασιλῆ στὸ Νοσοκομεῖο τὴ νύχτα ἦτανε ἀναγκαῖα καὶ προσάθησε νὰ πείσει τὴν Ἑγγλέζα νὰ μὴ ἐπιμένει στὴν παραίτησή της. Μὰ ἡ Ἑγγλέζα ἦτανε ἀμετάπειστη κι' ἡ Ἐπιτροπὴ ἀναγκάστηκε νὰ δεχτεῖ τὴν παραίτηση της ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο πραχτικὸ:

Συνεδρίαση 11 τοῦ Γενάρη 1899.

«Περὶ τῆς Νοσοκόμου: Ἡ Νοσοκόμος Miss Christian προσελθοῦσα εἰς τὴν σημερινὴν συνεδρίασιν διὰ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις διὰ τὴν ἐκ τῆς θέσεώς της παραίτησιν ἀποφαίνεται ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ μὲνη εἰς τὸ Νοσοκομεῖον ἐφόσον ὁ Ἐπιστάτης κ. Βασίλειος Μιχαηλίδης ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικῇ ἐν αὐτῷ. Ἡ Ἐπιτροπὴ θεωροῦσα τὴν ἐν τῷ Νοσοκομείῳ παρουσίαν τοῦ Ἐπιστάτου ἀναγκαῖαν ἀνὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἡμερονοκτίου, ἀδυνατεῖ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Νοσοκόμου καὶ κατὰ συνέλειαν μετὰ λύτης ἀποδέχεται τὴν παραίτησίν της».

Ἔτσι ὁ ποιητὴς ἐξακολούθησε νὰ κοιμᾶται στὸ Νοσοκομεῖο. Ὅσο πάει ὄμως, ἡ δουλιὰ τοῦ φαίνεται καὶ πιὸ βαριά. Τὸν κουράζει. Ἔχει πιά γεράσει. Θέλει μιὰν ἄλλη δουλιὰ πιὸ λαφριά, πού νὰ μπορεῖ νὰ τὴν κάνει ἄνετα. Μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀνετη αὐτὴ δουλιὰ δίνει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Ἐπιστάτη τοῦ Νοσοκομείου καὶ κάνει αἴτηση γιὰ νὰ τοῦ δώσουνε καμιὰν ἄλλη δουλιὰ στὸ Δημαρχεῖο. Τοῦ κάκου ὄμως. Τοῦ ἀπαντοῦνε πῶς δὲ μποροῦνε νὰ τοῦ δώσουνε ἄλλη πιὸ κατάλληλη δουλιὰ. Κι' αὐτὸς, πού δὲν εἶχε βέβαια πουθενὰ ἄλλοῦ ἀποκούμπι, ἀναγκάζεται νὰ ξαναπιᾶσει τὴν παλιά του δουλιὰ:

Συνεδρίαση 11 τ' Ὀχτώβρη 1900.

Δήμαρχος Γ. Καραγεωργιάδης.

«Παραίτησις Β. Μιχαηλίδου. Ὁ Πρόεδρος καθυποβάλλει εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν αἴτησιν τοῦ ἐπιστάτου τοῦ Νοσοκομείου κ. Β. Μιχαηλίδου, δι' ἧς οὗτος παρακαλεῖ τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ τῷ παρέξῃ ἄλλην θέσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δημαρχείου ἀντὶ τῆς τοῦ Νοσοκόμου, ἐκ τῆς ὁποίας εἶνε βεβαρωμένος. Ἡ Δημοτικὴ Ἐπιτροπὴ λυπεῖται ὅτι ἄλλην κατάλληλον θέσιν δὲν δύναται νὰ τῷ παρέξῃ καὶ τὸν παρακαλεῖ ν' ἀποσύρῃ τὴν παραίτησίν του».

Ἔτσι ξαναγυρίζει στὴ θέση του. Στὴ θέση πού ἦτανε τότε 20 ὀλάκερα χρόνια. Στὴ θέση πού ἔβρισκε πιά βαριά γιὰ τὸ τσακισμένο κορμί του.

Κανένας δὲ σκέφτηκε, οὔτε κι' αὐτὸς ὁ Δήμαρχος ὁ Καραγεωργιάδης πού συμπάθουσε τὸ Βασίλη, πῶς εἶχανε χρέος νὰ τὸν ξαλαφρώσουνε, νὰ τοῦ κάνουνε κάπως ἀνεπώτερη τὴ ζωὴ. Ὅλοι βλέπανε στὸ Βασίλη, τὸ νοσοκόμο, τὸν ὑπάλλληλο, τὸν κατώτερο τους. Κανένας δὲν ἔβλεπε τὸν ποιητὴ, τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο, πού ἔφτασε ἄθελα του στὸ κατάντι πού ἦτανε. Κανένας δὲ σκέφτηκε τί ἦτανε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γιὰ τὸν τόπο, ἄξιζε καὶ τί εἶχε δώσει. Καὶ κανένας δὲ σηκώθηκε νὰ φωνάξῃ πῶς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχε κάθε δικαίωμα νὰ περιμένει ἀπ' αὐτοὺς λίγη περισσότερη συμπάθεια κι' ἀγάπη. Λίγη περισσότερη φροντίδα κι' ἀνεση. Ἡ στιγμὴ αὐτὴ πού κουρασμένος τὰ παραιτοῦσε ὅλα κι' ἄφηνε τὴν τύχη του στὰ χέρια τους ἦτανε μιὰ στιγμὴ πού θὰ μπορούσε ν' ἀλλάξει τὴ ζωὴ του, πού θὰ μπορούσε νὰ τὸ σώσει, πού θὰ μπορούσε νὰ γλυκάνει τὰ στερνὰ βασανισμένα του χρόνια.

Κι' εἶνε αὐτὸ πού οἱ νεώτερες γενιὲς τοῦ τόπου αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ τοὺς συχωρήσουνε ποτέ. Ὅτι μπορούσανε ἂν τὸ θέλανε νὰ καλιτερέψουνε τὴ θέση του, νὰ τοῦ δώσουνε τὴν ἀνεση πού ζητοῦσε, νὰ τὸν τραβήξουνε ἀπὸ τὴ ζωὴ πού ἔκανε καὶ πού τὸν ἔσπρωχνε ὅλο καὶ περισσότερο στὴν ἀρώστια. Ὅμως δὲν τὸ θελήσανε. Κατὰ τὴν γνώμη τους μιὰ μονάχα δουλιὰ ἦτανε κατάλληλη γι' αὐτὸν, νὰ εἶναι ἐπιστάτης τοῦ Νοσοκομείου. Καμιὰν ἄλλη. Ἄν δὲ μπορούσε νὰ τὴν κάνει δὲ θὰ τοὺς κόστιζε καὶ πολὺ νὰφευγε. Κάποιος ἄλλος θὰ βρισκότανε νὰ πάρει τὴ θέση του.

Κι' αὐτὸς, πού δὲν εἶχε κανένα στὸν κόσμον, πού ἦτανε ἔρμος, φτωχὸς κι' ὀλόμονος, γιὰ νὰ μὴ μείνῃ χωρὶς δουλιὰ καὶ πεθάνῃ στὸ δρόμον ἀναγκάζεται νὰ ξαναγυρίσῃ πίσω στὴν παλιά του θέση. Ὅμως κατὰ ἔχει ραγίσει μέσα του ὀριστικά. Ἡ προσπάθεια πού ἔκανε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ στενὸ κύκλον πού τὸν κρατοῦσανε ἔμεινε ἄκαρπη. Εἶνε πιά, τὸ νιώθει, ἓνας αἰχμάλωτος. Ἐνας δεμένος, πού δὲ μπορεῖ νὰ πάει παρὰ πέρα.

Κι' ἡ δουλιά του εἶνε τὸ κλουβὶ πού μέσα σ' αὐτὸ πρέπει νὰ πεθάνει.

Αὐτὸ τὸν κάνει νὰ τὴ μισήσει περισσότερο. Νὰ μὴ δίνει πιά καμιὰ σημασία σ' αὐτὴ. Νὰ τὴν παραμελάει. Στὶς συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Νοσοκομείου τῶν 15 καὶ 22 τ' Ὀχτώβρη τοῦ 1900 ἀναφέρονται καταγγελίες ἐναντίου του «δι' ἀπουσίαν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν». Στὴ συνεδρίαση τῶν 12 τοῦ Δεκέβρη τῆς ἴδιας χρονιάς τὸν «ἐπιπλήττουν» γιατί «ἀπουσίαζεν εἰς ἐργάσιμον ὥραν» ὅπως ἀνάφερνε στὴν καταγγελία τοῦ ὁ Ἐπαρχιακὸς Γιατρός Corselli.

Καὶ πίνει. Πίνει. Τὸ πιστὸ εἶνε τότε ὁ μόνος του σύντροφος. Ὁ μόνος του φίλος. Πίνει καὶ τὴν ὥρα τῆς δουλιᾶς ἀκόμα. Κι' ὅταν τὸ φωνάζουνε γιὰ δουλιὰ αὐτὸς εἶνε μεθυσμένος. Τοῦ θυμιάνουνε. Μὰ αὐτὸς τὸ χαβὰ του. Κουβαλάει ἀπέξω πιστὸ στὸ Νοσοκομεῖο κι' ἐπειδὴς αὐτὸ τ' ἀπαγορεύει ὁ κανονισμὸς τσακώνεται μὲ τὴ νοσοκόμα καὶ κάνει σκηνές. Δὲ δέχεται νὰ τοῦ στερήσουνε αὐτὸ πού τὸν κάνει νὰ ξεχνᾷ ὅσα τὸν πονούσανε. Ἡ νοσοκόμα τὸν καταγγέλλει στὴν Ἐπιτροπὴ «διὰ παράβασιν τῶν Κανονισμῶν» κι' ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποφασίζει νὰ τοῦ κόβει «προσωρινὰ» μιὰ λίρα τὸ μῆνα ἀπὸ τὸ μιστὸ του, δηλαδὴ τὸ 1/4 τοῦ μιστοῦ του, γιὰ τιμωρία!

Ἄφου τοῦ ἀρνηθῆκανε τὴν ἄνεση πού ζήτησε, τότε τὸν τιμωρᾶνε. Τὸν τιμωρᾶνε στερόντας του τὸ ψωμί του. Τὸν τιμωρᾶνε γιὰ πράματα πού δὲν εἶνε σέ θέση πιά νὰ νικήσει. Κι' ὄχι μόνον αὐτὸ, μὰ τὸν ἀπειλοῦνε πὼς θὰ βρεθοῦνε στὴ «δυσάρεστον θέσιν» νὰ λάβουνε «τὰ δέοντα μέτρα».

Συνεδρίαση 6 Ἰουλίου 1901. Δήμαρχος Ι. Καραγεωργιάδης.

«Β. Μιχαηλίδης: Ἡ Δημοτικὴ Ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰ μεταξὺ τοῦ Ἐπιστάτου καὶ τῆς Νοσοκόμου συμβάντα, ἀποφασίζει νὰ τοῦ ὑποβιβάσῃ κατὰ λίραν μίαν τὸν μισθὸν του προσωρινῶς. Ἡ Ἐπιτροπὴ συνιστᾷ εἰς αὐτὸν διὰ τελευταίαν φορὰν νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν κανονισμὸν τοῦ Νοσοκομείου. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ εὐρεθῇ εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ λάβῃ τὰ δέοντα μέτρα πρὸς λῦσιν τοῦ ζητήματος τούτου».

Ἡ τιμωρία αὐτὴ βάσταξε 5 μῆνες, ἀπὸ τὸν Ἰούλιο ὡς τὸ Δεκέβρη τοῦ 1901. Στὴ συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν 10 τοῦ Δεκέβρη τοῦ 1901 ἀποφασίζουνε «κατόπιν συστάσεως τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Ἰατροῦ» νὰ τοῦ δίνουνε πάλι ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ Δεκέβρη ὡσὸ τὸ μιστὸ του τῶν τεσσάρων λιρῶν. Ὅμως γιὰ τὶς πέντε λίρες πού τοῦ κόψανε στὸ διάστημα τῶν 5 μηνῶν πού βάσταξε ἡ τιμωρία οὔτε λόγος γίνεται. Κι' ὁ ποιητῆς μας πού πίστευε ὅτι ἄδικα τοῦ πήρανε τὶς πέντε λίρες καὶ πού εἶχε μεγάλη ἀνάγκη τὰ λεφτὰ αὐτὰ, ἀφου καὶ μὲ τὶς τέσερις τοῦ ταχτικοῦ του μιστοῦ δὲν τᾶβγαζε πέρα, προσπάθησε νὰ τοὺς πείσει νὰ τοῦ τὶς δώσουνε πίσω, μιὰ πού τότε ἦτανε κι' ἡ δουλιὰ του περισσότερη γιατί εἶχε φύγει κι' ἡ Νοσοκόμα. Μὰ δὲν κατάφερε νὰ μαλαξέι τὴν καρδιά τους κι' ἀναγκάστηκε νὰ κάνει αἴτηση στὸ Διοικητὴ πού ἦτανε καὶ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Νοσοκομείου. Μὰ οὔτε ἡ αἴτηση ἔφερε ἀποτέλεσμα.

Συνεδρίαση Ἐπιτροπῆς Νοσοκομείου Λεμεσοῦ 20 τ' Ὀχτώβρη 1902.

«Ὁ Διοικητὴς ὑποβάλλει αἴτησιν τὴν ὁποίαν τοῦ ἔστειλεν ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης διὰ νὰ ἐπιστραφοῦν αἱ ἐκ τοῦ μισθοῦ του ἀποκοπεῖσαι £ 5. ἔνεκα τοῦ πολλοῦ κόπου εἰς τὸν ὁποῖον ὑποβάλλεται δι' ἔλλειψιν Νοσοκόμου. Ἡ Ἐπιτροπὴ λυπεῖται καθότι τὸ ποσὸν τοῦτο ἀφηρέθη ἐκ τοῦ μισθοῦ του ὡς πρόστιμον ἔνεκα ἐλλείψεων περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του».

Ἀστοχαστοὶ ὅπως δειχτήκανε σ' ὄλη τὴ συμπεριφορὰ τους πρὸς τὸν ποιητὴ, δὲ σκεφτήκανε οὔτε καὶ τότε πῶς αὐτὸ πού κάνανε ἦτανε μιὰ ταπεινὴ πράξη πού τοὺς ἀτίμαζε γιὰ πάντα κι' ἀντὶς ὅπως εἶχανε χρέος καὶ στὸν ποιητὴ καὶ στὸν ἑαυτό τους νὰ προσπαθήσουνε νὰ τὴ διορθώσουνε, ἐπιμένανε μὲ χυδαῖο καὶ τυφλὸ πείσμα σ' αὐτή.

Ὁ ποιητὴς χτυπημένος ἀπὸ τὴν ἀδικία δὲ λέει τίποτα. «Ὅμως μέσ' τὴν καρδιά του κρῦβει τὴν πίκρα τῆς ἀδικίας αὐτῆς. Καὶ πονάει γιὰτὶ βλέπει πῶς ἀρχίζει νὰ πέφτει ἀπάνω του βαριά ἡ σκιά τῆς ἐγκατάλειψης. Οἱ φίλοι του, οἱ γύρω του, ὅλοι, εἶναι τότε ἀπασχολημένοι μὲ τὸ «μεγάλον ζήτημα» πού ἔκανε ἄνω-κάτω τὴν Κύπρο. Ἡ ἐκλογὴ καινούργιου Ἀρχιεπισκόπου στὴ θέση τοῦ Σωφρόνιου Β' πού εἶχε πεθάνει τὸ 1900 εἶχε χωρίσει τὸν Κυπριακὸ λαὸ σὲ διὸ μερίδες, πού ἡ μιὰ ἤθελε γι' Ἀρχιεπίσκοπο τὸν Κύριλλο πού ἦτανε «βουλευτὴς» καὶ Μητροπολίτης Κιτίου κι' ἡ ἄλλη τὸν Κύριλλο ἢ «Κυριλλοῦδιν»¹⁾ ὅπως τὸν ἔλεγε ὁ λαὸς πού ἦτανε «Μητροπολίτης Κυρηνείας» καὶ πού πολεμοῦσανε ἡ μιὰ τὴν ἄλλη λυσσασμένα. Τόσο λυσσασμένα πού γίνηκε ἀνάγκη νὰ χωρίσουνε τὶς ἐκκλησιὰς τους, τὰ σκολιά τους, τὰ κέντρα τους, κι' αὐτὰ ἀκόμα τὰ σπίτια τους. Ἡ λύσσα ἦτανε τόση πού οἱ πατέρες μισοῦσανε τὰ παιδιὰ τους κι' οἱ ἀδερφοὶ τοὺς ἀδερφοὺς τους. Κάθε οἰκογένεια ἦτανε χωρισμένη σὲ διὸ κι' οἱ καυγάδες καὶ τὰ μαλλώματα τῶν δρόμων βρῖσκανε συνέχισιν μέσα στὰ σπίτια.

Γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημ' αὐτὸ πού ἦτανε νὰ κρατήσῃ 10 σωστὰ χρόνια εἶχε μαζευτεῖ ὅλ' ἡ ζωὴ κι' ὅλ' ἡ σκέψη τῶν ἀνθρώπων. Κι' ὅλοι πιστεύανε πῶς ἀντιμαχόντανε πραγματικὰ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν διὸ αὐτῶν «δεσποτάδων» πού τὰ ὀνόματα τους τὰ βάζανε μπροστὰ σὰ σημαία τοῦ ἀγῶνα τους. Κανένας δὲν ὑποφιαζότανε τότες ὅτι «τ' ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα» ἦτανε ἀποτέλεσμα οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιδράσεων πού εἶχανε τὶς ρίζες τους στὴ μεγάλη πολιτικὴ μεταβολὴ τοῦ 1878. Μιὰ μεταβολὴ πού ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια καινούργιες δυνάμεις καὶ καινούργια στοιχεῖα πού δὲ μπορούσανε νὰ συμβιβαστοῦνε μὲ τὸ συντηρητισμὸ καὶ τὸν καλογηρισμὸ τῆς πρὶν ἀπ' τὸ 1878 ἐποχῆς πού ἐπίμενε νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ καὶ μετὰ τὴ μεταβολὴ τοῦ 1878 κι' ὅταν ἀκόμα οἱ ὄροι πού τὸ συντηρούσανε εἶχανε ὀλότελα ἐξαφανιστεῖ.

Ὁ Βασίλης, πού ἔβλεπε κι' αὐτὸς, ὅπως ὅλοι, τὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς τῆς «διαίρεσης», θλιβότανα κατάκαρδα γι' αὐτὴν καὶ προσπαθοῦσε, ξεχνώντας τ' ἀτομικά του, νὰ νουθετήσῃ μὲ τὸ τραγούδι του φέρνοντας παράδειγμα τὴν Ἑλλάδα πού δὲν πρόκοψε ποτές γιὰτὶ τὴν ἔτρωγε ἡ διαίρεση κι' ἔγραφε :

1) Δὲς σημείωση γι' αὐτὸν στὴ σελίδα 15.

Τὸ μῆλον πού ν' ἀγγονιστεῖ
 σκουλούτζιν στήψ ψυσιάν του
 κρεμμῶ πού τήμ μηλιάν του
 δὲν ἤμπορεῖ νά βασταχεῖ

Ἄντιν νά δώκει τὸ τυρὸν
 ν' ἀγγονιστεῖ σαράτζιν
 ἂν ἔν τζιαῖ σάν τ' ἀθκιατζιν
 εὐτὺς λουβᾶ σάν τὸ πουρὸν

Δεμάτιν πὸν νά πολυθεῖ
 τζι' ὁ ἄνεμος φρσήσει
 εὐτὺς ἔν νά σκορπίσει
 τζ' ἔν νά τὸ πάρει νά χυθεῖ

Πράμαν πῶν πάντα στιβαρὸν
 ἄνεμος δὲν τὸ παίρνει
 τζι' ὁ κόσμος νά τὸ δέρνει
 μεινίσκει πάντα του γερὸν

Τζι' ἡ μάνα πῶν εἶσθεν χαμμιάν
 σγιάν τζιείνην στὸν τζιαιρόν της
 πὸν πῆρεν πὸν τὸν γιόν της
 οὐλλην τήγ γήν κληρονομιάν,

Ἄν ἦεν μείνει στιβαρὰ
 κουτχὶν δὲν ἐφοῦτον
 πὸν τότες ἔθεν νάτουν
 ἡ γῆ δική της ὡς τορὰ.

(«Αἱ διαίρεσεις καὶ αἱ κοινωνίαι»)

Ὁ ποιητὴς μας, ὅπως ἄλλοτες ὁ Σολωμὸς πὸν κί' αὐτὸς δὲν ἤξαιρε ποιῆς τρομερῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς δυνάμεις προκαλοῦσανε τὴ διαίρεση ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας πὸν πολεμοῦσανε γιὰ τὴ λευτεριά τους καὶ χτυποῦσε τὴ «δικιόνοια πὸν βαστάει ἕνα σκῆπτρο ἢ δολερῆ», χτυποῦσε κί' αὐτὸς τὴ διαίρεση τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου του.

Μὰ οἱ ποιητικῆς συμβουλῆς ὅσο ὁμορφες κί' ἂν εἶνε δὲ μποροῦνε νά κάνουνε τοὺς ἀνθρώπους νά ξεφύγουνε ἀπὸ τὸ δρόμο πὸν τοὺς σπρώχνουνε οἱ γύρω τους οἰκονομικοκοινωνικοὶ ὄροι. Ἐτσι ἡ μεγάλη «διαίρεση» τραβοῦσε τὸ δρόμο της γιὰ νά κλείσει **φαινομενικά** τὸ 1910 μὲ τὴ λύση τ' ἀρχιεπισκοπικοῦ καὶ τὴν ἐκλογὴ τοῦ ὑποψήφιου τῆς πλειοψηφίας Κύριλλου «τοῦ ἀπὸ Κιτίου». Τονίζω τὸ **φαινομενικά**, γιὰτὶ στὴν πραγματικότητα ἡ «διαίρεση» συνεχίστηκε καὶ συνεχίζεται ἀκόμα μ' ἄλλη ἔνταση καὶ μὲ διάφορους τρόπους σὲ λογῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς περιοχῆς.

Ὁ Βασίλης δὲν ἀκούει παρὰ μόνον τὸν ἀντίλαλο τῆς «διαίρεσης»

αύτης, γιατί δὲν εἶνε πιά σὲ θέση νὰ ἐνδιαφερτεῖ γιὰ τίποτα. Ἡ ὑγεία του εἶνε τόσο κακὴ. Ὅλο καὶ παραπονιέται ὅτι τὸν πονᾶνε τὰ πόδια του. Ὑποφέρει μὲ φριχτὲς νευραλγίες. Τὸ Μάη τοῦ 1904 ἀναγκάζεται νὰ πάρει ἄδεια ἀπουσίας γιὰ διὸ μῆνες γιὰ νὰ κυτᾶξει τὴν ὑγεία του, μὰ γυρίζει πίσω χωρὶς καμιὰ καλιτέρευση. Κι' αὐτὸ τὸν κάνει νευρικό, δύστροπο. Τοῦ φταῖν ὅλα καὶ περισσότερο ἢ καινούργια νοσοκόμα πού ζητάει νὰ φανεῖ αὐστηρὴ μαζί του. Μ' αὐτὴν τσακώνεται διαρκῶς. Τοῦ κακοφέρνεται. Τῆς κακοφέρνεται κι' αὐτός. Καυγατίζουνε. Βρίζουνται. Φανερό πὼς αὐτὴ δὲν καταλαβαίνει πὼς ἔχει νὰ κάνει μ' ἓνα δυστυχισμένον ἄρρωστο καὶ τὸν καταγγέλλει στὴν Ἐπιτροπὴ.

Συνεδρίαση 10 τοῦ Γενάρη 1906.

«Ἡ νοσοκόμος καταγγέλλει ὅτι ὁ Βασίλης δὲν τῆς συμπεριφέρεται προεπόντως. Ὁ Βασίλης καλεῖται ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ λέγει ὅτι ἐκεῖνος ἔχει παράπονα ἐναντίον τῆς Νοσοκόμου. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν εἶνε ἡ πρώτη περίπτωσις καθ' ἣν αἱ νοσοκόμοι ἔχουσι παράπονα ἐναντίον τοῦ Βασίλη ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν του καὶ τοῦ συνιστᾷ νὰ συμπεριφέρεται προεπόντως πρὸς τὴν νοσοκόμον, ἄλλως θὰ ληφθοῦν μέτρα ἐναντίον του».

Τὸ ἄδικο δόθηκε καὶ πάλι στὸ Βασίλη. Καμιὰ φωνὴ δὲ σηκώθηκε νὰ τὸν ὑπερασπίσει. Καμιὰ ψυχὴ νὰ τὸν πονέσει. Νὰ τὸ σπλαχνιστεῖ. Ὅλοι τὸν κρίνανε σὰν ἄνθρωπο πού ἦτανε καλά. Καὶ ζητούσανε μὲ τὴν αὐστηρότητα νὰ τὸ φέρουνε σὲ λογαριασμό.

Μάταιος κόπος. Ἐνας ἄρρωστος ψυχικά καὶ σωματικά δὲ γιατρεύεται μὲ καμιὰ τιμωρία, μὲ καμιὰ ἐπίπληξη, μὲ καμιὰ φοβέρα. Ἐνας τέτιος ἄρρωστος χρειάζεται καλοσύνη, στοργή, συμπάθεια. Ἄν τὰ εἶχε αὐτὰ θὰ μαλάκωνε. Θὰ ἡσύχαζε. Θὰ ξαλάφρωνε. Θάρχότανε ἢ ταραγμένη ψυχὴ του στὸν τόπο τῆς. Καὶ θὰ μπορούσε νὰ ξαναβρεῖ τὸν ἑαυτό του. Ἡ καλοσύνη πόσες φορές δὲν κάνει θάματα. Διὸ γλυκὰ λόγια πόσες φορές δὲ φέρνουνε καλιτέρο ἀποτέλεσμα ἀπὸ μιὰ ἐπίπληξη πού ταπεινώνει, ἀπὸ μιὰ τιμωρία πού ἐξευτελίζει.

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού μαζί τους εἶχε νὰ κάνει νομίζανε πὼς μπορούσαν νὰ τὸ διορθώσουνε μὲ κτί τέτια. Καὶ τ' ἀποτέλεσμα ἦτανε νὰ τὸ σπρώξουνε ὡς τὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ. Νὰ γίνουνε οἱ νεκροθάφτες του. Γιατὶ ταπεινωνόντας τον ἔτσι, ἐξευτελίζοντας τον, τὸν κάνουνε νὰ σιχαθεῖ τὴ ζωὴ του, νὰ σιχαθεῖ τὸν ἑαυτό του, νὰ τὰ σιχαθεῖ ὅλα καὶ νὰ κολληθεῖ περισσότερο στὸ πιωτό, ὅπως στὸν ξερό βράχο τὸ ὄστρακο.

Αὐτὸ τοῦλάχιστο τὸν κάνει νὰ τὰ ξεχνάει ὅλα. Τὸ βουλιάζει στὴν ἀναισθησία. Κι' αὐτὸ εἶνε μιὰ ἀνακούφιση γιὰ ἓναν πονεμένο πού ὑπόφερε τόσο καὶ πού δὲ γνώρισε ἀπάνω του τὸ τρυφερὸ χᾶδι ἐνὸς σπλαχνικοῦ χεριοῦ. Τί σημαίνει ἂν μαζί μὲ τὴ λίγη ἀνακούφιση τοῦ φέρνει κι' ἓνα σωρὸ κακά; Τί σημαίνει ἂν τοῦ καταστρέφει ὀριστικά τὴν ὑγεία; Τί σημαίνει ἂν τὸν ἀποβλακώνει καὶ δὲν εἶναι πιά σὲ θέση νὰ κάνει ὅτι τοῦ λένε οἱ ἄνωτεροι του; Φτάνει πού τοῦ χαρίζει μερικὲς στιγμὲς πού δὲ θελήσανε νὰ τοῦ χαρίσουνε οἱ ἄνθρωποι. Ἐχει πιά τὴ λογικὴ πού ἔχουνε ὅλοι ὅσοι σπρωχτήκανε ἀπὸ κάποιον πόνο στὸ πιωτό καὶ στὰ λογῆς

ναρκωτικά. Ἐχει τὴ λογικὴ τοῦ ἀλκολικοῦ ποῦ δέ ζεῖ παρά τὴν ὥρα ποῦ εἶνε μεθυσμένος. Ποῦ δὲν ὑπάρχει παρά στὴν ἐξαψη τοῦ πιστοῦ.

Μὰ ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ἀρέσει στοὺς ἄλλους. Στοὺς ἄλλους ποῦ δὲν ὑποφέρανε ὅπως αὐτός, ποῦ δὲν πέσανε μέσα στοῦ βοῦρκο ὅπως αὐτός. Καὶ τοῦ θυμώνουνε. Τὸν ἀποπαίρνουνε. Τοῦ φέρνουνται ἄσκημα. Βάνουσα. Κι' αὐτός βρίζει. Φωνάζει. Ἀναστατώνει τὸ Νοσοκομεῖο. Κι' ἀρχίζουνε οἱ καταγγελίες, οἱ ἀνάκρισεις, οἱ ἔρευνες. Διαβάζοντας κανέναν τὰ πραχτικά τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Νοσοκομείου γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορίαν αὐτῆ, νομίζει πὼς πρόκειται γιὰ ἐγκλημα. Μιλᾶνε γιὰ «ὑπόθεσις Βασίλης». Ἕνας δυστυχισμένος ποῦ μεθαίει γιὰ νὰ μὴ κλαίει, αὐτὴ εἶνε ἡ ὑπόθεσις Βασίλης.

Συνεδρίασις Ἐπιτροπῆς Νοσοκομείου 25 τ' Ἀπρίλη 1910. Δήμαρχος Χρ. Σῶζος.

«Ὁ Δήμαρχος ἀνακοινοῖ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὸ περιεχόμενον ἐπιστολῆς ἐκ μέρους τῆς Νοσοκόμου Πολυξένης, παραπονουμένης ὅτι ὁ Ἐπιστάτης τοῦ Νοσοκομείου Βασίλης συχνὰ τὴν ὑβρίζει καὶ τὴν ἐνοχλεῖ καὶ ὅτι γίνεται ἀνυπόφορος ἰδίως ὅταν εἶναι μεθυσμένος. Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω παραπόνων καὶ τῆς δηλώσεως τοῦ Ἰατροῦ Corselli καθ' ἣν πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἡ Νοσοκόμος τοῦ κατήγγειλεν ὅτι ὁ Βασίλης διατελῶν ἐν καταστάσει μέθης ἐφώναζε καὶ ἐπροξενούσε μεγάλην ἐνόχλησιν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποφασίζει 1) ὅπως ὁ Ἐπαρχιακὸς Ἰατρός ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐκθέσῃ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης του, 2) ὅπως ὁ Βασίλης κληθῇ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις ἐγγράφως ἐν σχέσει μὲ τὰς κατ' αὐτοῦ γενομένας κατηγορίας».

Συνεδρίασις Ἐπιτροπῆς Νοσοκομείου 15 Ἰουλίου 1910.

«Ἐνεκα ἀναχωρήσεως τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Ἰατροῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Ἰατρὸν Σταυρινίδην νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὑπόθεσιν Βασίλης Μιχαηλίδη».

Καὶ μιά μερὰ ἡ «ὑπόθεσις» αὐτὴ παίρνει τέλος. Ὁ γιατρός Corselli καταγγέλλει ὅτι ὁ Βασίλης εἶνε συχνὰ μεθυσμένος, ὅτι δὲν καταλαβαίνει πιά τί τοῦ λένε κι' ὅτι εἶναι ἄχρηστος γιὰ τὸ Νοσοκομεῖο.

Ἐπιτροπὴ ἀποφασίζει ὁριστικὰ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ Βασίλη.

Συνεδρίασις Ἐπιτροπῆς Νοσοκομείου Λεμεσοῦ 26 τ' Ὀκτώβρη 1910.

«Ὁ Ἰατρός Corselli παραπονεῖται εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι ὁ Βασίλης Ἐπιστάτης τοῦ Νοσοκομείου δὲν τὸν ἐννοεῖ καθόλου καὶ συνεπῶς δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐκτελῇ πρεπόντως τὰς διαταγὰς του, ἀναφέρει δὲ ὅτι αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι πολὺ συχνὰ εὐρίσκειται εἰς κατάστιυιν μέθης καὶ ὅτι ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐδημιουργήθη βαθμηδόν. Ὡς ἐκ τούτου τὸν θεωρεῖ ἐντελῶς ἄχρηστον διὰ τὸ Νοσοκομεῖον. Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω δηλώσεως τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Ἰατροῦ, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποφασίζει ὅπως ὁ Βασίλης ἀντικατασταθῇ. Παρακαλεῖ ἐν τούτοις τὸν Πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου νὰ τοῦ δώσῃ κάποιαν ἐργασίαν σχετικὴν μὲ τὴν ὑγιάν τῆς πόλεως, ὡς τὴν τῆς ἀπολυμάνσεως οἰκιῶν κ.λ.π. Ὁ κ.

CorSELLI παρακαλείται νά ξεεύρη ἀντικαταστάτην του. Ἐπιπροστίθεται ὅπως εἰς τὸν Βασίλην δοθῆ δύο μηνῶν προειδοποίησις. Κατὰ τὴν περιόδον αὐτὴν θὰ παραμείνῃ ἐργαζόμενος εἰς τὸ Νοσοκομεῖον¹⁾».

Ἔτσι διωχνότανε ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖο πού σ' αὐτὸ ἔζησε καὶ δούλεψε 31 τόσα χρόνια. Μπήκε ὅταν ἦτανε νέος γιομάτος ζωῆ κι' ὄνειρα καὶ τότε βγαίνει γερασμένος, ἄρρωστος, σακάτης, «ἄχρηστος». Ἐδῶσε σ' αὐτὴ τὴ θέση τὰ καλότερα του χρόνια καὶ τότε τὸν πετάνε σὰν ἄχρηστο. Τὸ ξεκολλᾶνε ἀπὸ τὴ γωνιά του, πού ἦτανε πιά τὸ σπίτι του, πού εἶχε πιά ριζώσει σὰν ἓνα γέρικο δέντρο. Καὶ τὸ ρίχνουνε σὲ μιὰν ἄλλην γωνιά. Σὲ μιὰ ξένη γωνιά. Σ' ἓνα δωμάτιο τοῦ Δημαρχείου.²⁾ Ἔτσι γιὰ νάχει κάπου νὰ πεθάνει καὶ νὰ μὴ τοὺς ποῦνε πῶς τὸν ἀφήσανε νὰ πεθάνει στὸ δρόμο.

Κι' αὐτός, χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, βγαίνει ἀπὸ κεῖ μέσα, σέρνοντας τὰ νευραλγικὰ πόδια του, κουβαλόντας σὰ βάρος τὰ χρόνια του. Κάποτε εἶχε θελήσει μόνος του νὰ βγεῖ ἀπὸ κεῖ μέσα. Μὰ τότες ἔλπιζε ἀκόμα σὲ κάτι. Πίστεψε στὸν ἑαυτό του. Ἐνιωθε πῶς ἦτανε ἀκόμα ἄνθρωπος. Μὰ τότες δὲν εἶνε παρά ἓνας ξοφλημένος μὲ τὴ ζωῆ. Ἐνα κουρέλι ἀνθρώπου. Ἐνα τίποτα. Κάτι σὰν ἴσκιος πού πάει νὰ σβύσει.

Στὴν καινούργια του γωνιά βολεύεται ὅπως—ὅπως. Δὲν ἔχει πιά ὄνειρα. Οὔτε ἰδιοτροπίες. Οὔτε ἀπαίτηση γιὰ τίποτα. Ζεῖ τὴ ζωῆ ὅπως τοῦ ἔρχεται. Ὅπως τοῦ τὴν κανονίζουνε οἱ ἄλλοι. Τὸ μόνο πού πασκίζει εἶνε νὰ κάνει χωρὶς γκρίνιες τὴν καινούργια δουλιὰ πού τοῦ δώσανε. Γιατί ὅσο «ἄχρηστος» κι' ἂν ἦτανε, βρῖσκανε πῶς ἔπρεπε ἀκόμα νὰ δουλέψει. Ἄ! ὅλα κι' ὅλα, μὰ τὸ Δημαρχεῖο δὲ μπορούσε νὰ τὸ θρέφει «δωρεάν». Ἐπρεπε νάχει ἀπ' αὐτὸν καὶ κάποιο κέρδος. Κάποιο ὄφελος. Γιατὸ καὶ τοῦ βρῆκε ἀμέσως μιὰ δουλιὰ. Μιὰ δουλιὰ «σχετικὴν μὲ τὴν ὑγείαν τῆς πόλεως» ὅπως τὸ εἶχε συστήσει ὁ γιατρός. **Ν' ἀπολυμαίνει σπῖτια, δηλαδή ἀπόπατους.** Αὐτὴ ἦτανε ἡ δουλιὰ «ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ὑγείαν τῆς πόλεως» πού τοῦ δώσανε. Κι' ὁ μιστὸς διὸ λίρες τὸ μῆνα. Τί αἴσχος! Διὸ λίρες τὸ μῆνα καὶ νὰπολυμαίνει ἀπόπατους. Διὸ λίρες τὸ μῆνα καὶ νὰ κάνει τὴν πιὸ ἄθλια, τὴν πιὸ βρωμερῆ, τὴν πιὸ ἐξευτελιστικὴν δουλιὰ. Αὐτός, ἓνας πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἓνας ποιητής. Σὰ νὰ τὸ κάνανε λὲς ἐπίτηδες. Σὰ νὰ θέλανε νὰ τὸν ταπεινώσουνε. Σὰ νὰ ζητούσανε νὰ τὸν ἐκδικηθοῦνε γιὰ κάτι πού οὔτε κι' οἱ ἴδιοι δὲν ξαίρανε. Ἴσως γιὰτὶ ἦτανε ἀνώτερος τους. Κι' οἱ μικροὶ ἄνθρωποι μισᾶνε κείνους πού καταλαβαίνουνε ἀνώτερος τους.

Ἐνα κομάτι ψωμί καὶ μιὰ στέγη γιὰ μιὰ τέτια δουλιὰ! Πῶς νὰ μὴ συντριφεῖ ἡ καρδιά τ' ἀνθρώπου αὐτοῦ; Πῶς νὰ μὴ ματώσει ἀπὸ τὸ σκληρὸ καρφί, πού τοῦ ἔμπηγε ἡ ἀχαριστία κι' ἡ περιφρόνηση τῶν ἀνθρώπων; Ὅμως δὲ λέει τίποτα. Τσακίζεται νὰ κάνει τὴν καινούργια δουλιὰ του. Παιδεύεται ὅλη μέρα μέσα στοὺς δρόμους. Μπαινοβγαίνει στὰ διάφορα σπῖτια καὶ τοὺς ἀκάθαρτους χώρους γιὰ τὴν «ὑγείαν τῆς πόλε-

1) Μερικὰ ἀπὸ τὰ πρακτικὰ πού δίνω σ' αὐτὸ τὸ βιβλίον εἶνε γραμμένα Ἑγγλέζικα καὶ μεταφραστήκανε στὴ συνηθισμένη γλῶσσα τῶν πρακτικῶν γιὰ ὁμοιομορφία.

2) Τὸ Δημαρχεῖο ἦτανε τότες στὸ σπῖτι πού κάθεται τότες ὁ γιατρός Ἀρχοντίδης, σήμερον ἰδιοχτησία Πατίκη, στὸ δρόμο «Ἁγίου Ἀνδρέου». Τὸ δωμάτιο πού ἔμενε ὁ ὁ ποιητής δὲν ὑπάρχει γιὰτὶ γίνανε ἀλλαγές.

ως» και τὸ βράδι γυρίζει κουρασμένος, τσακισμένος, ἐρείπιο, μὲ σερνάμενα πόδια, στὴν καινούργια του κατοικία, στὸ καινούργιο κελί του.

Ἐκεῖ μέσα περνάει τ' ἀτέλιωτα βράδια. Μόνος. Κατάμονος. Σάν ἓνα φάντασμα μέσα σ' ἓνα ἄδειο δωμάτιο. Μόνος μὲ τὴ σιωπὴ του. Μὲ τὸν πόνο του. Χωρὶς κανένα νὰ τοῦ μιλήσει. Χωρὶς κανένα νὰ τὸ φροντίσει. Σάν ἓνα διωγμένο, ἓνα πεταμένο σκυλί.

Ἡ μόνη εὐχαρίστηση ποὺ τοῦ μένει εἶναι γράφει. Νὰ γράφει κανένα ποιήμα. Κι' ὅτα μπορεῖ νὰ τὸ κάνει εἶνε εὐτυχισμένος, χαρούμενος σάν παιδί. Αὐτὸ τὸν ξαλαφρώνει. Τοῦ δίνει παρηγοριά. Τοῦ δίνει τὴν αἴσθηση πὼς ζεῖ. Πὼς ὑπάρχει. Πὼς εἶνε ἀκόμα κάτι καλύτερο ἀπ' αὐτὸ ποὺ τοῦ δώσανε νὰ κάνει.

Γράφοντας νιώθει πὼς εἶνε μέσα του μιὰ φλόγα ποὺ δὲν ἔσβυσε ἀκόμα, κι' ἄς σιγοτρέμει ἀπάνω στὴ χωνιασμένη χόβολη τῆς ζωῆς του. Κι' εἶνε αὐτὸ ἡ περηφάνια του. Ἡ χαρὰ του. Τὸ καμάρι του. Καὶ μαζί ἡ ἀπάντηση του στοὺς μικροὺς καὶ τοὺς ἀνάξιους ποὺ τὸ στέλλανε ν' ἀπολυμαίνει σπίτια κι' ἀκάθαρτους χώρους. Μὰ ἀλίμονο! Οἱ ὄρες αὐτές ποὺ μπορεῖ νὰ γράφει εἶνε τόσο λίγες! τόσο σπάνιες! Ἡ δουλιὰ, ἡ κούραση, ἡ ἀρώστια τοῦ τις κλέβουνε κάθε μέρα καὶ περισσότερο. Κι' αὐτὸ εἶνε ἡ μεγαλύτερη του δυστυχία.

Εἶνε κι' οἱ οικονομικὲς στενοχώριες ποὺ τοῦ κάνουνε πιὸ πικρὴ καὶ πιὸ βαρετὴ τὴ ζωὴ. Τὸ 1911 μερικοὶ φίλοι τὸ βοηθᾶνε καὶ βγάζει τὸ δεύτερο βιβλίο του μὲ τὸν τίτλο «Ποιήματα»¹⁾ ποὺ ἦτανε καὶ τὸ τελευταῖο του, καὶ ποὺ μέσα σ' αὐτὸ μῆκκανε τὰ διὸ μεγάλα ποιήματα του ποὺ γι' αὐτὰ μίλησα πρωτίτερα, «ἡ 9η Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ» καὶ ἡ «Χιώτισσα», μαζί μ' ἄλλα τραγοῦδια του ποὺ εἶχανε δημοσιευτεῖ πρωτίτερα στὴν «Ἀσθενὴ Λύρα», σ' ἐφημερίδες καὶ χωριστὰ φύλλα²⁾ κι' ἄλλα ποὺ ἦτανε ἀκόμα ἀδημοσίευτα, παλιὰ καὶ καινούργια. Τὸ βιβλίο βγήκε μὲ πρόλογο τοῦ Χρ. Σ. Χουρμούζιου, ποὺ ἦτανε τότες Διευθυντὴς τῆς «Σάλπιγγας» κι' ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐχτιμητές τῆς ἀξίας τοῦ ποιητῆ,³⁾ κι' ἦτανε ἡ καλύτερη συλλογὴ ἀπὸ ποιήματα ποὺ εἶχε βγεῖ ὡς τὴν ἐποχὴ κείνη στὴν Κύπρο.

Καὶ τὸ δεύτερο αὐτὸ βιβλίο τοῦ Βασιλῆ ἦτανε ἓνα βιβλίο «γιὰ τὴν Κύπρο» γιατί μέσα σ' αὐτὸ τραγουδοῦσε τὰ πάθια καὶ τοὺς πόθους τοῦ τόπου του ὅπως τοὺς ἐνίωθε αὐτός κι' ἡ ἐποχὴ του. Κι' ὅπως στὰ πρῶτα χρόνια ποὺ πρωτοφάνηκε μὲ τὴν «Ἀσθενὴ Λύρα», ἔτσι καὶ τότε ποὺ βρισκότανε πρὸς τὸ τέλος του, ἔδειχνε μὲ τὰ «Ποιήματα» του πὼς ἦτανε κι' ἔμενε ὁ ἴδιος, ἓνας πατριώτης πιστός στὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν Κύπρο. Κι' ὅπως τότες ἔτσι καὶ τότε τραγουδοῦσε κάθε τι ποὺ συγκινοῦσε τὴν Κύπρο. Κάθε τι ποὺ ἦτανε Κύπρος.

1) Βασιλείου Μιχαηλίδου, «Ποιήματα». Ἐν Λεμεσῷ (Κύπρου) 1911, τύποις «Λευκοσίᾳ» σὺν ἡμ. 80, σελίδες 120.

2) Γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ ποιητὴς ἔγραφε γιὰ τοὺς «διανομεῖς» τῶν ἐφημερίδων «πρωτοχρονιάτικα» ποιήματα ποὺ αὐτοὶ τὰ τυπῶνανε σὲ κάρτες ἢ σὲ φύλλα ποὺ τὰ μοιράζανε στὸν κόσμο τὴν πρωτοχρονιά καὶ παίρνανε κάτι. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ γιὰ τὴ Φιλαρμονικὴ Λεμεσοῦ.

Τὰ πρωτοχρονιάτικ' αὐτὰ ποιήματα τοῦ Βασιλῆ ἦτανε σατυρικὰ ἢ πατριωτικὰ ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση. Ἐν' ἀπ' αὐτὰ, γραμμένο τὸ 1909 γιὰ τὸ διανομέα τῆς «Σάλπιγγας», μῆκε στὸ βιβλίο του «Ποιήματα».

3) Σήμερα βρίσκεται στὸ Λονδίνο στὴ σύνταξη τῶν «Times»,

Ποτὲς ἄλλοτες Κυπριώτης ποιητὴς δὲν τραγοῦδησεν ἔτσι τὴν Κύπρο. Λὲς καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν τὸν ἐνδιαφέρει. Τίποτα ποῦ δὲν ἔχει κάποια σχέση με τὴν Κύπρο. Εἶνε ὁ μέγας ἐρωμένος τοῦ τόπου του ποῦ ὅλη τὴν ὥρο ἔχει μέσα στὸ στόμα του τ' ὄνομα Κύπρος. Σπάνια, πολὺ σπάνια μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Εἶνε μετρημένοι στὰ δάχτυλα οἱ στίχοι ποῦ ἐκφράζου-νε πόθους καὶ κατάστας δικές του. Ὁ ἑαυτὸς του δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχει ἡ Κύπρος.

Ξαφνιάζει ὅσους ξαίρουνε τὴ ζωὴ του, πὼς δὲ βρῆκε οὐτ' ἓνα στίχο γιὰ νὰ πεῖ τὰ δικά του. Νὰ κλάψει. Νὰ διαμαρτυρηθεῖ. Νὰ θυμώσει γιὰ ὅτι τοῦ συνέβη. Τίποτα. Δὲ γνιάζεται γιὰ τὸ ἄτομο του. Γνιάζεται μόνο γιὰ τὴν Κύπρο «τὴν σιλλούραν», «τὴν ὀλομάτζιελλην»

Σιλλούρα, τζι' ὀλομάτζιελλη τζιαὶ δὲν ἔχω νὰ πικιώσω
λυπᾶται μ' ὅποιος μὲ θωρεῖ,
γιατ' ἔν ἡ στρίτα ἀγκαθθερὴ
ποῦ λίκνω νὰ σὲ φτάσω.

Στὴσ στράταμ μ' οὐλληφ φαίνεται σι' ἀγνάρα τῶν ποδικιῶμ μου
λουβάριν ποῦχα μιὰφ φορὰν
τζι' οἱ ξένοι κόμα ὡς τορὰ
σωρεύουν ταπισὸμ μου

Μισάει ὅσους κάνουνε ἢ λένε γι' αὐτὴν κακά

Ἄνου καρδιά μου τζι' ἄννοιξε τζι' ἀρκίνα νεκαλιόντα
παραπονήθου σιανὰ τζι' ἀλαφροτραουνδόντα
τοὺς λὰς τοὺς κακολοητὰς ποῦ σὲ κακολοοῦσιν
ποῦ σὲ μισοῦν τζιαὶ δὲν ἔχουν ἀμμάδκια νὰ σὲ δοῦσιν

Κι' ἀγαπάει ὅσους κάνουνε ἢ λένε γι' αὐτὴν καλά

Ἄν πεις πὼς δὲν ἔσσεις καλὴν
καρδιὰν ἀπὸ τὲς πρώτες
λησμονημένον νὰ σὲ δῶ
ἀπὸ τοὺς Τζιυπριώτες.
Ἄν ἔν κατάρα ποῦ λαλῶ
χάρουμ μου νάχω τὸγ γιολὸν.

Ὅπου τζι' ἄν πᾶς τζιαὶ νάρνηθεῖς
τὴν Τζιύπρου, δὲσ σ' ἀρνιέται,
γιατ' ἔκαμες τζι' ἓναν καλὸν
ποῦ δὲν ἀλησμονιέται.
Ἄρνιέσαι το πὼς εἶσαι σοῦ
ὁ γλυτωμὸς τῆς Λεμεσοῦ;

Μακάρι τζι' ὅποιος σὲ μισᾷ
νὰ μὲν καλοκαρτίσει,
σὰσ σίδηρον μέσ' τὸ λαμπρὸν
μέσ' τοὺς καμοὺς νὰ λύσει,
νάν' ἢ χαρά του οἱ καμοὶ
τζιαὶ ἢ ζωὴ του σταλαμῆ.

Ὅπου τζι' ἄν πᾶς οἱ στραῖτες σου
 νᾶδ δάφνες τζιαὶ μερσινί
 τζι' ὅπου πατᾶς νὰ πλάσκουνται
 τραντάφυλλα τζιαὶ κρόνοι
 τζιαὶ νᾶν' τὰ χρόνια σου πολλὰ
 τζιαὶ ἡ καρδιά σου νὰ γελᾶ

Ἡ Τζιῦπου ἐν νὰ σὲ διψᾶ
 γιὰ τὴν καλὴν καρδιάς σου
 τζιαὶ γιὰ δροσιάς στὸ στόμαν της
 ἐν νᾶσσει τ' ὄνομας σου
 νὰ τὸ λαλεῖ παντοτινὰ
 τζιαὶ ν' ἄδονοῦσιν τὰ βουνά. 1)

Τὸ παθητικὸ αὐτὸ τραγούδι τοῦ τόπου τοῦ συγκίνησε ὅλη τὴν Κύπρο. Ὅλοι μιλούσανε μὲ συμπάθεια γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ τὸ ἔργο του. Οἱ ἐφημερίδες γράφανε φτηνοὺς ἐπαινοὺς γι' αὐτὸν. Μὰ κανένα πραχτικὸ ὄφελος γιὰ τὸν ποιητὴ. Τὸ βιβλίον ἔμεινε σχεδὸν ἀπούλητο καὶ γιὰ χρόνια σαπίζανε τ' ἀντίτυπα του στὸ σπῆτι τοῦ Φαρμακοποιοῦ Χρήστου Ὀρφανίδη 2) ποὺ ἦτανε ἕνας ἀπὸ τοὺς στενότερους φίλους τοῦ ποιητῆ κι' ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τὸ βοηθήσανε νὰ κάνει τὴν ἔκδοση. Ὁ πρόσκαιος θόρυβος ποὺ γίνηκε γύρω ἀπὸ τ' ὄνομα του ἔσβυσε ἀφήνοντας τὸν στὴ θλιβερὴ του ἀφάνεια. Ὁ θαυμασμὸς τῶν ἀδειῶν ἀνθρώπων δὲ βαστάει πολὺ. Κρυώνει εὐκόλα.

Σὲ λίγο τὸν εἶχανε πάλι ξεχάσει ὅλοι. Ἡ ἔκδοση τοῦ δεύτερου βιβλίου τοῦ ἦτανε ἡ τελευταία εὐκαιρία ποὺ τοὺς δινότανε νὰ κάνουνε τὸ χρέος τοὺς σ' ἕναν ἄνθρωπο ποὺ ἦτανε ἡ τιμὴ κι' ἡ δόξα τοῦ τόπου τους. Ἐνας τέτιος ἄνθρωπος ἀξίζε νᾶχει μιὰ στέγη, μιὰ στοργικὴ φροντίδα κι' ἕνα ἐπίδομα γιὰ νὰ τοῦ εἶνε λιγότερο σκληρὴ ἡ ἀρώστια καὶ τὰ γεράματα. Αὐτὰ δὲν ἦτανε πράματα δύσκολα νὰ γίνουνε. Μὰ κανένας δὲ χαλοῦσε τὴν ὄρεξί του. Εἶχανε οἱ ἄνθρωποι τὰ κομματικὰ τους καὶ τὰ συμφεροντάκια τους. Ποῦ καιρὸς νὰ σκεφτοῦνε γι' αὐτὸν, ἕνα φτωχὸν, ἄρωστο ποιητὴ. Ἐτσι κανένας δὲ σκέφτηκε νὰ τοῦ κάνει τίς στερνές του μέρες καλότερες. Δεῖξανε ὅλοι μιὰ χτηνώδικη ἀδιαφορία. Κι' ὅτα σὲ λίγο καιρὸ ἡ ἀρώστια του χειροτέρευσε καὶ δὲ μπορούσε πιά νὰ κάνει καμιὰ δουλιὰ τοῦ κόψανε καὶ τὸ μικρὸ μιστὸ ποὺ τοῦ δίνανε καὶ γιὰ νὰ μὴ τὸν ἔχουνε βᾶρος στὸ Δημαρχεῖο τοῦ προτείνανε νὰ τὸ στείλουνε στὸ Φτωχοκομεῖο.

Στὸ φτωχοκομεῖο *αὐτὸς!* ἡ μεγαλύτερη δόξα τοῦ τόπου τους τὴν ἐποχὴ κείνη. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τραγούδησε τοὺς παλμούς τους. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τοὺς ἐνθουσίαζε τόσα χρόνια μὲ τὰ τραγούδια του. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἦτανε αὐτὸς μονάχος ὀλάκερη μιὰ ἐποχὴ τοῦ τόπου τους. Στὸ Φτω-

1) Γράφηκε γιὰ τὸ Sir Walter Joseph Sendall Ἄρμωστὴ τῆς Κύπρου (1892—1897) ποὺ στὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης πλημύρας τῆς Λεμεσοῦ (1894) ἔκανε ὅτι μπορούσε γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ πόλη ἀπὸ τὴν καταστροφὴ.

2) Πέθανε στὴ Λεμεσοῦ τὸ 1932. Μικρὸς ἔκανε ὑπάλληλος στὴ Μητρόπολι τοῦ Λαρνακοῦ. Κι' εἶνε τότες ποὺ γνωρίστηκε μὲ τὸν ποιητὴ.

χοκομείο! Σάν ό τελευταίος τών ανθρώπων. Σάν ένας γερασμένος αλήτης πού τόν περιμαζεύουνε από τόν δρόμο. Σάν ένα βάρος πού βγάξει από πάνω της ή κοινωνία γιά νά μή τήν ένοχλει. Τό Φτωχοκομείο εΐνε τó καλάθι γιά τ' άχρηστα πού έχει ή κοινωνία γιά νά πετάει μέσα όλα τά ψυχικά καί σωματικά ναυάγια πού δέν έχουνε πουθενά έν' άγκονάρι γιά ν' άκουμπήσουνε τó τυρανισμένο κεφάλι τους. Καί σ' αυτό τó καλάθι τόν έριχνε τόρα κι' αυτόν. "Ήτανε ή άμοιβή του γιά ότι έκανε γιά τόν τόπο του. "Ήτανε ή εύγνωμοσύνη πού περίμενε άπ' αυτούς πού τόσες φορές εΐχε συγκινήσει ως τά δάκρια μέ τόν τραγούδι του.

Ποιός νά του τόλεγε όταν έφευγε γιά τήν Ίταλία κυνηγώντας τά χρυσά όνειρα της νίχτης του πώς θα κατανούσε μιá μέρα στό Φτωχοκομείο. Καί μόνο πού τó σκέφτεται παραλύει. Έξουθενώνεται. Θέλει νά φωνάξει. Νά διαμορτυρηθεί πώς δέν αξίζει γιά μιá τόσο μεγάλη ταπείνωση. Μά δέ μπορεί. Εΐνε στά χέρια τους. Στό έλεος τους. "Αν άρνηθεί τί θά γίνει; Πού θά πάει; Δέν έχει κανένα. Κι' εΐνε άρρωστος. Γέρος. Σακάτης. Χωρίς δεκάρα στήν τζέπη.

Αυτό πού του προτείνουνε εΐνε μαχαίρι πού τó σφάζει. Εΐνε κουρέλιασμα καί του τελευταίου κοματιού αξιοπρέπειας πού του μένει. Εΐνε σά νά τó βρίζουνε. Σά νά τόν ξεφτύνουνε μπροστά σ' όλο τόν κόσμο. Σά νά τó γυμνώνουνε μπροστά στό πλήθος. Μά δέ μπορεί νά κάνει άλλιωés. Δέν ύπάρχει γι' αυτόν έκλογή. Καί μέ σπαραγμό ψυχής δέχεται νά πάει στό Φτωχοκομείο. Κατεβαίνει καί τó τελευταίο σκαλοπάτι ξεπεσμού πού του έτοιμάσε ή κοινωνία.

Στό δρόμο κλαίει, κλαίει σάν παιδί. Ξαίρει πώς εκεί πού θά πάει δέ θα βγει πιά παρά πεθαμένος. Ξαίρει πώς τó Φτωχοκομείο θα εΐνε γι' αυτόν ένας τάφος πριν από τόν άλλο τόν όριστικό.

Καί τί σκληρή σύμπτωση! Τί πικρή εϊρωνία! Τό Φτωχοκομείο πού ηγναινει εΐνε μέσα στό χτίριο πού ήτανε τά πρώτα χρόνια νοσοκομείο.¹⁾ "Έτσι ξαναγουρίζει στή γωνιά πού ήξερε. Σά νά τόν τραβάει ή γωνιά αυτή. Σά νά τó θέλει νά πεθάνει κοντά της. Λές καί τ' άψυχο νά καταλαβαίνει περισσότερο από τούς ανθρώπους τήν αξία του.

Εΐνε τόρα ό μεγάλος έγκαταλειμένος. Ζει ανάμεσα σέ φτωχούς βασανισμένους καί μισότρελλους. Γιατί στό Φτωχοκομείο στέλλανε τότες καί τούς μισότρελλους. Εΐνε οί σύντροφοι της μοναξιάς του. Φτωχά ανθρώπινα έρείπια όπως αυτός. Μ' αυτούς κουβεντιάζει. Μ' αυτούς περνάει τις ώρες της πλήξης του. Κι' αυτοί τόν άκούνε μ' εύχαρίστηση καί κάποιο σεβασμό. Τó νιώθουνε πώς όσο κι' άν μοιάζανε στό κατάντι, εΐνε άνώτερος τους. Σέ μιá μοναδική γιά ντοκουμέντο φωτογραφία τών ύπότροφων του Φτωχοκομείου της έποχής κείνης βλέπει κανένας καθαρά αυτό τó σεβασμό πού του εΐχανε. Τó βάλανε στή μέση τιμητικά όπως βάζουνε έξω στόν κόσμο «τούς καθώς πρέπει κυρίους». Κι' αυτός— τó καταλαβαίνει κανένας από τó ύφος του στή φωτογραφία²⁾— νιώθει κάποια εύχαρίστηση καί κάποιο καμάρι γι' αυτό. Έπιτέλους δώ μέσα δέν τόν περιφρονάνε όπως οί άλλοι έξω. Κι' εΐνε κι' αυτό κάτι. Μέσα σέ κάθε καλλιτέχνη ύπάρχει πάντα ή φιλαρέσκεια.

1) Τό Νοσοκομείο τά πρώτα χρόνια ήτανε, όπως γράφω καί στή σημείωση της σελίδας 2, κεί πού εΐνε τόρα τά Δημοτικά Λουτρά Λεμεσού. Άργότερα μεταφέρθηκε γιά κάμποσο καιρό στό χτίριο πού εΐνε τόρα Φτωχοκομείο.

2) Δές τή φωτογραφία στό τέλος του βιβλίου.

Εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ διὸ γυναικία στοιχεῖα τοῦ ἔχει ὁ καλλιτέχνης, (τὸ ἄλλο εἶνε ἡ εὐαισθησία). Κι' ὁ πιὸ μέγας καλλιτέχνης αἰσθάνεται εὐχαρίστηση στὴν ἐπιδοκιμασία καὶ τοῦ πιὸ ἄσημου ἀνθρώπου. Τὸ ἴδιο ὅπως μιὰ γυναίκα κολακεύεται ὅταν τῇ λέει ὠραία κι' ὁ τελευταῖος ἀνθρώπος τοῦ δρόμου.

Οἱ μέρες περνᾶνε θλιβερὲς καὶ μονότονες μέσα στὸ Φτωχοκομεῖο. Κάποτες κατεβαίνει κάτω στὴν πόλη γιὰ νὰ δεῖ κανένα φίλο, γιὰ νὰ πιεῖ λίγο ἢ γιὰ νὰ μάθει νέα γιὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο ποὺ ρίμαζε τὴν ἐποχὴ κείνη τὸν κόσμο. Μ' αὐτὸ ὅσο πάει γίνεται σπανιότερα. Τὶς περισσότερες μέρες εἶνε ἄρωστος κι' ἀναγκάζεται νὰ μένει περιορισμένος στὸ κελί του. Κάποτες, πολὺ σπάνια, ὅταν τὸν ἐπιανε ὁ οἰστρος, ἔφτιανε κανένα ποιήμα. Μὰ ἦρθε στιγμή ποὺ δὲ μπορούσε οὐτ' αὐτὸ νὰ τὸ κάνει. Τὰ νεύρα του ἀρχίσανε νὰ παραλύουνε. Δὲ μπορεῖ πιά νὰ σφίξει τὴν πένα. Κι' αὐτὸ τὸν ἀελλίξει. Γιατὶ τοῦ ἀφαιρᾶει τὴ μόνη χαρὰ ποὺ τοῦ ἔμεινε. Τῇ χαρᾷ νὰ γράφει ποιήματα.

Τώρα πιστεύει πιά πῶς ὁ θάνατος εἶνε κοντὰ. Τὸ Γενάρη τοῦ 1917 στέλλει στὴ «Σαλπιγγα» τὸ τελευταῖο τραγούδι ποὺ δημοσίεψε ὁ ἴδιος ὅσο ἦτανε ζωντανός. Τὸ «Ὅρομαν τοῦ Ρωμοῦ». Τὸ «ὄρομαν» ὄλων τῶν Ρωμιῶν τῆς ἐποχῆς του. Νὰ μπεῖ ὁ Κωσταντῖνος στὴν Πόλη. Νὰ συνεχιστεῖ στὴν «Ἀγία Σοφία» ἡ λειτουργία ποὺ ἔκοψε στὴ μέση ὁ Τοῦρκος κατακτητής. Μ' αὐτὸ τὸ ὄνειρο ζήσανε κι' αὐτὸς κι' ὄλ' ἡ γενιά του. Αὐτὸ τὸ ὄνειρο τοὺς ἔκανε νὰ κλαῖνε ἀπὸ πόνο γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἤττα τοῦ 1897. Κι' αὐτὸ πάλι τοὺς ἔκανε νὰ κλαῖνε ἀπὸ χαρὰ γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς νίκες τοῦ 1912-1913. Ἦτανε ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνικισμοῦ κι' ἦτανε πολὺ φυσικὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ νὰ μὴν ἀφήνουνε ἀσυγκίνητη τὴν Κύπρο.

Ὁ ἔθνικισμὸς αὐτὸς φούντωσε περισσότερο μέσα στὰ χρόνια τοῦ μεγάλου πολέμου. Ὅλοι πιστεύανε πῶς τὰ μεγάλα γεγονότα ποὺ συγκλονίζανε τὸν κόσμὸ ἀπὸ τὴν μιὰν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη, θὰ βοηθοῦσαν γιὰ τὴν «ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τῆς φυλῆς». Αὐτὴ τὴν πίστη εἶχε κι' ὁ Βασίλης. Κι' ἡ πίστη του αὐτὴ εἶνε τόσο βαθιὰ ποὺ βλέπει σὰ σὲ μαγικὸ ὄνειρο καὶ τραγουδαὶ τὴ στιγμή αὐτὴ ποὺ ἡ φυλὴ, ἡ φυλὴ του, ἡ «συνότηζιαιρη τοῦ κόσμου» ὅπως τῇ λέει στὸ μεγάλο του ἔπος «ἡ 9η Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ» θὰ γιορτάσει τὴν ἀποκατάσταση τῆς παίρνοντας τὴν Πόλη, ἀνοίγοντας τὴν κλεισμένην πόρτα τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τελειώνοντας τὴν ἀπότομα κομμένη λειτουργία.

Ἐνα τέτιο μαγικὸ ὄνειρο ἔπρεπε νάχει κι' ἀνάλογο πλαίσιο κι' ὁ ποιητῆς φαντάζεται πῶς εἶνε «Μὰς», Μάης, ὁ μήνας τῶν «ἀθθῶν» ποὺ ὄλα γύρω εἶνε ἀνθισμένα κι' ὄμορφα κι' οἱ κάμποι ἀνασαίνουνε τοὺς μόσκους τῶν λουλουδιῶν.

Μέσ' στὸμ Μάν π' ἀθθίζουν οὐλλα ποὺ τζι' οἱ κάμποι ὀμορφίζουν
τζ' ὄπου πᾶς τζι' ὄπου δκιαλλάξεις οἱ ἀθθοὶ μουσκομυρίζουν

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τοῦ ὄργανοῦ τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων βλέπει ὁ ποιητῆς πραγματοποιημένο τ' ὄνειρο του.

. . . Τζι' οἱ καμπάνες ἐφακίσαν τζιαι οἱ ἐκκλησησὲς ἀνοιξαν
μιλιούνια τότες νύφρες ἐσυνάχτησαν τζι' ἐσμίζαν
πεθυμίες τζιαι ὀρηπίες τζιαι τυραννισμένες σόρτες
τζι' ἐκουντήσασιν τζι' ἀνοιξαν τῆς Ἀγίας Σοφικίας οἱ πόρτες . . .

Ἦς μοῦ συχωρεῖ ἡ τόλμη μὰ νομιζῶ πῶς μπορῶ νὰ παραβάλω τὸ κομᾶτι αὐτὸ μὲ κείνο τοῦ Παλαμᾶ στὸ Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου:

«Κι' οἱ τριπλῆς οἱ πόρτες οἱ χουσῆς
κι' οἱ χαλκένιες πόρτες τρίζανε
τρίζιμο σὰ νὰ βογγῆξαν
καὶ χωρὶς κανένα γγίζιμο
σάμπως μαγεμένες διάπлатες
ἀπὸ μόνες τους ἀνοίξαν.»

Ἡ ἴδια δύναμη φαντασίας κι' ἡ ἴδια μεγαλοπρέπεια στίχου καὶ στὰ διὸ κομᾶτια. Μ' ἄς μὴ γελαστεῖ κανένας πῶς μπορεῖ νὰ γίνει κι' ἡ παραμικρότερη σύγκριση τοῦ Βασίλη μὲ τὸ μεγάλο Παλαμᾶ. Ἄν ἔβαλα κοντὰ τὰ διὸ κομᾶτια τὸ ἔκανα μονάχα γιὰ νὰ δείξω πῶς μερικοὶ στίχοι τοῦ ἀγράματου ποιητῆ μας, ὅπως αὐτοὶ πρὸ πάνω, φανερώνουνε πῶς ἦτανε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια πάστα τῆς μεγαλοφυΐας πλασμένος.

Τ' ὄνειρο του ἔχει τὸρα σαρκωθεῖ μέσα στὴ φαντασία του. Ἡ πόλῃ εἶναι Ἑλληνική. Ἡ κομμένη λειτουργία ξαναρχίζει. Πῶς μπορούσανε ὅμως νὰ γίνουνε ὄλ' αὐτὰ χωρὶς τὴ βοήθεια τῆς θεϊκῆς δύναμης; Βαθύτατα θρησκός ὁ ποιητῆς ἀφοῦ εἶχε ζήσει κι' ἀναθραφεῖ μὲ κληρικοὺς πιστεύει στὴ θεϊκὰ δύναμη. Καὶ βλέπει τὴ δύναμη αὐτὴ νὰ παραστέκει ἀπάνω ἀπὸ τοὺς «λὰς» ποὺ γιορτάζουνε τὴ μεγάλη ἔθνικὴ χαρὰ, κι' ὕστερα σὰ νέφος λιβανωτοῦ ν' ἀνεβαίνει, νὰ στέκεται γιὰ μιὰ στιγμή ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἐλεύτερη Πόλῃ σὰν πυκνὴ «τουλούππα» κι' ἔπειτα ν' ἀναριώνει καὶ νὰ χάνεται στὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ.

«... Τζι' ἓναν νέφος τοῦ λιάνου ποὺ τζιεῖ μέσα ποτυλίχτην
τζι' εἰς τοὺς ἔσσω τζι' εἰς τοὺς ἔξω λὰς ἐμύρισην τζι' ἔδειχτην
τζιαὶ πουπανωθκιὸν τῆς Πόλης ἐτουλούππισεν τζι' ἐστάθην
τζι' ἔβηκεν ἀναχωμένον στᾶψη τοῦρανοῦ τζι' ἐγάθην».

Βέβαια ὅλο τὸ τραγούδι δὲν εἶνε τῆς ἴδιας δύναμης. Τὰ περισσότερα μέρη εἶνε κοινολογίες χωρὶς καμιὰν ἀξία. Ὅμως μᾶς εἶνε ἀρκετὸ ὅτι ὑπάρχουνε στίχοι σὰν αὐτοὺς ποὺ βάζω δῶ, ποὺ δείχνουνε ὅλη τὴν ἀξία τοῦ ποιητῆ μας κι' ὅλη τὴ δύναμη τοῦ ταλέντου του, ἑνὸς γνήσιου κι' ἀκαλιέργητου ταλέντου ποὺ κουτσουρεύτηκε καὶ χάθηκε μέσα στὴν πνευματικὴ κακοριζικιά τῆς ἐποχῆς του.

Στέλλοντας τὸ τραγούδι αὐτὸ στὴ «Σάλπιγγα» ὁ ποιητῆς γράφει στὸ Διευθυντῆ της ¹⁾: θαρῶ εἶνε τὸ τελευταῖο μου γιατί τὰ νεῦρα μου ἔχουνε παραλύσει καὶ νιώθω πῶς ὁ θάνατος εἶνε κοντά. Ἡ «Σάλπιγγα» ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἴδρυσης τῆς δημοσίευσε μὲ εὐχαρίστηση ὅτι τῆς ἔστειλε ὁ ποιητῆς δημοσιεύει καὶ τὸρα τὸ ποίημα του μὲ λίγα καλὰ λόγια καὶ μὲ τὴν εὐχὴ «ὅπως τὸ νέον ἔτος τοῦ χάριση πλήρη τὴν ὑγείαν». Μάταιη ὅμως εὐχὴ. Ἡ ἀρώστια τὸν ἔχει πιά γιὰ καλὰ δικό της. Ἡ χρονιὰ τοῦ 1917 ἦτανε ἡ τελευταία κι' ἡ χειρότερη του. Μιὰ τὴν ἄλλη ἦτανε στὸ κρεβάτι.

1) Διευθυντῆς τῆς «Σάλπιγγας» ἦτανε τότες ὁ Εὐριπίδης Χουρμούζιος, ἐγκαταστημένος σήμερα στὴν Ἀθήνα, πατέρας τοῦ λογοτέχνη καὶ τεχνοκρίτη Μίλιου Χουρμούζιου συντάχτη σήμερα τῆς «Καθημερινῆς».

Τὴ χρονιά κείνη τοῦ συνέβη καὶ κάτι ποῦ δὲν τὸ περίμενε καὶ ποῦ ἦρθε νὰ τὸν ἀναστατώσει. Νὰ τὸν ταράξει ὡς τὶς ρίζες τῆς ὑπαρξῆς του. Νὰ τοῦ νυχιάσει τὶς παλιές πληγές ποῦ δὲν εἶχανε ποτές γιαιτρευτεῖ. Ἡ γυναῖκα ποῦ εἶχεν ἄλλοτες ἀγαπήσει καὶ ποῦ ἄθελα τῆς εἶχε γίνει ἡ αἰτία τοῦ χαμοῦ του ἦτανε τότες κυρία Δημάρχου. Καὶ τὸ Πάσχα τῆς χρονιάς κείνης πῆγε στὸ Φτωχοκομεῖο γιὰ νὰ δώσει στοὺς φτωχοὺς «φλασούνες» καὶ πασκαλιάτικ' αὐγά. Ἡ ἴδια τότε σχεδὸ ξεχάσει πῶς ὁ Βασίλης ἦτανε τότες στὸ Φτωχοκομεῖο. Καὶ κείνος δὲ φανταζότανε ποτές πῶς μποροῦσε νὰ τοῦ τύχει μιὰ τέτια τραγικὴ συνάντησι. Εἶχανε κι' οἱ διὸ τότες χρόνια νὰ ἰδωθοῦνε! Ὁ καιρὸς εἶχε δουλέψει καὶ γιὰ τοὺς διὸ. Μὰ κείνη ὄλο τὸν καιρὸ ἀνέβαινε. Εἶχε γίνει κυρία Βουλευτοῦ καὶ κυρία Δημάρχου. Εἶχε γνωρίσει τὴ χαρὰ τῆς ἐχτίμησις καὶ τῆς ὑπόληψις τοῦ κόσμου. Κι' ἦτανε τότες μιὰ σεβάσμα Δέσποινα, ἡ «πρῶτη πολιτικὴ τῆς Λεμεσοῦ». Ἐνῶ αὐτὸς τὸν ἴδιο καιρὸ κατέβαινε. Κατέβαινε ἀπὸ σκαλὶ σὲ σκαλὶ, ἀπὸ ἐξευτελισμὸ σ' ἐξευτελισμὸ, ἀπὸ ταπεινώσι σὲ ταπεινώσι, ἀπὸ ἀθλιότητα σ' ἀθλιότητα, γιὰ νὰ καταντήσει ρημάδι ἀνθρώπου σ' ἓνα κρεβάτι Φτωχοκομεῖου.

Πόση διαφορὰ! Πόση ἀπόστασι! Καὶ νὰ ποῦ τότες ἡ σύμπτωσι τοὺς ἔφερνε ἀντιμέτωπους. Καὶ μὲ ποῖο τρόπο! Τὸν ἓνα νὰ ἔλεει τὸν ἄλλο! Τὴ φριχτὴ, σπαραχτικὴ εἰρωνία! Καὶ τὴ τρομερὴ στιγμὴ, ἡ στιγμὴ ποῦ κείνη μπῆκε στὸ ἄθλιο κελὶ του κι' ἀπλώσε τὰ χέρια τῆς γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴν πασκαλιάτικη ἐλεημοσύνη τῆς. Τὴν κύταξε σὰ ξαφνιασμένον ζῶον. Σὰ ζαλισμένον. Σὰν ἄνθρωπος ποῦ τᾶχει χαμένα. Σὲ μιὰ στιγμὴ περάσανε ἀπὸ τὸ μαλὸ τοῦ ὄλα, ἡ νιότη, ἡ ἀγάπη, τὰ ὄνειρα, κι' ὕστερα σὰν τρομερὸς ἐφιάλτης ἡ δυστυχία, ἡ ἀρώστια, ἡ ἀθλιότητα. Κι' ἀμέσως ἡ ὄργη τὸν πλημύρισε. Τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του γίνηκε σὰ νεκροῦ. Καὶ παίρνοντας μηχανικὰ ἀπὸ τὰ χέρια τῆς τὴν ἐλεημοσύνη κάρφωσε τὰ μάτια του ἀπάνω τῆς ἐπίμονα, σκληρὰ, ἐχθρικὰ, σὰ μάτια πληγωμένου θηρίου.

Κείνη τρόμαξε καὶ βγήκε βιαστικὰ γιὰ νὰ μὴ ξαναπαίει ποτές πιά. Καὶ κείνος ἔπεσε σὲ κρίσι. Γιὰ μέρες ἦτανε ἀμίλητος, βουβός. Δὲν ἠθέλε νὰ δεῖ κανένα. Ἡξαίρε πῶς ἦτανε ἓνας ἀξιοθρήνητος ἄθλιος. Μὰ ἡ περηφάνια του δὲν τὸν ἄφησε ποτές νὰ ζητήσῃ ἢ νὰ πάρῃ ἐλεημοσύνη. Καὶ νὰ ποῦ τότες κείνη ἐρχότανε μὲ τὴν ἐλεημοσύνη τῆς νὰ τὸν πληγώσει, θυμίζοντας του πῶς ἦτανε μεταξύ τους μιὰ ἀπέραντη κοινωνικὴ ἀπόστασι.

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἦτανε γιὰ τὸν ποιητὴ μας τὸ τελευταῖον χτύπημα ποῦ τοῦ ἔδινε ἡ ζωὴ. Αὐτὸ ποῦ τοῦ ἔφερε γρηγορότερα τὸ τέλος. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ τὸν εἶχανε ρίξει στὸ Φτωχοκομεῖο ἔπινε πολὺ. Ὁ ἴδιος ἔλεε πολλὰς φορές κλαίοντας: «ἔπινα πάντα μὰ ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ μ' ἔριξεν ἡ μοῖρα μου στὸ Φτωχοκομεῖον πίνω περισσότερο». Μὰ ὕστερ' ἀπὸ τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἔπινε ἀκόμα πιὸ πολὺ. Ἐπινε ὅτι ἔβρισκε. Κι' ὅτα δὲν εὔρισκε τίποτα ἔπινε κοινὸ σπῆρτο. Ἐνα μπουκάλι ἦτανε πάντα στὸν κόρφο του. Καὶ στὸ κρεβάτι ἀκόμα εἶχε μαζί του τὸ μπουκάλι. Τὰ λίγα λεφτὰ ποῦ τοῦ ἀφήνανε κάποτες μὲ τὸ ζόρι μερικοὶ φίλοι τὰ ξόδευε γιὰ νὰ τοῦ φέρνουνε κρυφὰ πιωτό. Ὄταν τοῦ κάνανε παρατήρησι καὶ τοῦ συστήνανε νὰ μὴ πίνει γιατί τοῦ κάνει κακὸ, αὐτὸς ἔλεε: «πίνω γιὰ νὰ ξεχάσω τὰ βάσανά μου· πίνω γιὰ νὰ ξεχάσω ποῦ εἶμαι».

Κάποτες σερνότανε ώς τὸ μπαούλο του καὶ τ' ἄνοιγε γιὰ νὰ γράψει κανένα στίχο πού τοῦ ἐρχότανε ξαφνικά στοῦ μιᾶλο. 1) Μιά μέρα ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ μπαούλο του ἔβγαλε ἀπὸ μέσα ἕνα φάκελο πού ἔκλεινε μέσα ἕνα ξεραμένο λουλούδι. Τὸ λουλούδι ἔπεσε ἀπ' τὸ φάκελο. Αὐτὸς τρόμαξε μὴ τὸ χάσει. "Ἐσκυψε, τὸ πῆρε μὲ τρεμάμενα χέρια, σχεδὸ μ' εὐλάβεια, σὰ νὰ ἦτανε κάτι ἱερό καὶ πολύτιμο, τῶβαλε ξανά στὸν κιτρινωμένο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία φάκελο καὶ τὸ φύλαξε μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ κι' εὐλάβεια μέσα στοῦ μπαούλο. "Ὅσοι βρεθῆκανε μπροστά στὴ σκηνὴ αὐτὴ παρευξενευτήκανε γιὰ τὴν τόση προσοχὴ πού ἔδινε ὁ ποιητὴς σ' ἕνα ξερό, ἀσήμαντο λουλούδι. Κάποιος τὸ ρώτηξε τί ἦτανε τὸ λουλούδι αὐτὸ καὶ γιὰ τὸ φύλαγε μὲ τόση φροντίδα. Κι' αὐτὸς εἶπε πῶς: τὸ λουλούδι αὐτὸ εἶνε μιὰ πεθαμένη ἀγάπη κι' ὅτι ἦτανε πολὺ ἀγαπημένα τὰ χέρια πού τοῦ τὸ δῶσανε. Περισσότερα δὲ θέλησε νὰ πεῖ "Ἦτανε τὸ μυστικὸ του. "Ἐνα ἀπ' αὐτὰ τὰ μυστικά πού κρατᾶει κάθε ἀνθρωπος γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲν τὰ λέει σὲ κανένα. Κι' αὐτὸ τὸ μυστικὸ του τὸ πῆρε μαζί του. "Ἐνα τρυφερὸ μυστικὸ χωρὶς ἄλλο, πού ἀφήκε γλυκιὰ κι' ἀξέχαστη ἀνάμνηση στὸν ποιητὴ. 'Ανάμνηση πού τοῦ γινότανε πιὸ ζωντανὴ κάθε φορὰ πού ἔβλεπε μπροστά του τὸ μικρὸ, ξεθωριασμένο ἀπὸ τὸν καιρὸ λουλούδι.

"Ὅσο παράξενο κι' ἂν μᾶς φαίνεται κάποτες, εἶνε ὅμως ἀληθινὸ πῶς ὄλ' οἱ ἄνθρωποι σὲ κάτι τέτια μικροπράματα ξαναζοῦνε τίς μεγάλες τους στιγμὲς, περισσότερο τὶς εὐτυχισμένες, μὰ ὄχι σπάνια καὶ τίς δυστυχισμένες. Γιαυτὸ τὰ φυλάνε μὲ σεβασμό. Τὰ κρύβουνε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ τὰ λατρεύουνε μὲ τὸ ἴδιο πάθος πού λατρεύανε τὸ πρόσωπο ἢ καὶ κάποτες μονάχα τὴν περαστικὴ στιγμὴ πού σχετίζεται μ' αὐτά. Κρατώντας τα εἶνε σὰ νὰ κρατᾶνε καὶ νὰ διατηρᾶνε στὴν αἰωνιότητα τὴ στιγμὴν αὐτὴ πού εἶνε γι' αὐτοὺς ὄλ' ἡ ζωὴ. Εἶνε σὰ νὰ προεχτείνουνε μέσα στοῦ χρόνο τὴ συγκίνηση πού τοὺς ἔδωσε.

Κάτι τέτιο συνέβαινε καὶ μὲ τὸ λουλούδι τοῦ ποιητὴ μας. "Ἴσως αὐτὴ νᾶτανε κι' ἡ τελευταία φορὰ πού τὸ ἔβλεπε καὶ πού ξαναζοῦσε στὴν παρουσία του τὴ μεγάλη στιγμὴ πού εἶχε κάποτες ζήσει. Γιατὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ ὁ θάνατος θάρχότανε νὰ βάλει τέλος στὴ μαρτυρικὴ του ζωὴ. Τὸ Νιόβρη τοῦ 1917 ἡ κατάσταση του εἶχε πολὺ χειροτερέψει. 'Ἡ ἀρώστια τὸν εἶχε πιά νικήσει. Κι' ἔπεσε γιὰ νὰ μὴ σηκωθεῖ πιά.

"Ὁ Χειμῶνας τὴ χρονιά κείνη εἶχεν ἔρθει πρῶϊμα. Νιόβρης ἀκόμα καὶ στὰ βουνὰ εἶχε πέσει χιόνι. Τὸ Τρόδος ἦτανε κάτασπρο ἀπὸ τὸ χιόνι πού εἶχε στρωθεῖ, κι' ἔστελνε στὴ Λεμεσό τὸν παγερό του ἄνεμο. Τὸ Τρόδος, «τ' ἀγέρωχο» καὶ «περήφανο» βουνό, πού εἶχε κάποτες τραγουδήσει μὲ νεανικὸ ἐνθουσιασμό:

«...Νὰ τὸ ψηλότερο βουνὸ πού στέκεται κεῖ κάτω
ἀγέρωχο, περήφανο, κι' ὄλο ζωὴ γεμάτο,
ἔχει γλαμύδα τὴ νοτιὰ, τὰ σύννεφα κορῶνα,
χαμόγελο τὴν ἀνοιξὴ καὶ γκρίνια τὸ χειμῶνα
στὴν γῆν του τὴν πευκόφυτον τὴν γῆν τὴν ἰσκιωμένην
ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ εἶν' ἡ χαρὰ χυμένη

1) Ἐγραφε τότες ἕνα μεγάλο ποίημα γιὰ τὸν Παγκόσμιο πόλεμο πού δὲ μπόρεσε νὰ τὸ τελειώσει.

παίζουν και ψάλλουν τὰ πουλιά στὰ δέντρα στὰ λουλούδια
και τὰ ρυάκια του λαλοῦν στοὺς βράχους του τραγούδια
τὰ δένδρα και τὰ χόρτα του μυρώνουν τὸν ἀέρα
ὅλες οἱ Χάριτες γελοῦν και παίζουν ἐκεῖ πέρα*.

Εἶχε τόσο ἐνθουσιαστεί ἀπὸ τὶς ἄπειρες ὁμορφιές τοῦ βουνοῦ αὐτοῦ
ποῦ νόμισε τότες πὼς ἄκουσε τὴ φύση νὰ τοῦ λέει:

«...ἐκεῖ μὲ ζωντανὴν φωνὴν σὰν νὰ μοῦ λέγει ἡ φύσις
—ἄφες τὸν κόσμον κι' ἔλα δῶ μαζί μ' ἐμὲ νὰ ζήσεις
ἐπάνω εἰς τὸν κάμπον του ὅπου μοσχιαῖς μυρίζει
ὅπου τὸ γλυκολάλημα τῶν πεύκων μουρουρίζει
ἐκεῖ ὅπου ἀκούονται τῆς φύσεως τραγούδια
μέσα στὸν ἴσκιον, στὴν δροσιά, στὰ χόρτα, στὰ λουλούδια*.

Μὰ τότε τὸ Τρόδος εἶνε στὶς «γκρίνιες» του. Καὶ τὸ κρῦο ποῦ στέλ-
νει κάτω στὴν πόλιν εἶνε πολὺ γιὰ ἓνα γέρο ἄρρωστο. Οἱ νύχτες προ-
πάντων εἶνε ἀνυπόφορες. Παγονιὰ και σκοτάδι. Ἐνα σκοτάδι ποῦ σφίγ-
γει τὴν ψυχὴν.

Ὁ ποιητὴς πιά εἶνε στὰ τελευταῖα του. Τ' ἀφεύγατο τέλος σιμώνει.
Καμιὰ ἐλπίδα πιά δὲν ὑπάρχει. Ὁ γιατρὸς ἔχει δηλώσει πὼς τὸ τέλος
εἶνε πολὺ κοντὰ. Σὲ λίγο θὰ εἶνε ἡ αἰώνια νύχτα. Κάποτες εἶχε τρα-
γουδήσει:

«ὦ! Μοῦσα, σήκωσε αὐτὴν τὴν νύχταν ἀπ' ἐμπρὸς μου
νὰ δῶ κ' ἐγὼ μὲ μιὰ ματιὰ λιγάκι τὴν ἡμέρα
νὰ μοῦ ἀνοίξεις τὴν καρδιὰ γιὰ νὰ κυτᾶξω πέρα
εἰς τὰ βουνὰ ποῦ φαίνονται εἰς τὴν καρδιὰ μου μαῦρα
πέρα ἐκεῖ ποῦ τραγουδοῦν τὰ πεῦκα μὲ τὴν αὔρα
ἐκεῖ νὰ παρηγορηθῶ τὴν λύπην μου ν' ἀφήσω,
ἐκεῖ ἐκεῖ μαζί μ' αὐτὰ κι' ἐγὼ νὰ τραγουδήσω».

Θᾶλεγε κανένας πὼς τὰ λόγι' αὐτὰ εἶχανε γραφτεῖ γι' αὐτὴ τὴ στιγμὴ
ποῦ βρίσκεται μπροστὰ στὴ φριχτὴ, τὴ σκοτεινὴ, τὴν αἰώνια νύχτα.

Τὸ Σάββατο 25 τοῦ Νιόβρη (8 τοῦ Δεκέβρη μὲ τὸ καινούργιον ἡμερο-
λόγιον) στὴ συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Νοσοκομείου ἀναγγέλλεται ὅτι:

«...ὁ κ. Βασίλης Μιχαηλίδης, εἷς ἐκ τῶν τροφίμων τοῦ Φτωχοκομείου,
σήμερον εἶνε εἰς τὰς τελευταῖας του στιγμᾶς».

Ὅλη μέρα κι' ὅλη νύχτα βαστάει ἡ ἀγωνία του. Ἡ ἀγωνία τοῦ
θανάτου. Τοῦ θανάτου ποῦ πλανιέται μέρες τότε ἀπάνω ἀπὸ τὸ κρεβάτι
του. Καὶ μάρτυρες τῆς ἀγωνίας αὐτῆς εἶνε μονάχα οἱ λίγοι φτωχοὶ τρό-
φιμοὶ τοῦ Φτωχοκομείου.

Οἱ ἄλλοι, οἱ ἔξω, μένουν ἀδιάφοροι. Ἡ Λεμεσὸς εἶνε τόσο κοντὰ
του μὰ και τόσο μακριὰ! Κι' οἱ ἄνθρωποι τῆς εἶνε τόσο πολυάσχολοι
ποῦ δὲν ἔχουνε καιρὸ νὰ χάνουνε μὲ τὴν ἐπιθανάτιαν ἀγωνίαν ἐνὸς φτω-
χοῦ «τρόφιμου» τοῦ Φτωχοκομείου. Τρέχουνε βιαστικοὶ και συλλογισμέ-
νοι ἔξοπισω ἀπὸ τὸ ἄφθονον κι' ἀνέλπιστον χρεῖμα ποῦ τοὺς φέρνει ὁ πόλεμος.
Ὁ μεγάλος πόλεμος ποῦ βαστάει περισσότερο ἀπὸ τρία χρόνια τότε. Ὁ
αἱματοπότης πόλεμος ποῦ σπέρνει μὲ σάρκες και κόκκαλα τὴ στεριά

καί τῆ θάλασσα καί πού μόνο σά μακρινός ἀχός φτάνει ὡς τὰ ἡσυχά σπίτια τους πού μέσα σ' αὐτά κλειοῦνται τὸ βράδι γιὰ νὰ κοιμηθοῦνε μὲ τὴ μοναδική σκέψη πῶς νὰ κερδίσουνε αὔριο περισσότερα.

Τὴ νύχτα κείνη, ὅπως τόσες ἄλλες νύχτες πρωτίτερα, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού βαστάει ὁ φοβερός αὐτὸς πόλεμος, τὰ φῶτα τῆς Λεμεσοῦ εἶνε σβυστά. Οἱ δρόμοι εἶνε σκοτεινοὶ κι' ἔρημοι. Οἱ πόρτες, τὰ παράθυρα, οἱ φεγγίτες, οἱ χαραμίδες, κάθε τρύπα καί κάθε σκισμὴ πού μπορεῖ ν' ἀφήσει νὰ φανεῖ ἔξω μιὰ παραμικρὴ ὑποψία φωτιάς, ἓνα λαμπύρισμα, ἓνα παιγνίδισμα φλόγας, εἶνε ὄλα κλειστά, κατάκλειστα. Ὅσο κι' ἂν εἶνε ἡσυχὴ δῶ κάτω ἢ Κύπρος ὑπάρχει πάντα ὁ φόβος μιᾶς ξαφνικῆς ἐπίθεσης ἀπὸ κανένα Γερμανικὸ ὑποβρύχιο ἢ ἀερόπλανο. Ἡ διαταγὴ τῆς Στρατιωτικῆς Ἀρχῆς εἶναι αὐστηρή. Κι' ὅπως κάθε νύχτα, ἔτσι κι' ἀπόψε, τὰ φῶτα τῆς Λεμεσοῦ εἶνε σβυστά. Εἶνε «μιὰ νύχτα μουλλωτὴ, μιὰ νύχτα μουρρωμένη» σὰν αὐτὴν πού περιέγραφε κάποτες μὲ τὸση δύναμη :

« τζ' ἔν ἔβρισκες ρουθούνιν
μέσα στῆς Χώρας τὰ στενά, στῆς Χώρας τὰ καντιούνια.
Σιανεμιά' ἔν ἄκουες δεντρούδιν νὰ ταράξει
μῆτε τοῦ σιύλλου λάξιμον, μὲ πετεινὸν νὰ κράξει.
Ἦτοῦμι μιὰ νύχτα μουλλωτὴ, μιὰ νύχτα μουρρωμένη
πού θάριεις πῶς χώννεται ἄπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίση....»

(“ Ἡ 9η Ἰουλίου ἐν Λευκωσίᾳ. »)

Ἡ πόλη μοιάζει σὰ νεκρὴ, σὰν ἔρημη. Σὰ νὰ μὴ ζοῦνε μέσα στὰ σπίτια τῆς ἀνθρώποι. Σὰ νάχουνε ὄλοι ξαφνικά πεθάνει πρὶν ἀπὸ τὸν ποιητὴ καί δὲν εἶνε κανένας νὰ σταθεῖ ἀπάνω ἀπὸ τὸ προσκεφάλι τῆς ἀγωνίας του. Τῆς ἀγωνίας αὐτῆς πού θὰ κρατήσῃ ὅλη κείνη τὴ νύχτα γιὰ νὰ τελειώσῃ μὲ τὸ πρῶτο θαμποχάραμα τῆς αὐγῆς.

Πολλὲς φορές προτοῦ ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου τὸν εἶχανε ἀκούσει νὰ σιγοτραγουδάει λυπητερά:

«Θεὲ μου καὶ νὰ πέθανα ἓνα Σάββατο βράδι
τὴν Κυριακὴ μὲ τὸ πρῶτ' νὰ κατεβῶ στὸν Ἄδη»

Γιατὶ τὸ τραγουδοῦσε αὐτό; Γιατὶ τὸ ἤθελε νὰ πεθάνει Σάββατο βράδι καί νὰ κατέβῃ στὸν Ἄδη Κυριακὴ πρῶτ'; Ἴσως γιατί ἡ θρήσκα κι' ἀπλοϊκὴ ψυχὴ του νὰ πιστεῦε πῶς ὅσοι πεθαίνουνε Σάββατο βράδι καί θάβουνται Κυριακὴ ἔχουνε καλύτερη θέση στὴν «ἄλλη ζωὴ». Ἴσως πάλι νὰ τῷθελε γιὰ ν'ἀνε ἐπίσημη ἡ μέρα πού θὰ τὸ θάψουνε. Μιὰ τελευταία ἐλπίδα ἀναγνώρισης στὴν καρδιά ἐνὸς φτωχοῦ παραγνωρισμένου.

Καί νὰ πού ἡ ἐπιθυμίᾳ του γινότανε. Πέθανε Σάββατο βράδι πρὸς τὰ ἡμερώματα τῆς Κυριακῆς στὶς 26 τοῦ Νιόβρη τοῦ 1917 μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο, σὲ ἡλικία 68 χρονῶν.

Πέθανε ξεχασμένος ἀπ' ὄλους. Χωρὶς δικὸν ἢ φίλο στὸ πλάι του. Χωρὶς νὰ δεῖ ἓνα δάκρι συμπόνιας. Χωρὶς ν' ἀκούσει μιὰ λέξη ἀγάπης. Σὰν ἓνας μακρινὸς ταξιδιώτης πού πεθαίνει στὴ μέση ἐνὸς ἔρημου δρόμου. Ὁ «ἄλυσος» πού τὸν κρατοῦσε δεμένον καί δὲν τὸν ἄφηνε «νὰ βγεῖ νὰ πάρει ἄέραν» κόπηκε. Κι' ὁ φτωχὸς ποιητὴς ἔφυγε ἀπὸ τὴν «κόλαση αὐτοῦ τοῦ κόσμου» σὰ μιὰ ἀνιωθὴ σκιά.

Λυτρώθηκε από τούς πόνους του. Γδύθηκε ἀπ' ὅλα τὰ δεινά του. Καί παράδωσε τὴ στερνὴ κουρασμένη πνοή του στὰ παγωμένα ρίγη τῆς αὐγῆς. Τώρα πιά εἶνε ἥσυχος. Δὲν ὑποφέρει. Στὸ πρόσωπο του εἶνε ἀπλωμένη ἡ γαλήνη. Ἡ αἰώνια μεταθανάτια γαλήνη.

Τὴν ἴδια μέρα τὸ θάψανε στὸ νεκροταφεῖο τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» μετὰ ἔξοδα τοῦ Δημαρχείου «καὶ ἀρκετὰ μεγαλοπρεπῶς» ὅπως γράφτηκε στίς ἐφημερίδες καὶ στὰ πραχτικά τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πτωχοκομείου.

Συνεδρίαση 2/15 τοῦ Δεκέμβρη 1917.

«Ἀπέθανε τὴν Κυριακὴν καὶ ἐκηδεύθη ἀρκετὰ μεγαλοπρεπῶς ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης, τρόφιμος τοῦ Πτωχοκομείου καὶ Κύπριος ποιητής. Παρηκολούθησαν τὴν κηδεῖαν τὰ σχολεῖα, ὁ Δήμαρχος, οἱ βουλευταὶ καὶ ὄλον τὸ προσωπικὸν τοῦ Πτωχοκομείου».

Τί ἄλλο ἤθελε ὁ φτωχὸς ποιητής; Τὸ θάψανε δωρεάν καὶ στὸ ξόδι του ἦτανε «τὰ σχολεῖα, ὁ Δήμαρχος, οἱ βουλευταὶ καὶ ὄλον τὸ προσωπικὸν τοῦ Πτωχοκομείου». Δὲν ἦτανε αὐτὰ «ἀρκετά»; Ἴσως καὶ πολλὰ παραπολλά γιὰ ἓναν «τρόφιμον» τοῦ Φτωχοκομείου. Αὐτὸ νὰ σήμαινε ἀραγε τὸ «ἀρκετὰ μεγαλοπρεπῶς» τῶν ἐφημερίδων καὶ τοῦ πραχτικοῦ;

Ἦστερ' ἀπὸ λίγες μέρες μιὰ «ὀμάς πολιτῶν» — ὅπως ἔγραφεν ἡ «Ἀληθεῖα» στὸ φύλλο τῆς τῶν 7 τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1917 — καὶ τοῦ ψυχῆ τῆς ἦτανε ὁ Γιάγκος Ἡλιάδης ἓνας ἀπὸ τούς λίγους ποῦ ἀγαπήσανε κι' ἐχτιμήσανε τὸν ποιητὴ ὅσο ἀκόμα ἦτανε ζωντανὸς κι' ἓνας ἀπὸ τούς λίγους ποῦ πονέσανε πραγματικά γιὰ τὸ ἄθλιο τέλος του, ἔκανε φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ ποιητῆ στὸ θέατρο Χατζηπαύλου. Τὸ μνημόσυνο αὐτὸ ἦτανε ἡ μόνη ἀξιόλογη προσφορά τιμῆς ποῦ ἔκανε ἡ Κύπρος στὸν ποιητὴ τῆς. Στὸν ἄνθρωπο ποῦ τὴν τίμησε καὶ τὴ δόξασε μετὰ τὸ τραγούδι του.

Σὲ λίγο κάθε ἀνάμνηση τοῦ ποιητῆ ἔσβυσε. Καὶ γρήγορα, πολὺ γρήγορα ξεχάστηκε ὡς κι' ὁ τόπος ποῦ τὸ θάψανε. Γιατὶ κανένας δὲ φρόντισε νὰ μπεῖ ἓνα σημάδι, ἓνα μάρμαρο, ἓνα ξύλο τούλάχιστο ποῦ νὰ θυμίζει πὼς κάπου κεῖ θάφτηκε μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες δόξες τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ξεχασμένος ὅτα ζοῦσε, ξεχασμένος καὶ τώρα ποῦ πέθανε. Ὁ συγκινημένος θαυμαστής ποῦ θάρχότανε μιὰ μέρα ἀπὸ κάπου νὰ φέρει τὸ θαυμασμὸ του μαζί με λίγα λουλούδια στὸν τάφο τοῦ ποιητῆ μάταια θ' ἀναζητοῦσε τὸ μέρος ποῦ δέχτηκε τὸ βασανισμένον κορμί του. Θὰ κουραζότανε ἄδικα. Δὲ θάβρισκε τίποτα. Τίποτα ποῦ νὰ τὸ θυμίζει. Οὔτε τάφο, οὔτε μνημεῖο, οὔτε πέτρα, οὔτε κἂν τῶνομα του σ' ἓνα στενοσόκακο τῆς Λεμεσοῦ.

Ἡ ἀγνωμοσύνη τῆς πατρίδας του τὸν ἔθαψε πολὺ πιὸ βαθιὰ κι' ἀπὸ τούς κοινότερους ἀνθρώπους τῆς. Ὅμως ὁ Βασίλης ζεῖ καὶ θὰ ζεῖ αἰώνια μέσα στὸ τραγούδι του.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΕΥΚΗΣ

ΚΥΠΡΙΩΤΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ Σ' ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΞΗΓΗΜΕΝΕΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ

Ἄγγωνιστεῖ=κάνει μέσα του, Ἄδονοῦσαν=ἀντιλαλούσανε, Ἄησ με=ἄσε με, Ἄθκιατζιν=σκληρὴ πέτρα, Ἄθθκιῶ, ἄθθκιουν=ἀνθίζω, ἀνθίζα, Ἄλλονάκκον=ἀκόμα λίγο, Ἄμμάδκια, μμάδκια=μάτια, Ἄμμᾶξερε=μὰ ξαίρε το, γνώριζε το, Ἄμπλέπω, ν' ἀμπλέφουν=βλέπω, νὰ δοῦνε, νὰ φωτιστοῦνε, Ἄναγιώθηκα, ἀναγιώννουμουν=θρεφόμουνα καὶ μεγάλωνα, θρέφουμαι καὶ μεγάλωνω, Ἄναρκωμένον=ἀνάριο, ἀναριωμένο, Ἄνεράδα, ἀνεράδες=νεράϊδα, νεράϊδες, Ἄνου=σήκω, Ἄνιάν=ῶταν, Ἄπατή σου=σὺ ἢ ἴδια, Ἄπόσπαστη=ἀλύτρωτη, Ἄππέσσω=ἀπὸ μέσα, Ἄρκονκιές=ἄρχοντιές, πλούτη, Ἄρπα=ἄξαφνα, Ἄρτζιεψα=ἄρχισα, Ἄρφός=ἄδερφός, Ἄτροφη=ἄρνάδα πὺν δὲ γενάει, Αὐλάτζιν=αὐλάκι, Ἄφήτης, π' ἀφήτης=ἀπὸ τότες πού, Ἄχνάρκα, ἀχνάρκα=χνάρια, σημάδια, Ἄψη, τ' ἄψη=ὔψη, τὰ ὔψη.

Βαρετοί=βαριοί, δυστυχησμένοι, Βάρτε=βάλτε, Βερά=ξόβεργα, Βκαίν-
νει=βγαίνει, Βουρητοί, βουρόντα=τρεχάτοι, τρέχοντας, Βριμίδιν=μπόλικες,
Βρίξε, βριχτός=βρουθᾶσου, βουθαμένος.

Γαῖμαν=αἶμα, Γερημιά, γερημιάν=ἔρημος, ἔρημο, Γιαλός=θάλασσα,
Γίδκια=γίδια, Γρουσά=χρυσά, Γρωνίζει=ἀναγνωρίζει.

Δά, δὰ μέσα δά=δῶ, δῶ μέσα δῶ, Δάρκομαν, δαρκομένα,=δάκρισμα,
δακρισμένα, Δεντροῦδιν=δεντροῦκι, Δέτε=δέστε, Δικλήσει, δικλάτε=κντά-
ξει, κντᾶχτε, Δκιαβαίννω, δκιαβαίννεις=περνῶ, περνᾶς, Δκιάβασεν=ἔμα-
θε, γνώρισε, Δκιαλλάξεις=κντάξεις, Δκιανεφτῶ=περπατήσω, Δκιο=διό, Δοῦ-
σιν=δοῦνε.

Ἐβκheen=βγήκε, Ἐβρίτζιζα=χαλοῦσα τὸν κόσμον, Ἐγιῶ, ἐγιῶνι=ἐ-
γώ, Ἐγῦσαν=γδύσανε, Ἐδιφουν την=τὴ διφουσα, Ἐδκιάβητε=περάσατε,
Ἐθεν, ἔθεν νάτουν=θά, θὰ ἦτανε, Εἰ δὲ κὰν οὐ=μ' ἂν ὄχι, Ἐκατασαφαλ-
λῶσαμ με=μὲ καταπληγῶσανε, Ἐκάφκουμουν=καιγόμεονα, Ἐκουτήσασιν=
σπρῶξανε, Ἐμὲν=μένα, Ἐμολωθήκασιν=ἔξαφανιστήκανε, Ἐν, ἐνι=εἶνε, Ἐ-
νωσα=ἔνωσα, Ἐξέβηκα=βγήκα ἔξω, Ἐξηφοήθηκα=ξεφοβήθηκα, Ἐξομα-
κρίσετε=ξεμακρύνετε, Ἐπαρ' μου=πάρε μου, Ἐπήαν=πήγανε, Ἐποσταθή-
καμεν=κουραστήκαμε, Ἐποτυλιούνταν=ξετυλιγόντανε, Ἐππεσεζ=ἔπεσεζ, Ἐ-
ρέξαν, ἐρέξετε=περάσανε καὶ φύγανε, φύγατε, Ἐσὲν=σένα, Ἐsheιζ, ἔsheι,
ἔshen=ἔχεις, ἔχει, εἶχε, Ἐshιάστηκα=εἶδα, Ἐσσω, ἔσσω μου=μέσα, μέσα
στὸ σπίτι μου, Ἐσουνάχτησαν=μαζευτήκανε, Ἐταξα τον=τὸν ἔκανα τάμα,
Ἐτουλούπισεν=πύκνωσε καὶ σκέπασε, Ἐφακκίσαν=χτυπήσανε, Ἐφεντζιά-
στηκεν=φωτίστηκε, Ἐφοβάτουν=φοβότανε, Ἐφῶσιν=φύγανε, Ἐχώννου-
μουν, ἐχώννετουν=κρυβόμουνα. κρυβότανε.

Ζιῶ, ζιούν, ζιεῖ=ζῶ, ζοῦνε, ζεῖ, Ζῶδκια=ζουδία, στοιχειά.

Ἦεν, ἂν ἦεν=ἦθελε, ἂν ἦθελε, Ἦτουν=ἦτανε.

Θέμαν=αίτια, Θέμι=μάλιστα, κιόλας.

Ίντα=τί είναι πού, τί είναι, τί, Ίsha=ΐσα μέ.

Καράτζιν=λεύκα, Κακολοοσιν=κακολογίε, λένε κακά, Κακομάζα-
λος=κακόμοιρος, Κάλη, τήν κάλη του, καλή, τήν καλή του, Καλλιῶ=φω-
νάζω, προσκαλῶ, Καλοκαρτίσει=καλοκαρδίσει, Καμός, καμόν=καίμος καίμος,
ΚανIshin=δῶρο, Καντούνια=στενοσόκακα, Καρκιά=καρδιά, Καρτούλλα=καρ-
δούλα, Κλαμόντα=κλαίοντας, Κλούθα, έκλούθησα=ἀκολούθη ἀκολούθησα,
Κόμα=ἀκόμα, Κοπάδες=σάν κοπάδια, Κοπή=ὀμάδα, πληθος, πολλοί μεζί,
Κουτσίν=οὔτε τόσο λίγο ὅσο ἓνα κουκκί, καθόλου, τίποτα, Κρούζω, κρού-
ζει=καίγουμε, καίγεται, Κροκότζινη=κροκόκκινη, χουσοκόκινη.

Λαλῶ, λαλεῖ, ἐλάλουν=λέω, λέει, ἔλεα, Λάμνω=πηγαίνω, περπατῶ,
Λαμπρόν=φωτιά, Λάξιμον=γαύγισμα, Λαόνιν, λαόνια=λαγκάδι, λαγκάδια,
Λάς=λαός, λιοί, ἄνθρωπος, Λαχτῶ=κινεῖμαι, σαλευῶ, λαχαρῶ, Ληξού-
ριν=δυστυχία, Λίβανον τοῦ Λιβάνου=λιβανωτό, τοῦ λιβανωτοῦ, Λιερή=λι-
γερή, Λιματός=πέινα, Ἀλόου μου, πού ἁλόου μου=ἐλόγου μου ἀπό μένα,
Λουβᾶ=λιώνει, σκορπίζεται, Λουβάριν=θησαυρός, πλοῦτη, Λύσει=λιώσει.

Μάγκου=ὡς εἶναι, Μάλες=παρακλάδια, Μάλιν, τὸ μάλιμ μου=περι-
ουσία, ὑπάρχοντα, τὸ ἔχει μου, Μανάες=μανάδες, Μανιχός, μανισή, μα-
νιχά=μονάχος, μονάχη μονάχα, Ματζιελλόν=μακελιό, Μέ-μέ=οὔτε-οὔτε,
Μέλις' τον=κάνε τον κομάτια, Μεινίσκει=μένει, Μέν, πού 'μέν=μένα, ἀπό
μένα, Μέν=μή, Μερσίνι=μυρσίνη, Μερτικό, στά μερτικά μου=μερίδες,
στό μερίδιό μου, στά χέρι μου, Μεσόγλωμη=μεσόγλωμη, Μητά μου=μαζί
μου, Μισταρκός=ὑπάλληλος με μιστό, Μούλλωσε=κλείς' τὸ στόμα, σώπα,
Μουλλατῆ=σιωπηλή, ἀθόρυβη, Μουρρωμένη=συμαζεμένη κι' ἀμίλητη, Μού-
σκους=μόσχους, ἀρώματα, Μουτσούνα=μορφή, πρόσωπο, Μπλείζω=εργάζω
τὰ πρόβατα στή βοσκή.

Νάεν=ὡς ἦτανε νά, Νάκκον=λίγο, Νάshei, ἐν νάshei=νάχει, θάχει, Νε-
καλιόντα=στενάζοντας, θρηγόντας, Νίν=ὑνί, ἡ σιδερένια ἄκρη τ' ἀλετριοῦ, Νο-
μή=βοσκή.

Ξαπολά=ἀφήνει, ἀμολά, Ξηστικός=ξαφνιασμένος, ἀποβλακωμένος, Ξυ-
λαμπρακάτε=βγάζετε ἀναλαμπές.

Όλομάτζιελλη=καταματωμένη, Όρπίες=ἐλπίδες, Όϋλλα=σάν, ὅπως,
Όϋλλος, οϋλλοι, οϋλλες, οϋλλα=ὄλος, ὄλοι, ὄλες, ὄλα.

Πᾶ, νά πᾶ=πῶ, νά πῶ, Παδικιές=πατήματα, Παῖδοι=νέοι, Παμόν
(παμός)=ἀνόπαιψη, Παραλάσει=προσκυνήσει, Παραπούλια=παραβλάσταρα,
Πᾶς, τὸ πᾶς μου=πᾶν, τὸ πᾶν μου, ὄλα μου, Πέ, πέ μου, πέ μου το=πές,
πές μου, πές μου το, Πέζεμαν=προσωρινὸ στάθμεμα, μίλημα, δὲθ θέλω πεῖν
=μίλημα, δὲν θέλω νά μοῦ ποῦνε, Πέρκαλλος=ἰκανός κι' ἄξιος, Πετάσσου-
ται=πετιοῦνται, ξεπηδᾶνε, Πιδκιαῦλιν=φλογέρα. Πισσοῦριν=μαῦρο σάν
πίσσα, κατασκότεινο, Πκιόν=πιά, Πκοιός, πκοιόν=ποιός, ποιόν, Πλάσκου-
ται βγαίνουνε μπροστά, ξεφτηρώνουνε, Πογυρίζω=κάνω γύρο, ξεμακραίνω,
Ποδικιών=ποδιῶν, Πολυφάιν=στεγνὸ καὶ λιγνὸ σάν κάτι πού ἔχει πολυφαιγῶ

θει, Πολοί=τροφερά βλαστάρια, Πολυθει-λυθει, Ποταμοδικιάβαση=πέρασμα ποταμού, Ποταυριστήκαν, ποταυρίσω=άπλώσανε χέρι, άπλώσω, Ποιτέ=ποτέ, Ποτυλίχτην=ξετυλίχτηκε, Που=άπό, Πουκουπισμένην=άναποδογυρισμένη, πεσμένη, Πουπανωθκιδόν=άποπάνωθε, Πουρίν=μαλακή πέτρα, λαφρόπετρα, Πύρκους=πύργους.

Ραει, έράην=ραγίσει, έράγισε, Ρεισιστήκαν=ποθήσανε, Ρουθούνιν=κα-
νέναις, ψυχή,

Σαράτζιν=σαράκι, σπόρος, Σγιάν=σάν, όπως, Shέριν=χέρι, Σιανά=σιγανά, Σιανεμιά=άπανεμιά, Σιλλούρα=καταξεσχισμένη, Σιούρκασιν=ήσυ-
χία, Σκουλούτζιν=σκουλίκι, Σόρτα=τύχη. Σοθ=σύ, Σπετσέρης=Φαρμα-
κοποιός, Σταλαμή=στιγμή, Στάξη=σταλιά, Στεγνοβουκκοούν=στεγνομά-
γουλη, Στήσην=σιμαίτημα, τέλος, Στολίδιν=στολίδια, Στραπή=άστραπή,
Στραφίν=γυρισμός, Συβράσει=γλυκοζεστάνει, Συνότζαιρη=συνόκαιρη, συνο-
μίληχη, Σωρέυκουν=μάξεύουνε.

Ταπισόν, ταπισόν μου=πίσω, πίσω μου, Τάραξες=άναταραχές. Τζιαί
=καί, Τζιαιρός=καιρός, Τζει, 'πό τζει=κει, άπό κει, Τζειν, τζεινα=κεινα
Τζιερατζή=Κυριακή, Τζειφαλάες=κεφάλια, Τζιύμματα=κύματα. Τζιυλα-
δοούν,=κελαϊδοüne, Τζιύπρου, τήν Τζιύπρουν—Κύπρος, τήν Κύπρον, Τόκαν=
άρνάδα γεννημένη, Τοπιανοί=του τόπου, ντόπιοι, Τορά=τόρα, Τούντην=αυ-
τήνα, Τραούλια=τραγιά, κριάρια, Τσοκκός=παγίδα, Τύshei, άν τύshei=τύ-
χει, άν τύχει, Τούshees=διάρις (στο τάβλι).

'Υλαντρον=παχύκορη λεύκα, 'Υστερκάν=άκρη.

Φακκούσασιν, χτυπούσανε, άπάνω, Φοραδατζής=αυτός που έχει σταυλο
άπό φοράδες (μουλάρια).

Χαντός=άνόητος, άμναλος, Χάχχανον=χαγάνισμα, γέλιο, σαρκαστικό,
Χάψη, χαψωμένος=φυλακή, φυλακισμένος, Χωσμένη, χώννεται=χωμένη,
κρυμένη, κρύβεται.

Ψυση=ψυχή.

Παρόγραμμα: Στη σημ. 3 της σελ. 17 ή λέξη 'Ιχνογράφησε' στην πρώτη
γραμμή να διαβαστεί 'ζωγράφησε'.

Ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

στο Φτωχοκομείο τῆς Λεμεσοῦ

(αὐτὸς ποὺ κάθεται στὴ μέση).

Φωτογραφία λαμβάνη τὸ 1916, ἕνα χρόνον προτοῦ πεθάνει.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ Κ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ

Στὴν Κυπριώτικη ἱστορία τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ἡ σημαντικώτερη μορφή πού πρωτοστάτησε στὴν καλλιέργεια τῆς ποίησης τοῦ νησιοῦ, εἶναι ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης.

Αὐτὸς ὁ χωριάτης μὲ τὰ λίγα κολυβογράμματά του, ἦταν ὁ διαλεχτός πού τραγουδώντας σὲ μιὰ περιφρονημένη γλώσσα, θὰ πλούτιζε τὸ λεξικό της καὶ θὰ καλυτέρευε σημαντικά τοὺς ἐκφραστικούς τρόπους της. Ἦταν ὁ διαλεχτός πού θὰ ξεκαθάριζε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν συγχρόνων του πλυμηρώντας τὰ στήθη τοὺς μὲ τὸν πόθο τῆς λευτεριάς, τὸ πιὸ ἅγιο, τὸ πιὸ περήφανο αἶσθημα. Στάθηκε σὰ μαγικός καθρέφτης πού ἀντίκρυσαν μέσα του, τὸν καλύτερο ἑαυτὸ τους.

Γνωρίστηκα προσωπικά μαζί του τὸ καλοκαίρι τοῦ 1916, στὸ μικρὸ καφενεῖο, τὸ πλὸς στὴν εἴσοδο τοῦ Δημόσιου Κήπου τῆς Λεμεσοῦ, καὶ κοντὰ στὸν *τάφο του*, τὸ Φτωχοκομεῖο, καθὼς τᾶρεσε πικρὰ νὰ τὸ λέει. Ἐναργέστερα θυμοῦμαι τὴν τελευταία μας συνάντηση, ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη 1917. Μοῦ χάρισε τὰ ἔξι φυλλάδια τοῦ «Διαβόλου». Μοῦ ζήτησε κάτι γιὰ ρακὴ, κ' ἦταν πολὺ ἀπαισιόδοξος. Προσπάθησα νὰ τὸν ἐμψυχώσω. Μὲ διέκοψε. «*Τὰ νεῦρα μου παραλύσαν καὶ πιστεύω πὼς γρήγορα θὰ πεθάνω...*» Ὑπόφερνε τρομερὰ ἀπὸ ἀρθριτισμὸ καὶ μόλις σέρνοταν. Ἡ κατάστασή του χειρότερευε κι ἀπὸ τὸ ἀλκόλ, γιατί ἔπινε δυνατὰ.

Γεννήθηκε στὸ Λευκόνοικο τῆς Μεσαορίας ἀπὸ φτωχοὺς ἀγρότες. Κάποτε μοῦπε. «*Δὲν ξαίρω ποῖο χρόνο γεννήθηκα. Μὰ ἦταν πρωτοχρονιά, κ' εἶχα παππὸν Βασίλη. Γι' αὐτὸ μὲ βγάλαν ἔτσι*». Ἄλλη φορὰ μοῦ καθώρισε τὴ χρονολογία του: 1851. Ὅμως δὲν τὸ ἐξακρίβωσα.

Ὁ Βασίλης ἀνοίξε τὰ μάτια του στὴ «νεροκαμένη» *Μεσαριά*. Κ' ἔτσι, φαντάζομαι, διαμορφώθηκε ὁ ψυχικός του κόσμος κι ὁ χαρακτήρας του. Ἄκουσε τὰ παραμῦθια τοῦ *Μιλόση*, τοῦ *Τρίματου* καὶ τοῦ *Χρυσόφαρου*. Ἐμαθε τὰ τραγούδια τοῦ *Ἀγκίτα*, τοῦ *Κωσιανῆ* καὶ τῆς *Ἀροδαφρονῆς*. Καὶ θαύμαζε, μὲ ἀπλοϊκοὺς ἀκροατές, τὰ «*δήματα*»* καὶ τὰ «*τσιαττίσματα*»** στὰ θρησκευτικὰ πανηγύρια.

* *Δήματα*. Δένω. Ὑποβάλλει ὁ ἕνας μιὰ ἐρώτηση καὶ πρέπει νάπαντήσῃ ὁ ἄλλος. Πάντοτε μὲ δίστιχα καὶ κάποτε μὲνα στίχο κι ὀφείλει ὁ ἄλλος νὰ συμπλήρῳσῃ τὸ στίχο μὲνα ἄλλο στίχο ἢ νάπαντήσῃ στὸ ρῶτημα του.

** *Τσιαττίσματα*. Τσιαττίζω. Κουρδίζομαι. Ἀρχίζω νὰ γλεντῶ καὶ νὰ καυγαυγίζω. Στὰ πανηγύρια, καὶ σήμερ' ἀκόμα, μαζεύονται λαϊκοὶ στιχουργοὶ «ποιητάρηδες» τετραπέρατοι κ' ἐτοιμολογοί, μὲ τεράστια μνήμη, καὶ καταπληκτικὴ εὐκολία στὸ ναῦτοσχεδιάζου, καὶ διαγωνίζονται (τσιαττίζου) σὲ δίστιχα μὲ πονηρία, ἐξυπνάδα καὶ λαϊκὴ θυμοσοφία.

Ἔζησε τὸ φόβο τῆς Τουρκιάς. Οἱ ἀντίλαλοι, τῆς ζωντανῆς ἀκόμο τότε παράδοσης, γιὰ τὰ μαρτύρια καὶ τὶς σφαγὰς τοῦ 21, σφραγίστηκαν στὴ μνήμη του. Κ' ἔκατσε διπλοπόδι στὸ φτωχὸ χαμόϊ νὰ μάθει τὰ πρῶτα γράμματα. Τὴν *Καππαζή*. Παιδαγωγία—Κτωήχι—Ψαλτήρι—Ἀπόστολο. Ἐγραφε πάνω στὴν ἄμμο, κ' ἐπαναλάβαινε μὲ τᾶλλα χωριατόπουλα :

- Α, Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.
 Β, Βασιλεύει ἡ Μαριάμ.
 Γ, Γὰρ γεννᾶται Κύριος.
 Δ, Διὰ λόγου Θεϊκοῦ... κ.τ.λ.

Κ' ἐκεῖ γνώρισε τὰ βάσανα τοῦ σχολείου καὶ θὰ ἐπαναστάτησε ἡ παιδικὴ του ψυχὴ. «Μαστίγωμα, ὀρθοστασία, γονάτισμα ἐπὶ κόκκων ὀρόβων, ἀνάρτησις ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ κραινίων ζώων, ἐξωτυσμός!» Μὰ γιὰ τί τάχα νὰ τὰ ὑποφέρει ὅλα τούτα; Στὸ σπίτι του ἄκουε ἀπὸ τὴ μάνα του, κι ἄκουε στοὺς δρόμους ἀπὸ τὰ παιδιά, κι ἄκουε στὸ σχολεῖο ἀπὸ τὸν *πρωτόσκολο*, τὴν προσταγὴ :

Νὰ πάης εἰς τὸδ δάσκαλον νὰ μάθης τὸ Ψαλτήριν,
 νὰ μάθης τὸν Ἀπόστολον τζιαι τὸ γρουσοῦ κοντύλιν,
 νὰ μάθης τὸλ λοαρκασμὸμ μέσ σου γελᾶ κανέναν...

Κι ὁ Βασίλης μάθαινε :

- 1, Εἰς καὶ μόνος ὁ Θεός.
- 2, Δύο τὰ ματάκια.
- 3, Ἀγία Τριάς.
- 4, Τεσσαρακάντουνος Σταυρός... κ.τ.λ.

Οἱ γονοὶ του τὸν προορίζανε γιὰ τὸ ἱερατικὸ στάδιο. Ἔτσι θὰ γλύτωνε τὸ παιδί τους ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τὴ μιζέρια. Ἔτσι δὲν πέτυχε μὲ τὴν προκοπὴν του κι ὁ Ἰωάννης ὁ συγγενὴς τους; Ἦτανε φτωχός, μᾶνοιξε ἡ τύχη του. Ἀφοῦ ὑπηρέτησε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ σὰ διάκος, κι ἀφοῦ γύρισε ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα ποῦ σπούδασε, διορίστηκε καθηγητὴς στὴ Λευκοσία. Ὁ μικρὸς Βασίλης θάτυχε νὰ πάη μὲ τὸν πατέρα του στὴ *Χώρα* νὰ ἴδουν τὸν ἰσχυρὸ συγγενή, μὲ τὸ καινούριο του τῆνομα, τὸ μοναχικὸ, τὸν Κυπριανό. Φτάσανε πρωτὶ καὶ μπῆκαν ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς Ἀμμοχώστου. Θᾶμειναν σὲ κανένα ἀπὸ τὰ παλῆα γραφικὰ χάνια. Σάστισε τὸ χωριατόπουλο στὴν κίνηση καὶ τὸ θόρυβο. Τᾶχασε στὰ *σιενά* καὶ στὰ *καντούνια* τῆς Χώρας. Τὸ χωριὸ του εἶχε μόλις ἑφτακόσιες «*ψυχές*». Εἶδε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ. Ἀποδωμέσα πῆραν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἄλλο Κυπριανό, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο, νὰ τὸν σκοτώσουνε στὰ 1821. Πῆγε μὲ τὸν πατέρα του κεῖδε τὸ *Σαράϊ*, κ' εἶδε τὴ «*συναμμιά*» ποῦ τὸν κρέμμασαν.

Ὁ πατέρας του μίλησε λίγο μὲ τὸν συγγενὴ του. Θὰ τόνε συμβουλεύτη καὶ γιὰ τὸ μικρὸ του. Ὁ Κυπριανός, τοῦπε πὼς σήμερα πιά, τὰ γράμματα κ' ἡ σπουδὴ θέλουν καιρὸ καὶ χρήματα πολλά. Πιὸ καλὰ θᾶναι νὰ τὸν ἀφήσει νὰ ζεῖ στὸ χωριὸ του.

Τριγύρισαν ύστερα τὰ τείχη. Φτάσανε στοῦ μνήμα τοῦ *Μπαϊραχάρη* τοῦ πρώτου πάνεβη τὰ τείχη κέστησε τὸ μισοφέγγαρο. Τοὺς ἀνοιξε ὁ γέρο Σέχας καὶ μπήκαν. Στὸ μισόφωτο τζαμί θὰ εἶδε ὁ Βασίλης τὸ μνήμα σκεπασμένο μὲ τὴν πράσινη σημαία τοῦ ἱεροῦ πολέμου, κι ἀπάνω της τὸ σκουργιασμένο γιαταγάκι τοῦ πολεμιστῆ. Πῶς ἔτρεμε ἡ καρδιά του!... Καὶ θάταν δεῖλι πού ἐτοιμαζαν τὰ ψηλά τους γαδούρια γιὰ νὰ φύγουνε. Καὶ τότε, στὴν ἡρεμίαν τῶν ρόδιων ἀποχρώσεων, ἀκούστηκε ἀπὸ ψηλά ἡ φωνὴ τοῦ Μουεζίνη. Ῥέλεγε τίς ἐσπερινές εὐχαριστίες τῶν πιστῶν γιὰ τὸν ἕνα Θεό, καὶ τὸν ἕνα Προφήτη. Ἀπὸ ποῦ; Ἀπὸ ποῦ νάβγαινε ἡ μακρόσυρτη παθητικὴ φωνή, πού ἔτρεμε στὸν ἀέρα καὶ γέμιζε τὸν οὐρανό, πάνω ἀπὸ τὰ σπῆτια κι ἀπάνω ἀπὸ τίς ἀσχολίες τῶν ἀνθρώπων; Ἡ καρδιά του δὲν τὸν ἀπάτησε. Ἡ φωνὴ δέσποζε τὰ πάντα ἀπὸ τὸ μιναρὲ τῆς Ἁγίας Σοφίας! Θυμάται πῶς τὴν ἀντίκρυσαν τὸ πρωτὶ, καὶ θυμάται τὴν ἄλλη τὴ μεγάλη τῆς Πόλης. Ἐκεῖ ποῦ κοιμάται ὁ τελευταῖος βασιληῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, καὶ περιμένει τὸν Ἄγγελο πού θὰ τὸν ξυπνήσῃ τὴν ὥρα τῆς Ἀνάστασης τοῦ Γένους.

Πολύτιμοι σπόροι, θησαυρισμένοι στὴν παιδικὴ του καρδιά, πού ἀργότερα θὰ γυρέψουν τὴν ἐκφραση τῆς Τέχνης, μιᾶς Τέχνης ἠθικῆς μέσα στὴν περιοχὴ της, καὶ πού ὁ λόγος της θάναι κυριώτατα, ἡ ἐπικοινωνία της μὲ τοὺς πολλούς.

Γυρίζοντας στοῦ χωριό του ἐγκατέλειψε τὸ σχολεῖο. Ἐσκαφε κι ὄργωνε τὰ λίγα πατρικὰ χωράφια. Ἐμαθε τὸ παράπονο τοῦ πυροῦ κάμπου γιὰ τὸ νερό. Συχνὰ στέναζε μὲ τοὺς χωριανούς του γιὰ τὴν ἀνομβρία. Λίκνισε τὴν ψυχὴ του στὸν ἦχο τῆς φλογέρας του. Αἱ γυμνάστηκε στὴ στιχουργία, μὲ «δῆμματα» καὶ «τσιτατῖσματα». Καὶ νὰ! τὸ μεγάλο τὸ νέο, πού ἦρθε ξαφνικά, πάλι νὰ τὸν ἀναστατώσῃ, καὶ πάλι νὰ νανάψῃ μέσα του τὸν πόθο γιὰ μάθηση. Ὁ συγγενῆς του ὁ Κυπριανὸς ἐκλέγεται Μητροπολίτης Κιτίου! Θὰ πάη, μαζί μὲ ἄλλους δυὸ τρεῖς χωριανούς συγγενῆδες του, στὴ Μητρόπολη γιὰ νὰ τοὺς ὑποστηρίξει ὁ Δεσπότης. Εἶναι μονάχα δεκαπέντε δεκάξη χρονῶν. Ἐχει καιρὸ κ' ἔχει τὴ θέληση καὶ τὸ κέφι. Δὲν ξαίρουμε ἀν ἄκουσε μαθήματα στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Λάρνακας. Ὁ Μητροπολίτης τότε διόρισε οἰκονόμο—κελλάρη. Κ' ἔτσι τὰ χρόνια περνοῦσαν κ' ἔτσι ἀρχίζει ἡ ἀπογοήτεψη στὴν ψυχὴ του. Ἐξυπνος, ἐτοιμόλογος, φιλόδοξος καὶ προικισμένος μὲ καλλιτεχνικά γούστα, δὲ μπορούσε νὰ προσαρμοστέι στὸ περιβάλλον του. Τίς κουτοπονηριές, τὰ παπαδίστικα φερσίματα, τίς κολακεῖες. Αὐτὸς δὲν ἦρθε γιὰ θέση καὶ πρωτεῖα Διψῶσε μάθηση κ' ἤθελε νὰ σπουδάσῃ ζωγράφος. Συχνὰ οἱ ἄλλοι ἀπὸ ζήλεια παραπονιούντανε στὸν προστάτη τους καὶ τὸν κατάγγελναν. Ὁ Βασίλης παρουσιάζοταν μελαγχολικὸς καὶ πεισματωμένος. Ἠξαιρε πόσο ἀξιζει. Κλεισμένος στοῦ νοτά του ἐνοιωθε τὴν ἄβυσσο πού τοὺς χώριζε καὶ τὸν ξεχώριζε ἀπ' ὄλους τοὺς γύρω του, κι ἀπὸ τὸ Δεσπότη τὸν ἴδιο. Γιατί κι ὁ προστάτης του δὲν ἦταν κείνος πού νόμιζε, καὶ δὲν ἐνδιαφέρθηκε, ὅσο θὰ ταίριαζε, γιὰ τὸ μέλλον του. Ἄ, θάταν καλύτερο νάμνε στὸ φτωχὸ του χωριό, νὰ δουλεύῃ καὶ νὰ ἰδροκοπᾷ στὰ χωράφια, τὸ πείσμα καὶ τὴν ἀντοχὴ του. Ἡ γόησσα φαντασία τοῦ ξαναφέρνει τίς

ειδυλλιακές χαρές της άπλης ζωής. Θυμάται τὸν τελευταῖο ἀποχαιρετισμὸ καὶ τὴν εὐχὴ τῆς μάνας του. Ἦρθε μαζί του ἔξω, ἴσια μὲ τάλωνια καὶ σφίγγοντάς τον στερνὴ φορὰ στὴν ἀγκαλιά της τοῦπε: «Γιέ μου, νὰ γίνης ἄνθρωπος! Ἄν εἶσαι μὲ καλὸ γάλα βυζασμένος, νὰ πολεμήσης, νὰ μοιάσης τοῦ συγγενῆ μας, νὰ τὸ χαίρεται ἡ μάνα σου!»

Καὶ τώρα; Δέκα χρόνια ὑπομένει καὶ καρτερᾶ. Κεῖνο τὸ τελευταῖο δειλινό, μὲ τὸ πανόραμα τῶν κάμπων, ξανάρχεται νοσταλγικά στὰ ὄνειρά του. Θᾶταν πολὺ πιὸ εὐτυχισμένος, πολὺ πιὸ ἐλεύτερος ἂν ἔμενε στὸ χωριό του. Νὰ γυρίση πίσω; Μὰ ἡ ζωὴ τὸν ἔχει τάξει γι ἄλλους σκοποὺς. Νά, μπροστά του ἡ θάλασσα, κόσμος ὑποσχέσεων. Εἶναι πολὺ νέος ἔχει καιρό. Καὶ πρέπει νὰ φροντίση, μὴ τοῦ ξεφύγῃ ἡ εὐκαιρία. Πρέπει νὰ διαμορφώσῃ σὲ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τὸ μέσα του πλοῦτος. Νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Κύπρο νὰ πάει στὴν Ἰταλία, νὰ ἰδῇ καὶ νὰ μάθῃ. Ἐκεῖ θὰ γίνῃ ζωγράφος.

Ἐτοιμάζεται κρυφά, καὶ μιὰ νύχτα μπαρκάρεται σὲνα καράβι, Μοῦ γράφει ὁ ποιητὴς Δ. Θ. Λιπέρτης: «Ὁ ἀείμνηστος Βασίλης, ὅστις, καθὼς ξεύρετε, ἦτο συγγενῆς τοῦ μακαρίτου Κυπριανοῦ, εὐρίσκετο μεταξὺ ἄλλων Λευκοιτζιατῶν ἐν τῇ Μητροπόλει Λάρνακος, ὑπηρετῶν ὡς οἰκονόμος—Κελλάρης. Μοῦ φαίνεται ὅτι ὁ Μητροπολίτης δὲν τὸν ἠγνόει καὶ πολὺ, καθότι δὲν εἶχε μεριμνήσει δεόντως περὶ τῆς μορφώσεώς του, καὶ τοῦτο ὁ Βασίλης, ὅστις πράγματι ἤξιζεν ὅλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς τοῦ Δεσπότη, τὸ ἔφερε, πάνυ δικαίως, πολὺ βαρέως τὸν ἠκουσα κ' ἐγὼ παραπονούμενον. Τούτου ἔνεκα ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ στὸ ἐξωτερικὸν πρὸς εὐρεσιν πόρου ζωῆς, καὶ πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ζωγραφικῆς, ὅθεν μετὰ καιρὸν ἐπέστρεψε πάσχων ἀπὸ ἰσχυρὰν ἰσχυαλίαν.

Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι πρὶν ἡ ἀναχωρήσῃ ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐνὸς δωματίου τῆς Μητροπόλεως τὸ κάτωθι ποίημα, καὶ τοῦτο διὰ νὰ πειράξῃ τὸν Μητροπολίτην Κυπριανόν, ὅστις, ὡς σὰς εἶπον, δὲν τὸν εἶχε περὶ πολλοῦ:

Στ' ἀνάκτορα σου, Ἄνασσα, νὰ μεταβῶ σκοπεύω

Αἰχμάλωτός σου νὰ γινῶ διότι σὲ λατρεύω.

Δὲν φαίνεται παραδόξον νὰ γίν' ἡ θέλησις σου

Ἄν εἶναι πεπωμένον.

—Ἄλλὰ νὰ θύσης δι' ἐμὲ τὸ ἔαρ τῆς ζωῆς σου.

—Ἄχ! εἶν' ἐδῶ θαμμένον.*»

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1876 βρίσκεται στὴ Ρώμη. Φοίτησε γιὰ τρεῖς μῆνες στὸ ἀτελιὲ κάποιου ζωγράφου. Δεῖγμα τῶν προσπαθειῶν του σώζονται δυὸ Παναγιές (πιθανῶς ἀντίγραφα).** Τὰ λίγα χρήματα ποῦχε (ὅπως μοῦπε καταγράσθηκε κάτι ἀπὸ τὴ Μητρόπολη) τέλειωσαν κι ὁ Βασίλης φεύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὴ Θεσσαλικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1878 γράφτηκε ἐθελοντής, κ' οἱ κακουχίες τῆς βλάβσανε τὴν ὑγεία του. Ἐκανε θεραπεία στὴν Αἰδηψό, καὶ ξαναγύρισε στὴν Κύπρο.

* Ἄγνωστοι στίχοι, σταλμένοι ἀπὸ τὸ Δ. Θ. Λιπέρτη.

** Ἡ μιὰ ὅπως μοῦλεγε ἦτανε σὲ κάποιον ξωκλήσι τῆς Λάρνακας. Ἡ ἄλλη στόλιζε τὸ κέλλι του στὸ φτωχοκομεῖο. Τί νάγινε δὲν ξαίρω μετὰ τὸ θάνατό του.

Διορίστηκε στο νοσοκομείο της Λεμεσού κ' έμεινε γνωστός: *Ὁ Βασίλης ὁ νοσοκόμος.*

Μαζί του είχε φέρει μιά συλλογή, γραμμένη στην καθαρεύουσα. «*Ἀσθενὴς Λύρα*» 1882. Τό μοιραίο παραστράτημα μὲ τὸ κάλπικο ρωμαντικό αἶσθημα τοῦ κυριαρχοῦσε τότε στὴν ἑλληνικὴ διανόηση, μὲ τὸ Ζαλοκώστα, Ὁρφανίδη, Παράσχο κι ἄλλους. Βρίσκουμε φανταστικὲς ἐρωμένες, πιστὲς κι ἄπιστες, κωμικοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ παθητικὰ φληναφήματα «*ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης*» καὶ τραγικοὺς ἀποχωρισμοὺς. Στιχοῦργήματ' ἀναιμικά.

Ὁ χωριάτης αὐτὸς μὲ τὴ ρωμαλέα ψυχὴ, τὸν ἀγνὸ ἔθνικό πόθο καὶ τὸ λεπτὸ αἶσθημα τῆς φύσης, στὰ πρῶτα πρῶτα τοῦ βήματα, ἔχανε τὸ σωστὸ δρόμο. Ἐπρεπε νὰναι πλούσια προικισμένος, γιὰ νὰ μπορέση ἔτσι μονομιᾶς νὰπαρνηθῆ καὶ νὰ ξεμπερδέψη μαυτὴ τὴ νόθα κατάσταση, καὶ νὰ γίνῃ τὸ κύριο νεῦρο κι ὁ παλμός, ὁ ρυθμιστὴς τῆς συγκαιρινῆς τοῦ ἰδεολογίας, καὶ νὰ σταθῆ ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς τότε πραγματικότητος.

Ἡ Λεμεσὸς ξύπνησε πρώτη μετὰ τὴν Ἀγγλικὴ κατοχὴ τῆς Κύπρου. Ἦταν ἡ πιὸ παραγωγικὴ ἐπαρχία. Ὅταν ἡ πρωτεύουσα Λευκωσία, διατηροῦσε ἀκόμα τὸν φόβο τῶν Τούρκων, κ' ἡ Λάρνακα ἡ πόλη τῶν Προξενείων, ναρκισεύοταν στὸν ἀριστοκρατισμὸ τῆς, ἡ Λεμεσὸς δούλευε καὶ προόδευε ἀλματικά. Ἡ ἀστικὴ τῆς τάξη μὲ τὴν ἰσοπολιτεία καὶ τὸ ἀνοικτὸ ἐμπόριο, γρίγορα πῆρε ἀέρα, πραγματώνοντας κέρδη σημαντικά. Ἡ Ἀγγλικὴ μεταπολίτευση δὲν ἦταν, τίποτε ἄλλο στὴν ἀντίληψή τῆς, παρὰ ἓνας διάμεσος, καὶ μικρῆς διάρκειας σταθμός. Ἡ τραχειὰ ὑπαιθρὴ φύση τῆς μὲ τὸ πυρόξανθο χρῶμα τῆς «*σὰ δέρμα λιονταριοῦ*» διαμόρφωνε χαραχτήρες τολμηροὺς κι ἀτίθασσους. Ἡ νεολαία τῆς Λεμεσοῦ ἄκουε τὰ «*ρήματα*» τοῦ *δασκάλου* τῆς. Ὁ Ἀνδρέας Θεμιστοκλέους ἐνθουσίαζε τὰ πλήθη, μιλώντας τοῦ γιὰ λευτεριά, κι ἀπλώνοντας μπρῶς στὰ μάτια τοὺς τῆραμα τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἀπανωντυμένης μὲ τὴν χριστιανικὴ Βυζαντινὴ πορφύρα. Τί σχέση μποροῦσε νὰχουν οἱ ψευτορομαντισμοὶ κι ὀλοφυρμοὶ τῆς «*Ἀσθενοῦς Λύρας*» μ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα;

Εἶναι Σάββατο, κ' εἶναι δειλινό. Σκολνοῦν ἀπ' τίς δουλιές τοὺς, κλείνουν τὰ μαγαζιά. Κι αὔριο Κυριακὴ θάναι σκόλη. Μποροῦν ἀπόψε νὰ γλεντήσουν, καὶ τὸ κουρασμένο κορμὶ νὰ εὐτυχίση. Τραβοῦνε στὸν «*καφενὲν τὸν γιάλλενον*» νὰ κουτσοπιοῦν καὶ νὰκούσουν τραγούδια. Κάθονται χωρισμένοι σὰ δυὸ στρατόπεδα. Χώρια οἱ Τούρκοι, χώρια οἱ Χριστιανοί. Μὰ πρέπει νὰ τὸ καταλάβουν πὼς πέρασε ἡ ἐποχὴ τῆς Τουρκιάς. Τώρα μπαίνουν στὸ καφενεῖο τὰ «*παλληκάρια*». Ὁ Ροῦσος κι ὁ Φούρναρης. Τὰ *παιχνίδια* κλαῖνε κάποιο μανὲ τούρκικο.

—Κόψε το, ρέ! Παῖξε μας κάτι δικό μας...

Τὸ λιγερόν καὶ κοπιτερόν σπαθὶ μου! φωνάζουν πολλοί. Πετιέται ἡ πρώτη καρέκλα κ' ἡ μεγάλη κρεμμαστὴ λάμπα τοῦ πετρελαίου θρυμματίζεται. Ἀρχίζει ὁ καυγᾶς. Οἱ Τούρκοι φεύγουν κυνηγημένοι στὴν «*Ἀρναουτογειτονιάν*» τοὺς. Ὁ ποινικός νόμος ἀκόμα δὲ λειτουργεῖ

αύστηρά. Κι' από αύριο, θά γυρίζει ο δάσκαλος ο 'Αντρέας νά «βγάλει μαντήλι» γιά νά μαζώξη τὸ πρόστιμο. Τὰ παλληκάρια μας νά ναι καλά ! Οἱ Τοῦρκοι πρέπει νά μᾶς φοβούνται.

Σὲ τέτοια ἐλπιδοφόρα κι ἀνασιτάσιμη ἀτμόσφαιρα, ὁ Βασίλης αἰστάνεται, σκέφτεται ἀνασυντάσσεται. Νοιώθει καὶ πρέπει νά τραγουδήσῃ τὴ φυλὴ καὶ τοὺς πόθους τῆς. Ἐξάλλου τί νάταν ὄλη ἡ νεοελληνικὴ ποίηση μὲ τὸ Βαλαωρίτη, τὸν Παράσχο κι ὄλους τοὺς ἄλλους : Μὰ ὁ Βασίλης δὲν ἦτανε λογίος ὥστε νά ὑποτάξῃ σχετικὰ τὴν καθαρεύουσα. Τὰ αἰσθήματα τοῦ γυρεῦαν ἐπίμονα τὴν πιὸ καθαρὴ ἔκφραση, καὶ ξαίρει πὼς πρέπει νά ναι ἀντιληφτός γιά νά συγκινήσῃ. Ἔκοψε γενναῖα τὸ Γόρδιο δεσμό. Φαίνεται πὼς καὶ τὸ λαογραφικὸ ὕλικό, πὺ μάζωξε μὲνθουσιασμό, 1849—1854, (ἂν καὶ τοῦλειπε τὸ σοφὸ μέτρο πὺ χαρακτηρίζει τὴν ὅμοια ἐργασία τοῦ Ν. Πολίτη) ὁ 'Αθ. Σακκελλάριος, καὶ τὸ τύπωσε στὴν Ἀθήνα,* κίνησε τὴν περιέργεια καὶ ξύπνησε τὸ ἐνδιαφέρον στοὺς πιὸ διανοητικὰ μορφωμένους. Ἡ ἀξία τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ ἀποκαλύφθηκε στὸ Βασίλη, κι ἀπὸ τότε ἀρχίζει μιά νέα περίοδο ἀληθινὰ μεγάλῃς δημιουργίας. Μπορεῖ ἀκόμα τὸ κίνημά του, ἱστορικὰ καὶ ψυχολογικὰ νά κριθεῖ σὰ μιά ἀπήχηση τῆς διδασχῆς τοῦ Ψυχάρη. Μὰ ἡ θεωρία κ' ἡ ἀποψη τοῦ Ψυχάρη γίναν ἀντικείμενα συζητήσεων καὶ σκωμμάτων στὴν Κύπρο, πολὺ ἀργότερα (1900) ξαιτίας δυὸ μορφωμένων τοῦ ὁπαδῶν τότε τοῦ Σ. Μενάρδου καὶ τοῦ Μ. Φραγκοῦδη. Μετὰ τὴ χρονολογία τούτη μποροῦσε νάκούσῃ κανεὶς καὶ στὴν Κύπρο τοὺς ὄρους *δημοτικὴ—καθαρεύουσα*, καὶ τὸνομα τοῦ αἰρετικοῦ Ψυχάρη. Σὰν πρωτοφανηκαν τὰ Κυπριώτικα, ὑποθέτω λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ 1890, τὸν κατάπληξαν γιά τὴν παραστατικὴ τους δύναμη, καὶ τὸ κοινὸ τάγάπησε μὲ πάθος. Μὰ οἱ μορφωμένοι κράτησαν ἀπέναντί του στάση προστατευτικὴ, γιὰτὶ κατὰ βάθος ἔκριναν τὸ Β. Μιχαηλίδη σὰν ἕνα *καλὸ λαϊκὸ ποιητὴ, πὺ θάχε ἀνάγκη πνευματικῶν πατρῶνων !* Ἡ σύγχιση τούτη, γέννησε τὴν πίστη καὶ τὴν πεποίθηση, πὼς ἀλήθεια εἶναι λαϊκὸς ποιητής. Ἡ κοινωνία μέθυσε στὴν ὕψηλή του ποίηση, γιὰτὶ πρῶτος καὶ σὲ ὕφος λαμπρὸ καὶ θαυμαστὰ ἔντεχνο, τῆς μίλησε γιά ὅ,τι εἶχε ἀνάγκη καὶ γιά ὅ,τι βαθιὰ αἰσθάνονταν. Τῆς ὕψωσε κοινὰ εἶδωλα ἡρώων πὺ θυσιάστηκαν γιά τὰ μεγαλύτερα ἀγαθὰ τῆς, τὴ *Δευτεριά* καὶ τὴν *Πίστη*. Καὶ τῆς μίλησε πρῶτος στὴ γλῶσσα πὺ ζοῦσε καὶ δημιουργοῦσε. Οἱ μορφωμένοι τὸν ὑποστήριξαν, μὰ κανεὺς δὲν περνοῦσε ἀπὸ τοῦ σοβαρὰ πὼς ὁ ἀγράμματος καὶ φτωχὸς νοσοκόμος, ἦταν ἀνώτερος ποιητῆς ἀπ' ὄλους τοὺς καθαρευουσιάνους ποιητῆς, πὺ ἀνέβαζαν στὸν ἔβδομο οὐρανό. Ὑποστηρίζουν καὶ σήμερα πὼς εἶν' εὐτύχημα τὸ,τι δὲν ἔμαθε γράμματα πολλὰ. Ἴσως ἡ μόρφωση λένε, θά τὸν ἔκανε ψωροπερήφανο γιά τὰ μακαρονιστικὰ κολυβογράμματά του καὶ θά περιφρονοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ του. Μὰ ὄλ' αὐτὰ εἶναι ὑποθετικά, καὶ κάθε ὑπόθεση πρέπει νά βγαίνει ἀπ' τὴ μέση, μπροστὰ σὲ μιά ἥρωικὴ ἀπόφαση καὶ σὲνα ρωμαλέο ἔργο. Ἄν ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης τὺχαινε μιάς ἐξαιρετικῆς μόρφωσης, θά μποροῦσε νάχη τὸ φιλοσοφικὸν ἀτένισμα τῆς ζωῆς. Γιὰτὶ δυστύχησε στὰ τελευταῖα του χρόνια, μῶλο πὺ ἡ

* *Τὰ Κυπριακά*, 1890—91, ἐν Ἀθήναις. Στὰ 1854 δημοσιεύθηκε ὁ Α' τόμος καὶ στὰ 1868 ὁ τρίτος. Ἡ τελειωτικὴ ὅμως ἔκδοσις ἔγινε σὲ δυὸ τόμους στὰ 1890—91.

ζωή του δὲν εἶχε ἄνεση ποτὲ καὶ συντρίφτηκε τελειωτικά. Ἡ ἀγωγή ποῦναι γέννημα τῆς μόρφωσης, μᾶς καταστήτην σοφούς, κ' ἥρωικά δεχόμεστε πόνο καὶ στέρση, καὶ μέσα στὴν Τέχνη μας βρίσκουμε τὴν ἐπιθυμητὴ κι ἀναγκαία γαλήνη καὶ λύτρωση.

Τέτοια ποίηση, ἄνκαι προικισμένος ὁ ποιητής, δὲν μπόρεσε νὰ μᾶς δώση. Κι' ὅμως ἡ ζωὴ του στάθηκε πλούσια σὲ παθήματα. Θυμομαίταν ἄρχισα νὰ μελετῶ τὴ φυσιογνωμία του, πῶς εὑρίσκα ἀναλογίες μὲ τὴ μορφή τὴν κουρασμένη ἀγαθὴ κ' ἔξυπνη τοῦ Μάξιμου Γκόρκυ. Στὰ τελευταῖα ἐξἄλλου χρόνια του ζοῦσε βασιανισμένα στὸν ἐντατικώτερο πόνο, ἠθικό καὶ σωματικό.

Ἐσωτερικῆς πηγῆς ποίημα μᾶς ἄφησε τὴν «Ἀνεράδα» μονάχα σὺν ἐξαίρεση στᾶλλο ἀντικειμενικό ἔργο του, ποῦ ἀναλύουμε ἀμέσως γιατί σαυτό δείχνει τὸ καλλιτεχνικό του πιστεύω.

Τὸ ποίημα του βασιζέται στὴν πανελλήνια παράδοση γιὰ τὶς νεράιδες. Ἄν ἔγραφε μονάχα ἓνα ἀπλό ἐντυπωσιακό τραγούδι, θὰ ἐχτιμούσαμε πάλι τὴν ἀβίαστη καὶ φυσικὴ ἐχτέλεση, καὶ τὴν ἄριστη τεχνικὴ του. Μὰ ὁ Β Μιχαηλίδης δὲ στάθηκε φωνογράφος ποτέ. Πάντα δημιουργοῦσε μὲ τὴ μεταμορφωτικὴ φαντασία του, καὶ πάντα κυριαρχοῦσε μὲ τὴν προσωπικότητά του, σὲ ὅτι τοῦ πρόσφερε ἡ ζωὴ καὶ τὸ περιβάλλον του. Ἔτσι εὔρυνε οὐσιαστικά τὴν ἀπλὴ παράδοση τοῦ νεραϊδόπληχτου, καὶ τίποτε δὲ μᾶς μποδίζει νὰ δεχτοῦμε τὴν ἀποψη, πῶς ὁ ποιητής θέλησε νὰ μᾶς συμβολίσῃ μὲ τὴν «Ἀνεράδα» του, τὸ ἐσωτερικό δράμα τοῦ καλλιτέχνη, ὅταν στιγμὲς ἀμφιβολίας του, νοιώθει νὰ τὸν ἀρνιέται ἡ Μοῦσα.

Στῆχ Χώραν π' ἀναγιώθηκα!
τῖαι κόμα ἀναγιώννουμον
τῖ' ἄρκειψι νάκκον² νὰ λαχτῶ,³
τότες ἐξηφοίθηκα⁴
τὰ ζώδια⁵ τῖ' ἐν ἐχώννουμον⁶
τῖ' ἐξέβηκα νὰ διανεφριῶ.⁷

Σὲ μιὰμ ποταμοδιαβύσιον
μιὰλ λιερὴν ἐσσιάστηκα⁸
—νεῖεγ⁹ καὶ ἡ σταλαμὴ!¹⁰
οὔλα τάρνιν εἰς τὸν τοσκόν¹¹
ὁ ἄχαρος ἐπκιάστηκα
ἀνταμ¹² πκιαστὴ μὲς 'στὴν νομή.¹³

Ἄντάμ μὲ εἶδεν ἔφεξεν,
τῖ' ὁ νοῦς μου ἐφεντζιάστηκεν!¹⁴
τῖ' ἐφάνηγ κόσμος φωτερός.
Ἄντ' μ' μοῦ χαμογέλασεν
παράδεισος ἐπλιάστηκεν
ὀμπρός μου τῖ' ἔμεινα ξερός.

Εὐτὺς τὸ πᾶς μου ἔχασα
τὸγ κόσμον ἐλησμόνησα
τῖ' ἔμεινα χάσκοντα βρυχτός.¹⁵
εἶπεμ μου «ἔλα, κλούδα μου!»
τῖ' ἀπὸ καρκιάς ἐπόνησα
τῖ' ἐκλούθησά της ὁ χαντός.¹⁶

Λαόνια¹⁷, κάμπους τῖαι βουνα
ἀντάμα ἐδκιαβήκαμεν
γεματ' ἀθθούς τῖ' ἀγκαθθερά'
ἡ στράτα δὲν ἐτέλειωνεν
τῖαι δὲν ἐποσταθήκαμεν¹⁸—
ἦτογ γιὰ λλόου μας χαρά.

Ἔτρεμεμ μὲν¹⁹ τῖαι χάση με,
τῖ' ἔτρεμα μὲν τῖαι χάσω την
τῖαι μὲν τῆς πῶ τῖαι μὲμ μοῦ πῆ'
ἐδίφουν την ἐκαύκουμον,²⁰
τῖ' ἔτρεμα μὲν τῖαι πκιάσω την
τῖαι γίνουμεν τῖ' οἱ δικῶ 'στραπή.

1. Θράφηκα καὶ μεγάλωσα γιομάτος ὕγεια. 2. Λιγάκι. 3. Νὰ κουνιέμαι, νὰ ξεθαρρεύομαι. 4. ξεφοβήθηκα. 5. Τὰ στοιχεῖα. 6. Δὲν κρυβόμουνα, δὲν ἔμεινα κλειστός σπῆτι. 7. Νὰ κάνω λίγο περίπατο. 8. Μόλις τὴν εἶδα γιατί ἦταν σὰ σκιά. 9. Μακάρι. 10. Στιγμὴ. 11. Παγίδα. 12. Ὅταν. 13. Ἀπαγορευμένη βοσκὴ. 14. Ἀντιφέγγισε θολώνοντας ἀπ' τὴ λάμψη. 15. Σιωπηλός, χασσολοῖμένος. 16. Κουτός. 17. Λόφοι. 18. Κουραστήκαμε. 19. Μήπως. 20. Καιγόμουνα.

Ἵστερα σιγὰμ παράδεισον
 ἔναβ βουνὸν ἐφτάσαμεν
 ἴσια μὲ τᾶψη τοῦθανοῦ
 τζιαὶ πάνω τζεῖ ἐκλάψαμεν
 ἀντάμα τζι' ἐγελόσαμεν,
 μέσα στοὺς μούσκους τοῦ βουνοῦ.

Λαλεῖ μου «ἂν εἶσαι πέρκαλλος²¹
 τώρα πιζὸμ μεῖνε δίχως μου
 ἄσ σου ἀρέσκη ἔτοι ζωή!»
 τζιαὶ ξαπολά²² 'να χάχωνον,²³
 ἴσια 'νίωσα τὸ στήθος μου
 πὼς ἀλλονάκκον²⁴ νὰ ραῖ²⁵

Εἶπεν, τζι' ἐγίνην ἄφαντη,
 εὐτὺς π' ὄμπρος μου χάθηκεν
 σγιαὶν ἀνεμος περαστικός·
 ἐρράην ἢ καρτούλλα μου,
 εὐτὺς ὁ νοῦς μου στάθητζιεν
 τζ' εἴμ' ἀποὺ τότες ξηστικός.²⁶

Οἱ πλῆξες ποὺ μὲ τρώασιν
 ἀκόμα 'ν' ἀφανέρωτες
 τζιαὶ 'στὰ πουλιὰ που τζηλαδοῦν·
 ἔσσει ποὺ τότες ὄπου δῶ
 τὲς ἀνεράδες²⁷ τρέμω τες
 τζιαὶ ποῦρίζω²⁸ μὲμ με δοῦν.

Θεωροῦμε τὸ ποίημα τοῦτο ὡς τὸ κλασσικώτερο ὑπόδειγμα τοῦ ἔργου του, γιατί δουλεύοντας τὴν ἰδέα του, ἔφτιασε στὴν τελικὴ διατύπωση μὲ ἀπλότητα καὶ βάρη. Μέσα στὴν ἀφήγηση τοῦ περιστατικοῦ στὴν ἑβδομη στροφῇ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ψηλὴ κορυφῇ τῆς τέχνης καὶ τοῦ ἰδανικοῦ, ὅπου χαρὰ καὶ πόνος σμίγουν ἀξεχώριστα, ἐνῶ ἡ τελευταία στροφῇ σὰ νὰ κρατᾶ διπλὸ νόημα. Ἐνα μὲ τὴν ἀπλὴ ἐκδοχῇ τῆς παράδοσης, πὼς ἔχασε καὶ τὴ μιλιὰ του, κ' ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὰ πάθη του, κι ἄλλο μὲ τὸ συμβολισμό του, ποὺ παρόλα τὰ τραγούδια του, ἐπειδὴ τὸν ἐγκατάλειψε πιὰ ἡ νεραΐδα, οὔτε στὰ πουλιὰ ποὺ κελαδῶντας, ἔχουν τὰ ἴδια ἐκφραστικὰ μέσα μαζί του, δὲν κατόρθωσε νὰ φανερώσῃ τὰ βάσανά του.

Ὁ πρωτόγχαρος ρυθμὸς καὶ ἡ χάρις τοῦ τραγουδιοῦ τούτου, οἱ παράξενες καὶ σπάνιες, μὰ τόσο ἀβίαστα εὑρεμένες ρίμες του, ἡ δίχως καμμιὰ θυσία τῆς ἔννοιας χάρις τῆς μορφῆς εὐκολα πείθουν, πὼς ὁ Β. Μιχαηλίδης δὲν ἦταν ὁ *λαϊκὸς* ποιητῆς, μὰ ὁ *μεγάλος*.

Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ του. Καὶ γι αὐτὸ ἔμεινε κλασσικός, κι ἀπόφυγε πλατυασμοὺς καὶ κουφιολογήματα καὶ στὰ συνθετικώτερα ποιήματά του τὰ ἐπικά. Κ' εἶναι σωστο νὰ τονίσουμε τὴν ὑπεροχὴ του, ἀπέναντι ὄλων σχεδὸν τῶν ἄλλων ἐλλήνων ποιητῶν τοῦ καιροῦ του, μὲ τοὺς ἀμέτρητους πεζολογικοὺς καὶ ψευτορητορικοὺς στίχους τους. Σὲ τοῦτ' ἀντηχοῦσε τὴ συνείδηση τῆς πρὸ μορφωμένης κ' ἐξελιγμένης τάξης τοῦ καιροῦ του, τῆς ἀστικῆς, ποῦχε σύμβολο τοῦ ἀγῶνα τῆς μιᾶς μιχτῆ ἰδεολογία *

«Γιὰ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερία
 γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία...»

Ἐλευθερία, Θρησκεία, Φυσιολατρεία, εἶναι ἡ τριαδικὴ Θεότητά του καὶ στοὺς βωμοὺς τῆς ἔκαψε τὸ λιβάνι τοῦ θαυμασμοῦ του. Στὴ σύν-

21. Ἵπέρκαλος. 22. Ἰμολά 23. Ἰχηρότατο γέλοιο. 24. Ἰκόμα λίγο. 25. Ραγίσει, νὰ σπᾶση. 26. Ἐκοτατικός, σὰν ἔξω ἀπ' τὴν πραγματικότητα. 27. Νεραΐδες. 28. Ἰλλάζω τὸ δρόμο μου.

* Γ. Σκληροῦ: «Τὰ Σύγχρονα προβλήματα τοῦ Ἰλληνισμοῦ». Ἰλεξάνδρεια 1919. Ἰ. Κ. Κορδάτου, «Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἰλλ. Ἰπαναστάσεως τοῦ 1821». Ἰθήνη 1924. Μὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς ὁ κ. Κ. Ἰ. Κορδάτος δὲν παραδέχεται τὴ μιχτῆ Ἰδεολογία, παρὰ σὰν ἐπιφανειακὸ μονάχα συμβιβασμὸ, γιατί βάρυνε τόσο πολὺ ἡ παράδοση στὴν ἀντίληψη τῶν Ἰπαναστατῶν.

θεσή του ήταν άπλως κ' εύκολονόητος στο κοινό αίσθημα (τῶν πολλῶν) ὅπως συμβαίνει με τὰ ἔργα τῆς μεγάλης τέχνης.

Σε 560 στίχους κατῶρθωσε νὰ κλείσῃ μιὰ τραγική ἔθνικὴ σελίδα. Μᾶς ζωντανεύει, με ἄπειρη φρίκη, τὸ μαρτυρικό θάνατο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν τριῶν Δεσποτάδων τοῦ νησιοῦ μας, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821.

Βάσισε τὸ ποίημά του στὶς προφορικές μαρτυρίες πολλῶν γερόντων. Γι' αὐτὸ βρίσκουμε στοὺς ὑπέροχους στίχους τῆς β' στροφῆς, ὄλο τὸ μυστικὸ φόβο, ποὺ νοιώσαν οἱ σκλάβοι ραγιαδες στὸ ἄκουσμα τῶν Τούρκων. Πόσο θαυμάσια ζωγράφισε ὁ ποιητὴς τὴν τρομερὴ καὶ βουβὴ κείνη νύχτα πού, οἱ Τούρκοι μέσ στο Σεραὶ τῆς Λευκωσίας κλεισμένοι, σχεδίαζαν τὶς προγραφές. Οἱ στίχοι του γιομάτοι μυστικοπάθεια σὲ προδιαθέτουν γιὰ κάτι φοβερό, ποὺ ἡ τραγικὴ νύχτα εἶν' ἔτοιμη νὰ τὸ σκεπάσῃ κάτω ἀπ' τὰ ὀλόμαυρα φτερά της. Νοιώθης πὼς θα γεννηθῇ μιὰ συνομωσία καὶ θάκολουθῆσουν φριχτὰ ἐγκλήματα Ἡ ἰδέα σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους βρῆκε τὴν τελειότερη ἔκφραση:

Μιὰν νύχταν, νύχτας σιανὴν,¹ τζιαιροῦ Δευτερογιούνην,²
 νύχταμ Παρασσιενκόνυχταν, πού τᾶστρα μιλιούνια³
 ἐλίμπασιμ πουπανωθκιόν, τζ' ἐν εὔρισκες ρουθούνην⁴
 μέσα στῆς Χώρας⁵ τὰ στενά, στῆς Χώρας τὰ καντούνια,
 σιανεμιά⁶ δὲν ἄκουες δεντρούδιν νὰ ταράξῃ
 μήτε τοῦ σιύλλου λάξιμον,⁷ με⁸ πετεινὸν νὰ κραῖξῃ
 ἦτομ μιὰ νύχτα μουλλωτή⁹ μιὰ νύχτα μουρρωμένη¹⁰
 πού θάρρηες πὼς χώνεται¹¹ πού τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν...

Πὼς μᾶς παρουσίασε ψυχολογικὰ τὸν ἔθνομάρτυρα ἡρώα του; Ὁ ἔθνικὸς ἐγώισμός φυσικὰ τὸν ἤθελε ἀποφασισμένο καὶ πρόθυμο νὰ θυσιαστῇ. Κ' ἔτσι μᾶς τὸν παρουσιάζει ὁ ποιητὴς στὶς στροφές 18η, 19η, με ρητορικές εἰκόνες καὶ με σπάνια ἀντιπαραβολή, καθὼς τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ τιμὴ κ' ἡ συνειδηση τοῦ κόσμου κ' ἡ ἔθνικὴ ἀξιοπρέπεια. Μὰ δὲν παράλειψε νὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν ψυχικὴ ἀγωνία, ἡ ἑσωτερικὴ πάλη τοῦ ἀνθρώπου, σὲ στίχους γλυκοὺς καὶ παθητικοὺς, καὶ νὰ μᾶς ἀποδείξῃ τὴν ἀνώτερη ἀντίληψη κι ἀνθρωπισμὸ του.

Εὔρημα εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ φτωχοῦ κατάδικου βοσκοῦ, ποὺ λαχταρᾷ τὴ φυσικὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ του, καὶ ποὺ τὸ τραγούδι του κόβει τὴν ἀφήγηση τοῦ ἄλλου ἔπους, καὶ φανερῶνει τὸν ποιητὴ με τὰ εἰρηνικὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἀγνή του φυσιολατρεία. Μᾶς παριστάνει τὴν ταπεινὴ ἀγροτικὴ ζωὴ με τὶς χαρές της καὶ τὰ ἔργα της, λουσμμένα στὸ πρᾶο φῶς τῆς εὐγένειας, τῆς καλωσύνης καὶ τῆς εὐτυχίας. Ἦτανε μιὰ

1. Σιγανή. 2. Ἰούλιος. 3. ἑκατομύρια. 4. Μεταφορικά : ψυχὴ. 5. Λευκωσία. 6. Αὔρα
 7. Σκυλλιοῦ ἀλόχημα. 8. οὔτε. 9. Βουβή. 10. Κατσουφιασμένη. 11. κρύβεται.

νότα δικής του νοσταλγίας για τη ζωή του άνοιχτόκαρδου κάμπου της Μεσαριάς που άπαρνήθηκε :

Μέσ' σ' τούν¹ τήχ χάψη² ὄσποσον, ἀφέντη, πκιόγ κανεῖ³ με.
 ἔκαμε με δά μέσα δά⁴ ἡ πλήξη πολιφάιν,⁵
 γιατί τὸ τρώω τρώει με, τὸ πίνω καταλυεῖ με
 πὸν τὸγ καμόμ μου τὸμ πολλὸν τοῦτ' ἡ καρδκιά μου 'κάην.⁶
 'Εξέπνονυ πὸν τὸ χάραμα πούθεν νά πᾶ νά μπλεῖσω,⁷
 τζιαῖ δὲν ἐβίσιταχνα ποττέ χωρὶς νά τραουδήσω,
 τζι' οὔλα τὰ παντα θάρρηα μητά⁸ μου τραουδοῦσαν,
 ἐβροῖτζιζα⁹ πὸν τήφ φωνήν τὸγ κόσμον νύχταμ μέραν
 τζι' ἔπαιζα τὸ πιδκιάυλιμ¹⁰ μου τζιαῖ τὰ βουνα ἄδονοῦσαν¹¹
 τὸ κλάμαν τζιαῖ τὸ δάρκομαν¹² τ' ἀμμάδκια μῶν¹³ τὸ 'ξέραν...

Καὶ μερικές ἀκόμη περιγραφές του κ' εἰκόνες σά νά κρατοῦν τὴν πηγὴ τους ἀπὸ τὸν Ὅμηρο.

Ἡ «Χιωτίσσα» εἶν' ἓνα εἶδος μπαλάντας· ἐπικολυρικό καὶ τοῦτο ποίημα, μουσικώτατο καὶ μορφικά τὸ τελειότερο του. Ἀφηγεῖται τὸ γλυτωμὸ μιᾶς Χιωτοπούλας, πὸν ἀρπαγμένη στῆ μεγάλη καταστροφή τοῦ νησιοῦ της, πωλήθηκε στὴν Κύπρο καὶ ζοῦσε σκλάβα στὸ χαρέμι ἑνὸς Μπέη. Μιά μέρα ἦρθε ὁ ἀδερφός της μὲ τὸ καράβι του καὶ τὴν ἔκλεψε. Οἱ περιγραφές τῆς σπιτικῆς ἀπλῆς ζωῆς καὶ χαρᾶς εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σπάνια εὐρήματατα πὸν σαυτὰ δείχνονταν ἡ δύναμή του. Ἐξαφνα σά διηγίεται ἡ κόρη τῆ μέρα τῆς καταστροφῆς: Τί μοναδικὴ ἀφέλεια! Ἡ ὁμορφὴ κόρη μὲ τὸ λιγερό της κορμί, τὸ ἀδρὰ μεστωμένο στὴν τέλεια του ἄνθηση, τὸ ἐρύθημα τῆς παρθενικῆς αἰδῶς κι ὁ ἴδρωτας, πὸν ξάναβε πιὸ πολὺ τῆ χτηνώδικη ἐπιθυμία τοῦ διώχτη της, τὸ νερό πὸν τρέχει σταυλάκια μὲ τίς λεῦκες, καὶ τὰ πολυτρίχια πὸν κάθε λίγο στάλωναν τὸ νερό, στὸ πείσμα τῆς δουλεύτρας. Ἡ εἰκόνα τῆς καλῆς νοικοκυρᾶς τῆς γρίγορης κι ἄξιας, πὸν ἀπασχολημένη στοῦ σπιτιοῦ τίς δουλειές, βιάζεται κιδῶς νά ζυμῶση, αὐτὰ ὅλα καθῶς διαβάζουμε τοὺς μουσικοὺς στίχους του, περνοῦνε σάν ὄραμα μουσικὸ μπρὸς στὰ μάτια μας.

...Ἐγὼ τζι' ἡ μάνα μου οἱ πικραμμένες
 εἶχαμεμ πάντα παραντζιελιάν
 τζι' ἡμαστεν ἔσσω ρομανισμένες
 ποσκολισμένες εἰς τῆδ δουλειάν.

Ἐγὼνι ἐπότιζα τὰ καβάτζια
 τζι' ἦτον τὸ χῶμαμ πολλὰ σκληρόν
 τζι' εἶχαμ τζιαῖ σίρπημ πολλήν τ' αὐλάτζια
 τζι' οὔλλον τζι' ἐστάλωννεν τὸ νερόν,
 τζι' ἡμουβ βκιοστή τζιαῖ δυσπυρχασμένη
 τζι' ἡμουδ δρωμένη τζιαῖ ποσταμένη.

1. Μέσα σαυτή. 2. Φυλακή. 3. Μὲ φτάνει. 4. Δωμέσα. 5. Τὸ ὑπόλειμμα τοῦ σαπουνιοῦ. Μεταφορικά σημαίνει τὸν κάτιχο ἀνθρωπο. 6. Κάηκε. 7. Βόσκω πρόβατα. 8. Μαζί μου. 9. Γέμιζα μὲ φωνές. 10. Φλογέρα. 11. Μὲ διπλῆ σημασία 1η Δονῶ 2η Ἐκαναν σάν ἀηδόνια. 12. Δάκρια. 13. Δέν.

Ἡ μάνα μ' ὄθεν νὰ ζητηγήση
τοῦ πιθαροῦ τὸν καταστατὸν
τῆς ἐπεριπιέτουν ν' ἀνατζίνηση
νάκκον προζύμιγ γιὰ ζυμωτόν...

Εἶναι κι ἄλλα του ποιήματα ποὺ θάξιζαν τὸν ἑπαινό μας, παρόλο τὸ ρητορισμὸ τους, μὰ ἐξαιρετικὰ πρέπει νὰ προσεχτεῖ τὸ μὲ τὸν ἄλλο-πρόσαλλο τίτλο «*Αἱ Διαιρέσεις καὶ αἱ Κοινωνίαι*», τίτλος ποὺ δὲν εἶναι γνήσιος, γιατί ἀλλάχτηκε ἀπὸ τὸν καθαρουμεουσιάνο ἐπιμελητὴ τῆς ἔκδοσης τοῦ 1911, ὅπως καὶ μερικοὶ ἄλλοι. Ἐξαφνα τὸ ἔπος «Ἡ 9ῃ Ἰουλίου ἐν Λευκοσίᾳ» ὁ ἴδιος τἀνάφερνε ἀπλά: «Τὸ Τρασοῦδιον τοῦ Τζυπριανοῦ». Σ' αὐτὸ τὸ μὲ τόση ἐπιγραμματικότητα ποῖημα ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης ἔχουσε ὅλη τὴν ἀπλή του, ἂν ἐπιτρέπεται ὁ ὄρος, φιλοσοφία, ποὺ πολλοὶ στίχοι του πέρασαν γιὰ παροιμίαι :

Τὸ μῆλομ ποὺ ν' ἀγκωνιστῆ¹
σκουλούτζισ στήγ καρδιάν του
κρεμμᾶ² ποὺ τήμ μηλιάν του
ἐν³ ἤμπορεῖ νὰ βασταχτῆ.

Ἄντάν⁴ νὰ δώση τὸ τυρὶν
νάγκωνιστῆ σαράτζιν⁵
ἂν ἔν⁶ τζιαὶ σὰν τὰθκιατζιν⁷
λουβᾶ⁸ πουρίμ⁹ πουρίν. κ.τ.λ.

Ἐπιθετώ πως δὲ θὰ παραξενέψω κανένα, γιατί ἀποκλείω ἀπὸ τὸ ἔργο του παληότερα καθαρουμεουσιάνικα ποιήματα. Ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης μὲ τὴ γλώσσα ποὺ δὲν τὴν ἐννοιωθε, ψέλλιζε δίχως καὶ τὴν ἀξιαγάπητη χάρη τῶν μικρῶν παιδιῶν. Ἐξάλλου καταλαβαίνει κανεὶς καὶ πως τᾶγραφε καὶ γιατί τᾶγραφε, κ' ἴσως σὲ ποιῆς ἀνόητες εἰσήγησες νᾶπεφτε θῶμα. Ὁ Γκαῖτε στὶς συνομιλίαι του μὲ τὸν Ἐκκερμαν δογματίζει πως, *ἡ μεγαλύτερη τέχνη εἶναι νὰ ξάλῃ κανεὶς νὰ θέτῃ ὄρια στὸν ἑαυτὸ του*. Ἀκριβῶς τοῦτο τὸν ἔλεγχο δὲν τὸν ἐξασκοῦσε ὁ ποιητῆς, καὶ στὶς συμβουλῆς τῶν ἀκαλαίσθητων τριγυρινῶν του, ντεπουτάρισε μὲ τὴ σατυρικῆ του ἐφημερίδα «Ὁ Διάβολος» ποὺ εὐτυχῶς σταμάτησε γρίγορα, γιατί, ἂν ξακολουθοῦσε, πιθανώτατα κι' ὁ Βασίλης θᾶμνε Σουρῆς, δεύτερου χεριοῦ μάλιστα, μῶλο ποῦχε σατυρικὴ φλέβα.

Τὸ τελευταῖο βιβλίον του τυπώθηκε στὰ 1911 μὲ τὸν τίτλο «*Ποιήματα*»*. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν του δημοσίεψε τρία ποιήματα. Δυὸ ἐλεγεία : ἓνα γιὰ τὸν ἀθλητὴ Κώστα Γεωργίου ποὺ σκοτώθηκε στὶς ταραχῆς τοῦ «*Κατακλυσοῦ*» στὰ 1912, κένα γιὰ τὸ δήμαρχο Χριστ. Σῶζο ποῦπεσ' ἔξω ἀπ' τὰ Γιάννινα τὸν ἴδιο χρόνο, καὶ ποὺ σαυτὸ ξαναβρίσκει τὸν καλύτερο ἑαυτὸ του γιὰ τὴ λιτότητα καὶ σεμνότητά του, κένα ὕμνο σὰν ἔπεσε τὸ Μπιζάνι στὰ 1913. Ἡ ἔκδοσιν του δὲν πιστεύω νὰ τοῦ ἀπόφερε ὅτι ἤλ-

1. Ν' ἀποχτήσει. 2. κρεμμάζεται, πέφτει. 3. δὲν. 4. ὄταν. 5. σαράκι. 6. ἂν εἶναι. 7. τσιακμακόπετρα. 8. τρίβεται, λυώνει. 9. ὁ πῶρος λίθος, τὸ πωρὶ.

* Εἶναι μιὰ ἐπιλογή, ὅσων δημοσίεψε στὶς διάφορες ἐφημερίδες.

πιζε, κ' ὑποθέτω πὼς τὴν ἀποφάσισε ὅταν παύτηκε ἀπ' τὴ θέση του. Φτωχὸς κ' ἐγκαταλειμένος, στὴν προτροπὴ φίλων του, νὰ ζητήσῃ ἀποζημίωση μέσο τῶν δικαστηρίων, ἀπάντησε μὲ στίχους:

Ἐν νάγκαιέσω τὸν Θεὸν μὰ πκοιὸς ἔν νὰ τὸγ κρίνει
ἀφοῦ ἡ Κρίση μιὰ ἔνι τζιαὶ ρίξει τὴν τζιαὶ τζιεῖνη*:

Κι' ὅταν ἰδρῦθηκε τὸ Δημοτικὸ Φτωχοκομεῖο, μαζί μὲ ἄλλους ἀνάπηρες, δὲ θεωρήθηκε ταπεινὸ γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς Κύπρου νὰ κλειστῆ μαζί τους, κι ὁ ποιητὴς! Ἐκεῖ μέσα πέθανε στὰ 1917. Θυμοῦμαι πρωτοπῆγα μὲ τὸ ζωγράφο Γ. Φασουλιώτη νὰ τόνε δοῦμε. Συνήθιζε νὰ σταυρώνει τὰ χέρια του, σὲ μιὰ στάση θρησκευτικῆς δέησης κ' ὑπομονῆς. Σὰν τὸν Παπαδιαμάντη ἀρνιότανε νὰ φωτογραφηθῆ.* Κι οὔτε δεχότανε νὰ ποζάρῃ γιὰ ἓνα σκίτσο, μὲλο ποῦ τόνε βιάζαμε.

Κυκλοφοροῦν ἀρκετὰ του ἀνέκδοτα στὴ Λεμεσό, σὲ στόματα φίλων του ποῦ ὅσο πᾶει σπανίζουνε. Καλὸ θᾶτανε νὰ μαζευόντουσαν, γιὰτι κι ἀπὸ δαῦτα φωτίζεται ἀρκετὰ ἓνα πρόσωπο, μιὰ ζωὴ, κ' ἓνας χαρακτῆρας.

Στὴ λήθη του περίμενε τὸ λυτρωτὴ θάνατο. Πλέρωνε κι ὁ Βασίλης, τὴν περιφρόνηση ποῦ δίδασκε τὸ Πανεπιστήμιο κι ὁ τύπος, γιὰ τοὺς μαλιαρῶδες. Γιὰτι πὼς ξεχάστηκε τόσο γρίγορα κείνος ποῦ ὀνομάστηκε Μιστράλ καὶ δόξαι τῆς Κύπρου;

Ἡ Ἀγγλικὴ κατοχὴ μὲ τὴ φιλελεύθερη πολιτεία της, ἀνὸψωσε τὴν παιδεία. Πέφταν οἱ παλιῆς ἀξίες. Ἡ ξυπασμένη νεώτερη γενιὰ κι ἂν καταδέχονταν τὸν ποιητὴ, τὸν παραδέχονταν σὰν ἓνα *λαϊκὸ* ποιητὴ, ποῦ ἐπειδὴ ἔγραψε ποιήματα ἐθνικά, καὶ στὴ χωριάτικη γλῶσσα, εἶχε μιὰ κάποια ἀξία, τουλάχιστο λαογραφικῆ. Τούτη εἶναι ἡ ψυχολογία κείνων τῶν ἀνθρώπων ποῦ δὲ στάθηκαν ἀξιοὶ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν μιὰ κάπως ἄνετη ζωὴ, καὶ τὸν ἔριξαν μὲ τοὺς ἀπόκληρους καὶ τοὺς ἀλήτες καὶ τὸν ἔκαναν τόσο νὰ ὑποφέρει *κ' ἠθινὰ καὶ ὕλινά*.

Ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης στάθηκε ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἀντιπρόσωπους μιᾶς Πανελληνίας ἰδεολογίας. Ὁ Λιπέρτης στὸ εἶδος του ἀντιπροσωπεύει πληρέστερα τὴν Κυπριώτικη ζωὴ, καὶ γενικὰ τὴν ἀνατολίτικη ἰδιοσυγκρασία. Ἡ γυναίκα τὸ συγκινεῖ, ὅπως κι ὅλα τὰ μικρὰ πράματα. Γι' αὐτὸ εἶναι τόσο χαριτωμένος. Εἶναι εἰδυλλιακός.

Μὰ ὅτι χαρακτηρίζει τὸ Βασίλη εἶναι ὁ ἠρωϊκὸς τόνος, εἶναι ἡ ἔξαρση κ' ἡ μεγάλῃ πνοή. Ἐχει δικὸ του χαρακτῆρα καὶ ὕφος προσωπικὸ. Μὲ διαύγεια ἐξαιρετικὴ φανέρωνε κάθε του ἰδέα, κ' ἡ ἔκφραση του εἶναι πρωτότυπη καὶ στὴν ἀσημαντότερη λεπτομέρεια. Ἐχει πλούσιες καὶ παραστατικὲς εἰκόνες παρμένες ὅλες σχεδὸν ἀπὸ τὴ φυσικὴ ζωὴ. Κάθε του περιγραφή ἄρτια, κ' ἡ ζωγραφικὴ του διάθεση μεγάλῃ καὶ φωτεινῇ. Ἀξιοθαύμαστος εἶναι καὶ γιὰ τὴν πλούσια ρίμα του, καὶ στὸ νησι μάλιστα ποῦ οἱ «ποιητάρηδες» γιὰ χάρη της, ἐνώνουν τίς πιὸ ἀσύνδετες κι ἄλλοπρόσαλλες ἰδέες κ' εἰκόνες.

* Τἀνέκδοτο τάκουσα ἀπὸ τὸ φίλο Ἰσίδωρο Μακρίδη.

* Ἡ φωτογραφία ποῦ πρώτη φορὰ δημοσιεύω εἶναι παλαιά. Ὑποθέτω τοῦ 1903 καὶ τὴ χρωσῶ στὸν ἀδερφὸ μου Ἀντρέα. Εἶναι ἡ ἴδια ποῦ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Λεύκη καὶ ποῦ δημοσιεύεται σὲ τοῦτο τὸ τεῦχος δοσμένη, ὅπως πληροφοροῦμαι ἀπὸ τὸν φίλο Ἰντιάνο.

Ὁ στίχος του εἶναι ἀρρενωπός, καὶ πλαστικός. Θυμίζει συχνά τὸ στίχο τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, καὶ καταλαβαίνει κανεὶς τί λεπτὴ αἰσθησιὴ πρέπει νᾶχε γιὰ νὰ βρῆ τέτοιο πρότυπο νὰ βασιστῆ. Ἔτσι πολλοὶ τοῦ στίχοι εἶναι «ἀπηρετισμένοι» καὶ συχνά συναντοῦμε τὴν ἐπανάληψιν λέξεων γιὰ μουσικότητα καὶ τὴν προέχταση, τὸ συμπλήρωμα ἢ τὴν ἀντίθεση τοῦ νοήματος στὸ β' ἡμιστίχιο, ἢ σὲ ἀκόλουθο στίχο :

Μιὰν νύχταν, νύχτας σιανὴν
τῆσαιροδ Δευτερογοιούνην

Τὸ νὺν ἄνταν νὰ τρώη τὴ γῆν
τρώει τὴ γῆν θαρκίεται
μὰ πάντα τῆεινον τρώεται
τῆσαι τῆεινογ καταλύεται.

Τοῦρκος, Ὀβραῖος, Χρισκιανός,
ὄπκοιός τ' ἄν ἔν μισᾶ μας.

Ἐφερά σας τῆ' ἀρχοντικόν,
φαίν τῆσαι πκιεῖν νὰ φατε.

Ἐν ἔσσω μου Τῆυπριανέ
τάμαξιμ μου ζεμένον
τάμαξιμ μου Τῆυπριανέ
ἔν ἔσσω ἀντροσιασμένον.

Ἐγῆραν τὰ μεσάνυχτα
τῆ' ἐπῆρην τὸ ξιφῶτιν

Νὰ πᾶς με τὸ χαρέμιμ μου
κρυφᾶ κρυφᾶ στήσ Σκάλαν.

Ἄπλως κι ἀβίαστος, με γλωσσικὸ ὑλικὸ τεχνικὰ τοποθετημένο σοῦ κάνει τὴν ἐντύπωση τοῦ ἔτοιμου, καὶ γνώριμου ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, ἄνκαι τὸ ζήτημα τῆς τεχνικῆς πόσο τότε βασάνιζε, μᾶς τάποδείχνουν οἱ παραλλαγές του, ποὺ σώθηκαν.

Ζωντάνεψε ξανά πλῆθος λέξεων ἀγνῶν, ποὺ θὰ χάνονταν, κ' ὕψωσε τὴν ἰδιωματικὴ γλώσσα τῆς Κύπρου, σὲ φιλολογικὴ, ἄξια νὰ παραβληθῆ γιὰ τὴν ἐμπρηστικὴ τῆς δύναμη με τὴ δημοτικὴ, ποὺ γιὰ δαύτη κοπίασαν τόσοι πολλοί. Τὸ κίνημά του δὲ γενικεύθηκε τότε σὲ ὅλους τοὺς νέους λογοτέχνες τοῦ νησιοῦ, γιὰτὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ποθοῦσε μιὰ γλωσσικὴ ἐνότητα, καὶ τέτοια μονάχα ἢ γραμματικὴ τοῦ Ψυχάρη, μᾶς πρόσφερε. Μὰ ἕνας Λιπέρτης, ἄξιος νὰ συγκριθῆ με τὸ δάσκαλο, στάθηκε στὸ πλάι του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ σοφὸ του παράδειγμα, καὶ σήμερα γίνεται παράδοση.

Ἡ καλλιλογικὴ του ἐξέλιξη ἔφτασε στὸ ἀνώτατο ὄριο με τὴν «Ἀνεράδα». Ἦταν ἐ φύση βαθειὰ θρησκευτικὴ, κι ἀπὸ τὴν πίστη τους ἀντλοῦσαν τὸ ψυχικὸ τους σθένος οἱ ἡρώες του.

Μέσα του σὰν νὰ διατηριόνταν ὁ φόβος τῆς Τούρκικης τυραννίας, κι ἀπόβλεπε μεῦγνωμοσύνη στὴν Ἀγγλία ποὺ νόμιζε πὼς προστάτευε τοὺς Χριστιανούς.

Ψυχικά, στὰ τελευταῖα του, ὑποτάχθηκε στὸ πεπρωμένο, καὶ στὰ βάρη τῆς ζωῆς.

Μὰ ἢ Λεμεσὸς ἰδιαίτερα, καὶ γενικὰ ὅλη ἡ Κύπρος τοῦ χρωστοῦνε κάτι...

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΞΙΧΑΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗΝ ΒΑΣΙΛΗΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΝ

Ἐσοῦ, πού ξισιερίσσεφες μιὰ γῆμ μὲ τόσους κόπους
τζιαί τ' ἄλετρος σ' ο-κούρτισες μέσα τζι' ἀνάειρές την,
τζιαί ντόπκια φύτεφες φυτὰ τζι' ἄλλα πού ξένους τόπους,
πού κόλασιμ παρά(δ)εισον ἔτο' ἐκατήνητες την.

Ἐπέθανες πριχού νὰ φᾶς μαξούλιν νὰ χορτάσης,
πάφτωχος, κακορίζικος, μὲ λύπησ στήψ ψυσιήσ σου,
μακρά πού κάθε συγγενῆμ παρηορκάσ σου νὰ 'σαις,
τζ' ἐθάφτηκες δίχως τιμήσ στήν τόσηδ δούλεψησ σου.

Ὅμως κορμίν, ψυσιήν ἢ γῆ τζι' ὁ χάρος ἄγ κερτίσουν,
τζ' ἢ ξεχασούρα τὰ μυαλά τοῦ κόσμου κάμει μάλιν,
μὰ τὴν ἀξίαν ἐμ μποροῦν ποττὲ νὰ τὴν κρατήσουν'
ἐν νῆλιος! δύννει πού τῆμ μιάν, γενιέται πού τὴν ἄλλην.

Ἐτσι τζ' ἐσοῦ, σάν τόγ Γριστόν, σήμερον ἐσαρκώθης,
ἔγειρες τόγ κομμόροτσοσ στό μνήμαμ πού σοῦ βάλαν,
στοὺς φίλους σου Λεμεσιανούς ἐπρωτοφανερώθης
τζιαί τζιείνοι πκίος σ' οὔλην τὴν γῆν τελλάλην ἐμ πού βκάλαν,

Ὅσοι τ' ἀκούουν—φυσικά πῶχουν στὸν νοῦν ἀμμάδκια—
πιστεύουν τζιαί θαμμάζουσιν τζι' ὅσεν τζιαί τῆδ δουλιάσ σου,
παίρνουν τζιαί ξόμπλιμ πού πὸ τζιεί τῆς σκέψης τὰ τσιράκκια,
τζι' ὀπ'-ὀ-ῖαι τόπον ὀφτζιροφ φυτεύκουσ στὴσ σειράσ σου.

Πῶς ἐν ἠῶρες τούν' τῆς ζωῆς π' -ὀ- ζιες καμιάν οὐσίαν
σάμ πρωταρκάτης τίμιος, Βασίλη, τῆς γενιάς σου,
ἐκέριτες μὲς τὰ μυαλά τοὺς λάς ἀθανασίαν,
τζιείνημ π' ἀγάπας πού μωρόν ὤς τὸ ξεψύσιζμασ σου.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΙΑΣΙΔΗΣ

B. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Όταν στά 1923 πρωτογνώρισα την Κύπρο, τὸ πρῶτο πράγμα πού οἱ καλοί φίλοι τῆς Λεμεσοῦ μοῦ σύστησαν ἦταν τὰ ποιήματα τοῦ Β. Μιχαηλίδη (ἔκδοση 1911). Κι ὄλοι μὲ πόνο μοῦ μιλοῦσαν γιὰ τὴν τραγῳδία τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ζωῆς του. Στά 1925, στήν ἴδια πόλη, μιά συντροφιά νέων, ὁ σύλλογος τῶν 12—ιδρυτῆς καὶ νουνός στάθηκεν ὁ φίλος κ. Ἰντιάνος—σκεφτήκαμε νὰ δημιουργήσωμε μιά κίνηση γύρω στοῦ Μιχαηλίδη, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ μιά νέα ἔκδοση τῶν ποιημάτων του, τῶν ἀπάντων του αὐτῆ τῆ φορά. Ὅλοι μας βρῖσκαμε πῶς ὁ Μιχαηλίδης ἦταν ἕνας ποιητικὸς θησαυρὸς πού ἔπρεπε καὶ οἱ Κυπριῶτες νὰ τὸν νοιώσουν καλύτερα καὶ τὸ πανελλήνιο νὰ τὸν γνωρίσῃ καὶ νὰ τὸν τιμήσῃ ὅσο τοῦ ἄξιζε. Σὲ μένα ἔπεσεν ὁ κλῆρος νὰ ἀνασκαλέψω ὄλους τοὺς τόμους τῆς «Ἀληθείας» τῆς Λεμεσοῦ καὶ νὰ ἀντιγράψω ὄλα τὰ δημοσιεύματα τοῦ Μιχαηλίδη. Καὶ πέρασα πολλές ὥρες φυλλομετρώντας τοὺς παληοὺς τόμους τῆς «Ἀληθείας» καὶ ἀντιγράφοντας ὅσα ποιήματα ἔβρισκα μὲ τὴν ὑπογραφή, νομίζω, Μ. Τὸ σχέδιο ἐκεῖνο ἔμεινε σχέδιο. Ἐγὼ ὅμως μὲ τὴν εὐκαιρία ἐκείνη γνώρισα ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὸ Μιχαηλίδη. Ἐως τότε εἶχα κυρίως γνωρίσει, ἀγαπήσει καὶ θαυμάσει τὸν πραγματικὸ Μιχαηλίδη, τὸν ἐπικὸ βάρδο, τὸν ἀγνὸ Κυπριῶτη, τὸν πηγαῖο, τὸν καθαρὸ ποιητῆ. Τώρα ξετυλίγονταν μπροστά μου ἕνας ἄλλος Μιχαηλίδης, ἐντελῶς διαφορετικὸς. Ἐνας Μιχαηλίδης πού νόμιζες πῶς φοροῦσε τὰ σκολιανά του, κάτι ροῦχα πού οὔτε νὰ τὰ φορέσῃ ἤξαιρε, οὔτε τοῦ πήγαιναν καθόλου, πουδραρισμένος, φρεσκοξυρισμένος, μημουαπτικός, μόνο τὸ μονόκλ τοῦλειπε, θαρρεῖς, ἕνας Μιχαηλίδης πού ἀλλιῶς αἰσθάνονταν καὶ σκέφτονταν τὰ πράγματα καὶ ἀλλιῶς τὰ ἔλεγε. Μ' ἄλλα λόγια ὁ καθαρευουσιάνος Μιχαηλίδης. Κι ὅσο τὸν γνώριζα τόσο πιότερα λυπούμουνα. Νά, ἔλεγα, ἕνα τυπικὸ παράδειγμα, ἀπὸ τὰ πιὸ ἀνάγλυφα, τοῦ χαλασμοῦ πού ἔφερνε στὶς ψυχές ἢ ξεραῖλα τοῦ λογιωτατισμοῦ. Τυπικὸ καὶ τραγικὸ. Τὸ παρήγορο, βέβαια, εἶναι ὅτι ὁ Μιχαηλίδης δὲν παρεδόθηκεν ὀλόκληρος στὸν ἐχθρό. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιητικὰ του ὁράματα, τὰ πιὸ γενναῖα, τὰ ζοῦσε τόσο ἔντονα τόσο πηγαῖα μέσα του ὥστε δὲν δέχτηκαν μὲ κανένα τρόπο νὰ μεταφραστοῦν. Τόλμησαν νὰ παρουσιαστοῦν, ὅπως γεννήθηκαν, καὶ αὐτὰ εἶναι πού δοξάζουν τὸν πατέρα τους καὶ θὰ κρατήσουν, πρέπει νὰ κρατήσουν, τὸ ὄνομά του στὸν ἑλληνικὸ Παρνασσό. Μόνο οἱ λόγιοι σήμερα ξαίρουν ὅτι ὁ Πετράρχης ἔγραψε, καὶ μάλιστα τὰ περισσότερα καὶ μεγαλύτερά του ποιήματα Λατινικά. Μὰ ἐκεῖνα πού τὸν δόξασαν εἶναι τὰ λιγώτερα, τὰ γραμμένα στὴν περιφρονημένη τότε Ἰταλικὴ γλῶσσα. Ἔτσι ξεχάστηκε καὶ γιὰ μᾶς ὁ καθαρευουσιάνος Μιχαηλίδης καὶ μόνος

ζει και θα ζη ο πηγαίος, ο άγνος Κυπριώτης ποιητής. Πολλές φορές πήγα να πω πως ο Μιχαηλίδης αυτός είναι ένας έξελιγμένος ποιητάρης.

Ούτε ο Μιχαηλίδης, ούτε ο Λιπέρτης, πολύ λιγώτερο τούτος, είναι έξευγενισμένοι ποιητάρηδες. Είναι ποιητές. Βύζαξαν, βέβαια, πλούσια την Κυπριακή λαϊκή μουσα, μα δεν είναι άπρόσωποι και άνωθυμοι ύποτακτικοί της. Ήπιαν τὸ νερό του τόπου των. Αυτό μόνο. Τὸ ὕλικό τὸ χρησιμοποίησαν ἐλεύθερα, δημιουργικά, συνειδητά. Δὲν εἶναι ἀντίλαλοι τῶν κοινῶν ἤχων, ἀλλὰ πλαστοουργοὶ δικῶν τους σκοπῶν ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἤχους. Τὸ μέτρο τῆς δυνάμεώς του, στὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης του, ὁ Μιχαηλίδης τὸ ἔδωσε, ὅπως ὅλοι νομίζω πιστεύομεν, με τὸ ἔπος του: «ἡ 9ῃ Ἰουλίου τοῦ 1821». Σ' αὐτὸ φαίνεται ὁ ἐπικός, γιατί αὐτὸ κυρίως ἦταν νομίζω, κι ἄς μὴν τὸ εἶχε ξεκαθαρίσει κι ὁ ἴδιος μέσα του με ὄλες τίς σπουδαῖες ἀρετές του. Ὅσες φορές διάβασα τὸ ποίημα αὐτὸ με συγκίνησε, ὄχι βέβαια μονάχα γιατί εἶναι πατριωτικὸ, ἀλλὰ κυρίως ὡς ἔργο τέχνης. Ἐπικό, τὸ καθαρῶτερο, ὅσο ξαίρω, ἐπικό νεοελληνικὸ ποίημα. Ὑψηλὰ σοφὸ καὶ συγκρατημένο. Ἡ διήγησις τρέχει ἀβίαστα καὶ φυσικά. Διαβάζοντάς το, ὅπως ὅταν διαβάζεις τὸν Ὅμηρο, ξεχνᾷς τελείως τὸν ποιητὴ. Εἶσαι διαρκῶς βυθισμένος στὸ ποίημα, σὰν νὰ εἶναι δικό σου ὄραμα. Κι αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερο γνώρισμα τοῦ ἐπικοῦ. Πουθενὰ δὲ σκοντάφτεις σὲ παθιάρικους ρωμαντικούς πλατυασμούς. Στὸ ποίημα αὐτὸ κυριαρχεῖ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπικὴ ὑγεία. Δὲν ξεχνῶ πῶς ὁ Μιχαηλίδης ἔδειξε με τὴν «Ἀνεράδα» του, τὸ λυρικότατο καὶ βαρύτατο αὐτὸ τραγούδι, σπάνια λυρικά χαρίσματα, μα πιστεύω πῶς ὁ κυρίαρχος τόνος τοῦ ἔργου του εἶναι ὁ ἐπικός καὶ γι' αὐτό, αὐτὸν θέλησα νὰ θυμίσω. Καὶ σκέπτομαι τώρα. Τέτοια ἀριστουργήματα πρέπει ὁ ἄλλος Ἑλληνισμὸς νὰ τὰ ἀγνοῇ; Ἀλλὰ καὶ στὴν Κύπρον τὴν ἴδια δὲν πρέπει τὰ ἔργα αὐτὰ νὰ εἶναι σὲ κάθε μέγαρο ἢ σὲ κάθε καλύβα; Ἡ λογοτεχνικὴ κίνησις πού τόσο ἱκανοποιητικὰ διευθύνουν τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» θὰ πρέπει νὰ φιλοδοξήσῃ νὰ ὀργανώσῃ μιὰ Κυπριακὴ βιβλιοθήκη πού νὰ περιλάβῃ σὲ ἐκδόσεις φιλολογικῆς τὰ μεσαιωνικὰ καὶ νέα Κυπριακὰ τραγούδια, καὶ τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα ἔργα τοῦ Μιχαηλίδου, τοῦ Λιπέρτη, τοῦ Νικολαΐδου καὶ ἄλλων. Πρέπει νὰ γνωρίσουν ὅλοι ἐδῶ τὴ λογοτεχνικὴν Κύπρον. Ἔτσι οἱ πόνοι τῆς καὶ οἱ καῦμοί τῆς, τὰ ὄραματα καὶ οἱ ἐλπίδες τῆς θὰ ξαναγίνουν με τὸν καλύτερον τρόπο καὶ δικὰ μας ὄραματα καὶ ἐλπίδες. Εἶναι πολῦτιμο ἔθνικὸ ἔργο αὐτό.

Θεσσαλονίκη, 1936.

Β. ΤΑΤΑΚΗΣ.

ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ Β. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Τὸ μάθημα τῶν Νεοελληνικῶν, ἐδῶ στὴν Κύπρο, ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα, μόλις τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔτυχε τῆς προσοχῆς πού ἔπρεπε νὰ τύχει. Ἄλλοτε ἡ διδασκαλία τοῦ περιορίζονταν στὴν ἀνάγνωση ἑνὸς πεζοῦ ἢ ἐμμέτρου λογοτεχνήματος, τὴν ἐρμηνεία τῶν ἀγνώστων λέξεων καὶ ἴσως τῆ συγκεφαλαίωση τοῦ περιεχομένου καὶ τῆ σύντομη βιογράφηση τοῦ συγγραφέα. Ἐννοεῖται πὼς ὁ ἐπιπόλαιος αὐτὸς τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τῶν Νεοελληνικῶν, ἐχτὸς ἀπὸ τὴ μηχανικὴ ἀποστήθιση μερικῶν ὠραίων ἴσως φράσεων καὶ λέξεων, δὲν ἀπέβλεπε σὲ καμμιάν ἄλλη παιδευτικὴν ἐνέργεια, ἐνῶ τούταντίον ἔκαμνε τὸ μάθημα βαρὺ καὶ φορτικὸ καὶ προδιέθετε τοὺς νέους δυσμενῶς γιὰ τὴν πεζογραφία καὶ τὴν ποίηση.

Σήμερα τὰ πράματα ἔχουν ἀλλάξει πιά σημαντικὰ, καὶ τὸ μάθημα τῶν Νεοελληνικῶν θεωρεῖται σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα μαθήματα γιὰ τὴν ἐθνικὴ, τὴν ἀνθρωπιστικὴ καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἐν γένει διαπαιδῶση τῶν νέων. Τὸ παιδὶ στὴν πιὸ εὐπλάστη ἡλικία τῆς ζωῆς του, θάρθει μέσα ἀπὸ ἓνα ποίημα, ἓνα διήγημα, ἓνα ἔργο τέχνης γενικὰ, σὲ ἄμεση ἐπαφῆ μὲ τὶς ἀνώτερες ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίες τῆς φυλῆς του, τῆς ἐποχῆς του, τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, καὶ θὰ γνωρίσει καλύτερα τὸν ἐσωτερικὸ ἠθικὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ μεγάλη καὶ ἀκένωτη χαρὰ τῆς δημιουργίας. Θὰ μπορέσει νὰ ἐξαρθῆ σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο, καὶ νὰ ἐχτιμήσει τὴν ὁμορφιά, ὅπως τοῦ προσφέρεται μέσα στὴν τέχνη, γιὰ νὰ μπορέσει ὑστερώτερα νὰ τὴν ἀντιληφθεῖ καὶ νὰ τὴ νιώσει παντοῦ ὅπου ὑπάρχει τριγύρω του, μέσα στὴ φύση, τὴν κοινωνία, τὴ θρησκεία, τὴ διάνοηση, τὸν ἀνθρώπο...

Ἡ Τέχνη ὅμως γιὰ νὰ ἐπιδράσει στὴ ψυχὴν ἑνὸς ἀνθρώπου πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰχεῖ τὸν χαραχτήρα, τὴ σφραγίδα τοῦ τόπου του καὶ τῆς φυλῆς του. Πρέπει δηλαδὴ μὲ ἄλλα λόγια νὰ εἶναι «ἐθνικὴ». Ἡ ψυχὴ τῆς φυλῆς μιλάει ἀπὸ τὰ βῆθη τῶν αἰώνων. Ὁ ἀστάθμητος παράγων τῆς κληρονομικότητος βαρύνει στὴ ζυγαριὰ τῆς ζωῆς περισσότερο ἀπ' ὅλες τὶς ἐπίκτητες ἐξωκλιματικὰς μας ἰκανότητες. Τὸ τραγούδι μας, ἡ χαρὰ μας, ὁ πόθος μας, ἡ λαχτάρα μας, ὅπως ἐκδηλώνονται σήμερα, δὲν εἶναι, παρά τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρᾶς γενεαλογικῆς προεργασίας, ὁ συντελεστὴς τῶν συναισθημάτων χιλιάδων γενεαλογικῶν προγόνων πού ἐμόρφωσαν τὴν οἰκογένεια, τὸ ἔθνος, τὴ φυλὴ. Τὸν πολιτισμὸ τῶν ἄλλων, τῶν Ἑλλήνων τῶν Γάλλων, τῶν Εὐρωπαίων, δὲν εἶναι δυνατὸ ποτὲ νὰ τὸν ἀφομοιώσουμε χωρὶς μεγάλο κόπο καὶ προσπάθεια. Θὰ πρέπει πρῶτα νὰ τὸν «μεταφράσουμε» στὶς συνήθειες καὶ τὶς συνήθικες τῆς ζωῆς μας, ὅπως ἀκριβῶς πρῶτα συλλογιζόμεθα στὴ μητρικὴ μας γλῶσσα τὸ περιεχόμενον

μιᾶς φράσης ἢ μιᾶς ἔννοιας, καὶ ὕστερα τὸ μεταφράζουμε στὰ ξένα. Ὁ ξένος πολιτισμὸς εἶναι ἀσφαλῶς κάτι ποῦ δὲν ἐμοχθήσαμε οὔτε καὶ καταβάλαμε καμμιάν ἐξαιρετικὴ προσπάθεια στὴ δημιουργία του. Πρέπει γι' αὐτὸ ἀπαραίτητα νὰ κουραστούμε, τούλάχιστο στὸ στάδιο τῆς ἀφομοιώσεώς του.

Δὲν ἀποβλέπουμε βέβαια μ' αὐτὸ στὸ νὰ ὑποστηρίξουμε τὸ πνεῦμα τοῦ αὐστηροῦ τοπικισμοῦ. Δὲ θέλουμε ὅμως καὶ νὰ παραβλέψουμε τὴ μεγάλη σημασία τοῦ τοπικοῦ καὶ ἐθνικοῦ παράγοντα, στὸ ζήτημα ἰδίως τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως τῶν νέων. Εἶναι γεγονός ὅτι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ φυλετικὰ καὶ ἐθνικὰ ὅρια γίνονται ὀλοένα ἐλαστικώτερα, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ διεθνισμοῦ ἐξαπλοῦται κάθε μέρα περισσότερο. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη γίνονται «διεθνεῖς». Διεθνεῖς στὴ γενικώτερῃ τους σύνθεσιν. Στὴ γένεσίν τους ὅμως, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν ἀνάλυσίν τους, μένουν ἀκόμη στενὰ συυφασμένες μὲ τίς φυλετικὰς ἰκανότητες καὶ τίς τοπικὰς συνθήκας τῶν ἐπιμέρους δημιουργῶν των. Ὁ κοσμοπολιτισμὸς δὲ στέκει σήμερον παρὰ τὰ φιλολογικὰ μανιέρα. Θὰ περάσουν πολλὰ χρόνια, ἴσως πολλοὶ αἰῶνες ὥσπου γίνῃ πραγματικότης.

Δυστυχῶς ἡ δυναμικότης καὶ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαραχτήρα τῆς φιλολογίας καὶ τῆς τέχνης, ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς μορφωμένους μας τὴν ἀντιλήφθηκαν ἢ θέλησαν τούλάχιστο νὰ τὴν ἐφαρμόσουν σὰν ἀξία «παιδαγωγούσα» καὶ μορφωτικὴ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» ποῦ χρησιμοποιοῦμε στὰ Γυμνάσιά μας, καὶ ποῦναι τὰ ἴδια μὲ κείνα ποῦ χρησιμοποιοῦν καὶ στὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἀκατάλληλα γιὰ χρῆσιν, ἀκόμη καὶ στὸν τόπο τῆς παραγωγῆς τους. Ἀμέθοδα, σταχυολογημένα μὲ προχειρότητα καὶ βία τὰ περισσότερα, ἐλλειπῆ καὶ ἀσυγκρότητα τὰ ἄλλα, μαρτυροῦν ὅτι παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐξέλιξιν, χρειάζεται ἀκόμη ὀργάνωσις καὶ καλλιέργεια τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ κεφάλαιον τῆς παιδαγωγικῆς μας. Ἡ ἀπλή παράθεσις ἀναγνωσμάτων, τὰ σύντομα βιογραφικὰ σημειώματα καὶ τὸ λεξιλόγιον ποῦ ἐπισυνάπτονται συνήθως δὲν εἶναι τὸ ἅπαντον γιὰ ἓνα καλὸ βιβλίον Νεοελληνικῶν. Χρειάζεται πρῶτον κατὰ τάξιν τῆς ὕλης εἰδολογικὴ (αὐτὴ τὴν ἔχουν τὰ περισσότερα) ἢ χρονολογικὴ, κ' ὕστερον εἰσαγωγικὰ σημειώματα γραμματολογικὰ, ἱστορικὰ, αἰσθητικὰ, στιχουργικὰ, καλλοιογικὰ, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ μαθητὴς νὰ ἀποχτήσῃ μιὰ συγκροτημένη ἰδέαν, μιὰ ὀπωσδήποτε ὀλοκληρωμένη ἔννοιαν, μιὰ ἐνότητα τέλους λογικῆς. Ὁ δάσκαλος, κὶ ὅταν ἀκόμη ἔχει ὅλη τὴν ἰκανότητά καὶ τὴν κατάρτισιν, (ἄσε ποῦ σὲ μερικὰς περιπτώσεις ἢ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη γενικὰ τοῦ εἶναι ζητήματα ἐντελῶς ξένα καὶ ἀδιάφορα), καὶ πάλιν δὲν μπορεῖ μόνος νὰ συμπληρώσῃ τὰ χάσματα καὶ νὰ βαδίσῃ μ' ἐπιτυχίαν στὸ σκοπὸν του.

Ὀπωσδήποτε αὐτὰ εἶναι ζητήματα ποῦ πρέπει νὰ ἀπασχολήσουν περισσότερο τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας παρὰ ἐμᾶς.

Γιὰ μᾶς τοὺς Κυπρίους ὅμως προστίθεται κοντὰ στὰ ἄλλα ἀκόμη ἓνα ζήτημα: Τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μελέτης γενικὰ τῆς σύγχρονης ἢ παλαιότερης Κυπριακῆς Λογοτεχνίας. Τὰ χρησιμοποιούμενα ἐγχειρίδια Νεοελληνικῶν δὲν περιέχουν παρὰ μονάχα στίχους Κυπριακῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν, ἢ ἄλλως Κυπριακὰς παραλλαγὰς πανελληνίων λαϊκῶν ἀσμάτων. Καὶ αὐτὸ ὅχι πάντοτε. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Κυπριακὴ Λο-

γοτεχνία άγνοείται δλότελα, και παραμένει έχτος του κύκλου των έγκυκλιών μαθημάτων των Γυμνασίων μας.

Πόσο σημαντικό, επικίνδυνα σημαντικό, είναι αυτό, για τον τόπο μπορεί να φανεύει από το γεγονός ότι των περισσότερων Κυπρίων ή μόρφωση περιορίζεται αποκλειστικά στις σχολικές των γνώσεις, και πολύ λίγες είναι οι περιπτώσεις των νέων εκείνων που συνεχίζουν και μετά την άποφάση του Γυμνασίου τις μελέτες τους. Έδω άκριβώς πρέπει να άναζητηθεί ίσως και η αίτία του περιορισμένου άναγνωστικού κοινού, και του μικρού ένδιαφέροντος που υπάρχει γενικά για τα άνωτερα πνευματικά ζητήματα στην Κύπρο. Πώς θα ένδιαφερθεί ο Κύπριος για τη λογοτεχνία του, άφοδ στις μεγαλύτερες γραμμές της κυριολεκτικά την άγνοεί;

Όσο ξερω έγινε μία προσπάθεια από το φιλόλογο κ. Κλεάνθη Γεωργιάδη για την έκδοση Νεοελληνικών Άναγνωσμάτων, που νά περιέχουν έχτος των άλλων και άντιπροσωπευτικά δείγματα της Κυπριακής Λογοτεχνίας. Η προσπάθεια όμως εκείνη δέν έπραγματοποιήθηκε, και έτσι τα πράγματα έμειναν άκριβώς όπως τα παρουσιάσαμε πιο πάνω. Όσο νά έκδοθούν έν τούτοις τα κατάλληλα βοηθητικά δέ θάπρεπε να μείνουμε στο κεφάλαιο τουτο άδρανεύς. Οι καθηγητές θα μπορούν να δίδουν σημειώσεις στους μαθητές και να ύπαγορεύουν τα σχετικά Κυπριακά κείμενα, τα όποια θα άναλυουν ύστερα και θα ταξινομούν άξιολογικά, όπως άκριβώς και τα άποσπάσματα της λοιπής Λογοτεχνίας.

Έκείνος που θάπρεπε ίσως να διδάσκεται άπ' τους πρώτους στα μαθήματα αυτά είναι ο Βασίλης Μιχαηλίδης. Άπό τους πρώτους, όχι μονάχα γιατί είναι χρονολογικά «ο πρώτος ποιητής που χάρηκε η Κύπρος ύστερα από αιώνες πνευματικής νάρκης», όπως γράφει ο βιογράφος του κ. Γιάννης Λεύκης, αλλά γιατί το έργο του δλόκληρο έχει τον ειλικρινή παλμό της Κυπριακής ζωής, το γνήσιον «έθνικό χαρακτήρα», που ώρίσαμε στην άρχή της μελέτης μας αυτής, ως το βασικό και άπαραίτητο παράγοντα της άναπτύξεως και προαγωγής κάθε λογοτεχνίας. Με τη μελέτη του έργου του Μιχαηλίδη ο νεαρός Κύπριος θάρθη σε άμεση έπαφή με τους πόθους, τις άνησυχίες, τα αίσθήματα και τις έπιθυμίες του νησιού του, μ' ότι τέλος άποκαλούμε πνευματικότητα ένός τόπου, και θα γνωρίσει τη ψυχή της πατρίδας του, τη δική του ψυχή.

Η παράδοση είναι από τα μεγαλύτερα στηρίγματα ένός λαού. Όσο πιο ένιαία και άδιάσπαστη είναι η έθνική παράδοση ένός τόπου, τόσο και το έπίπεδο του πολιτισμού είναι άνωτερο, και η έμπιστοσύνη του στο μέλλον σταθερότερη. Η αυτοπεποίθηση και το θάρρος σαν φυλετικές έκδηλώσεις είναι το προίον μακρας και συνεχούς παραδόσεως. Στη δική μας την περίπτωση ο Βασίλης Μιχαηλίδης είναι εκείνος που συνδέει το παρόν με το παρελθόν.

Άνεξάρτητα όμως από την άποψη αυτή ο νεαρός Κύπριος θα άντιληφθεί από τους στίχους των ποιημάτων του Μιχαηλίδη την πεμπουσία της Κυπριακής ψυχής. Μερικά άποσπάσματα της «9ης Ίουλιού» είναι μοναδικά για την ειλικρίνεια των αισθημάτων, το ύφος των ίδεών, και τη στιχουργική τους τελειότητα. Άναφέρω τους στίχους 11-20, όπου η λυρική περιγραφή έναρμονίζεται θαυμάσια με την έπική πνοή και τη μεγα-

λορρημοσύνη τοῦ ὄλου ποιήματος, τοὺς στίχους 41—50, ὅπου τὸ αἶσθημα τῆς αὐταπηνήσεως ἐξυψώνεται εἰς ὑπέρτατον λυρικὸν βαθμὸν, καὶ προπάντων τοὺς στίχους 177—186, οἱ ὅποιοι εἶναι μοναδικοὶ ἴσως ἀπὸ ἀπόψεως ἐπικοῦ μεγαλείου καὶ ἠθικῆς ἐξάρσεως σὲ ὁλόκληρη τῇ Νεοελληνικῇ λογοτεχνικῇ παραγωγῇ.

Ἐχτὸς ὅμως τῆς «ἐθνικῆς» ἀξίας τους¹ τὰ ποιήματα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη πρέπει νὰ μελετηθοῦν στὸ Κυπριακὸ σχολεῖο καὶ ὑπὸ δύο ἄλλες μορφές: 1) τῇ γλωσσολογικῇ, λαογραφικῇ, καὶ 2) τὴν καθαρῇ φιλολογικῇ αἰσθητικῇ τους μορφῇ.

Μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν στίχων τῆς «Χιώτισσας», τῆς «9ης Ἰουλίου» ἢ τοῦποιήματος «Ἡ Κύπρος πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι δὲν εἶναι Ἑλληνική», ὁ Κύπριος μαθητῆς θὰ ἀποχτήσει τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσει τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐτυμολογία πολλῶν Κυπριακῶν λέξεων, καὶ νὰ γνωρίσει ἓνα σωρὸ παραδόσεις, παροιμίες, ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, ποὺ σήμερα κινδυνεύουν πιά νὰ ἐξοβελισθοῦν καὶ νὰ χαθοῦν ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν Κυπριακὴ ζωῇ. Ἡ σημασία τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἐξαιρετικῇ καὶ ἀπὸ μιᾶς ἄλλης ἀπόψεως: Ὁ νεαρὸς Κύπριος θὰ μπορέσει με τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἐχτιμήσει τὴν ἐπίδραση τῶν ξένων στοιχείων στὴ ζωῇ τοῦ τόπου, καὶ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἀξία μερικῶν κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τῆς σύγχρονης Κυπριακῆς ζωῆς.

Καὶ ἀπὸ τὴν καθαρῇ, τὴν αἰσθητικῇ τους ὅμως πλευρᾶ μερικοὶ στίχοι τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη δὲν εἶναι κατώτεροι ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους ποὺ περιλαμβάνονται σὲ σχολικὰ ἀναγνώσματα καὶ ἀνθολογίες. Ἡ λεπτὴ λυρική πνοή, ἡ ποιητικὴ εἰκόνα οἱ παρομοιώσεις, οἱ ἀντιθέσεις, οἱ μεταφορές, τὸ κοσμητικὸ ἐπίθετο, ὁ ρυθμὸς, ἡ ἄψογη τέλος τεχνικὴ τοῦ στίχου εἶναι προσόντα ποὺ ἀπαντοῦν στοὺς περισσότερους Κυπριακοὺς ἰδίως στίχους τοῦ Μιχαηλίδη, καὶ μποροῦν θαυμάσια νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης καὶ τεχνοκριτικῆς ἀναπτύξεως. Ἄν κοντὰ σ' αὐτὰ προστεθεῖ καὶ τὸ ἠθικὸν κάλλος τῶν ἰδεῶν, στὰ ποιήματα ἰδίως ποὺ ἀναφέραμε πιὸ ἀπάνω, τότε θὰ φανεῖ πολὺ παράξενο γιὰ τὸν Κύπριον μαθητῆς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν «Ἐρωτόκριτο» τοῦ Κορνάρου ἢ τὸν «Ὀρκο» τοῦ Μαρκοῦ νὰ μὴ διδάσκεται καὶ τῇ «Χιώτισσα» ἢ τὴν «9ῆ Ἰουλίου» τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη.

Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Μιχαηλίδη μπορεῖ εὐκολὰ νὰ διαιρευθεῖ σὲ ἐπικό, λυρικό, διδακτικὸ καὶ σατυρικὸ. Μιὰ σχολικὴ ἀνθολογία θὰ μπορούσε θαυμάσια νὰ περιλάβει δείγματα καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν εἰδῶν τῆς ποίησης τοῦ Μιχαηλίδη.

Τὰ ἀποσπάσματα τῆς «9ης Ἰουλίου» ποὺ ἀναφέραμε πιὸ ἀπάνω εἶναι ἐξαιρετικοὶ στίχοι ἐπικοῦ μεγαλείου καὶ ἐμπνεύσεως. Ἐπανερχόμεθα ἰδίως στοὺς 10 δευτέρους στίχους, ὅπου οἱ ποιητικὲς εἰκόνας ἀναπτύσσονται μὲ τόση ζωηρότητα καὶ χάρη, ποὺ ἐγγίζουσι σχεδὸν τὰ ὅρια τῆς τελειότητος:

Σιανεμιά, δὲν ἄκουες δεντροῦδιν νὰ ταράξη
μῆτε τοῦ σκύλλου λαξιμον, μὲ πετεινὸν νὰ κράξη!
Ἦτουμ μιὰ νύχτα μουλλωτή, μιὰ νύχτα μουρρωμένη,
ποῦ θάρηες πῶς χώννεται ποῦ τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν.

1. Στὴ μελέτη αὐτῇ δὲν ἐξετάζεται ἡ πατριωτικὴ πλευρᾶ τῶν ποιημάτων τοῦ Μιχαηλίδη, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς χαρακτηριστικώτερες.

Ἡ εἰκόνα τῆς ὑποῦλης γαλήνης ποῦ προηγεῖται κάθε μεγάλης καταστροφῆς, ἡ ποιητικὴ προέχταση τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων στίς φυσικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, δὲν μποροῦσαν φαντάζουμαι νὰ ἀποδοθοῦν τελειότερα. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ συγκρατημένη γαλήνη τῆς μορφῆς, ἡ ὁποία παρακολουθεῖ καὶ ἐνισχύει τὸ περιεχόμενο τῶν στίχων, ἡ ἐπιγραμματικότης τῶν χαρακτηρισμῶν καὶ ἡ βαθμιαία ἐπίταση τῶν ἐντυπώσεων μὲ τὴν παράθεση τῶν διαδοχικῶς ἰσχυροτέρων κοσμητικῶν ἐπιθέτων, «μουλλωτὴ» καὶ «μουρρωμένη». Τέλος ἡ μεταφορικὴ εἰκόνα τῆς μέρας τῆς 9ης Ἰουλίου ποῦ προσπαθεῖ νὰ διαφύγει τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ, ἐνισχύει τὴν ὅλη ἐντύπωση καὶ χαρακτηρίζει ὀλόκληρη τὴ σύνθεση.

Ἐχτὸς ὅμως ἀπὸ τοὺς στίχους 11 – 20, 41 – 50 καὶ 177 – 186 ποῦ ἀναφέραμε καὶ πρὶ πάντων, ἀξιοσημείωτη γιὰ μιὰ μαθητικὴν ἀνθολογία εἶναι ἐπίσης οἱ στίχοι 71 – 90, 245 – 250 κλπ.

Ἡ νύχτα πικρὸν ἀρκίνησεν περίτου ν' ἀναρκῶννη,
 ἐγίνην ἡ ἀνατολὴ κροκότινη περίτου,
 ἄρχεφεμ πικρὸν τὸ Σάββατον νὰ πικροξημερώννη
 Κι ἀκούσθηκεν τοῦ ξύλενου σημάντρου ἡ φωνὴ του.
 Ἐξέβην ὁ Κυπριανὸς μὲ κείνον τὸν καμὸν του,
 κι ἐπῆεν εἰς τὴν ἐκκλησιὰν καὶ βάλλει τὸς σταυρὸν του,
 κ' ἦτουν ὅσον κι ἐκάμασιν ἀρκὴν τῆς Λειτουργίας,
 κ' ἐστάθηκεν περίλυπος καὶ σγιὰν νὰ διαλοῖσθην,
 κ' ἐπῆεν κι ἐγονάτισεν ὀμπρὸς τῆς Παναγίας
 καὶ κάτι ἐψουψοῦρισεν κι εὐτὺς ἐκλαμουρίσθην.

Ἡ λεπτὴ συγκίνηση τῶν στίχων αὐτῶν, ἡ λυρικὴ περιγραφή τῆς ἀνατολῆς καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἀφήγηση τῶν κινήσεων τοῦ Κυπριανοῦ μὲ τὴ συχνὴ ἀναδίπλωση τοῦ συμπληκτικοῦ συνδέσμου δὲν μποροῦν παρὰ νὰ συγκινήσουν καὶ νὰ ἐπιδράσουν δημιουργικὰ ἀπάνω στὴν ἀσχημάτιστη ἀκόμη παιδικὴ ψυχὴ.

Δείγματα τῆς λυρικῆς ποιήσεως τοῦ Μιχαηλίδη μπορεῖ ὁ ἀνθολόγος νὰ συναντήσῃ στὴ «Χιώτισσα» ἰδίως, προκειμένου γιὰ Σχολικὰ ἀναγνώσματα, καὶ τὴν «Ἀνεράδα» :

Ἡ Τρίτ' ἔν μέρα καταραμένη
 κ' ἦτουν ἡ μέρα τὸν' τοῦ κακοῦ
 κ' εἶμαστον ἔσσω μας τρυπωμένοι
 ἀπὸ τὸν φόον τοῦ μασιαίροῦ
 καὶ μὲ τὸν φόον εἰς τὴν καρχιάν τους
 οἱ λὰς ἐβκῆκαν εἰς τὴδ δουλειάν τους
 ποῦ τὸν καιρὸν τῆς Λαμπρῆς ποῦ, κάμαν
 κεῖν' τὰλλησμόνητον μακελειὸν
 ποῦ τότες ἐμ μας λείπει τὸ κλάμαν
 πάντα μὲ πίκρες καὶ νεκαλιόν.

Ἀξιοσημείωτα σ' ὀλόκληρη τὴ Χιώτισσα εἶναι ἡ λεπτὴ αἴσθησις τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ καὶ ἡ τεχνικὴ διάταξη τῆς ρίμας. Παρὰ τὴν τρυφερότητα ὅμως τῶν αἰσθημάτων, καὶ τὴ λεπτὴ συγκίνηση τῶν ἐννοιῶν ὁ Β. Μιχαηλίδης καὶ στὰ λυρικώτερα ἀκόμη ποιήματά του διατηρεῖ τὴν ἐπικὴν ἀντίληψη τοῦ θέματος καὶ μένει κατὰ βάθος ἕνας ἐπικολυρικὸς ποιητὴς. Τὴν καθαρῶς λυρικὴν Κυπριακὴν ποίηση τὴν ἀνέπτυξε ὕστερῶ-

τερα ὁ Λιπέρτης, πού οἱ συλλογές του περιέχουν ἴσως ἀντιπροσωπευτικώ-
τερα δείγματα καθαρῆς Κυπριακῆς λυρικήσ ποιήσεως ἀπό τίς συλλογές
τοῦ Μιχαηλίδη.

Θά μπορούσαμε ἀκόμη ν' ἀναφέρουμε τὰ ποιήματα «Μιά ἐπιστολή
εἰς Κυπριακὴν Διάλεκτον», «Αἱ διαίρέσεις καὶ αἱ κοινωναίαι», καὶ «Μὲ λύ-
πην καὶ ἀγανάκτησιν πολλὴν ὁ στόμαχος λαλεῖ στὴν κεφαλὴν» σάν ἀξιό-
λογα δείγματα διδακτικῆς καὶ σατυρικῆς ποιήσεως. Ὁ σκοπός μας ὅμως
δὲν εἶναι σήμερα νὰ ἐξαντλήσουμε τὸ θέμα μας, ἀλλὰ νὰ κάμουμε μο-
νάχα μερικὲς νύξεις γιὰ τὸ τόσο σοβαρὸ αὐτὸ ζήτημα, πού ἐλπίζουμε
ὅτι σύντομα θά ἐχτιμηθῆ καὶ θά προσεχτῆ ὅσο τοῦ ἀρμόζει.

Τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι
εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἐθνικοὺς θησαυροὺς τοῦ νησιοῦ μας.
Τὸ θησαυρὸ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ μελετήσωμε, νὰ τὸν ἐκμεταλλευτοῦμε καὶ
νὰ τὸν μεταδώσουμε στὴ νέα γενεὰ σάν ἕνα πνευματικὸ σύμβολο καὶ
μιὰ ἱερὴ παρακαταθήκη.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Ἄπεστήθισα ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπικολυρικοῦ ἀριστουργήματος
τοῦ Μιχαηλίδη, ἢ «9 Ἰουλίου. Μὲ τὸ ἀριστοτέχνημα ἐτοῦτο κατὰ τὴν
γνώμην μου μόνον οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» τοῦ Σολωμοῦ, ὁ
«Ὀρκος» τοῦ Μαρκοῦ καὶ ὁ «Φωτεινός» τοῦ Βαλαωρίτη θά μπορούσαν
νὰ συγκριθοῦν.

Ἡ «9 Ἰουλίου» εἶναι ἄρτιον καὶ συμπληρωμένον ἔργον. Μεγαλό-
πνευστο στὴν σύλληψη καὶ ἀριστοτεχνικὸ στὴν ἐκτέλεση. Ἡ δραματικό-
τητα καὶ ἐνάργεια τῶν περιγραφικῶν του στοιχείων, ἢ πρωτοτυπία τῶν
εἰκόνων, οἱ φιλοσοφικὲς σκέψεις πού διανθίζουν τὸ πολύπτυχο ἔργον, ἢ
πλούσια καὶ ἀβίαστῃ ρίμα καὶ τέλος ἢ ἀρχιτεκτονικὴ του τὸ καθιστοῦν
ὑπόδειγμα καὶ μεγάλον πίνακα ἐπικολυρικήσ συνθέσεως. Καὶ εἶναι
πραγματικὸ θαῦμα πῶς κατάρθωσεν ὁ ποιητὴς χωρὶς προηγούμενο ὑπό-
δειγμα καὶ ντοκουμέντο Κυπριακῆς ντοπιολαλιᾶς νὰ δώσῃ τέτοια ὄριμο
ἔργο καὶ γλώσσα καμινωμένη στὴν φωτιὰ σπανίας καλαισθητικῆς ἀντιλή-
ψεως. Τὸ δυστύχημα εἶναι πῶς τὸ ἔργο αὐτὸ τιμῆ καὶ δόξα τῶν Κυ-
πριακῶν γραμμάτων ἐξ αἰτίας τῆς γλώσσας του μένει ἀγνοημένο ἀπὸ
τὸ μεγάλο ἑλληνικὸ κοινὸ πού καταπίνει κι ἀνέχεται καρτερικὰ τίς
λεγεῶνες τῶν στιχουργημάτων πού ξεφουρνίζουν κάθε μέρα οἱ κατώ-
τεροι ποιητές!

Ὁ Μιχαηλίδης οὔτε καὶ στὴν πατρίδα του δὲν προσέχτηκεν ὅσο
τοῦ ἄξιζε. Γι' ἀντίρροπο φαίνεται δοξολογιέται ἐκεῖ κάτω ὁ Λιπέρτης
πού ἡ δουλειὰ του δὲν εἶναι παρά ὠχρὸς ἀντίλαλος καὶ μίμηση τοῦ
ἔργου τοῦ Μιχαηλίδη.

Ὁ τελευταῖος παρουσίασεν ἕνα τεράστιον Μιχαλαγγελικὸν πίνακα
ἐνῶ ὁ Λιπέρτης μὴν ἀκουαρέλλα! Ὡστόσο θάξιζε μεγαλείτερης προσο-
χῆς ὁ ἄτυχος ποιητὴς πού πρέπει νὰ καταλάβει τὴν θέση πού τοῦ ἄξιζει,
στὸ κεφαλόσκαλο τῶν Κυπριακῶν γραμμάτων.

Ἄθῆνα Ἄπρίλης 1935.

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ Β. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Ι. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

Πάνε να περάσουν εκατόν ολάκαιρα χρόνια από τόν καιρό πού ζούσε στο Δάλι και βρισκόταν στην άκμή τής ηλικίας του ο **Παπαχρύσανθος Οικονόμος**, μιὰ πολύ σεβαστή κι επιβλητική μορφή στο χωριό του και στα γειτονικά χωριά.

Στή σκηνή τής Ιστορίας τοῦ χωριοῦ του φανερώνεται τό 1841. Ἦταν τότε Οἰκονόμος καί πρωτοστάτησε στό κτίσιμο τής ἐκκλησίας τοῦ **Ἁγίου Ἀνδρονίκου** (καί Ἀθανασίας). Πρωτύτερα ἡ ἐκκλησία αὐτή ἦταν μικρότερη στήν ἴδια θέση κι ἐπειδὴ δέν ἦταν ἀρκετὴ γιά τόν ἐκκλησιασμό τῶν κατοίκων, τὴν μεγάλωσαν. Βάλανε ὅλοι οἱ κάτοικοι τὴν συνδρομὴ τους μὲ τὴν παρακίνηση τοῦ Παπάκονομου—μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶναι γνωστός ὡς τὰ σήμερα—κι ἄρχισε ἡ δουλειά. Ὁ Παπάκονομος ἐπιστάτοσε. Τὰ χρήματα πού μαζεύτηκαν ἀπὸ συνδρομὴ δέν ἔφτασαν κι ὁ Παπάκονομος ἀναγκάστηκε νὰ βάλῃ ἀπὸ τὰ δικά του. Πούλησε μάλιστα κάτι χωράφια ποῦχε στοῦ δρόμο Νήσου-Λευκωσίας σὲ πλούσιους Τούρκους τοῦ Δαλιοῦ καί ξόδεψε τὰ χρήματα πού πήρε γιά νὰ τελειώσῃ τὴν ἐκκλησιά.

Ἡ ἐκκλησιά αὐτὴ εἶναι μονόχωρη, στενομάκρουλη γοτθικοῦ ρυθμοῦ μὲ τὴν κυρία εἴσοδο στοῦ νότιο τοῖχο. Ἡ θύρα προστατεύεται ἀπὸ τὴ βροχὴ μὲ μιὰ ἀψίδα. Κάτω ἀπ' αὐτὴν εἶναι μιὰ πλάκα πού λέει :

ΙΔΑΛΙΟΝ 1841

ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΧΙΛΙΟΣΤΩ ΟΚΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΩ
ΠΡΩΤΩ ΕΚΤΙΣΤΗ Ο ΠΑΡΟΝ ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΙΑΣ
ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΠΙΣΤΑΤΟΥΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΤΑΠΙΝΟΥ ΚΑΙ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ ΠΑΠΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΕΞ ΟΥ
ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΟΙΣ ΚΤΗΜΑΣΙ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΣΙΝ ΕΔΟΘΗΣΑΝ ΠΡΟΣ
ΔΙΟΡΘΩΣΙΝ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ... (Στὰ τελευταία μερικὲς λέξεις δὲ
διαβάζονται γιὰτὶ χάλασε ἡ πλάκα.)]

Ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἀψίδα ἔνα μικρὸ ἀνάγλυφο (ὕψος 0,45) παριστάνει τὸν Παπάκονομο μὲ καλογηρίστικο σκοῦφο καί ράσα. Εἶναι ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ Παπάκονομου.

Στὸν βόρειον τοῖχο, κάτω ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἀψίδα, στοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ, εἶναι ζωγραφισμένη μιὰ μεγάλη εἰκόνα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Κρατεῖ στοῦ δεξιῦ χέρι ρομφαίαν καί στ' ἀριστερὸ τὴν ψυχὴ ἑνὸς πεθαμένου. Δίπλα ἐκεῖ στήν ἀριστερὴ γωνιά εἶναι μιὰ ἄλλη εἰκόνα πού

δείχνει ένα παπά με τὸ καλυμαύχι καὶ τὰ ράσα γονατιστό. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του εἶναι μιὰ ἐπιγραφή πού λέει «... μὴ παύση ἰκετεύων ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ δούλου σου» καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια: «εὐξασθε Ἄρχι-στράτηγε ὑπὲρ τοῦ δούλου σου Χρυσάνθου Οἰκονόμου τῆς κόμης ταύτης 1856».

Τὲς ἐπιγραφὲς αὐτὲς τὲς ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ Παπακονόμος ὅπως λένε μερικοὶ γέροι χωρικοί. Ἐνας μάλιστα μᾶς εἶπε πὼς ζωγράφησε ὁ ἴδιος τὴν εἰκόνα ἐκεῖ, μὰ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἄλλη μαρτυρία πὼς ὁ Παπάκο-νομος εἶχε σχέση μετὰ τὴ ζωγραφικὴ.

Σὲ μιὰ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου διαβάζομε: «Δέησις τοῦ δού-λου σου Χρυσάνθου ἱερ. μετὰ παντός τοῦ οἴκου αὐτοῦ ΑΩΞΔ Χυ (1864).

Τὸ ἀρχικὸ ὄνομα τοῦ Παπάκονομου ἦταν *Χριστόδουλος*, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παπάκυριακος, γέρος 80 χρονῶν, μὰ χήρεψε πολὺ ἔνωρις χωρὶς ν'ἀποχτήσῃ παιδιὰ κι ἀργότερα πού ἔγινε Οἰκονόμος ὠνομάστηκε Χρυσάνθος. Ἄφοῦ ὅμως τὰ 1841 ἦταν Οἰκονόμος θὰ πῆ πὼς χήρεψε πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτό. Ἄν ἦταν τότε (1841) 30—40 χρονῶν θὰ πῆ πὼς γεν-νήθηκε στὰ 1800—10. Τὰ γράμματα τᾶμαθε στὸν πρωτοπαπὰ Λεόντιον τοῦ Δαλιοῦ, παππού τοῦ σημερινοῦ Παπαλεόντιου. Ὅταν ἦταν Κονό-μος ζοῦσε μετὰ μιὰ «καλορκά», ὕστερα τὴν ἔδιωξε (ἄλλοι λένε πὼς τὴν πάντρεψε) καὶ πῆρε μιὰ ἄλλη πού λεγόταν Μαρία κι ἦταν ἀπὸ τὸ Πα-λαϊκύθρο. Στὰ τελευταῖα τὴν ἔδιωξε κι αὐτὴν καὶ ζοῦσε μονάχος του ἔχοντας τοὺς συγγενεῖς του γιὰ κάθε βοήθεια πού χρειαζόταν.

Στὰ 1854 εἶχε ἀναβῆ στὸν Ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ὁ Μακάριος. Μιὰ ζωερὴ κίνηση ἐκπαιδευτικὴ ἄρχισε τότε νὰ φανερώνεται ὄχι μονάχα στὲς πόλεις μὰ καὶ στὰ μεγάλα χωριά κι αἰτία αὐτῆς τῆς κίνησης ἦταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, δίνοντας τὸ σύνθημα μετὰ τὲς ἐπιστολὲς του στοὺς Μη-τροπολίτες, τοὺς Γουμένους καὶ στὲς κοινότητες¹⁾.

Ἡ κίνηση αὐτὴ δὲν ἀφῆκε ἀσυγκίνητο τὸν Παπάκονομο. Γι' αὐτὸ τὸν βλέπομε στὰ 1858 στὲς 23 τοῦ Γενάρη νὰ γράφῃ αἴτηση ἀπὸ μέ-ρους τῶν χωριανῶν του στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο καὶ νὰ ζητᾶ δάσκαλο γιὰ τὸ Δάλι²⁾. Ἀπὸ τὲς πληροφορίες πού ἔχομε καταλαμβαί-νομε πὼς ὡς τότε ἔκανε αὐτὸς τὸ δάσκαλο ἀνεπίσημα στὸ σπίτι του καὶ στὰ χωράφια ὅπως συνήθιζαν ὄλοι παπάδες-δασκάλοι ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἦθελε ὅμως μεγαλύτερα πράματα καὶ γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ του παρεχώρησε πρῶτα τὸ σχολικὸ χτίριο κι ὕστερα ἔκανε καὶ τὴν αἴτηση. Τὸ σχολικὸ χτίριο ἦταν ἓνα δικό του δωμάτιο δίπλα στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἀνδρονίκου, πού ἀργότερα μεγάλωσε ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ του πλευρὰ καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ σχολεῖο τοῦ χω-ριοῦ ὡς σήμερα.

1). Βλ. Λοῖζου Φιλίππου. Τὰ Ἑλλην. Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Λευκωσίᾳ 1930 τόμ. Α', σελ. 100 καὶ παρακάτω, καὶ: Ἱ. Περι-στιάνη: Ἱστορία τῶν ἑλλην. γραμμάτων ἐν Κύπρῳ, ἐν Λευκωσίᾳ 1931 σελ. 74.

2). Τοῦτο τὸ ἔγγραφο ὑπάρχει ἀνέκδοτο στὴν Ἀρχιεπισκοπῇ (Λ. Φιλίππου τόμ. Α', σελ. 222 καὶ Ἱ. Περιστιάνη σελ. 155 στὰ παραπάνω ἔργα τους).

Ἡ φήμη του ὡς γραμματισμένου ἔφτανε καὶ στὰ περίχωρα καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τῆ Νήσου. Πέρα Χωρκόν, Ἀλάμπρα, Λύμπια, Ποταμίᾳ³⁾ ἔρχονταν μαθητὲς κοντά του. Ἀναγκάστηκε ὁμοῦς στὰ 1858, γιὰ τὸ γενικότερο καλὸ, νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ πετύχῃ τὴν λειτουργία ταχτικοῦ σχολείου. Πρῶτος δάσκαλος διορίστηκε κάποιος Κουτσαλέξανδρος ποὺ ἔκανε καὶ τὸν ἀριστερὸ ψάλτη στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ -χωριοῦ⁴⁾. Δυὸ χρόνια ὁμοῦς δούλεψε καὶ στὰ 1860 τὸν ἀντικατάστησε ὁ Παπάκονομος ὡς τὰ 1865.

Στὰ 1860 ποὺ ἄρχισε νὰ κἀνῃ τὸ δάσκαλο ὁ Παπάκονομος, ὁ Κουτσαλέξανδρος ἐγκαταστάθηκε στὸ Δάλι κι ἔκανε τὸ δάσκαλο σπίτι του. Παίρνοντας λιγώτερα διδάκτρα βρῆκε μερικὰ παιδιὰ, ἐκτός ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ φοιτοῦσαν στὸ σχολεῖο τοῦ Παπάκονομο. Τέτοιος ἦταν ὁ Παπῶκυριακος Παρασκευᾶ, γέρος 80 χρονῶν, ποὺ ἔμαθε κοντά του τὰ γράμματα στὰ 1863-66 καὶ ποὺ μᾶς ἔδωκε πολλὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Παπάκονομο. Ὁμοῦς στὸ χωριὸ δὲ ζῆ κανένας σήμερα ἀπὸ κείνους ποὺ ἔμαθαν τὰ γράμματα στὸν Παπάκονομο. Οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ γεννήθηκαν ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ δὲν μποροῦσαν βέβαια νὰ ἦσαν μαθητὲς τους. Θυμοῦνται ὁμοῦς τὸν Κουτσαλέξανδρο ἐπειδὴ ἔκανε τὸ δάσκαλο σπίτι του ἀργότερα καὶ μερικοὶ ἦταν τότε μαθητὲς του. Ἦταν ἀπὸ τῆ Σκάλα κι εἶχε ἀδερφοτέχνο του τὸν Ἐγγραφο, πατέρα τοῦ Μενέδημου Εὐστρατίου, ὅπως λένε.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς ὁ Παπάκονομος ἦταν δάσκαλος στὰ 1860, γιὰτὶ σώζεται στὴν Ἀρχιεπισκοπῇ ἓνα δικό του ἔγγραφο (23 τοῦ Γενάρη 1860)⁵⁾. Εἶναι ἀπάντηση στὴν ἐρευνα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου ποὺ ἔκανε τότε γιὰ νὰ πληροφορήσῃ τὸν Πασᾶ τῆς Κύπρου πόσα σχολεῖα λειτουργοῦν σ' ἄλλην τὴν Κύπρο κτλ. Ὁ Παπάκονομος λέει πὼς τὸ σχολεῖο τοῦ Δαλιοῦ εἶναι δική του δωρεὰ στὴν ἐκκλησίᾳ, πὼς εἶναι δάσκαλος ὁ ἴδιος κι ἔχει 20 χριστιανόπαιδα κι ἓνα τουρκόπαιδο μαθητὲς⁶⁾ καὶ πὼς παίρνει ἀπὸ κάθε μαθητὴ 150 γρ. μὲ τὴ συμφωνία νὰ τὸν πάρῃ ἀπὸ τὸ ἄλφα ὡς ὅτου νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ γράφῃ ἐλεύθερα. Φαίνεται πὼς ὁ Κουτσαλέξανδρος, ποὺ συστήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο στοὺς κατοίκους ὅταν ζήτησαν δάσκαλο, δὲ φάνηκε ἀρεστός καὶ τὸν ἀντικατάστησαν μὲ τὸν Παπάκονομο στὰ 1860. Στὰ 1865 ἀντικατάστησαν καὶ τὸν Παπάκονομο μὲ τὸν Μιχαὴλ Καλλονάν ἀπὸ τὰ Καμπιά, ἀδερφὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Α' (1849-1854). Ὁ Καλλονὰς ἀκολουθοῦσε τὴν «νέα μέθοδο» ἐνῶ οἱ προκάτοχοί του δίδασκαν τὰ «κοινὰ» γράμματα. Δίδαξε στὸ Δάλι ἀπὸ τὰ 1865-72⁷⁾.

3). Ὁ Συκουτρῆς στὰ «Κυπριακὰ Χρονικὰ» (ἔτος Α', σελ. 61) ἐλέγχοντας τὸν Χρ. Γ. Παντελίδη γιὰ μερικὰ λάθη στὴ δημοσίευση ἐνὸς Κυπριακοῦ χειρογράφου στὸ περιοδικὸ «Ἀθηνᾶ» λέει: «Ἡ Ποταμίᾳ, ὅπου εἶχαν οἱ Λουζινιανοὶ παλάτι καὶ τὴν ὁποῖαν θὰ ἐννοῆ βέβαια ὁ συγγραφεὺς (σελ. 155) εἶναι στὸ διαμέρισμα Μόρφου» (:) ἐνῶ προκειται γιὰ τὴν Ποταμίᾳ τοῦ Δαλιοῦ.

4). Βλ. Ἰ. Περισιτιάνη στὸ ἔργο του ποὺ ἀναφέραμε πρὶν ἀνω σελ. 155.

5). Τοῦτο τὸ ἔγγραφο δημοσιεύτηκε πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ μ. Περισιτιάνη στὸ ἔργο του ποὺ ἀναφέραμε σελ. 87-88.

6). Ὁ Λ. Φιλίππου ἀπὸ παραδρομὴ ἴσως σημειώνει στὸ ἔργο του (τόμ. Α', σελ. 222) πὼς τὸ σχολεῖο τοῦ Δαλιοῦ στὰ 1860 εἶχε 40 μαθητὲς ἐνῶ στὸν γενικὸ κατάλογο ποὺ δημοσιεύει στὴ σελ. 175 τοῦ ἔργου του γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν σχολείων ποὺ λειτουργοῦσαν τότε στὴν Κύπρο, τῶν δασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν, σημειώνει σωστὰ 21 μαθητὲς.

7). Βλ. Ἰ. Περισιτιάνη σελ. 156.

Στά τελευταία χρόνια ὁ Παπάκονομος δυσареστήθηκε με τοὺς χωριανούς—δὲ θυμᾶται κανέννας γιατί—κι ἔφυγε ἀπὸ τὸ χωριό. Ἐγκατεστάθηκε στὴ Σκάλα κι ἔκανε τὸν ἑφημέριο στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀη Γεώργη τοῦ Κοντοῦ. Στὴ Σκάλα εἶχε ἐγκατασταθῆ τότε κι ἕνας ἀνεπιός του ποὺ τὸν ἀγαποῦσε πολὺ, ὁ Κυριάκος Παντελίδης. Αὐτὸς ζοῦσε στὴν Αἴγυπτο κι ἄνοιξε κατάστημα στὴ Σκάλα. Ἀργότερα ὅμως τὸ διάλυσε καὶ γύρισε με τὸν Παπάκονομο στὸ Δάλι. Οἱ ἄλλοι ἑφημέριοι δὲν ἤθελαν νὰ τὸν δεχθοῦν ὡς ἑφημέριο, μὰ μεσολάβησαν χωριανοὶ καὶ τοὺς συμβίβασαν. Στὸ Δάλι ἔμεινε πιά ὡς τὰ 1888 ποὺ πέθανε.

Ἦξαιρε καλὰ τὴν Τουρκικὴ κι εἶχε σχέσεις με ὄλους τοὺς πασάδες κι ὄλους τοὺς ἀξιωματοῦχους Τούρκους τοῦ τόπου. Γι' αὐτὸ ὅταν γινόταν τὸ *μεβλιε* (=μνημόσυνο τοῦ Σουλτάνου ποὺ γίνονταν τραπέζια στὰ χωριά γιὰ τοὺς κατοίκους), στὸν Παπάκονομο ἐρχόταν διαταγὴ νὰ ξοδέψῃ καὶ νὰ ταῖσῃ τοὺς χωριανούς. Οἱ Τούρκοι τοῦ Δαλιοῦ ἦταν τότε 150 περίπου οἰκογένειες (Ρωμηοὶ 60) κι ἦταν ὄλοι λινοπάμπακοι, βαφτισμένοι ὡς τὸν ἕνα. Κρυφὰ τοὺς βάφτιζε, κρυφὰ τοὺς κοινωνοῦσε, ἁγιαζε τὰ σπίτια τους κάθε πρωτομηνιά, τοὺς καλάντιζε καὶ τοὺ εἶχαν μεγάλο σεβασμό. Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου πῆγαινε στὰ σπίτια τους καὶ τοὺς ἔψαλλε τὸ τραγοῦδι γιὰ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου στὴν Τουρκικὴ. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ πολλοὶ ἄφιναν τὸν Μωαμεθανισμό.

Οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Τούρκων τῆς Λευκωσίας θέλησαν νὰ συγκατήσουν τοὺς λινοπάμπακους τοῦ Δαλιοῦ στὴ δικὴ τους θρησκεία κι ἐνέργησαν νὰ χτιστῇ τζαμί στὸ Δάλι. Ἔστειλαν ἕνα ἀντιπρόσωπο, μίλησε στοὺς ἀγάδες τοῦ Δαλιοῦ καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ χτίσουν τζαμί με τὴ βοήθεια τῶν ἀρχῶν. Διάλεξε καὶ τὸ μέρος στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ ποὺ διασταυρῶνεται οἱ δρόμοι στὴν ἀγορά. Σὰν τῶμαθε ὁ Παπάκονομος ἔγινε φωτιά. Κρυφομίλησε με τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς εἶπε πῶς δὲν ἦταν σωστὸ νὰ χτίσουν ἐκεῖ τὸ τζαμί, γιατί θὰ τοὺς ἔβλεπαν ποὺ θάπιαν κρασί στὴν ταβέρνα καὶ ποὺ θάμπαιναν στὸ τζαμί, δυὸ ἀντίθετα πράματα, καὶ θὰ τοὺς κοροῖδεuan, προπάντων οἱ φανατικοὶ Τούρκοι ποὺ σύχναζαν ἐκεῖ. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ βάλουν ἕνα δικό τους νὰ σκοτώσῃ τὸν ἀντιπρόσωπο στὴν «ἀτόμουττη» σὰν ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Λευκωσία στὸ Δάλι καὶ νὰ μὴ χτιστῇ τὸ τζαμί. Ἀργότερα (στὰ 1858) χτίστηκε σὲ ἀπόκεντρο μέρος. Με τὴ διπλωματία του καὶ τὴ ἐπιρροή του μπόδισε πολλὲς φορὲς ἐπιθέσεις τῶν Ἀρναουτᾶδων ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν. Κάποτε εἶχαν κατεβῆ στὸ Δάλι πολλοὶ Ἀρναουτᾶδες με σκοπὸ νὰ ἀρπάξουν με τὴ βία μιὰ ἀρχοντοπούλα ποὺ ἔκανε τοὺς γάμους τῆς. Μαζεύτηκαν ὄλοι ὠπλισμένοι στὸ γάμο καὶ τὴν ζήτησαν. Ὡς ὅτου νὰ τοὺς κεράσουν, ὁ Παπάκονομος μάζεψε πολλοὺς Τούρκους τοῦ Δαλιοῦ μ' ἕνα του μήνυμα στὸ γάμο.

Ἦρθαν ὄλοι ὠπλισμένοι με καραμπίνες καὶ γιαταγάνια. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς χτύπησε με τὸ γιαταγάνι του τὴν πόρτα κι ἔκοψε τὰ τερτζέλια. Τοὺς ἄνοιξαν καὶ μπῆκαν κι ἅμα τοὺς εἶδαν οἱ Ἀρναουτᾶδες παράτησαν τὸ σκοπὸ τους κι ἔφυγαν.

Ἀντίδρασε στὸ ἄνοιγμα τοῦ δρόμου Λεμεσοῦ—Λευκωσίας καὶ πέτυχε νὰ μὴν περάσῃ ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ Δάλι, γιατί θὰ γινόταν κέντρο συγκοινωνίας, θάχε σταθμούς γιὰ ἄμαξες, χάνια καὶ ξενοδοχεῖα, θὰ μαζεύονταν

ξένοι και θάβρισκαν πιό συχνά εύκαιρία οι 'Αρναουτάδες κι άλλοι Τούρκοι νά ένοχλοῦν και νά κακοποιοῦν τούς κατοίκους⁸⁾.

II ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ

Α'. Στην έκκλησία του 'Αγίου 'Ανδρονίκου (γιορτάζεται ή μνήμη του στές 9 του 'Οχτώβρη) υπάρχει χειρόγραφη φελλάδα που περιέχει την ακολουθία του 'Αγίου σε 18 φύλλα. Σε άλλα 19 φύλλα είναι γραμμένη ή ακολουθία του 'Αγίου Μάμα. Είναι κι οι δυό φελλάδες ραμμένες μαζί κι έχουν σχήμα 0,20 x 0,15. Η γραφή είναι ώραία, στρογγυλή και τά αρχικά γράμματα κάθε στιχεροῦ είναι γραμμένα με κόκκινο μελάνι. Μερικά στιχερά είναι παρμένα από τὸ Μηναίο του 'Οχτώβρη, τά περισσότερα όμως και στὸν έσπερινό και στὸν ὄρθρο είναι νέα. Έχουν φριχτές άνορθογραφίες και φανερώνουν πώς ὁ συγγραφέας τους δέν ἤξαιρε καλά τή γλώσσα, γιατί σε πολλά μέρη ή σύνταξη είναι πολύ μπερδεμένη και χωρίς είρμό. 'Ο συγγραφέας ἤξαιρε καλά τή φρασεολογία τῶν έκκλησιαστικῶν βιβλίων και με φράσεις από δῶ κι από κεί έκανε καινούρια στιχερά χωρίς καμιά πρωτοτυπία.

Στὸ τέλος τῆς πρώτης φελλάδας διαβάζουμε: «Χεῖρ ἦν χρυσάνθου οίκονόμου 1865» και στὸ τέλος τῆς δεύτερης: «τά μὲν χεῖρ ἦν ἔγραψε μέλλη φθαρεῖναι ή δέ γραφή μενη εἰς χρόνους πληρεστάτους έγράπη ή παρούσα διά χειρὸς έμου άμαργωλοῦ χρυσάνθου οίκονόμου έκ κώμης ιδαλίου και άφιερωθέν τη έκκλησία του αύτου χωριου έν μηνει σωτηρίω 1865 Μαρτίου 9».

Οι γεροντότεροι χωρικοί έπιμένουν πώς κι οι δυό αυτές φελλάδες είναι του Παπάκονομου σύνταξη και δέ φαίνεται ναχουνε λάθος. Πώς καταπιανόταν με τέτοια φαίνεται καθαρά στο μηναίο του Φλεβάρη (έκδ. του 1794). 'Εκει, σ' ένα άδειο φύλλο στην αρχή, βρίσκουμε ένα δοξαστικό για τὸν 'Αγιο Τρύφωνα που κρατεῖ μια δλάκιρη σελίδα κι είναι γραμμένο με δικό του χαρακτήρα κι έχει τή δική του υπογραφή («χεῖρ οίκονόμου χρυσάνθου», γράφει στο τέλος). Τὸ περιεχόμενο του δοξαστικού αυ-

8). Τὸ δρόμο Σκάλας—Δαλιῦ τὸν άνοιξαν οι μαυροι 'Ινδιάνοι που έφερε μαζί του ὁ πρώτος 'Αρμσοτής τῆς Κύπρου. 'Ο 'Αγγλικός στρατός όταν αποβιβάστηκε, στάθμευσε στη Σκάλα στὸν Μύλο του Πασά, λίγο μακρύτερα από τές σημερινές Καμάρες, γιατί δέν έβρισκε άλλοῦ άρκετό νερό. 'Ο Φράγκος *Rioál Matén*, πῶχε τοιφλίκια στη Νήσου και στο Δάλι (είναι ὁ πρώτος που δοκίμασε στα κτήματά του πρώτη φορά τήν καλλιέργεια τῆς πατάτας και άπ' αυτόν πήραν παράδειγμα οι χωρικοί) ένέργησε κι έφυγαν από τὸ Μύλο του Πασά κι ἤρθαν στο Δάλι. Στα δυτικά του χωριου, στην άριστερή δχη του Γιαλιά, ήταν τὸ τοιφλίκι του με άφθονο νερό, στην τοποθεσία Λυμπούρενες. 'Εκει κατασκήνωσε 'Αγγλικός στρατός από τὸν Αὔγουστο του 1878 ως τὸ Δεκέβρη. Οι 'Ινδιάνοι κατασκήνωσαν χωριστά στην δεξιά δχη του Γιαλιά κοντά στο χωριό ανάμεσα σε πυκνά ελαιόδενδρα. Αυτόι πήγαιναν και δούλευαν κάθε μέρα στο δρόμο. Ψωμί δέν έτρωγαν: έτρωγαν πίττα. Μιά μέρα δυό Δαλίτες πήγαν κι έπαιξαν μαζί τους κουμάρι και τούς κέρδισαν 15 ρουπίες. Οι 'Ινδιάνοι θυμωσαν κι ήθελαν να χτυπήσουν τούς Δαλίτες, μα μπήκε στη μέση ὁ Γεώργιος Λιασιδης (άδερφός του μ. Λιασιδή) που ήταν τροφοδότης του στρατου και τούς ήσύχασε. Τὸ Δεκέβρη έφυγαν οι 'Ινδιάνοι από τήν Κύπρο κι οι 'Αγγλοι στρατιώτες κατασκήνωσαν στὸν Μαθιάτη. 'Εκει έμειναν δυό-τρια χρόνια κι ύστερα φόρτωσαν τά πράματά τους σε μουλάρια, πέρασαν από τήν Κλήρου, έφτασαν στο Παλαιχώρι, πέρασαν από τὸν Κάτω Μύλο, 'Αη Μάμα, Πέρα Πεδι και άνάβηκαν στις Πλάτρες. 'Υστερα δέ ξανάρθαν πια στὸν Μαθιάτη. (Πληροφορίες του Παπακυριάκου Χατζηπαρασκευά, που πήγε μαζί με τὸ στρατό άγωγιατίας και πληρώθηκε 3 μετζίτικα, δούλεψε και στο δρόμο με τούς 'Ινδιάνους).

του είναι βασισμένο άπάνω σέ σχετική εϋχή που διαβάζεται σέ αγιασμό για τὰ σπαρτά, τὰ ἀμπέλια καὶ ὄλη τὴ βλάστηση, τὴν 1 τοῦ Φλεβάρη μέρα που γιορτάζεται ὁ Ἅγιος Τρύφωνας⁹⁾. Ἡ μόνη του πρωτοτυπία, εἶναι που κάνει ξεχωριστὸ λόγο για τὴν ἀκρίδα που δὲν τὴν ἀναφέρει ἡ σχετική εϋχή : «καὶ περιπλέον τὴν φθοροποιὸν καὶ ἐπάρατον ἀκρήδα, τὴν κατ' ἔτος λυμαينوμένην ἡμῶν τοὺς καρποὺς καὶ τὰ σπέρματα» καὶ παρακάτω : «πάταξον πάντα τὰ κακοποιὰ εἰριμένα θηρία ἐπικαμφθεὶς καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς κυπρίους δούλους σου, τοὺς τὸ ὄνομά σου θερμῶς ἐπικαλουμένους...»

Β'. Στὰ χέρια τοῦ Παρασκευᾶ Παπάχριστόδουλου¹⁰⁾ βρίσκεται ἄλλο δικό του χειρόγραφο (0,20×0,15) που περιλαβαίνει 36 φύλλα ραμμένα σέ βιβλίον. Στὴν πρώτη σελ. γράφει : «χρῦσανθος οἰκονόμος ἰθαλίου 1869». Παρακάτω μὲ ξένο χέρι εἶναι γραμμένη μιὰ γητεία τῆς στέρας¹¹⁾. Εἶναι γραμμένη κυκλικά προχωρώντας ἀπὸ τὸ κέντρο ὅπου εἶναι ἕνας μικρὸς κύκλος χωρισμένος σέ τέσσερης ὀρθῆς γωνίες ὥστε νὰ γίνεταὶ σταυρός. Στὸ ἄπάνω ἡμικύκλιο εἶναι τὰ γράμματα IC XU καὶ στὸ κάτω ΝΙ ΚΑ.

Τὰ πρῶτα 11 φύλλα τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ εἶναι γεμάτα ἀπὸ εϋχές, συμβουλές καὶ λεπτομερεῖς ὁδηγίες για τὰ καθήκοντα τοῦ πνευματικοῦ. Ὁ τρόπος τῆς ἐξομολόγησης, οἱ ἐρωτήσεις που πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῶν ὁ πνευματικὸς για νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐξομολογούμενον νὰ μὴ ξεχάσῃ κανένα ἀμάρτημα, τὰ εἶδη τῶν ἀμαρτιῶν μὲ στήλη χωριστὴ ἀπέναντι για τὰ ἐκκλ. ἐπιτίμια που ἀρμόζουν σέ κάθε ἀμάρτημα, ὅλα περιγράφονται μὲ πολλὴ λεπτομέρεια καὶ ζάστερα.

Σ' ἕνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο περιγράφονται 15 γυναίκεια ἀμαρτήματα, τὸ καθένα μὲ τὴν ποιηλ. του.

Σὲ ἄλλα 9 φύλλα εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ εϋχές καὶ ξορκισμοὺς «ὠφελήμους ἀποδιώκοντας πάσα κακὸ καὶ μαγίαν καὶ δι' ἀνθρωπον ἀσθενῆ».

Στὰ ὑπόλοιπα φύλλα εἶναι διάφορες εϋχές : «εἰς λύμαν ἀνδρογύνου, τοῦ Μωυσέως, τῶν 40 μαρτύρων, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Ἁγίου Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης, τοῦ Ἁγίου Πέτρου ὅταν διεσώθη ἀπὸ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, εἰς πανῶλη, εἰς ἀνδρόγυνον δεδεμένον ἀναγινωσκομένη εἰς πέτραν ριζιμιάν, καὶ πολλῆς ἄλλης. Στὰ τελευταῖα εἶναι ἡ γνωστὴ ἐπιστολὴ «τοῦ Αὐγάρου, βασιλέως Ἐδέσσης πεμφθεῖσα πρὸς Κύριον».

Πολλὰ φύλλα εἶναι ξεσχισμένα ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆση καὶ δὲ διαβάζεται τὸ περιεχόμενον. Ἡ γλῶσσα εἶναι πασανάκατη μὲ ἀρχαίους καὶ νέους τύπους καὶ μὲ πολλῆς ἀνορθογραφίας. Δὲ μπορεῖ ὅμως νὰ πῆ κανένας πὼς εἶναι δημιούργημα τοῦ Παπάκονομου, γιατί φαίνεται καθαρὰ πὼς δὲν εἶναι. Κάπου κάπου μπορεῖ νὰ πρόσθεσε μερικῆς φράσεις, ὅμως γενικὰ εἶναι ἀντίγραφο. Μιὰ πρόχειρη ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸ ἐξομολογητᾶριο τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη (ἐκδ. Α', ἐν Ἀθήναις 1895), πείθει πὼς δὲν εἶναι ἀντιγραφή ἐκείνου ἀπὸ παλαιότερο χειρόγραφο. Ἄν εἶναι συν-

9). Βλ. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδ. τοῦ 1851 σελ. 497.

10). Εἶναι γιὸς ἀδελφότηχου τοῦ Παπάκονομου.

11). Σὲ ἄλλη περίσταση ἴσως τὴν δημοσιέψουμε.

τόμευση εκείνου δὲν μπορῶ νὰ πῶ, γιατί χρειάζεται πολλή ἐργασία γιὰ νὰ βγῆ τέτοιο συμπέρασμα κι ἐγὼ δὲν ἔχω τῶρα στὴ διάθεσή μου τὸν ἀπαιτούμενο καιρὸ. Ὁ ἰδιοχτήτης του ἔχει ἀκούσει, λέει, ἀπὸ τὸν πατέρα του, πὼς εἶναι ἀντιγραφή ἀπὸ ἕνα χειρόγραφο τῆς Μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ.

Μ' αὐτὸ τὸ χειρόγραφο ὁ Παπάκονομος ἔκανε τὸ γιατρὸ ὄχι μονάχα στὸ Δάλι μὰ και σ' ἄλλα τὰ περίχωρα. Κάθε ἄρρωστος ἔτρεχε κοντὰ του καὶ τοῦ διάβαζε ἀπὸ τὲς εὐχές αὐτές, ἢ πήγαινε ὁ ἴδιος στὸ σπίτι τοῦ ἀρρώστου ἅμα δὲν μποροῦσε νὰ κινηθῆ. Γιατρικὰ δὲν ἔδινε σὲ κανένα. Μόνο διαβαστικά μεταχειριζόταν κι ἕνα σταυρὸ πού εἶχε, ὅπως λένε, τίμιο ξύλο καὶ βρίσκεται σήμερα στὰ χέρια τοῦ Παπάσπυρου στὸν Λιθροδόντα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χειρόγραφο χρησιμοποίησε ἀκόμη κι ἕνα τετραυάγγελο¹²⁾ πού βρίσκεται κι αὐτὸ στὰ χέρια τοῦ Παρασκευᾶ Παπάχριστοδουλου. Στὴν πρώτη του σελίδα εἶναι μιὰ ἰδιόχειρή του σημείωση πού λέει :

«Τὸ παρὸν τετραευάγγελο ὡς ἐδικόν τοῦ οἰκονόμου τὸ ἀφιερεῖ εἰς τοὺς τυχόντας ἱερεῖς τοῦ ἰδαλίου κατὰ διαδοχὴν καὶ ἀντις τῶν ἱερωῶν τὸ σφετερισθῆ ἢ πουλησῆ το θεωρεῖται ὑπὸ πάντων κλέπτῃς καὶ πάντα νὰ εὐρίσκειται εἰς χεῖρας παπᾶ Χριστοφόρου¹³⁾ διαδοχικός».

Γ'. Πιὸ πολὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ στίχο. Τὸ τραγοῦδι τοῦ Λαζάρου, ὁ Ὁρῆνος τῆς Παναγίας καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς Ἀνάστασης, ἦταν τὰ θέματα πού ἀσχολήθηκε πιὸ πολὺ. Τὸ τραγοῦδι τοῦ Λαζάρου εἶναι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ δυὸ ἄλλες παραλλαγές πού ξαίρουμε, μιὰ πού λέγεται Λάζαρος τῆς Σκόλας καὶ μιὰ ἄλλη. Κι οἱ δυὸ αὐτές εἶναι γραμμένες σὲ δεκαπεντασύλλαβους, ἐνῶ αὐτὴ πού ὕγραψε ὁ Παπάκονομος, εἶναι γραμμένη σὲ ἑφτασύλλαβους κι ἀποτελεῖται ἀπὸ 166 στίχους.

Ὁ Ὁρῆνος τῆς Παναγίας εἶναι γραμμένος σὲ δεκαπεντασύλλαβους κι ἀποτελεῖται ἀπὸ 256 στίχους Ἄρκετοὶ στίχοι εἶναι παρμένοι ἀπὸ ἄλλο ὁμοιο τραγοῦδι καὶ τελειώνει μὲ αὐτοὺς τοὺς στίχους :

«Καὶ γὰ θυμᾶστε ἅπαντες μικροὶ τε καὶ μεγάλοι
διὰ νὰ μακαρίζετε Χρῦσανθον πού τὸ Δάλι».

Μιὰν ἄλλη παραλλαγή, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο Παπάκονομο σὲ ἑφτασύλλαβους, δὲ μπορέσαμε νὰ περιμαζέψουμε γιατί κανένας δὲ θυμᾶται κατὰ σειρά ὅλους τοὺς στίχους, ἐνῶ ὅσοι ξαίρουν μερικοὺς βεβαιῶνουν πὼς εἶναι ποίημα τοῦ Παπάκονομου. Ἡ μιὰ ἀπὸ τὲς δυὸ παραλλαγές, (δὲ μπορέσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε ποιὰ), στάλθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παπάκονομο στὴν Αἴγυπτο καὶ τυπώθηκε ἐκεῖ. Πρὶ λίγα χρόνια ὑπῆρχαν ἀκόμη στὸ Δάλι ἀντίτυπα τῆς ἔκδοσης αὐτῆς μὰ στάθηκε ἀδύνατο νὰ βροῦμε ἕνα. Οἱ παραπάνω στίχοι εἶναι παρμένοι ἀπὸ χειρόγραφο πού ὁ ἰδιοχτήτης του λέει πὼς εἶχε στὴν κατοχήν του τὸ τυπωμένο ποίημα κι ἐπειδὴ ἔλιωσε, ἀναγκάστηκε νὰ τὸ ἀντιγράψῃ ὁ ἴδιος γιὰ νὰ μὴν χαθῆ.

Τὸ τραγοῦδι τῆς Ἀνάστασης, διαφορετικὸ ἐπίσης ἀπὸ τᾶλλα πού ξαίρουμε, εἶναι γραμμένο σὲ δεκαπεντασύλλαβους κι ἀποτελεῖται ἀπὸ 70 στίχους.

12). «Τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια μετὰ τῆς Ἀποκαλύψεως» ἔκδοση τοῦ 1847.

13). Ὁ Παπάχριστοφορος αὐτὸς ἦταν ἀδελφότηχός του.

Καί τὰ τρία τραγούδια ἔχουν τὴν τέχνη τῶν ποιητάρηδων τῆς Κύπρου, πού θυσιάζουν τὸ νόημα στὴν ὁμοιοκαταληξία, εἶναι ὅμως πολὺ ἐπιδρασμένα ἀπὸ τὴ λογία παράδοση.

ΙΙΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ

“Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα συστήματα τοῦ Παπάκονομου ἦταν ἡ ἀπαγγελία στίχων πού αὐτοσχεδίαζε ἀνάλογα μὲ τὲς περιστάσεις. Σὲ διάφορες τελετές, βαφτίσια, γάμους, τραπέζια, κλ. σκόρπιζε τὴν εὐθυμία μὲ τὰ πειράγματά του, ταιριασμένα σὲ δίστιχα ἢ τετράστιχα. Κάθε φορά πού θὰ πῆγαιναν συγγενισσές του σπίτι του γιὰ νὰ πάρουν τὰ ρούχα του νὰ τὰ πλύνουν, θὰ τοὺς ἀπάγγελλε μερικά δίστιχα ἢ τετράστιχα, σχετικὰ μὲ τὸ πλῆσιμο, τὴν πληρωμὴ, τὸν ἀριθμὸ τῶν κομματιῶν πού τοὺς παράδιδε κλ. Κανένα ἀπ’ αὐτὰ τὰ δίστιχα δὲ σώζεται. “Ἐνα μονάχα θυμᾶται ἡ Χριστίνα Παπάχριστοφορου, συγγενισσὰ του (γυναῖκα ἀδελφότεχνου) γιὰ τὸ ἀπάγγειλε στὸ σπίτι τους. Εἶχαν βαφτίσια μέσα στὸ σαραντάμερο καὶ τὸν προσκάλεσαν. Σὰν κάθισε στὸ τραπέζι κι εἶδε τὰ νησίσια φαγητὰ εἶπε :

«Δαμέσα συναγήκασι τρία ἀδέρκια κνήσια (γνήσια)
τῆσαι μᾶς ἐπροσκάλεσασιν γιὰτ’ εἶχασιν βαφτίσια.
Γιὰ νὰ μᾶς προσκαλέσουσιν ἦσαν τρία χαπάρκα
τῆσαι βάλαν στὸ τραπέζι τους πατάτες τῆσαι παντζάρκα».

* *

Ἀγαποῦσε τὰ ζῶα ὑπερβολικὰ. Εἶχε μιὰ γάτα πού τὴν ὀνόμαζε *Φατμάκατη* ἢ *Μαροῦ*. “Οταν πῆγαινε σπίτι, ἡ γάτα ἀνάβαινε πάντα στὰ γονάτά του καὶ τριβόταν ἀπάνω του. “Ἐπιανε τὰ φτιά της μὲ τὸ ἓνα τοῦ χέρι καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ μάγουλό της καὶ κουβέντιαζε μαζί της :

- Ποῦ ἦσουν ἐψές; τὴ ρωτοῦσε.
- Πά, στὰ κεραμίδια, ἀπαντοῦσε ἡ γάτα.
- Ποιὸς ἦταν μιτὰ σου;
- Ὁ Μᾶρκος.
- Εἶνταμ πού τοῦ λάλες;
- “Ἐν νὰ μὲ κρεμμίσσης, Μᾶρκοοο.
- Μὲφ φοᾶσαι Μαροῦ ου ου.
- Ἐκρέμμισέσ σε;
- Ναί αι αι.
- Τζ’ εἶντα τοῦ εἶπες;
- Ἐφῶναζα: δκιᾶο, δκιᾶο, δκιᾶο».

“Ἄλλες φορές πάλι τὴν ἀνάγκαζε μὲ τὴν ἴδια μέθοδο νὰ πῆ τὰ ὀνόματα τῶν ξένων πού βρίσκονταν στὸ σπίτι του καὶ νὰ τοὺς καλωσῶριση, νὰ πῆ ποιὸς τῆς δίνει φσι, ἂν πεινᾶ, ἂν ἔπιασε ποντικὸ κι ἂν τὴν ἀγαπᾶ τὸ ἀφεντικό της. Τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του σκαρφάλωσε στὸ φέρετρο, κάθισε δίπλα στὸ προσκέφαλο τοῦ νεκροῦ κι ἔκλαιε ἀδιάκοπα.

* *

Εἶχε ἓνα σκύλο πού τὸν ἔλεγε *Φατζανεύρη*. “Οταν ὁ ἀδερφότεχνός του ὁ Κυριάκος¹⁴⁾ ἐγκαταστάθηκε στὴ Λευκωσία, συνηθίσε τὸ σκύλο νὰ

14). Βλ. πιὸ ἀπάνω στὴ σελ. 5.

Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ Δάλι μὲ γράμμα, νὰ πηγαίη στὴ Λευκοσία νὰ τὸ παίρνη στὸ Κυριάκο καὶ νὰ γυρίζη πίσω μὲ τὴν ἀπάντησιν.

Τὴ γαδάρᾳ του τὴν ἔλεγε: *τζυρά τῶν γαδάρων* καὶ τὸ πουλαράκι τῆς *Τσιμποχόρη*. "Ὅταν τὴν ἔπαιρνε στὸ λάκκο γιὰ νερὸ τῆς ἔλεγε ἅμα ἔπινε ὅσο ἤθελε:

— Πκιέ ἀκόμα λίγο γιὰ τὸ χατίρι μου! (κι ἔπινε).

— Πκιέ ἀκόμα λίγο γιὰ τὸ χατίρι τῆς κυρᾶς σου! (ξανάπινε).

— Πκιέ ἀκόμα λίγο γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Τσιμποχόρη! (ξανάπινε).

Εἶχε ἀλληλογροφία μ' ἓνα βαφτιστικὸ του στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἐπὶ 4-5 χρόνια τοῦγραφε ταχτικὰ καὶ γιὰ νὰ τὸν πειράξῃ, τέλειωνε τὰ γράμματά του ἔτσι: «*Σὲ χαιρετῶ ὁ νουνός σου Χρῦσανθος ὀγδοηκοντούτης*».

Κάποτε δούλευαν στὸ περ βόλι του μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς του κι ἐπειδὴ ἦταν γέρος καὶ δὲ μπορούσε νὰ στέκῃ δίπλα τους, τὸν ἀφήκαν στὴν σκιάν μιᾶς μωριᾶς μ' ἓνα μωρὸ στὴν κούνια πού στήθηκε ἐκεῖ πρόχειρη, γιὰ νὰ κουνᾷ τὸ παιδί νὰ μὴν κλαίῃ. Σὲ λίγη ὥρᾳ βαρέθηκε κι ἔφυγε. Πῆγε κοντὰ τους καὶ τοὺς εἶπε:

«Ὁ πύσκοπος τοῦ Δαμαλᾶ, πῶν εἶχε νοῦ μήτε μυαλᾶ, τὰ μικρὰ ψάρια δὲν τὰ ἤθελε καὶ τὰ μεγάλα γύρευε. Σοῦζε τζ' ἔσοῦ τὸν ἀτσουπά¹⁵⁾ τζιαὶ γύριζε τὸ σερόμυλο ποκάσ' στὴ συκαμιά».

Τὰ παιδιὰ μπαίνοντας στὸ δωμάτιό του ἔπρεπε ἀπὸ τὴν πόρτα νὰ κάνουν μιὰ μετάνοια καὶ μι ἄλλην ὅταν πλησιάζαν νὰ τοῦ φιλήσουν τὸ χέρι. Ὁ Παπάκονομος καθόταν σὲ μιὰ ψηλὴ πολυθρόνα καὶ τὰ φιλοδωροῦσε μὲ δεκάρες καὶ κάποτε μὲ πρόσφορα. Τὴν πρωτοχρονιά ἔπρεπε νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν ὅλα τὰ συγγενικά παιδιὰ γιὰ νὰ τὰ φιλοδωρήσῃ κι ἂν κανένα δὲ πῆγαινε, θὰ τὸ καλοῦσε ξεπίτηδες.

Κι οἱ μεγάλοι, ἄντρες ἢ γυναῖκες, μπαίνοντας στὸ σπίτι του ἔπρεπε νὰ κάνουν μιὰ μετάνοια στὴν πόρτα καὶ μιὰ κοντὰ του κι ὕστερα νὰ καθίσουν ἢ νὰ τοῦ μιλήσουν ὅ,τι ἤθελαν. Τὰ ἴδια ἔκαναν κι οἱ Τοῦρκοι τοῦ Δαλιοῦ ὅταν πῆγαιναν σπίτι του.

Στοὺς ξένους του, στὸ καφενεῖο κάποτε, στὰ τραπέζια, διηγόταν ἱστορίες, ἀνέκδοτα, ἢ ἔλεγε αἰνίγματα (μαντέματα) καὶ τοὺς προκαλοῦσε νὰ βροῦν τὴ λύση. "Ἐνα ἀπὸ τὰ μαντέματα πού συνήθιζε νὰ λέη ἦταν κι αὐτό:

Κάποιος ἄντρας πῆγαινε καβάλλα στ' ἄλογό του. Πίσω του εἶχε καθισμένη μιὰ κοπέλλα. "Ἐνας διαβάτης τὴ ρώτησε:

— «Εἶντα σοῦ λοῶται καὶ πάεις πισοκάπουλλα μαζί του;¹⁶⁾

— «Ἡ μάνα του τούτου πεθθερά τῆς μάννας μού 'του» — Ποιᾶ συγγένεια εἶχαν; (ἦταν πατέρας τῆς).

"Ἄλλο:

Κάποιος ἅμα ἔχει νερὸ πίνει κρασί,

ἅμα λείπει τὸ νερό, πίνει νερὸ — ποῖός εἶναι; (ὁ μυλωνάς).

15). ἀτσουπάς ὁ=διάβολος, ἀσχημομούρης, ἐνοχλητικός.

16). καπούλια, τὰ=τὰ πσινα ἀνθρώπου ἢ ζώου.

“Όταν πρωτοδιορίστηκε χότζας στο Δάλι, ὁ Παπάκονομος τοῦ πρότεινε νὰ λύση τὸ αἰνίγμα τῆς σφίγγας. Βασανίζοταν μιὰ βδομάδα ὁ Χότζας (ἔκανε τὸν ἔξυπνο καὶ τὸ γραμματισμένο) χωρὶς νὰ βρῆ τὴ λύση καὶ τοῦ τὴν εἶπε ὁ Παπάκονομος:

Ἐπὶ τὰ ἀνέκδοτα τῶν ζῶων σώθηκε αὐτό:

«Μιὰ φορὰ τὸ χελιδόνι, ὁ βάτραχος, τὸ θουπί, ὁ στρουθοῦθος καὶ τὸ περιστέρι, ἔβαλαν ἀπὸ πέντε παράδες κι ἀγόρασαν ἕνα γαδούρι συντροφικὸ γιὰ νὰ ταξιδεύσουν ὅπου θέλουν. Μιὰ μέρα πού πῆγαν νὰ τὸ ποτίσουν, τοὺς ἔφυγε καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ βροῦν. Τὸ χελιδόνι ἄρχισε:

—Ἐδώκαμεν πού πέντε παράδες τζ’ ἀγοράσαμεν ἕνα γαδούριν τζ’ ἐπήγαμεν νὰ τὸ ποτίσωμεν τζ’ ἔφυε μας τζ’ ἐν ἐκαλλιτζέσαμεν νακουρίμ.

—Ἐδώκαμεν πού πέντε παράδες τζ’ ἀγοράσαμεν ἕνα γαδούριν τζ’ ἐν ἐκαλλιτζέσαμεν καθόολου.

Ἐὸ Βάτραχος: Ἐωρρά, Ἐωρρά, ἦταν δαμαί.

Ἐὸ θουπί: Πού; πού;

Ἐὸ στρουθοῦθος: Ἐζεῖ, Ἐζεῖ.

Ἐὸ περιστέρι: πριού, πριού¹⁷⁾.

Ἐὸ Ἐρχιεπ. Σωφρόνιος ^{***} συνῆθιζε, ὅταν ἔφτανε στὴν περιοχή τοῦ Δαλιού γιὰ περιοδεία, νὰ φιλοξενηθῆται στὴν ἔπαυλη τοῦ Ρισάλ Ματέη στὴ Νήσου γιὰ λίγες μέρες. Στὸ τραπέζι προσκαλιούνταν πάντα ὅλοι οἱ προεστοὶ τῶν γειτονικῶν χωριῶν, κι ὁ Παπάκονομος φυσικά. Κάποτε ὁ Ματέη θέλοντας νὰ παράξει τὸν Παπάκονομο γιὰ τὴ θέση Ἐρχιεπισκόπου—οἱ χωρικοὶ εἶχαν τὴν ἰδέα πὼς τοῦ ἄξιζε νὰ γίνῃ Ἐρχιεπίσκοπος καὶ τῷξαιρε κι ὁ Ματέη κι ὁ Παπάκονομος—εἶπε στὸ τραπέζι:

—Ἐμα πεθάνῃ ὁ Σωφρόνιος θὰ γίνω ἐγὼ Ἐρχιεπίσκοπος.

—Ἐν γίνῃς ἐσὺ Ἐρχιεπίσκοπος, θὰ γίνω κι ἐγὼ Πάπας τοῦς Φράγκους, ἀπάντησε ὁ Παπάκονομος.

Ἐὸ Ματέη ἔμεινε κόκκαλο.

ἘἘ Ὀ ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ ΣΤΟ ΔΑΛΙ

Ἐὸ Πάπάκονομος εἶχε δυὸ ἀδερφές. Ἐ μιὰ ἀπ’ αὐτές, ἠ Ἐνέτα, παντρεύτηκε στὸ Λευκόνοικο μὲ τὸ Μιχαὴλ Χατζηκουμπάρο. Ἐ ἄλλη, ἠ Μαρία, παντρεύτηκε στὸ Δάλι. Τοῦ Χατζηκουμπάρου καὶ τῆς Ἐνέτας γιὸς ἦταν ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης. Γεννήθηκε στὸ Λευκόνοικο στὰ 1853 σύμφωνα μὲ τές πληροφορίες πού ἔχομε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Χατζηκουμπάρο, ἀδερφότεχνο τοῦ ποιητῆ.

Πότε ἦρθε στὸ Δάλι ὁ Βασίλης καὶ πόσον καιρὸ ἔμεινε στὸ θεῖο του, τὸν Παπάκονομο, δὲν μπορέσαμε νὰ ἐξακριβώσωμε. Ἐνα πρᾶμα εἶναι βέβαιο, πὼς ἔζησε στὸ Δάλι τὰ παιδικὰ του χρόνια κι ἐδῶ ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα.

Νομίζομε πὼς δὲ θᾶμαστε λαθεμένοι ἂν ποῦμε στὰ στὰ 1860, χρονιὰ πού ἄρχισε νὰ κάνῃ τὸ δάσκαλο ὁ Παπάκονομος, ἦρθε στὸ Δάλι ὁ Βασίλης. Πολλοὶ γέροι στὸ Δάλι θυμοῦνται πού εἶχε ὁ Παπάκονομος

17). Στὴ διήγηση γίνεται ἀπομίμηση τῆς φωνῆς τῶν ζῶων αὐτῶν. Ἐ πριού εἶναι φωνὴ πού ἀποτείνεται σὲ γαδούρια, μουλάρια ἠ ἄλογα ὅταν τρέχουν νὰ φύγουν. Στὰ γαδούρια τὴ λένε ὅταν θέλουν νὰ τὰ βιάσουν νὰ περπατοῦν περισσότερο.

Ένα αναγιωτὸ Βασίλη, μὰ τὸν θυμοῦνται ἀπὸ παράδοση, Δὲν ζῆ κανένας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Παπάκονομου ὥστε νὰ θυμᾶται τὸ Βασίλη μαθητὴ στὸ σχολεῖο. Δυὸ πράματα σώζονται ἀπὸ τὴ παιδικὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ: ἓνα πῶς τὲς ὄρες πού δὲν εἶχε μάθημα καταγινόταν σὲ γεωργικὲς ἐργασίες, κι ἄλλο, πῶς τὸν πείραζε συχνά ὁ Παπάκονομος γιατί δὲν μιλοῦσε καθαρά: Τὸν ρωτοῦσε:

— Πῶς σὲ λαλοῦν;

— Βαθίλη, δάκαλε.

— Ξαναπέ μου, πῶς σὲ λαλοῦν;

— Βαθίλη, δκιάολε, Βαθίλη. Πόθεβ βαλὲν νὰ τοῦ τὸ πῶ.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς γεροντότερους Δαλίτες λένε πῶς ὁ Βασίλης ἔφυγε ἀπὸ τὸ Δάλι ὅταν ἦταν ἀπάνω κάτω 15 χρονῶν καὶ πῆγε στὴ Λεμεσό. "Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ πληροφορία πρέπει νὰ ὑποθέσωμε πῶς ἔφυγε στὰ 1868, πού εἶχε γίνεи ἐπίσκοπος Κιτίου ὁ χωριανὸς τοῦ ὁ Κυπριανός.

"Ἀπὸ τὴ Λεμεσό, ἀναφέρει ἡ ἴδια πληροφορία, ξανάρθε στὸ Δάλι καὶ φωτογράφησε τὸν Παπάκονομο. Μιὰ τέτοια φωτογραφία σώζεται στὸ σπίτι τῆς Χριστίνης Παπάχριστοφοροῦ πού εἶναι κόρη ἀδερφότεχνου τοῦ Παπάκονομου. "Ὅταν γύρισε στὴ Λεμεσό ὁ ποιητὴς μὲ βάση τὴ φωτογραφία ζωγράφισε τὴν εἰκόνα τοῦ Παπάκονομου σὲ μεγάλο σχῆμα καὶ τοῦ τὴν ἔστειλε μαζί μὲ μιὰ εἰκόνα τῆς Παναγίας.

"Ἡ ζωγραφιὰ τοῦ Παπάκονομου καταστράφηκε πρὶν λίγα χρόνια ἀπὸ χάλασμα τῆς στέγης τοῦ δωματίου πού ἦταν μέσα. Ἡ εἰκόνα ὅμως τῆς Παναγίας σώζεται σὲ καλὴ σχετικῶς κατάσταση. Μόνο στὸ κάτω μέρος σχίστηκε καὶ χρειάζεται ἐπιδιόρθωση. Ἐχει διαστάσεις 100×70, χωρὶς καμιά σημείωση. Εἶναι καθαρὴ ἀντιγραφή τῆς Madonna τοῦ Ραφαήλ. Εἶναι ὅμως ἀρκετὰ καλὴ ἀντιγραφή καὶ κάποιος ἀπὸ τὴ Λευκοσία πρόσφερε 5 λίρες γιὰ νὰ τὴν ἀγοράσῃ πρὶν λίγα χρόνια, μὰ ἡ ἰδιοχτήτρια δὲν τὴν πούλησε. Λέγεται Ἐθνανασία Παντελίδου καὶ εἶναι ἡ τρίτη γυναῖκα τοῦ Κυριάκου, ἀδερφότεχνου τοῦ Παπάκονομου. Κατοικεῖ μέσα στὰ ἴδια σπίτια τοῦ Παπάκονομου καὶ εἶναι αὐτὴ μὲ τὴν κόρη τῆς πού χωρὶς νὰ ξαίρουν ἔκαψαν πολλὲς ἐπιστολές, σταλμένες στὸν Παπάκονομο ἀπὸ τὸν ποιητὴ κι ἄλλους, γιατί τὲς θεωροῦσαν περιττὰ κι ἄχρηστα πράματα κάθε φορὰ πού τὲς εὔρισκαν σὲ συρτάρια ἢ ἄλλοῦ. Ἡ γερόντισσα αὐτὴ θυμᾶται καλὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας μαζί μὲ τὴν ἀποστολὴ τῆς ζωγραφικῆς στὸν Παπάκονομο ἀπὸ τὸν ποιητὴ χωρὶς νὰ θυμᾶται τὸν ἴδιο καὶ χωρὶς νὰ ξαίρῃ ἂν ἦταν ποιητῆς. Ἴσως γιατί δὲν βρισκόταν ἀκόμη στὸ σπίτι τοῦ Παπάκονομου, ὅταν ὁ Βασίλης ἐπεσκέφτηκε τὸ Δάλι καὶ τὸν φωτογράφησε. "Ἐνα ἄλλο ἔργο τοῦ ποιητῆ σώζεται στὸ Λευκόνικο, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ κ. Μ. Χατζηκουμπάρος. Εἶναι μιὰ ἰχνογραφία τοῦ ἐπισκόπου Κιτίου Κυπριανοῦ. Κι ἐκεῖ ὑπῆρχαν πολλὲς ἐπιστολές τοῦ ποιητῆ, γιατί κάθε μῆνα, ἐπὶ 25 περίπου χρόνια, ἔστελλε στὸν πατέρα του 30 σελ. τὸν μῆνα καὶ τοῦ γραφε καὶ γράμματα.

"Ἄλλες πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ δὲν ἔχομε νὰ προστέσωμε καὶ κλείομε τὲς σημειώσεις μας.

Δάλι, 5 τοῦ Νιόβρη 1935.

Ν. ΚΛΗΡΙΔΗΣ

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Ὁ Βασίλης ἀπὸ τὸ Λευκόνοικο κι ὁ πατέρας μου ἀπὸ τὴν Περιστερῶ-
νοπηγή, δυὸ γειτονικά χωριά. Μεσαρίτες, χωριανοὶ καὶ φίλοι. Ὁ πατέ-
ρας μου ἕνας μέγας θαυμαστής του πού ἤξαιρε ὀλάκερες στροφές
ἀπέξω ἀπὸ τὴν «9η Ἰουλίου», τὴ «Χιώτισσα» καὶ τὰ σατιρικά του.
Στὰ βραδυνὰ ἀναγνώσματα πού μᾶς ἔκανε, τὶς χειμωνιάτικες νύχτες,
γύρω ἀπὸ τὸ μαγκάλι, πάντα κι ἀπαραίτητα, θὰ μᾶς ἀπάγγελε μὲ μιὰ
θερμὴ καὶ δραματικὴ φωνὴ στίχους τοῦ Βασίλη. Ἀπὸ τὰ μικρά μου τὰ
χρόνια χρονολογεῖται ἡ μεγάλη μου ἀγάπη κι ὁ ἱερός θαυμασμός μου
καὶ σεβασμός μου γιὰ τὸ ἔργο του.

Γνωρισμένος μαζί του καὶ προσωπικά μέσον τοῦ πατέρα μου, γιὰτὶ
σύχναζε στὸ κατάστημά του, στὴ Λεμεσό, πόσες καὶ πόσες φορές δὲν
τὸν καλοκάρδισα μὲ τὴν ἀπαγγελία στίχων του. Κατόπι τὸν ἔβλεπα
συχνὰ στὸ Φτωχοκομεῖο καὶ στὸ καφενεῖο τοῦ Κήπου ὅπου σέρνονταν
γιὰ νὰ πιεῖ τὴν καθημερινή του δόση.

Ὅταν πέθανε βρισκόμουν ἐσωτερικὸς μαθητὴς στὴν Ἀμερικανικὴ
Ἀκαδημία τῆς Σκάλας καὶ θυμοῦμαι πὼς μὲ μεγάλη μου θλίψη καὶ
βαθὺ πόνο διάβασα τὴν εἶδηση γιὰ τὸ θάνατο του. Ἀπὸ τότε ἄρχισα
νὰ φροντίζω τὴν περισυλλογὴ τοῦ κάθε τι πού γραφόταν στὸν τύπο
γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του. Ἐκοψα καὶ φύλαξα τὶς σύν-
τομες νεκρολογίες στὸν ἐγχώριο τύπο κι ὅ,τι θεωρῶ, πολὺτιμο σήμερα
εἶναι τὸ φύλλο τῆς φιλολογικῆς «Μούσας» τῶν 30 τοῦ Νιόβρη τοῦ 1917
πού περιέχει ἕνα μεγάλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ἐπικῆδειο τοῦ Γιάγκου
Ἡλιάδη, πού ἦταν ἕνας ἐγκάρδιος ἀποχαιρετισμὸς τοῦ σκηνώματος του
ἀπὸ μέρος τῆς φιλολογικῆς Κύπρου. Ὁ Γιάγκος Ἡλιάδης ἀπὸ τοὺς
ἀρχηγούς τῆς πνευματικῆς κίνησης τῆς ἐποχῆς (ἡ λογοτεχνικὴ ἱστορία
τῆς πατρίδας μας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μιλήσει μιὰ μέρα γιὰ τὴν ἀγαθὴ
ἐπίδραση του καὶ τὴ συμβολὴ του στὰ γράμματα τοῦ νησιοῦ κατὰ πὼς
πρέπει καὶ κατὰ πὼς τὸ ἀξίζει) ἦταν, ἐπίσης, ἄς σημειωθεῖ τώρα καὶ
δωπέρα, ὁ πρῶτος πού εἶχε τὴν τιμητικὴ εὐκαιρία νὰ ἐρευνηθεῖ τὰ κα-
τάλοιπα τῶν χειρογράφων του καὶ νὰ παρασκευάσει κριτικά καὶ συνθε-
τικά μιὰ διάλεξη πού ἀπαγγέλθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ Φιλολογικὸ
Μνημόσυνο τοῦ ποιητῆ πού εἶχε γίνει στὴ Λεμεσό στίς 10 τοῦ Δεκέβρη
τοῦ 1917. Ἀπὸ τὴν ἐφημ. «Ἀλήθεια» τῶν 7)12)17 παίρνω τὴν ἐπόμενη
ἀγγελία:

Φιλολογικὸν Μνημόσυνον
εἰς τὸ Θέατρον Χατζηπαύλου
Εὐγενῶς παραχωρηθὲν ὑπὸ τῆς
Διευθύνσεως
τὴν Κυριακὴν 10)23 Δεκ. 1917
Εἰς μνήμην
τοῦ ἀποθανόντος Κυπρίου ποιητοῦ
Βασίλη Μιχαηλίδη

Πρόγραμμα :

- 1) Ἀπαγγελία τοῦ ἔπους τοῦ ποιητοῦ
«Ἡ 9ῃ Ἰουλίου, 1821» ὑπὸ τοῦ
κ. Κώστα Α. Λανίτη
- 2) Ἡ Ζωὴ καὶ τὸ Ἔργον τοῦ ποιητοῦ,
Κριτικὴ Μελέτη ὑπὸ τοῦ κ. Μ.
Δ. Φραγκοῦδη
- 3) Τὸ ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ ποιητοῦ
ὑπὸ τοῦ κ. Γιάγκου Ἡλιάδου.

Ἡ διάλεξι τοῦ κ. Ἡλιάδου γιὰ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ ποιητῆ δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος Γεννάρη—Ἰουλίου τοῦ 1918 τῶν Ἀλεξανδρινῶν «Γραμμάτων» τοῦ Πάργα (σ. 695—701) μὲ τίτλο ΕΝΑΣ ΚΥΠΡΙΩΤΗΣ ΠΟΙΗΤΗΣ κ' εἶναι ἡ πρώτη ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Μιχαηλίδου γενικώτερα. Ἐχτός ἀπὸ μερικά σημεῖα, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, πού κάποια νεώτερα στοιχεῖα τὰ προσδιορίζουν ἀλλιώτικα, ἡ μελέτη αὐτὴ ἔθιξε ἀρκετὰ πειστικά μερικὲς ἀπόψεις τοῦ ἄλλου ποιητικοῦ ἔργου του.

Στὸ τέλος τοῦ μνημοσύνου, κατὰ πῶς μᾶς τὸ σώζει ἡ «Ἀλήθεια» τῶν 14)12)17, εἶχε διορισθεῖ μιὰ Ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ μαζέψει ἐράνους γιὰ ἓνα μαρμάρينو σταυρὸ πού θὰ σημάδευε τὸ μνημα του: «Ἐν τέλει ὁ κ. Ν. Κλ. Λανίτης προέτεινε ὅπως ἀνατεθεῖ εἰς τριμελῆ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Μ. Δ. Φραγκοῦδη, Κωνστ. Α. Λανίτου καὶ Γιάγκου Ἡλιάδου ἢ εἰσπραξίς ἐράνων πρὸς κατασκευὴν ἐνὸς μαρμαρίνου Σταυροῦ ὁ ὁποῖος νὰ στηθῆ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ποιητοῦ». Δὲν ξαίρω ἂν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπεράτωσε τότε τὸ ἔργο της. Αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ πράγματα. Δὲν ὑπάρχει σήμερα κατένα σημάδι στὸν Ἅγιο Νικόλαο τῆς Λεμεσοῦ πού νὰ φανερῶναι τὸν τάφο του.

Ἀκολούθησε ὁ Ἀλιθέρσης (ὁ πατέρας του ἀπὸ τὸ Πραστιὸ τῆς Μεσαορίας εἶχε στενὴ φιλία μὲ τὸν Βασίλη), μὲ μιὰ διάλεξι του στὴ Συνεργατικὴ Λέσχῃ τῆς Λεμεσοῦ καὶ ζήτησε κατόπι νὰ ταραξοῖ τὰ νερά τῆς ἀδιαφορίας γιὰ τὸν ποιητὴ μὲ τὸ τραγούδι του πού ἦταν ἕνας καθόλα δικαιοῦς λιβελλὸς γιὰ τοὺς Λεμεσιανούς. Ὀνόμασε τὴν Λεμεσοῦ «τὴν πόλιν τῶν ἀστόχαστων καὶ τῶν χυδαίων τὴν πόλιν». Τὸ τραγούδι του αὐτὸ τὸ ἔμπασε, πιὸ ὕστερα, στὴ συλλογὴ τῶν Ποιημάτων τοῦ Ἐωσφόρου.

Ὡς ἐδῶ οἱ πρῶτες προσπάθειες γιὰ νὰ τιμηθῆ ὁ ποιητής. Κανένας λόγος γιὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του.

Εἶχα γυρίσει ἀπὸ τίς νομικὲς μου σπουδὲς στὸ Λοντίνον καὶ βρῆκα μιὰ λογοτεχνικὴ κίνησι ἔτοιμη νὰ ἐκδώσει τὸ περιοδικὸ «Ἀβγὴ». Ἐγὼ συναεργάτης της ἀπὸ τὸ δεύτερο ἀριθμὸ καὶ ἴδρυσσα ἀμέσως τὸ Σύλλογον τῶν 12 πού κύριον μέλημα του θᾶταν ἡ ἔκδοσι τῶν Ἀπάντων τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδου. Μιὰ παρένθεσι δωπέρα καὶ γιὰ τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἐπόμενοι ἦταν τὰ μέλη τῆς συντροφιάς τῶν 12 : Β. Τατάκης, Ζ. Ρωσσιδης, Χριστ. Χριστοδουλίδης, Λ. Στρίγκος, Αἴμ. Χουρμούζιος, ὁ ὑποφαινόμενος κι ὁ ἀλησμόνητος Ἀντρέας Χατζηδημητρίου. Ἡ ἀναγγελία τοῦ σκοποῦ ἔγινε στὸν 8ο ἀρ. τοῦ περιοδικοῦ στὴ σ. 193 : «Ἡ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ. Ὁ «Σύλλογος τῶν 12»

μέ τη συνεργασία τῆς «'Αβγῆς» ἀποφάσισε τὴν περισυλλογὴ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ τῆς «9ης Ἰουλίου» πού βρίσκεται σκορπισμένο σὲ διάφορα γράμματα του, καὶ σ' ἐφημερίδες, καὶ τὴν ἔκδοση του σὲ βιβλίον. Γιὰ τὸν σκοπὸν ἀπτό θὰ διενεργηθοῦν ἔρανοι ἀπὸ ὅλην τὴν Κύπρον γιὰ νὰ μαζεφτεῖ ποσὸν ἄρκετὸ ὥστε νὰ βγεῖ ὁ τόμος στὴν Ἀθήνα καλαισθητικώτερος. Ἡ εἴσοδος τῶν διαλέξεων τοῦ «Συλλόγου τῶν 12» προορίζεται γι' ἀπτό τὸ σκοπὸ. Ξεχωριστὲς «ἐκκλήσεις» θὰ δημοσιεφτοῦνε σ' ὅλα τὰ φύλλα.» Ἡ πρώτη διάλεξη εἶχε γίνε ἀπὸ μένα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Διονύσιου Σολωμοῦ, μὰ οἱ ξεκαθαρισμένες εἰσπράξεις δὲν πέρασαν τὸ δεκάσινο. Αὐτό, τ' ὅποιο ποσὸ, βρίσκεται ἀκόμα στὰ χέρια τοῦ φίλου Χουρμούζιου. Ἄρχισε ἡ δουλειὰ κι ὁ Τατάκης ἀνάλαβε τὸ μετροφύλλημα παλιῶν ἐφημερίδων. Σύμπτωση τότε ν' ἀνακαλυφθεῖ στὰ ἀρχεῖα τῆς «Σάλπιγγος» ἓνα χειρόγραφο τῆς 9ης Ἰουλίου, ἴσως τὸ χειρόγραφο ἀπ' ὅπου ἔγινε τὸ τύπωμα στὴν ἔκδοση τοῦ 1911. Τὸ χειρόγραφο πού δὲν εἶναι γραμμένο στὸ γραφικὸ χαρακτήρα τοῦ ποιητῆ μοῦ δόθηκε νὰ τὸ μελετήσω κ' ἔγραψα τὸ ἄρθρο στὸν 10ο Ἄρ. τῆς «'Αβγῆς» (σ. 234—239) δημοσιευμένο ὁμως μὲ τὸνομα τοῦ περιοδικοῦ. Ἡ «'Αβγῆ» τώρα σταμάτησε νὰ βγαίνει, τὰ περισσότερα μέλη τῆς συντροφιάς τῶν 12 ἔφυγαν στὸ ἔξωτερικό καὶ ἡ ἔκδοση τῶν Ἀπάντων ἀναβλήθηκε «ἐπ' ἀόριστον». Ἐγὼ ὁμως δὲν ἔπαυσα νὰ ἐργάζομαι γιὰ τὴν ἔκδοση καὶ νὰ συνεννοοῦμαι μὲ τὸν Χουρμούζιον στὴν Ἀθήνα. Σύναζα πληροφορίες, ἀποδελτίωνα σημεῖωματα καὶ εἰδήσεις κι ἀντίγραφα ποιήματα του ἀπὸ ἐφημερίδες πῆγαινα στὸ χωριὸ του καὶ ἀγόραζα χειρόγραφα του. Εἶμαι βέβαιος πὼς κατέχω τὴν πληρέστερη, κ' ἴσως τὴ μοναδική, συλλογὴ χειρογράφων του.

Τὸ 1929 εἶχα κιόλας ἔτοιμη τὴν ἔκδοση. Ὁ Ἀλιθέρης πού τοῦ ἀνάγγειλα τὸ γεγονὸς μοῦ ἔγραψε τοῦτο τὸ γράμμα : «Χαίρουμαι γιὰτὶ στράφηκε ἡ περιέργεια, ἡ μελέτη σου κ' ἔρευνα, γύρω στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη. Ντρεπόμουνα ἴσια μὲ σήμερα, γιὰτὶ ὁ φωτεινότερος ἄνθρωπος τοῦ νησιοῦ μας, μῶλο πού ζεῖ σὲ λιγοστῶν τῆ μνήμη, ζεῖ σάν ὄνομα μόνο, κ' ἴσως μὲ τοὺς ἀσημαντότερους στίχους του πού φυσικά δὲν ἀποδειχνουν τὴ μεγαλοφυΐα του. Καὶ σὺ τὸ ξαίρεις καλὰ πὼς τίποτε δὲ θὰ μείνει ἀπὸ τοὺς ἔθνικούς μας πολιτικάντηδες καὶ φωνασκοὺς ἐνῶ τὸ ἔργο του μένει.

Μοῦ θύμισε κιόλας τὸ γράμμα σου τάγαπημένα παλιὰ χρόνια τῆς ἐργασίας καὶ τῆς τόλμης γιὰ δημιουργία. Μοῦ θύμισε τὴν ὀμιλία μου στὸ ἐτήσιο μνημόσυνο τοῦ ποιητῆ, (1918) κι ἀπὸ κείνη προσφέρω, παραλλαγμένα πιά βέβαια, ὅ,τι νομίζω πὼς πρέπει, καὶ πιθανότατα βοηθικό στίς δικές σου μελέτες. Ἄμποτε νὰ μᾶς δώσεις ἐσὺ καθάρια τὴ φυσιογνωμία τοῦ μεγάλου καὶ ὕψηλοῦ, *τοῦ ἀριστοκράτη* ποιητῆ. Μὲ καταλαβαίνεις. Τὸν ὄρο μου τὸν κυριολεχτῶ σχετικὰ μὲ τοὺς ἐκφραστικούς τρόπους του. Εἶναι πλάνη πὼς ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης ἦταν ἀπλοῦστατα ἓνας λαϊκὸς ποιητής. Μὰ εἶναι μοιραῖο ἡ πλάνη νὰ βρίσκεται στὰ μὲσα τῶν ἀνθρώπων πού κομπάζοντας κρατοῦνε τὴ σημαία τοῦ παραδόξου. Ἄλλὰ τί καλὸ περιμένεις ἀπὸ σοφοὺς πού ἡ κάθε τους γνώση ψαρεύεται ἀπὸ τίς πολύχρωμες καὶ φανταχτερὲς βιτρίνες τῆς ἐγκυκλοπαιδείας; Θέλω κ' ἔλπίζω νὰ φανεῖς ἐσὺ ἀμείλιχτος, ὅπως ταιριάζει στὰ νεῖατα πού πρέπει ν' ἀρχίζουν τὸ στάδιο τῆς ζωῆς μὲ μιὰ «μονομαχία» Ἄλεξάντρια Ἰούνιος τοῦ 1929.»

Μαζί με τοῦτο τὸ γράμμα ἦρθε κ' ἡ ἀφιέρωση τῆς μελέτης του σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος.

Ἡ ἔκδοση πού περιλάβαινε τὴν «Ἀσθενὴ Λύρα» τοῦ 1882 καὶ τὰ «Ποιήματα» τοῦ 1911 βασιζόταν ἐπίσης στὰ χειρόγραφα μὲ τίς πολλές καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσες παραλλαγές, τὴν παράδοση καὶ τὸν κυπριακὸ τύπο. Ἡ παράδοση ἔριχτε ἄπλετο φῶς γιὰ νὰ ξεχωρίσει λαμπρότερη κι ἀδρομερέστερη τὴν ποιητικὴ κι ἀνθρώπινη προσωπικότητα τοῦ ποιητῆ κι ὁ κυπριακὸς τύπος μᾶς χάριζε ἄφθονο ποιητικὸ ὕλικὸ πού ἔλειπε ἀπὸ τίς δυὸ του ἐκδόσεις μαζί μὲ τίς γνώμες τῶν συγχρόνων του γιὰ τὴν πνευματικὴ του σταδιοδρομία. Μονάχα δὲν εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ κοιτάξει ἄλλη μιὰ φορὰ ἔξι—ἑφτά, μοναδικὰ νομίζω, γράμματα τοῦ ποιητῆ σταλμένα στὸ φίλο του Μ. Η. Μιχαηλίδη στὴ Σμύρνη πού βρισκόταν τώρα στὴν κατοχὴ τοῦ Χουρμούζιου στὴν Ἀθήνα. Μὰ ὁ Ἡλιάδης τὰ εἶχε μελετήσει ὅταν ἔκανε τὴ διάλεξη του στὸ πρῶτο φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ ποιητῆ.

Ἐκεῖ μέσα ὕπῆρχε ἓνα καὶ μόνο τραγούδι πού ἄρχιζε : «Φέτι μέσ 'ς τῆς Τυρινάδες πούσιεν μάσκες τζαὶ παιχιδίκια» δημοσιευμένο στὰ Ἀλεξαντρινὰ «Γράμματα» τοῦ 1918.

Δυστυχῶς οἱ περιστάσεις στάθηκαν ἐνάντιες στὸ νὰ δεῖ τὸ φῶς ἡ ἔκδοση τῶν Ἀπάντων. Ὁρισμένα γεγονότα εἶχαν μεσολαβήσει τώρα πού ἐπέβαλλαν τὴν ἀνάγκη ν' ἀναβληθεῖ ἡ ἔκδοση, γιατί, ἂν ἔβγαινε, ἔπρεπε νὰ βγεῖ λειψὴ καὶ κουτσουρεμένη τόσο σχετικὰ μὲ τὰ κείμενα ὅσο καὶ μὲ τίς σκέψεις καὶ κρίσεις στὸν πρόλογο, Περιοριστικὰ μονάχα νὰ δώσω δυὸ διεξοδικὰ, μὰ ἐκλαϊκευμένα καὶ δημοσιογραφικὰ πάντα, ἄρθρα μου στὴν καθημερινὴ τῆς Λευκωσίας «Πρωϊνὴ» τῆς 27 Αὐγούστου καὶ 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1933 πού σ' αὐτὰ ἔδινα πολλὰ ἄγνωστα ὡς τὰ τότε στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Δυστυχῶς ἔχω παρατηρήσει πῶς ὅσοι ἔχουν γράψει ἔκτοτε γιὰ τὸ Βασίλη δὲν τὰ πρόσεξαν καὶ δὲν τὰ εἶχαν ὑπόψη των γι' αὐτὸ καὶ τὰ γραφτά τους ἀνακριβολογοῦν σχετικὰ μὲ πολλὰ σημεῖα τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς ἄλλης του σταδιοδρομίας. Στὴν ἔκδοση διορθώνονται κι ἀνασκευάζονται. Μὲ τὴ σύγκριση φτάνουμε στὴ σκέψη, τίς πιὸ πολλές φορές, κί' ἀπὸ τὴ λεπτομέρεια δημιουργεῖται τὸ σύνολο. Ἄν, πραγματικὰ, εἶναι ἀνάγκη νὰ γράφεται κάτι, ἄς γράφεται, τούλάχιστο, ὀρθὸ κι ἀκριβολογημένο. Οὔτε δυνατό, μὰ κι οὔτε σωστὸ θᾶταν ν' ἀγγίξω, δωπέρα, ἔστω καὶ τὰ πιὸ σημαντικὰ σημεῖα πού διορθώνονται κι «ἀποκαθίστανται» στὴν ἔκδοση. Θ' ἀσχοληθῶ μονάχα, χωρὶς νὰ παραχωρῶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν πρόλογο, ἢ τὰ κείμενα, μὲ δυὸ τρία θέματα πού εἶναι κίόλας ἡ συμβολὴ μου σὲ τούτῃ τὴν πανηγυρικὴ ἔκδοση. Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ ζήτημα τῆς ἡμερομηνίας πού γενήθηκε ὁ ποιητῆς, ἀκολουθεῖ τὸ θέμα ποιά ἦταν καὶ σὲ ποιά γλῶσσα γράφθηκεν καὶ πού δημοσιεύτηκαν τὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Μιχαηλίδη, καὶ τέλος δίνω τὸ ἱστορικὸ τοῦ ἐπιγράμματος : «Σὺ πού 'σκοτώθης γιὰ τὸ φῶς...»

Πρῶτος ὁ Ἡλιάδης στὸ προαναφερμένο ἄρθρο του (σ. 695) σημείωσε : «Ὁ Β. Μιχαηλίδης γεννήθηκε στὸ χωριὸ Λεφκόνικο δῶ καὶ 68 χρόνια πάνω κάτω», δηλαδὴ ἐξηνταοκτῶ, χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο του στὰ 1917=1849. Ὁ Ἀλιθέρης γράφει στὴ μελέτη του πού δημοσιεύεται σὲ τοῦτο τὸ τεῦχος. «Κάποτε μοῦπε : 'Δὲ ξαίρω ποιὸ χρόνο γεννήθηκα. Μὰ ἦταν πρωτοχρονιά, κ' εἶχα παππού Βασίλη. Γι' αὐτὸ μὲ βγάλαν ἔτσι'.

Ἄλλη φορά μοῦ καθώρισε τὴ χρονολογία του : 1851. Ὅμως δὲν τὸ ἐξακρίβωσα. »Τὴν ἴδια χρονολογία καταχωρεῖ κατὰ πῶς τὸ πληροφορήθηκε ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Διοικήσεως Ἀμμοχώστου, κι' ὁ Γιάννης Λεύκης στὴ μελέτη του. Ἀλήθεια πῶς στὴν πρώτη ἀπογραφή πού εἶχε γίνει κατόπι ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ κατοχὴ στὴ σ. 61 τοῦ σχετικοῦ βιβλίου γιὰ τὸ Λεφκόνοικο ὑπάρχει κάτω ἀπὸ αὐξοντα ἀριθμὸ 104 ἡ καταχώρηση πῶς ὁ Βασίλης Χατζῆ Μιχαῆλ γενήθηκε στὰ 1849.

Μὰ ἐκτὸς ἀπὸ τούτη τὴν πληροφορία ὑπάρχει ἐπίσης στὰ τούρκικα βιβλία τῆς ἀπογραφῆς πού ἔγινε μεταξὺ τοῦ 1861 καὶ 1878 τῆς ἴδιας Διοικήσεως στὴ σ. 75 τοῦ σχετικοῦ βιβλίου γιὰ τὸ ἴδιο χωριό, τὸ Λευκόνοικο, τὰ ἐπόμενα καθέκαστα. Εἶναι γραμμένα τούρκικα καὶ μεταφράζω τὰ πιὸ ἀναγκαῖα :

Σελίδα 75

Χωριό Λευκόνοικο

Ἐπαρχία Ἀμμοχώστου

Ἀρ. Πληθυσμοῦ (Γενικά)	Νέος Αὐξὼν Ἀρ. γιὰ κάθε στίτι	Ἀρ. Πληθυσμοῦ (κατὰ πρόσωπα)	Ὄνομα καὶ ὀνοματεπώνυμο	Περάστημα ἢ Σχηματισμὸς : Ἔψος, χροιά καὶ μάτια	Ἡμερομηνία γεννήσεως
2221	25	1	Χατζῆ Μιχαῆλ υἱὸς τοῦ Χαράλαμπου	Κοντός, μελαχροινός, ἀνοιχτόχρωμα γαλανὰ μάτια	1234
2222		2	Ὁ γιὸς τοῦ Χαράλαμπος γιὸς τοῦ Χατζῆ Μιχαῆλ	Ψηλός, μελαχροινός, μὲ μαῦρα μάτια	1268
2223			Ὁ ἄλλος Βασίλης γιὸς τοῦ Χατζημιχαῆλ	Τὸ ἴδιο ὅπως τὸ παραπάνω	1270

Ἔτσι ὁ Βασίλης, πού εἶχε ἀνοιχτόχρωμα γαλανὰ, κι ὄχι μαῦρα μάτια γενήθηκε στὰ 1270 (ἔτος Ἐγείρας)=1853 (Comparative Tables of Muhammadan and Christian dates, by Sir Wolsley Haig, London, 1932 [p. 25]). Ἡ καταχώρηση στὸ ληξιαρχικὸ βιβλίον τῆς Λεμεσοῦ ἡμερ. 15)12)1917 πῶς ὁ Βασίλης πέθανε στὶς 10)12)1917 σὲ ἡλικία 73 ἐτῶν δὲν εἶναι ὀρθή. Κι ὅμως κατὰ πῶς ἀναφέρει ὁ Sir Harry Luke στὴ βιογραφία τοῦ Κυπριώτη Βεζίρη Κιαμῆλ Πασᾶ στὸ ἔργο του «The City of Dancing Dervishes», σ. 130, τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν περιλαβαίνουν ὀρθές κι ἀκριβεῖς πληροφορίες. Εἶναι ὅμως τὰ παλαιότερα καὶ δὲν ὑπάρχει μαρτυρία ἀντίθετη πῶς ὁ πατέρας τοῦ Βασίλη ἔδινε ψεύτικες πληροφορίες. Ἡ εἰκάσια πῶς ὁ πατέρας γιὰ νὰ σώσει τὰ παιδιά του ἀπὸ τὸν ἄσκεριὲ τὰ δήλωνε νεώτερα δὲν ἐνισχύεται καὶ μένει πάντα μιὰ ἀπλῆ εἰκάσια.

Τώρα σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα ποιά ἦταν καὶ σὲ ποιά γλῶσσα γράφτηκαν καὶ πού δημοσιεύτηκαν τὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Μιχαηλίδου. «Τὸ Σίγαρον», «Ὁ Ἀποχωρισμὸς», «Τὸ Ἀεράκι» γράφτηκαν καὶ τὰ τρία τὸ 1875 ἓνα χρόνο πρὶν φύγει γιὰ τὴν Ἰταλία. Μὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1875 ὁ

Βασιλῆς δημοσίεψε δυὸ ποιήματα τοῦ στὸν «Πυθαγόρα», παράρτημα τοῦ «Μέντορος» τῆς Σμύρνης τὸ 1873. Τὸ πρῶτο γραμμένο στὴ βέρα νιοπολαλιά μετ' ἰτίλο «Ὁ Λαγός» καταχωρήθηκε στὸ φυλλάδιο Θ' τοῦ Μάη τοῦ 1873. Τὸ ἴδιο τραγοῦδι μετ' ἰτίλο «Ἡ Τοκογλυφία» ξαναδημοσιεύτηκε ὡς οὐρά ἐνός ἄρθρου γιά τὴν τοκογλυφία στὴν Κύπρον ποῦ εἶδε τὸ φῶς στὴν ἐφημ. «Σάλπιγγα» τοῦ 8)5)1885. Τὸ μεταφέρω δωπέρα σύμφωνα μετ' τὴν Κυπριακὴ φωνητικὴ:

Ὁ λαός¹ ὅ τ' ὄρος, σὰμ πεινάσει,
 γυρεύκει τίποτες νὰ φάει,
 τζι ὁ τζιωνῆς² γιά νὰ τὸμ πκιάσει,³
 στήννει τὴν τσάκραν τζιεῖ ποῦ πάει.

Βάλλει τοῦ πάνω ἔναγ κομμάτιν
 ψουμῖξ ξερόν νὰ τοῦ γελάσει
 τοῦ κακορίζικου ὅ τ' ἀμμάτιν,
 νὰ ῥτει νὰ φᾶ γιά νὰ τὸμ πκιάσει.

Τζιαῖ τζιεῖνος κούτζιουλα⁴ ὅ τὴν ἄκραν
 ντζίξει⁵ τὰ σιεῖλη⁶ τοῦ νὰ φάει,
 πκιάννει τὸ πόδιν τοῦ ἢ τσάκρα,
 τζιαῖ ποῦ νὰ φύει⁷, ποῦ νὰ πάει.

Τότ' ἀρκινᾶ πκιόν⁸ νὰ φωνάζει,
 σὰν τὸ σιλλίν^{8α} νὰ παουρίζει⁹,
 ἀμμά¹⁰ κανεῖς δὲν τὸμ ποσπάζει¹¹,
 ὁ τζιωνῆς τοῦ πκειὸν τὸρ ρίξει.

Ἔτσ' εἶναι τζι ἢ τοκογλυφία
 ἔν ὁ πολίτης τσακροστάτης¹²,
 τζαῖ τσάκρα ἢ ὁμολοῖα¹³,
 τζαῖ ὁ λαός ἔν ὁ χωρκάτης.¹⁴

Ἄνταμ πεινάσει ὁ χωρκάτης,
 πηαίννει νὰ ρκοθεῖ νὰ φάει·
 μυρίζεται το ὁ τσακροστάτης
 βκαίννει στήσ στράταν τοῦ ποῦ πάει.

— Ὡ τζαῖ καλῶς ἦρτεν ὁ Γιάννης!
 Τζιαῖρον¹⁵ ἀπό ὄσει¹⁶ νὰ σὲ δοῦμεν!
 Ἔλα νὰ δοῦμεν εἶν' τα κάμνεις,¹⁷
 γιὰτ' ἐν περνᾶς νὰ σὲ θωροῦμεν;

1 λαγός, 2 κυνηγός, 3 πιάσει, 4, τούρκικη λέξη ποῦ σημαίνει μετ' δυσκολία (kuçle), 5 ἀγγίζει, 6, χεῖλη, 7 φύγει, 8 πειά, 8α σκυλλί, 9 σκληρίζει ἀπὸ πόνο, 10 ἀλλά, 11 γλυτώνει 12 ἐκεῖνος ποῦ βάζει τὴν παγίδα, 13 ὁμόλογο, 14 χωριάτης, 15 καιρόν, 16 ἀπούχει, 17 πῶς περνᾶς.

—Εἶν' τα νὰ κάμω ὁ καῦμένος ;
 Ἔτσι τζ' ἐγιώ ἴσια¹⁸ τυραννιοῦμαι·
 φτώσειαμ πολλὴν ὁ καῦμένος·
 —Μοῦ κακοφαίνεται ! λυποῦμαι !

Θέλεις ρηάλια¹⁹ νὰ σοῦ δώσω ;
 —Θέλω, ἀφέντη, ἀμὰ πότε
 νὰ εὐκολυθῶ²⁰ νὰ σοῦ τὰ δώσω ;
 —Δκιάβου²¹ τωρὰ, καλέ, τζι ὡς τότε....

Μακάρι νᾶχωμεν υἱεῖαν,
 ἐγιώ αἰτίαν ἐσ²² σου βρίσκω·
 Κάμνεις μου μιὰν ὁμολοῖαν,
 Τζιαὶ ὡς ποῦ θέλεις πομεινίσκω.²³

Τζι ἔτσι μὲ τὰ γλυτζιὰ τὰ λόγια,
 τζιαὶ μὲ τὰ γέλοια του τὰ τόσα,
 κτίζει του ἀνώγια τζιαὶ κατώγια,
 φορεῖ του σκούρκιες τζιαὶ κοντόσια.²⁴

Γελᾷ του ὅσον νὰ τὸβ βάλει
 τόγ καῦμένον εἰς τὴν τσάκραν·
 τζι ὕστερα πκειὸν νὰ τοῦ τήβ βκάλει
 τὴμ πέτσαν του μὲ τῆς ζωντάκραν.²⁵

Ἄμμ' ἂν τοῦ δώσει δκνὸ σιλιάδες,²⁶
 γεννοῦν τοῦ χρόνου, κάμνουμ πέντε·
 πκειὸν ἐν τοῦ ἀρτιροῦν²⁷ παραδάδες
 μήτε σιτάριμ μὲς' ἔς τὸ σέντε²⁸

Τοῦ κακορίζικου τοῦ Γιάννη
 σηκώννει του το ποῦ τ' ἀλώνιν,
 κριθθάριν, ρόβιν²⁹ τζι ὅ,τι κάμνει³⁰
 οὔλα πκειὸγ κάμνει του τα σιόνιν.³¹

Ἄφοῦ πκιαστεῖ πκειὸν εἰς τὴν τσάκραν
 καλὰ τζιαὶ δὲμ μπορεῖ νὰ φύει,
 τότ' ἀρχινᾷ του ποῦ τὴν ἄκραν
 νὰ φάει τέλεια τὸ τζιλυνην.³²

Προῦτα γυρεύκει του τὴμ μοῦλαν·
 ἀμμ' ἂν κοντζίσει ὁ καῦμένος
 βράζει τῆς χάψης³³ τὴμ πεζούλαν,
 τζισὶ τίτσιρος³⁴ τζιαὶ πεινασμένος.

18 νὰ ποῦ, 19 χρήματα, 20 νὰ εὐκολυθῶ 21 πέρασε, 22 δέν, 23 ἀπομένω, 24 κοντὸ γιλέκο, 25 ὀδοντάγρα, 26 χιλιάδες, 27 περισεῖου, 28 ἐσωτερικὸ διαμέρισμα δωματίου, ἀνώγι, ποῦ σ' αὐτὸ βάζουν τὰ γεννήματά τους οἱ χωρικοὶ, 29 ὄροβος, 30 ὅ,τι γεωργία κάμει, 31 χιόνι, πάστρα, 32 κυνήγι, 33 φυλακῆς, 34 τίτσιδος, γυμνός.

“Υστερα πᾶν τὰ χωραφάτζια,³⁵
 πᾶν τζιαὶ τὰ βούδκια τζι ἢ γαδάρα,
 καμμιάφ φορὰν τζιαὶ τὰ σπιτάτζια³⁶
 πκιάννει τζι ὁ Γιάννης τῆς στραβάραν.³⁷”

Τὸ ἄλλο γραμμένο σὲ μιὰ μεικτὴ, μὲ τίτλο «Ἀηδόνια καὶ κουκου-
 βάιες» δημοσιεύεται στὸ φυλλάδιο τοῦ «Πυθαγόρα», Ἄρ. 15 τοῦ Νιόβρη
 τοῦ 1873.

Ἄνάμεσα στὰ χειρόγραφα τοῦ Μιχαηλίδη στὴ συλλογὴ μου χειρο-
 γράφων, ἀπάνω σ’ ἓνα φύλλο ἀπὸ κοινὸ χαρτί, ὑπάρχει καὶ τὸ περίφημο
 δίστιχο, τοῦ Κυπριανοῦ γραμμένο μὲ μαῦρο μελάνι καὶ ἀνοιχτόματα, χον-
 τρὰ γράμματα. Συγκρίνοντας τὴ γραφὴ του μ’ ἐκείνη τῶν ἄλλων χειρο-
 γράφων ἀποκομίζεις ἀμέσως τὴ ζωηρότατη ἐντύπωση πὼς ὁ ποιητὴς
 ζήτησε νὰ τὸ χαράξει ἀνεξάλειπτο κ’ αἰώνιο κι’ ὄχι μονάχα νὰ τὸ γρά-
 ψει. Ἔτσι φανερώνεται πὼς ξεπήδησε ὀρμητικὸ κι ἀκατάσχετο ἀπ’ τὰ
 ἔγκατα τῆς μεγάλης καὶ θερμογόνου πατριωτικῆς του καρδιάς σὲ μιὰ
 στιγμή πού τὰ τοιχώματα τῶν ψυχικῶν συμπύκνωτῆρων ἀδυνατούσαν
 πιά ν’ ἀνθέξουν στὸ ρέμα τῶν πιὸ ἀγνῶν, τῶν πιὸ ἱερῶν, τῶν πιὸ ὕψη-
 λῶν αἰσθημάτων.

Τὸ ἐπόμενο ἀπόσπασμα μᾶς δίνει τὰ ἱστορικὰ τοῦ πὼς γράφτηκε
 τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα. Εἶναι ξεσηκωμένο ἀπὸ τὴν ἔφημ. «Σάλπιγγα», Ἄρ.
 544, τῶν 2)9)1895 :

«Εἰκὼν τοῦ ἀπαγχονισθέντος
 κατὰ τὸ 1821

Ἄρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ

Ἐν τῇ Ἱ Μονῇ Μαχαιράδος ἐσώζετο ὡς γνωστόν ἐλαιογραφικὴ εἰκὼν
 τοῦ ἀειμνήστου Κυπριανοῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ πλατάνου τῆς πλατείας τοῦ Σε-
 ραγίου ἀπαγχονισθέντος διασωθεῖσα εὐτυχῶς ἀπὸ τῆς τρομερᾶς ἐκείνης
 τῆς μονῆς καταστροφῆς τῇ ἀξιεπαίνῳ προσπάθειᾳ τοῦ πανοσιολ. Καθη-
 γουμένου τῆς Μονῆς, Ἰγνατίου, διασώσαντος πολλὰ τῆς Μονῆς κειμήλια.
 Τῆς εἰκόνας ἐκείνης ἐξήχθησαν ἤδη φωτογραφικὰ ἀντίτυπα πολλὰ κτλ.

Κάτωθεν μιᾶς τοιαύτης τοῦ ἀειμνήστου εἰκόνας ὁ παρ’ ἡμῖν ποιη-
 τὴς κ. Β. Μιχαηλίδης ἔγραψε τὸ ἐξῆς ὠραῖον δίστιχον :

Σὺ πού ἴσχοτῶθης γιὰ τὸ φῶς σῆκου νὰ δεῖς τὸν Ἥλιο,
 Ζύπνα νὰ δεῖς τὸ αἶμα σου πὼς ἔγινε Βασίλειο.»

Δὲν ἔπρεπε οἱ δυὸ τοῦτοι στίχοι νὰ προτιμηθοῦν ἀπὸ κάθε ἄλλους
 καὶ νὰ χαραχτοῦν στὸ Ἡρῶ τῶν Ἐθνομαρτύρων στὴν αὐλὴ τῆς Φανε-
 ρωμένης στὴ Λευκοσίᾳ ;

ANT. INTIANOS

35 τὰ χω-ραφάκια, 36 σπιτάκια, 37 τυφλομάρα.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Σε τελευταία ανάλυση, ή τιμή για τη νέα κίνηση, που δημιουργήθηκε γύρω από το μεγάλο μας ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη, ανήκει άσφαλώς στη Λεμεσό. Αυτή μου έδωσε την έμπνευση να αναλάβω τη σχετική πρωτοβουλία, και να κινητοποιήσω — μέσα σε τρεις ημέρες — όλους σχεδόν τους Κυπρίους διανοούμενους, για την τέλεση «θρησκευτικών» και «πνευματικών» μνημοσύνων.

Ήτανε τόσο ή συγκίνηση και ή χαρά, που μούδωσε ή είδηση, ότι χαράχθηκε «λεωφόρος Βασίλη Μιχαηλίδη» στη Λεμεσό, ώστε ένωσα άμέσως ως έσωτερική ανάγκη κι' ως ιερή ύποχρέωση να ανακινήσω το ζήτημα του «άγνοημένου» κι' «άδικημένου» ποιητή της «9ης 'Ιουλίου».

Θάπρεπε ίσως, από μετριοφροσύνη, να παρασιωπήσω το γεγονός, πώς εγώ είχα την έμπνευση του μνημοσύνου και το κουράγιο — γιατί, αλλίμονο, χρειάζεται και το κουράγιο σε παρόμοιες περιπτώσεις — να ταραξω τά σχεδόν στεκάμενα νερά των φιλολογικών μας κύκλων, καλώντας όλους γενικά να ένδιαφερθούν για την άποκατάσταση της δικαιοσύνης και την πλήρη δικαίωση του Βασίλη Μιχαηλίδη.

Δέν είμαι όμως τόσο «μετρίοφρων»!

Και προτιμώ να παρεξηγούμαι ως όπαδος των... «δικτατορικών» μεθόδων — παρ' όλα τα γνωστά και άναμφισβήτητα δημοκρατικά φρονήματά μου — παρά να παριστάνω τον μισοκακόμοιρο — αλλά στο βάθος έγωκεντριστή — ψευτομετρίοφρονα, ένα τύπο πολύ συνηθισμένο και έρμαφρόδιτο.

Όσοι δέν ξαίρουνε τά παρασκήνια, θά άπορούν για την έπιμονή μου άπάνω στο σημείο αυτό. Μά θά φροντίσω να τους δώσω μερικές έξηγήσεις και πληροφορίες, για να προσανατολισθούν στην ουσία του ζητήματος :

Ή Κύπρος, μέλο που θεωρείται, δίκαια ή άδικα, ως ένα άρκετά ύπολογίσιμο «έπαρχιακό» πνευματικό κέντρο, δέν διαθέτει καμμιά όργάνωση λογίων ή διανοουμένων. Γράφουμε, φλυαρούμε σε φιλολογικές παρέες, κουτσομπολεύομε πολύ συχνά, εκδίδομε βιβλία και περιοδικά, δίνουμε και καμμιά διάλεξη κάποτε, έχουμε τρομερή άδυναμία στην Κριτική, θορυβούμε και τυμπανοκρούομε γύρω από «πρόσωπα της άρεσκείας» μας — αντίγράφουμε δηλαδή τη χειρότερη πλευρά των φιλολογικών ζυμώσεων άλλων μερών κ' ιδίως της Έλλάδας — αλλά... Γιατί να κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας; Δέν δουλεύομε, στην πραγματικότητα. Όλα γίνονται σπασμωδικά, καμμιά κατεύθυνση άυστηρά διαγραμμένη δέν έχει να παρουσιάσει ή πνευματική ζωή μας και — το χειρότερο — ζούμε σαν άπομονωμένοι, σαν τραβηγμένοι στη γωνιά μας, μ' όλο που θά μπορούσαμε, αν όλοι είχαμε έγκάρδιες σχέσεις μεταξύ μας, να μη χανόμαστε σε προσωπικές κοκορομαχίες, να μη έμφανιζόμαστε σαν χωρισμένοι σε «κλίκες», και να δρούμε ένωμένοι με άδιάρρηκτους δεσμούς, μέσα στα πλαίσια και με το κύρος ενός Συλλόγου, μιάς Έταιρείας, μιάς όργάνωσης τέλος πάντων.

Κάτω από τέτιες συνθήκες, μονάχα με άτομικές πρωτοβουλίες είναι δυνατό να διοργανώνεται μιά κίνηση για όποιοδήποτε πνευματικό ζήτημα. Αυτό έγινε και στην περίπτωση του Βασίλη Μιχαηλίδη. Με τη διαφορά, πώς ή «άτομική» πήρε άμέσως τη σφραγίδα και το κύρος της

«όμαδικής» πρωτοβουλίας, ἀφοῦ σὲ μιὰ ἡμέρα συγκροτήθηκε ἡ Διοργανωτική ὁμάδα καὶ στίς 5 Ἰουλίου, μιὰ μέρα ὕστερ' ἀπ' τὴν προσωπική μου ἔκκληση πρὸς τοὺς Κυπρίους διανοουμένους, δημοσιεύθηκε σὲ ὅλες τὶς καθημερινές ἐφημερίδες ἡ «πρόσκληση» τῆς Ὁμάδας, ὑπογραμμένη ἀπὸ 13 λογίους καὶ διανοουμένους.

Τὸ κείμενο τῆς «Ἐκκλήσης» εἶναι αὐτό :

«Ἀπευθύνομαι σὲ ὅλους τοὺς Κυπρίους διανοουμένους καὶ τοὺς καλῶ νὰ φροντίσουν, σ' ὅλες τὶς πόλεις τοῦ νησιοῦ μας, νὰ τελεσθεῖ θρησκευτικὸ μνημόσυνο τὴν προσεχῆ Κυριακὴ γιὰ τὸν Βασίλη Μιχαηλίδη, τὸν ποιητὴ τῆς «9ης Ἰουλίου».

»Τὸ ὄνομά του εἶναι τόσο στενά συνδεμένο με τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἡμερομηνία, ὥστε πολὺ σωστά καὶ πολὺ δίκαια νὰ τιμοῦμε τὴ μνήμη του αὐτὴ τὴ μέρα. Εἶναι ὁ μόνος πνευματικὸς μας μάρτυρας, ποῦ τὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς του καὶ τοῦ ἔργου του δὲν ἔχει ὡς τὴν ὥρα δικαιωθεῖ μὲς τὴ συνείδηση τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.

»Μερικὴ ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης, γίνεται με τὴν ἀφιέρωση στοῦ ὄνομά του μιᾶς μεγάλης λεωφόρου στὴν Λεμεσό. Καλὴ ἀρχή. Τὸ δεύτερο βῆμα θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐκδόσις καὶ ἡ διάδοσις ὀλόκληρου τοῦ ἔργου του. Καὶ τὸ εὐκολώτερο : Νὰ καθιερωθεῖ ἀπὸ τώρα ἐτήσιο θρησκευτικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν ἀκόμη παραγνωρισμένο μας ποιητὴ.

»Μιὰ ὁμάδα διανοουμένων τῆς Λευκωσίας, ἀνέλαβε ἤδη τὴν φροντίδα γιὰ τὴν τέλεση μνημοσύνου τὴν ἐρχόμενη Κυριακὴ.

»Κάνω ἔκκληση στοὺς συναδέλφους τῶν ἄλλων πόλεων νὰ καταρτίσουν τὴν ὁμάδα ποῦ θὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα καὶ θὰ δώσει τὴν εὐκαιρία, τὴν ἴδια μέρα, στοὺς συμπολίτες των, νὰ θυμηθοῦν καὶ νὰ τιμήσουν τὸν Βασίλη Μιχαηλίδη.

»Ἐλπίζω πὼς θ' ἄξει ἀπήχησις ἡ ἔκκλησί μου.

ΤΕΥΚΡΟΣ ΑΝΘΙΑΣ.

(«Μνημόσυνο στὸ Β. Μιχαηλίδη»—ἐφημερίδα «Ἐλευθερία», 4 Ἰουλίου 1940).

Καὶ τὸ κείμενο τῆς «Πρόσκλησης» :

«Μεθαύριο τὴν Κυριακὴ, ὥρα 9.30 π. μ., με τὴ δικὴ μας φροντίδα, γίνεται πάνδημο μνημόσυνο, στὴν ἐκκλησίαν τῆς Φανερωμένης, γιὰ τὸν ἀγνοημένο μεγάλο Κύπριο ποιητὴ τῆς «9ης Ἰουλίου»

ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ.

»Ἦταν καιρὸς, ὁ φιλολογικὸς κόσμος τοῦ νησιοῦ μας νὰ δείξει πιὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον, ἀγάπη καὶ σιοργὴ γι' αὐτὸν τὸν μεγαλόπνοο ποιητὴ μας καὶ νὰ τιμήσει τὴ μνήμη του με κάθε δυνατὸ τρόπο. Πιστεύουμε πὼς καὶ στίς ἄλλες πόλεις θ' ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά μας. Κι' ὅτι παντοῦ τὸ Κυπριακὸ κοινὸ θὰ ἐνώσει τὴ σκέψη του με τὴ δικὴ μας, με τὴ σκέψη ὅσων θὰ παραστοῦνε στὸ Μνημόσυνο, γιὰ νὰ θυμηθεῖ τὴν τραγικὴ τύχη τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη, ποῦ πέθανε στὸ Πτωχοκομεῖο τῆς Λεμεσοῦ, τὸ 1917, πάφτωχος καὶ δυστυχημένος, παρ' ὅλη τὴ μεγάλη του ἀξία.

»Εἶναι τιμὴ μας ἀλλὰ καὶ χρέος μας νὰ τιμοῦμε ὅσους τιμοῦνε με τὸ ἔργο τους, με τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἀγῶνες τους αὐτὸν τὸν τόπο. Κ' εἶναι ἀκόμη πιὸ ἐπιτακτικὴ ἡ ὑποχρέωσίς μας νὰ ἀποδίδουμε δικαιοσύνη

καί ν' ανασύρουμε ἀπ' τὴν ἄγνοια τοὺς ἀδικημένους ἐκπροσώπους τοῦ πολιτισμοῦ μας».

»Καλοῦμε ὄλο τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ τῆς Λευκωσίας νὰ παραστεῖ στὸ μεθαυριανὸ μνημόσυνο τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη—σ' ἓνα μνημόσυνο, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη γενικώτερη ἐπίσημη καὶ δημόσια ἐκδήλωση τῆς Κυπριακῆς στοργῆς πρὸς τὸν ποιητὴ τῆς «Ἠθης Ἰουλίου».

»Μικρὴ προσφορά σ' ἓνα μεγάλο Κύπριο. Μὰ ἐλπίζουμε πὼς αὐτὴ ἢ ἀρχὴ θᾶχει μιὰ φωτεινὴ συνέχεια. Ἡ προσοχὴ μας θὰ στραφεῖ στὴν πλήρη δικαίωση τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη, μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου του καὶ τὴν ἀνέγερση τῆς προτομῆς του.

»Ἀπὸ φέτος, καθιερώνουμε τὴν 9ην Ἰουλίου—ἢ τὴν πρώτη Κυριακὴ πρὶν ἀπ' αὐτὴν—ὡς ἡμέρα γιὰ τὴν τέλεση τοῦ Παγκυπρίου θρησκευτικοῦ μνημοσύνου του.

Η ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ :

Τεῦχος Ἀνθίας, Ἀντ. Ἰντζιάνο, Κ. Προσοῆς, Κ. Σπυριδάκης, Α. Διαμαντῆς, Ξ. Λουσιώτης, Α. Τσιμίλλης, Θ. Παπαδόπουλος, Γεώργ. Χατζηνικολάου, Κ. Κόνωνας, Κ. Κακουλλῆς, Χ. Γιαπανᾶς Ν. Χρ. Πατίτζης».

(Ἐφημερίδες : «Ἐλευθερία», «Ν. Κυπρ. Φύλαξ», «Ἀνεξάρτητος» καὶ «Ἐσπερινή», 5 Ἰουλίου 1940).

Στὴν ομάδα αὐτὴ, θὰ μπορούσαν νὰ πάρουν μέρος καὶ ἄλλοι γνωστοὶ διανοούμενοι τῆς πρωτεύουσας. Ἀλλά, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειές μου, ἀρνήθηκαν συμμετοχῇ. Ἄλλοι μὲ τὴ δικαιολογία, πὼς θᾶπρεπε νὰ γίνῃ κοινὸ μνημόσυνο γιὰ τὸ Βασίλη Μιχαηλίδη καὶ τὸν Δ. Λιπέρτη—τάχα γιατί καὶ ὁ ἀξέχαστος Λιπέρτης εἶναι «ποιητῆς...τῆς 9ης Ἰουλίου»—καὶ ἄλλοι γιὰ «προσωπικοὺς» λόγους!

Ἄν ξανοιγόμαστε σὲ συζητήσεις, κί ἂν δίναμε σημασία στὴν ἄρνησή τους, θὰ ναυαγοῦσε δίχως ἄλλο τὸ μνημόσυνο, μαζί μ' ὅλη τὴν κίνηση ποῦ δημιουργήσαμε. Κί ἂν ἀκόμα, γιὰ νὰ φανοῦμε «δημοκρατικοί» κί ὄχι «δικιτάτορες», ἐπιδιώκαμε νὰ συζητήσουμε μὲ τοὺς διανοουμένους τῶν ἄλλων πόλεων ἂν ἔπρεπε ἢ ὄχι νὰ τιμήσουμε καὶ νὰ ὑπενθυμίσουμε τὸν ποιητὴ μὲ τὸν ἀπλούστερο καὶ βολικώτερο τρόπο—δηλαδὴ μὲ ἓνα θρησκευτικὸ μνημόσυνο—σίγουρα μήτε μετὰ ἓνα μῆνα δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ συνηνοθούμε, καὶ εἶναι ζήτημα ἂν στὸ τέλος θὰ φθάναμε σὲ θετικὸ ἀποτέλεσμα.

Ἐννοεῖται, τὸ ὅτι δὲν ζητήσαμε τὴ γνώμη τους, δὲν στενοχώρησε παρὰ ἐλάχιστους. Χαρακτηριστικὸ εἶναι, πὼς σ' ὅλες τὶς πόλεις βρεθῆκανε ἀμέσως προοδευτικοὶ διανοούμενοι, ποῦ μὲ μεγάλη προθυμία ἀνέλαβαν τὴν πρωτοβουλία νὰ διοργανώσουν μνημόσυνα στὶς δικές τους πόλεις, κί ἀπάντησαν στὰ προσωπικά μου γράμματα μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Ἦτανε, βλέπετε, τόσο ἀπλό τὸ ζήτημα, ποῦ δὲν χωροῦσε καμμιὰ συζήτηση.

Στὴν Κερύνια, ὁ κ. Νίκος Κρανιδιώτης, ἐφρόντισε μὲ παραδειγματικὴ δραστηριότητα νὰ συγκροτήσῃ διοργανωτικὴ ομάδα, ποῦ ἀποτελέσθηκε ἀπ' αὐτὸν καὶ τοὺς κ. κ. Σάβα Χρίστη, Σπύρο Χαρσλαμπίδη, Χαρίλαο Δημητριάδη, Χρ. Χριστοφορίδη καὶ Χρ. Χριστοφίδη. Στὰ Βαρώσια, ὁ κ. Μῆτσος Μαραγκὸς—ποῦ ἐνδιαφέρθηκε καὶ πολὺ πρωτύτερα γιὰ τὸ Βασίλη Μιχαηλίδη—μαζί μὲ τὸν κ. Κυρ. Χατζηϊωάννου, ἐνέργησε γιὰ τὴν τέλεση μνημοσύνου σ' ἓνα ξωκλήσι. Στὴ Λεμεσό, μὲ τὴ φροντίδα τοῦ κ. Γ. Τέμπλαρ μνημονεύθηκε ὁ ποιητῆς, μαζί μὲ τοὺς ἔθνο-

μάρτυρες τῆς Κύπρου, στήν Ἁγ. Νάπα. Ἡ Σκάλα, μέ τήν πρωτοβουλία τοῦ κ. Κλ. Λυσιώτη, Ἄδωνη Βερνάλη καί κ. Κίκας Λάγκ, ἐτίμησε τόν Βασίλη Μιχαηλίδη μέ ἕνα πνευματικό μνημόσυνο, πού ἔγινε στόν «Σύλλογο Κυριῶν Λάρνακος» τήν ἄλλη Κυριακή, στίς 14 Ἰουλίου. Γιά τή ζωή καί τό ἔργο τοῦ ποιητή, μίλησε ὁ κ. Βερνάλης. Στό τέλος ἀπάγγειλε, ἀπ' τήν «9η Ἰουλίου» καί τή «Χιώτισσα», ἡ δ. Τούλα Καρμίου.

Ἐπίσης αὐθόρμητα ἔγινε θρησκευτικό μνημόσυνο καί στό Λευκόνοικο—τῆ γενέτειρα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη—στίς 7 Ἰουλίου, καί στή Λάπηθο, ἀπό τόν ἐκεῖ «Μορφωτικό Σύλλογο» στίς 21 Ἰουλίου, μέ ὁμιλητή τόν κ. Σάβα Χρίστη.

Ἡ ὄλη αὐτή ἡ κίνηση ἔδειξε πόσο καλές διαθέσεις ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς περισσώτερους διανοουμένους μας γιά μιὰ συντονισμένη ἐκδήλωση καί δράση. Πολύ ὀρθά τονίσθηκε στόν Τύπο, πῶς εἶναι ζήτημα πρωτοβουλίας ἡ κινητοποίηση τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων μας. Εὐκόλο εἶναι νά ἰδρυθεῖ μιὰ Παγκύπρια Πνευματική Ὀργάνωση, ὅταν βρεθοῦνε λίγοι ἀνθρωποι μέ θέληση, μέ πείσμα καί ὀργανωτικό πνεῦμα, ἀξιοί νά παραμερίσουν κάθε ἐμπόδιο καί νά προχωρήσουν ἄκαμπτοι στό δρόμο τῆς δουλιᾶς κι' ὄχι τῶν λόγων. Ὁλος ὁ Τύπος—πρός τιμὴν του—εἶναι καί θά εἶναι στό πλευρό μας.

Αὐτά τὰ ἐνθαρρυντικά συμπεράσματα, βγήκανε ἀπό τήν πραγματοποίηση τῆς ἰδέας τοῦ μνημοσύνου. Καί κάτι ἄλλο: Ἐγινε σκέψη νά ἰδρυθεῖ «Συντροφία Βασίλη Μιχαηλίδη», πού θ' ἀναλάβει τή φροντίδα γιά τήν καθεχρονική τέλεση μνημοσύνου, γιά τήν ἐκδοση ὅλου τοῦ ἔργου του καί τήν ἀνέγερση τῆς προτομῆς του. Ἡ σκέψη αὐτή ἐλπίζουμε νά πάρει «σάρκα καί ὄστα», πολὺ σύντομα.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐκδοση τοῦ σημερινοῦ τεύχους τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», δέν εἶναι ἀσχετὴ μέ τήν τελευταία κίνηση. Τὸ ἐναντίο—μ' ὄλο πού ὑπῆρχε πρόθεση ἀπὸ καιρὸ νά ἐκδοθεῖ τιμητικὸ τεύχος καί ἄρχισε μάλιστα νά τυπῶνεται—ἐπιταχύνθηκε ἡ πραγματοποίηση τῆς ὥραίας αὐτῆς ἰδέας, μέ τήν ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος.

Ἀλλά: γιατί υἱοθετήθηκε ἡ ἐμπνευση τοῦ «θρησκευτικοῦ» μνημοσύνου, πού ἤδη καθιερώθηκε νά γίνεται στίς 9 Ἰουλίου ἢ μιὰ Κυριακή πρὶν ἀπ' αὐτήν; Γιά δυὸ λόγους: Πρῶτα, γιατί ἀνεμπόδιστα καί χωρὶς πολλές διατυπώσεις μπορεῖ σ' ὅλη τήν Κύπρο—καί στὰ χωριὰ ἀκόμη—νά τελεῖται κάθε χρόνο. Καί ὕστερα, γιατί ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης εἶναι ὁ μόνος ἀληθινὸς πνευματικὸς μάρτυρας τῆς Κύπρου, πού τ' ὄνομα του ἀξίζει νά συνδεθεῖ μέ τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων τῆς 9ης Ἰουλίου. Ἡ μνημόνευσή του στίς ἐκκλησίες, τήν ἴδια μέρα πού γίνεται θρησκευτικό μνημόσυνο στούς ἥρωες τοῦ ἔπους του («9η Ἰουλίου»), εἶναι μιὰ μεγάλη τιμὴ, ἀντάξια τοῦ ἔργου του.

Αὐτό, φυσικά, δέν ἀποκλείει τήν ἀπονομή κι' ἄλλων τιμῶν στόν ἀδικημένο μας ποιητή.

Ὅσοι ἀισθάνονται τήν ἀνάγκη νά ἐργασθοῦν καί νά συνεργασθοῦν γιά τήν πλήρη του δικαίωση, καθῶς καί γιά τήν ὅλη ὀργάνωση τῆς πνευματικῆς ζωῆς μας, εἶναι καιρὸς νά συσσωματωθοῦν. Εἶναι μεγάλη ἡ εὐθύνη τους ἀπέναντι αὐτοῦ τοῦ τόπου—τοῦ παραμελημένου μας νησιοῦ—πού διψάει γιά μιὰ ἀνώτερη ζωή, ποθεῖ τήν ἀναγέννηση καί ἔχει ὅλες τίς δυνάμεις νά ἀνορθωθεῖ μέσα στό φῶς.

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» χρωστοῦσαν στὴν Κύπρο ἀπὸ καιρὸ τὸ τεύχος αὐτὸ τὸ ἀφιερωμένο στὸ Βασίλῃ Μιχαηλίδῃ. Ἀπὸ τὸ 1935 ὑποσχέθηκαν πὼς θὰ συγκέντρωναν μελέτες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν σπουδαιότερων Κυπρίων λογοτεχνῶν, ἰδιαίτερα γιὰ τὸ Νίκο Νικολαΐδῃ, Βασίλῃ Μιχαηλίδῃ καὶ Δ. Λιπέρτῃ, καὶ θὰ τὶς ἐβγαζαν σὲ πανηγυρικά τεύχη μαζί μὲ χαρακτηριστικὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ ἔργο τους. Πολλὰ ὅμως ἐμπόδια, οἰκονομικὰ καὶ ἄλλα, ποὺ ἤρθανε στὴ μέση, δὲν ἄφησαν ὡς τώρα τὸ περιοδικὸ αὐτὸ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σκοπὸ του, μ' ὅλο ποὺ οἱ σχετικὲς ἐργασίαι μαζεύτηκαν ἀπὸ καιρὸ. Ἀπὸ τὸ περασμένο τεύχος ἄρχισαν νὰ δημοσιεύονται οἱ μελέτες γιὰ τὸ Ν. Νικολαΐδῃ—σὲ λίγες μόνο σελίδες, γιὰτὶ ὁ περιορισμένος χώρος δὲν ἐπιτρέπει περισσότερες—καὶ θὰ ξακολουθήσουν στὰ ἐπόμενα τεύχη. Τύχη ὅμως ἀγαθὴ ἔκανε ὥστε τὸ τεύχος αὐτὸ ν' ἀφιερωθεῖ ὁλόκληρο γιὰ τὸ Βασίλῃ Μιχαηλίδῃ καὶ νὰ πάρει ἀρκετὰ μεγάλη ἔχταση, μολοντί δὲ στάθηκε πάλι δυνατὸ οὔτε ὅλες οἱ συγκεντρωμένες γιὰ τὸν ποιητὴ μελέτες νὰ δημοσιευτοῦν οὔτε νὰ ξαναεκδοθεῖ τὸ δυσεὔρετο πιά ἔργο του. Γιατὶ σκοπὸς μας ἦτανε νὰ ἐκδώσουμε ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Μιχαηλίδῃ, ὅσο συμπεριλαμβάνεται στὶς δύο συλλογές του «Ἀσθενὴς Λύρα» (1882) καὶ «Ποιήματα» (1911) κι ὅσο βρίσκεται σκορπισμένο σ' ἐφημερίδες ἢ κι ὀλότελα ἀνέκδοτο ἀκόμη. Τὰ ποιήματα θὰ βγαίνουν μὲ ὅλα τ' ἀναγκαῖα σχόλια σὲ μιὰ πραγματικὰ κριτικὴ ἔκδοσις—ποὺ ἐτοίμασαν δυὸ συνεργάτες τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων»—μαζί μὲ τὶς μελέτες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ. Ὑστερὰ ὅμως, ἐπειδὴ βλέπαμε πὼς αὐτὸ θὰ μᾶς ἦταν ἀδύνατο οἰκονομικὰ, περιορίσαμε τὶς φιλοδοξίες μας στὴν ἐκδοσις μόνο τῶν ποιημάτων τῶν γραμμένων στὴν Κυπριακὴ γλῶσσα καὶ σὲ μιὰ μικρὴ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὰ ἄλλα του· κι αὐτὰ συνοδευμένα ἀπὸ τὶς μελέτες γιὰ τὸ Βασίλῃ Μιχαηλίδῃ Ἀρχίσαμε λοιπὸν ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1937 τὴν ἐκτύπωση ποὺ προχώρησε ἀρκετὰ, μὰ μὲ τὸ σταμάτημα τοῦ περιοδικοῦ δὲν μπορέσαμε νὰ φέρουμε σὲ τέλος τὴν προσπάθειά μας ἐκείνη. Ἀλλὰ τώρα, μὲ τὴν ἀναζωπύρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ μεγάλο Κύπριο ποιητὴ, δόθηκε στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» ἡ εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσουν, ὡς ἕνα σημεῖο, τὴν παλιὰ ὑπόσχεσή τους.

Οἱ μελέτες τοῦ Γιάννη Λεύκη καὶ τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρση—οἱ ἔχτενέστερες στὸ τεύχος αὐτὸ—καθὼς καὶ οἱ σύντομες, ἀλλὰ χαρακτηριστικὲς, τῶν ἄλλων συνεργατῶν ἐδῶ, ἀποτελοῦν τὴν καλύτερη κριτικὴ ἐργασία ποὺ ἔγινε ὡς τώρα γιὰ τὸ Βασίλῃ Μιχαηλίδῃ, γιὰτὶ δίνουν καθαρὴ καὶ σωστὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του. Ἴσως νὰ τὶς διέπει περισσότερο ἡ ἀγάπη καὶ ἡ στοργὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ παρά ἡ

κριτική μεμψιμοιρία, πού χαρακτηρίζει τὴ μικρόχαρη ἔρευνα κι ἀναζητήση γιὰ ἐλαττώματα παραδεύτερης σημασίας. Ἀλλὰ ποτὲ ἡ κριτικὴ δὲ στάθηκε γόνιμη, ὅταν τὴν κινοῦσε ἡ μικρόλογη ἄρνηση. Κ' ὕστερα, τὸ ἔργο τοῦ Μιχαηλίδη δὲ χρειάζεται σήμερα τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ τὸ γνωρίσουμε ὅσο τὸ δυνατό πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ πλατιά. Ποιήματα σὰν τὴν «9η Ἰουλίου», τὴ «Χιώτισσα», τὴν «Ἀνεράδα»—γιὰ ν' ἀναφέρω τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ—πρέπει νὰ γίνουν χιτῆμα πραγματικῶ ὄλων τῶν Κυπρίων, ὄχι μόνο γιὰτὶ κλείνουν ἡρωϊκὲς ἱστορικὲς στιγμὲς τῆς Κύπρου τὰ δυὸ πρῶτα, καί, τὸ τελευταῖο, βαθύτατο λυρισμὸ, πολὺ χαρακτηριστικὸ τῆς κυπριακῆς ψυχῆς, μὰ καί γιὰτὶ σὰν ἔργα τέχνης εἶναι στὸ εἶδος τους ἀνυπέβλητα ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Κύπριους λογοτέχνες, καὶ τοὺς πιὸ μεγάλους.

Τὸ μικρὸ ἔπος π. χ. τῆς «9ης Ἰουλίου» παρουσιάζει ὅλη τὴν ἡρωικὴ δραματικότητά τοῦ ἑλληνικοῦ 1821 καὶ ζωγραφίζει μὲ τὰ δυνατότερα καὶ καταλληλότερα χρώματα τὸ κυπριακὸ ἐπεισόδιο, πού συντάραξε τότε τὴν Κύπρο. Τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλευθερίας κ' ἡ πίστη στὴ ζωτικότητά τῆς φυλῆς, ἡ μεγαλοψυχία καὶ ἡ αὐτοθυσία τῶν ἱεραρχῶν, τοῦ Κυπριανοῦ ἰδιαίτερα, ἀποτελοῦν ἔντονη ἀντίθεση πρὸς τὴ σκλαβιά καὶ τὴν καταστροφὴ πού σπέρνει ὁ ἰσχυρὸς τῆς ἡμέρας, πρὸς τὴν ἄγρια σκληρότητα καὶ τὴ μικρόψυχη ἐκδικητικότητά τῶν τότε τυράννων τῆς Κύπρου. Ἡ ἀπλοϊκὴ ψυχὴ τοῦ Κύπριου χωρικοῦ ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴν πιτυχεμένη παρεμβολὴ τοῦ βοσκοῦ Δημήτρη, πού μὲ τόση ἀφέλεια ἀλλὰ καὶ παραστατικότητά ζωγραφίζει τίς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς τοῦ κάμπου καὶ τοῦ βουνοῦ, ὅπου ἀνάπνεε τὸν ἀέρα ἐλεύθερα καὶ χαίρουσαν τ' ἀγάθα τῆς φύσης καὶ τῶν κόπων του. Δὲν ξαίρω στὴν Κυπριακὴ ποίηση νὰ ἐκφράστηκε δυνατότερα ἢ νοσταλγία γιὰ τὴ λεύτερη ζωὴ τοῦ κάμπου παρὰ στοὺς ἕξι αὐτοὺς στίχους τῆς «9ης Ἰουλίου» :

*«Ἐξύπνουں πὸν τὸ χάραμαν ποῦθεν νὰ πᾶ νὰ μπλείω,
τζιαὶ δὲν ἐβάσταχνα ποτὲ χωρὶς νὰ τραουδῶσω,
ζε' οὔλα τὰ πάντα θάρνα μπτά μου τραουδοῦσαν
ἐβρίτζιζα πὸν τῆφ φωνῆν τὸν κόσμον νόχταμ μέραν
τζι' ἐπαιζα τὸ πιδικάλιν μου τζιαὶ τὰ βουνὰ ἄδονοῦσαν
τὸ κλάμαν τζιαὶ τὸ δάρκωμαν τ' ἀμμάδκια μὲν τὸ ξέραν».*

Τὸ ἐπικὸ στοιχεῖο, πλούσιο στὴν «9η Ἰουλίου», πλέκεται θαυμάσια μὲ τὴ λυρικὴ ἔξαρση καὶ γίνεται ἔντονώτερο μὲ τίς λαμπρὲς περιγραφὲς καὶ τὴ σωστὴ ἀπεικόνιση τῶν διάφορων χαρακτήρων πού παρουσιάζονται στὸ ποίημα εἴτε σὰν πρωταγωνιστὲς εἴτε καὶ σὰν περσαστικά πρόσωπα. Ἡ ἔντονη γνωμικὴ φλέβα, πού ποτίζει μὲ τὴ σοφία τῆς τὸν κυπριακὸ λόγος, κυλάει κ' ἐδῶ πλούσια μέσα στὸ λόγος τοῦ ποιητῆ, κ' ἔτσι δίνει ἀκόμα ἓνα οὐσιαστικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κυπριακῆς ψυχῆς.

Στὸ σύντομο αὐτὸ σημείωμα δὲ θὰ μῶδ σὲ πλατύτερη ἔρευνα τοῦ ἔργου τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη, μὰ καὶ τὰ λίγα αὐτὰ γενικὰ νομίζω πῶς

πειθουν για την ανάγκη να το γνωρίσουμε πλατιά, γιατί προσφέρει έντο-
νες έθνικες κ' αισθητικές συγκινήσεις, ώστε να το χρησιμοποιήσουμε προ-
πούμενα στην Κυπριακή ζωή και στην Κυπριακή λογοτεχνία του τόπου.
Κ' ίσα ίσα γι' αυτό πιστεύω πως ύστερεϊ αρκετά το τεύχος αυτό των
«Κυπριακων Γραμμάτων» το αφιερωμένο στον ποιητή, μιά και δέν δίνει
στις σελίδες του αυτούσιο το έργο του ποιητή. Ξαίρω, ώστόσο, πως τα
«Κυπριακά Γράμμασα» ανάβαλαν για καλύτερους καιρούς την έκδοση ο-
λων των ποιημάτων του Βασίλη Μιχαηλίδη, καθώς και την έκδοση μερι-
κων άλλων μελετών που δέν παρουσιάζονται έδω σήμερα, κι ως έλπί-
σουμε πως γρήγορα θα μπορέσουν να πραγματοποιήσουν την αγαθή τους
αυτή πρόθεση.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΣΤΙΣ 27 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ:

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΤΟ

« Β Ο Μ Ι Β Υ Κ Ι Ο »

ΜΕΓΑΛΗ ΛΥΡΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΤΕΥΚΡΟΥ ΑΝΘΙΑ.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ: Τ. ΚΑΝΘΟΥ

Υπεύθυνος ιδιοκτήτης Ν. Ι. Κρανιδιώτης—Κερύνια.

Τυπογραφείο «ΝΕΟΣ Κόσμος», Θ. Κυριακίδη—Λευκωσία.

ADAMOS J. ANTONIADES

PAINTER & DECORATOR

By Appointment to His Excellency the Governor of Cyprus
always uses and recommends

Famous Paint.

Full Particulars on request.

.....

Ο αρχιτέκτων, ο εργολάβος και ο κάθε ιδιοκτήτης σπιτιού πρέπει να γνωρίζει ότι δια να επιτύχη ένα καλό βάψιμο χρειάζονται δύο πράγματα : **καλά υλικά** και **καλή εργασία**.

Καλά υλικά είναι μόνον τα προϊόντα των δαιμονίων κατασκευαστών μπογιάδων **Blundell, Spence & Co. Ltd, Hull, England**, που από το 1811 κατασκευάζουν πρώτης τάξεως μπογιάδες.

Καλή εργασία είναι μόνον η άσυναγώνιστη τέχνη μας.

Αποταθήτε :

ΑΔΑΜΟΝ Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΝ

Όδος Έλευθερίας και Αριάδνης
Ταχ. Κιβ. άφ. 51, Τηλεφ. 72.
ΛΕΥΚΟΣΙΑ—ΚΥΠΡΟΣ

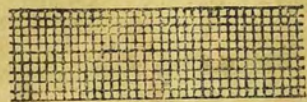
Ἐνακουφίζει τοὺς πόνους καὶ κοιμίζει

ΣΑΚΑΤΕΜΑ ΟΣΦΥΑΛΓΙΑ

Τὸ μόνον ἀποτελεσματικὸν φάρμακον κατὰ τῶν πόνων τῆς μέσης καὶ ράχης εἶνε τὸ ΣΛΟΑΝΣ. Ἐπαλειφόμενον ἄνευ ἐντριβῆς συντελεῖ εἰς τὴν κυκλοφορίαν νέου αἵματος μέσῳ τῶν πονεμένων μελῶν τοῦ σώματος, ἅτινα θερμαίνει, διαλύει καὶ χρυολόγημα ἀφαιρεῖ τοὺς πόνους καὶ ἀνάλωγονεῖ τοὺς μῦς. - Ὁ ὕπνος σας ἀποκαθίσταται βαθύς, καὶ ἡσυχός. Δικαίως δὲ ἐκατομμύρια ἀνθρώπων ἐπικαλοῦσι τὸ Σλόανς Λίμεντ ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ.

Ἐνθυμεῖσθε τὸ SLOAN'S

Τὸ παγκοσμίου φήμης ὕγρον πρὸς ἐπά-
ληψιν μεταχειριζόμε-
νον ἀπὸ 133 ἔθνη

SLOANS

LINIMENT

